

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı

TÜRKİYE'DE HAYVANCILIK (1923-1950)

Yüksek Lisans Tezi

Sümevra BULAN

Sivas

Mayıs 2019

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı

TÜRKİYE'DE HAYVANCILIK (1923-1950)

Yüksek Lisans Tezi

Sümevra BULAN

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Sevilay ÖZER

Sivas

Mayıs 2019

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Tarih
Tezin Başlığı : Türkiye'de Hayvancılık (1923-1950)
Savunma Tarihi : 02.05.2019
Danışmanı : Doç. Dr. Sevilay Özer

Unvanı - Adı Soyadı

İmza

Jüri Başkanı : Doç. Dr. Sevilay Özer

Üye : Doç. Dr. Zafer Karademir

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Erhan Yoska

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Sümevra Bulan tarafından hazırlanan Türkiye'de Hayvancılık (1923-1950)
başlıklı tez, kabul edilmiştir. / /

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;

2- Yazdığım metnin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;

3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dâhil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;

4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntuladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

S. Bulan

Sümevra BULAN

ÖNSÖZ

Tarım ve hayvancılık, tarihin her döneminde insanların beslenme ihtiyacı nedeniyle önemini korumuştur. Bundan dolayı devletler bu politikaları belirlerken üzerinde hassasiyetle durmuşlardır. Bu bağlamda özellikle Türkler geçmişten günümüze, tarım ve hayvancılığın gelişmesi adına önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Hun, Göktürk, İskit ve Uygurlar gibi kavimler buldukları konum itibarıyla çobanlık ve hayvan besiciliği yapmışlar, uçsuz bucaksız coğrafyaları at sayesinde geçmişler; hayvanların eti, sütü ve yapağından faydalanmışlardır. Bu sayede giyim-kuşam ve dokumacılığı geliştirme imkânı bulmuşlardır. Kavimler bir yandan bu alanlarda çalışma yaparken bir yandan da değişik iklim ve çevre şartları içinde durmadan yeni otlaklar ve su bulmak zorunda kalmışlardır. Yine Selçuklu döneminde ekonomiyi büyük ölçüde tarım, hayvancılık, ticaret ve sanayi oluşturmuştur. Koyun, keçi, sığır, at ve kuş gibi hayvanlar yetiştirilmiş; canlı hayvanların ihracı ekonomi de önemli bir paya sahip olmuştur.

Osmanlı Devleti Döneminde ise kuruluştan son dönemlere kadar halkın geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılık konusunda çalışmalar yapılmıştır. Osmanlı'da toprak aslında padişahın olmakla beraber, denetim altındaki topraklarda denetimi arttırmak ve devamlılığı sağlamak amacıyla yönetici sınıfa “tımara” adı verilen verginin toplanması görevi verilmiştir. Tımarla birlikte Osmanlı Devleti hem asker yetiştirmiş hem de hazineden para çıkmadan devlet görevlilerinin maaşları ödemiştir. Hayvan yetiştirme konusunda hastalıklarla mücadele edilmiş, büyük çiftlikler kurulmaya çalışılmış, ıslah çalışmalarına ağırlık verilmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde ise Osmanlı'nın son döneminde bozulan tımar sistemin yerine yenisinin getirilmesi, tarıma ve çiftçiye büyük desteklerin verilmesi, hayvancılık konusunda uygulanan ıslah programları üzerinde durulmuştur. İzmir İktisat Kongresi ile köylü halkın kalkındırılmasına yönelik önemli konular ele alınmıştır. Bu dönemde hayvan hastalıkları ile mücadeleye devam edilmiş, haralar kurulmuş ve hayvancılık konusunda bazı önemli çalışmalar yapılmıştır.

Çalışmamızda 1923-1950 yılları arasında Türkiye'deki hayvancılık çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Tez konumuz üç bölüm halinde işlenmiştir. Girişte, Osmanlı

Dönemi Hayvancılığına ve yine Milli Mücadele Dönemindeki hayvancılığına değinildikten sonra I. Bölümde “1923-1930 Yılları Arası Hayvancılık” başlığı altında hayvan türleri ve hayvan sağlığı konusu, kurulan haralar ve aygır depoları, yem problemi, hayvancılığın ekonomiye katkıları ve hayvancılık konusunda yapılan bazı çalışmalara yer verilmiştir. II. Bölümde “1931-1939 Yılları Arası Hayvancılık” başlığı adı altında hayvan çeşitleri ve hayvan hastalıkları konusu, hayvancılığın ekonomiye katkıları, hayvanların beslenmesi, hara ve aygır depolarının geliştirilmesi, Doğu Anadolu’nun hayvancılığa katkıları ve hayvancılık konusunda yapılan bazı çalışmalara değinilmiştir. III. Bölümde ise “1940-1950 Yılları Arası Hayvancılık” başlığı adı altında yetiştirilen hayvan çeşitlerine, hayvanların çoğalması ve bakımı, hara ve aygır depolarının geliştirilmesi, hayvancılık ve ekonomi arasındaki ilişki ile hayvan varlığının önemi konusu üzerinde durulmuştur. Sonuçta ise konuya ilişkin genel bir değerlendirme yapılmıştır.

“Türkiye’de Hayvancılık (1923-1950)” adlı tez çalışmamın hazırlanmasında bilgi, deneyim ve metodolojisinden yararlandığım Hocam Sayın Doç. Dr. Sevilay ÖZER’e teşekkürü bir borç bilirim. Yine çalışmamın hazırlanması sırasında Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ve Ankara Milli Kütüphane çalışanlarına verdikleri destekten dolayı teşekkür ederim. Son olarak tezimin hazırlanması sırasında maddi ve manevi olarak her zaman yanımda olan, desteklerini benden esirgemeyen aileme teşekkür etmek isterim.

Sümevra BULAN

Sivas-2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	vii
TABLO LİSTESİ	ix
ÖZET	xi
ABSTRACT	xiii
GİRİŞ	1
1-Tezin Konusu	1
2-Amacı ve Önemi	2
3-Yöntemi ve Kaynakların Tanıtımı	2
4-Osmanlı Dönemi Hayvancılığa Genel Bakış	4
1.1 Mandıra ve Çiftlikler	7
1.2 Haraların Kurulması	9
1.3 Hayvan Hastalıklarıyla Mücadele	12
1.4 Ekonomi ve Hayvancılık	15
5-Milli Mücadele Dönemi Hayvancılığa Genel Bakış	17
BİRİNCİ BÖLÜM: 1923- 1930 YILLARI ARASI HAYVANCILIK	21
1.1 Hayvan Türleri Konusunda Yapılan Çalışmalar	24
1.1.1 Koyun-At	26
1.1.2 Sığır-Tiftik ve Kıl Keçisi	28
1.1.3 Ülke Geneline Yetiştirilen Hayvan Sayısı	29
1.2 Hayvan Sağlığı Konusunda Yapılan Çalışmalar	30
1.2.1 Hayvan Hastalıkları İle Mücadele.....	30
1.2.1.1 Hayvanların Sağlık Zabıtası Hakkında Kanun.....	32
1.2.1.2 Sığır Vebası	34
1.2.1.3 Uyuz ve Kene	37
1.3 Hara ve Aygır Depoları	39
1.3.1 Haralar.....	39
1.3.1.1 Karacabey Harası.....	40
1.3.1.2 Sultansuyu Harası.....	42
1.3.1.3 Konya Harası	42
1.3.2 Aygır Depoları	43
1.4 Hayvanların Beslenmesi ve Çoğalması Konusunda Yapılan Çalışmalar	45

1.5	Hayvancılığın Ekonomiye Katkıları	46
1.5.1	Ekonomi ve Hayvancılık	46
1.5.2	Hayvan Sergi ve Panayırlarının Açılması	48
1.5.3	Hayvan Vergisi Konusunda Yapılan Çalışmalar	49
1.5.4	İstanbul Hayvan Borsasının Kurulması (13 Şubat 1929).....	52
1.6	Atatürk Orman Çiftliği	55
1.7	Türkiye Hayvanları Koruma Cemiyeti	57
İKİNCİ BÖLÜM: 1931- 1939 YILLARI ARASI HAYVANCILIK.....		59
2.1	Hayvan Çeşitleri Konusunda Yapılan Çalışmalar	60
2.1.1	Koyun	63
2.1.2	At.....	67
2.1.3	İnek.....	68
2.1.4	Tiftik ve Kıl Keçisi.....	71
2.1.5	Tavuk.....	72
2.1.6	Ülke Genelinde Yetiştirilen Hayvan Sayısı ve Hayvan Ürünleri.....	74
2.2	Hayvan Sağlığı Konusunda Yapılan Çalışmalar	77
2.2.1	Hayvan Hastalıkları İle Mücadele.....	77
2.2.1.1	Hayvan Sağlık Zabıtası Kanununda Yapılan Düzenlemeler	78
2.2.1.2	Sığır Vebası	83
2.2.1.3	Çiçek.....	84
2.2.1.4	Şarbon.....	85
2.2.1.5	Ruam.....	86
2.2.1.6	Kelebek-Uyuz-Verem.....	87
2.3	Hara ve Aygır Depolarının Geliştirilmesi	88
2.3.1	Haralar	89
2.3.1.1	Karacabey Harası.....	89
2.3.1.2	Sultansuyu Harası	92
2.3.1.3	Çifteler Harası.....	94
2.3.1.4	Çukurova Harası	94
2.3.2	Aygır Depoları.....	94
2.4	Hayvanların Beslenmesi Konusunda Yapılan Çalışmalar	97
2.5	Hayvancılığın Ekonomiye Etkileri	98
2.5.1	İthalat ve İhracat.....	99
2.5.2	Ziraat ve Hayvancılık	103

2.5.3	Hayvan Derisi Konusunda Yapılan Çalışmalar	105
2.5.4	Hayvan Vergisi Konusunda Yapılan Değişiklikler.....	106
2.5.5	İstanbul Hayvan Borsası'nın Etkileri.....	112
2.5.6	Süt ve Et Meselesi.....	114
2.6	Doğu Anadolu'nun Hayvancılık Bakımından Önemi	116
2.7	Atatürk Orman Çiftliği	124
2.8	Hayvancılık Sahasındaki Bazı Çalışmalar	125
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: 1940- 1950 YILLARI ARASI HAYVANCILIK.....		127
3.1	Hayvan Çeşitleri Konusunda Yapılan Çalışmalar.....	128
3.1.1	Koyun.....	130
3.1.2	At.....	131
3.1.3	İnek.....	131
3.1.4	Tiftik ve Kıl Keçisi.....	133
3.1.5	Tavuk.....	135
3.1.6	Ülke Geneline Yetiştirilen Hayvan Sayısı ve Hayvanlardan Elde Edilen Süt Miktarı.....	137
3.2	Hayvan Sağlığı Konusunda Yapılan Çalışmalar	139
3.2.1	Hayvan Sağlık Zabıtasında Yapılan Düzenlemeler	139
3.2.2	Hastalıklarla Mücadele.....	140
3.2.2.1	Kene-Uyuz-Kelebek-Şarbon-Çiçek-Sığır Vebası İle Mücadele	143
3.2.2.2	Şap-Çiçek-Yavru Atma	145
3.2.2.3	Ruam-Kolera-Veba	146
3.3	Hara ve Aygır Depolarının Geliştirilmesi	147
3.3.1	Haralar.....	148
3.3.1.1	Karacabey Harası.....	148
3.3.1.2	Konya Harası	151
3.3.1.3	Çukurova ve Sultansuyu Harası	152
3.3.2	Aygır Depoları	153
3.4	Hayvanların Beslenmesi İçin Yapılan Çalışmalar.....	153
3.5	Ekonomi ve Hayvancılık	158
3.5.1	Hayvan Vergisinde Yapılan Değişiklikler	160
3.5.2	Süt ve Et Meselesi.....	161
3.5.3	İthalat ve İhracat Oranları	164
3.5.4	Ziraat ve Hayvancılık.....	167

3.6	Hayvan Varlığının Önemi	170
3.6.1	Türkiye Hayvanları Koruma Cemiyetinin Çalışmaları	174
SONUÇ	177
KAYNAKLAR	181
EKLER	199
Ek 1:	Sığır Çeşitleri	199
Ek 2:	At Çeşitleri	200
Ek 3:	Koyun Çeşitleri	201
Ek 4:	Hara ve Aygır Depoları	203
Ek 5:	Karacabey Harası-Edirne Koyun Ağılı-Örnek Bir Koyun Ağılı	204
Ek 6:	Karacabey Harası	205
Ek 7:	Göle İnekhanesi	206
Ek 8:	İstanbul Hayvan Borsası	207
Ek 9:	Türkiye Hayvanları Koruma Cemiyeti	208
Ek 10:	Hayvan Sağlık Sıhhiye Memurları Okulu	208
Ek 11:	Nalbant Mektepleri	209
Ek 12:	İstanbul Mezbahası	210
Ek 13:	Hayvan Yetiştiriciliği	210
ÖZ GEÇMİŞ	211

KISALTMALAR

AÜSBF	:Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
B.	:Birleşim (İnikat)
BCA	:Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
bkz.	:Bakınız
C.	:Cilt
CHP	:Cumhuriyet Halk Partisi
D.	:Dönem veya Devre (Meclis)
DİE	:Devlet İstatistik Enstitüsü
FAO	:Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı
Haz.	:Hazırlayan
İ.	:İçtima
O.	:Oturum (Celse)
OTAM Dergisi	: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
s.	:Sayfa
S.	:Sayı
SÜTAD	:Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi
T.	:Toplantı
TBMM TD	:Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
TBMM ZC	:Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTK	:Türk Tarih Kurumu

TABLO LİSTESİ

TABLO NO	TABLO ADI	SAYFA
TABLO 1:	1923-1930 Yılları Arasında Yetiştirilen Koyun, Tiftik Keçisi, Kıl Keçisi, İnek, Manda, At, Eşek ve Katır Sayısı (Baş-Adet-Vergiye Bağlı)	29
TABLO 2:	1923-1930 Yılları Arasında Sığır Vebasından Telef Olan Hayvanların Adedi ve Kıymetleri (Lira)	36
TABLO 3:	1923-1930 Yılları Arasında Canlı Hayvan İthalat Ve İhracatının Miktar Ve Kıymetleri (Kümes Hayvanları İle Kuş Dâhil Değildir)	48
TABLO 4:	İstanbul Hayvan Borsasında Bulunan Hayvan Ürünlerinin Fiyatları (Lira)	55
TABLO 5:	Atatürk Orman Çiftliği'nde 1926-1930 Yılları Arasında Yetiştirilen Koyun ve Sığır ile Yün Üretimi	57
TABLO 6:	1935-1939 Yılları Arasında Yetiştirilen Koyun, At, Eşek, Katır, Tiftik ve Kıl Keçisi, Sığır ve Manda Sayısı (Adet-Baş-Her Yaşta).....	74
TABLO 7:	1931-1939 Yılları Arasında Yetiştirilen Koyun, At, Eşek, Katır, Tiftik Keçisi, Kıl Keçisi, Sığır ve Manda Sayısı (Adet-Baş-Vergiye Bağlı)	75
TABLO 8:	1931-1939 Yılları Arasında Koyun, Tiftik Keçisi, Kıl Keçisi, Sığır ve Mandadan Elde Edilen Süt Miktarı ile Yapağı, Kıl ve Tiftik Üretimi (Ton).....	76
TABLO 9:	1931-1939 Yılları Arasında Canlı Hayvan İthalat Ve İhracatının Miktar Ve Kıymetleri (Kümes Hayvanları İle Kuş Dâhil Değildir)	103
TABLO 10:	Doğu Anadolu Topraklarının Varlığı	117
TABLO 11:	1933-1937 Yılları Arasında Doğu Anadolu'da Bulunan Hayvanlar Ve Hayvanların Sayıları (Adet)	118
TABLO 12:	Türkiye'nin Geneli İtibarıyla Canlı Hayvan İhracatında Doğu'nun Aldığı Oranın Karşılaştırılması (Baş).....	123
TABLO 13:	Türkiye'nin Geneli İtibarıyla Canlı Hayvan İhracatında Doğu'nun Aldığı Oranın Karşılaştırılması (Kıymet: 1000 TL).....	123
TABLO 14:	Atatürk Orman Çiftliği'nde 1931-1937 Yılları Arasında Yetiştirilen Koyun ve Sığır ile Yün Üretimi	124

TABLO 15: 1940-1950 Yılları Arasında Yapağı, Kıl ve Tiftik Üretimi (Ton Olarak).....	135
TABLO 16: 1940-1950 Yılları Arasında Yetiştirilen Koyun, At, Eşek, Katır, İnek, Manda, Tiftik Keçisi ve Kıl Keçisi Sayısı (Baş-Adet-Her Yaşta)	137
TABLO 17: 1940-1950 Yılları Arasında Yetiştirilen Koyun, At, Eşek, Katır, İnek, Manda, Tiftik Keçisi ve Kıl Keçisi Sayısı (Baş-Adet-Vergiye Bağlı).....	138
TABLO 18: 1940-1950 Yılları Arasında Koyun, İnek, Manda, Tiftik Keçisi ve Kıl Keçisinden Elde Edilen Süt Miktarı (Ton).....	139
TABLO 19: 1940-1950 Yılları Arasında Canlı Hayvan İthalat Ve İhracatının Miktar Ve Kıymetleri (Kümes Hayvanları İle Kuş Dâhil Değildir)	167

ÖZET

Cumhuriyet döneminde hayvancılık önemli bir yere sahip olmuştur. Bu alandaki gelişmeler, ülkenin kalkınma düzeyi, refah seviyesi ile doğrudan ilişki içindedir. XX. yüzyılın başında ard arda yaşanan savaşlar her açıdan toplumda derin izler bırakmıştır. Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve ardından Mondros Mütarekesi ile başlatılan işgal sürecinden Milli Mücadele Hareketi ile başarıyla çıkılmıştır. Elindeki tüm olanakları bağımsızlık için tüketen bir toplum için yeniden toparlanmak oldukça önemli bir başarı öyküsüdür.

Yaşanan bu süreçte nüfus azalmış, tarım yapacak tohum kalmamış, tarım için araç bulmak zorlaşmıştır. Savaşlar nedeni ile çoğu hayvan telef olmuştur. Halkın %80'ini köylü halkın oluşturduğu bir toplumda tarım ve hayvancılığın gelişmesi adına yapılacak tüm çalışmalar ülke ekonomisinin güçlenmesi için atılan adımları oluşturmaktadır. Bu nedendir ki 1923-1950 yılları arasında başta tarım ve hayvancılık olmak üzere pek çok alanda ülkenin kalkındırılması adına yoğun ve çok yönlü çalışma başlatılmıştır.

Bu çalışmada, 1923-1950 yılları arasında hayvancılık alanında yapılan faaliyetler ele alınmıştır. Hayvan çeşitleri konusunda çalışmalarına ağırlık veren Cumhuriyet Hükümetleri, hayvancılığın gelişimi için ülkenin çeşitli yerlerinde hara ve aygır depoları kurmuştur. Kurulan hara ve aygır depolarında genel olarak amaç at yetiştirimi olmuş bunun dışında koyun, sığır ve keçiler de yetiştirilmiştir. Haralarda en güzel damızlıklar yetiştirilmiş bu damızlıklar gerekli durumlarda halka dağıtılmıştır. Hayvanların beslenmesi bazı dönemler sıkıntı olmuş bu nedenle yem problemi ile mücadele edilmiştir. Bazı dönemler halka ücretsiz yem dağıtılmıştır. Diğer bir problem ise hayvan hastalıklarıdır. Hastalığa yakalanan hayvanların sayıları oldukça fazla olmuş hayvanlar yakalandıkları hastalıklar nedeni ile telef olmuştur. Hayvan hastalıkları ile ilgili olarak sürekli kanunlar ve kanunnameler yayınlanmıştır. Bu kapsamda ilan edilen Hayvan Sağlık Zabıtası Kanununda bazı yıllar değişiklikler yapılmıştır. Hastalık nedeni ile veteriner teşkilatı kuvvetlendirilmiş ülkenin her yerine veterinerler gönderilmiştir. Veterinerler gittikleri yerlerde hem hastalıklarla mücadele etmiş hem de hayvan neslinin devamı için aşılar geliştirmiştir. Hayvancılık her

dönemde olduğu gibi bu dönemde de tarım ile birlikte değerlendirilmiştir. Süt ve et meselesinin çözümüne yönelik uğraş verilmiştir. Et ve süt fiyatlarının arttığı dönemlerde bu fiyatların düşürülmesi için çalışmalar yapılmıştır. Hayvanların ve hayvanların et alım satım işlerinin düzenlenmesi için İstanbul Hayvan Borsası kurulmuştur. Hükümet ayrıca, hayvan vergisi ve hayvan derisi konusunu da ele almıştır. Çünkü hayvanlardan alınan vergi zaten fakir olan köylüyü daha da zor durumda bırakmıştır. Bu vergi oranında yıllara göre artış ya da azalma yaşanmıştır. Deri ise giyim, eşya ve savaşlarda kullanılan bir madde olduğundan derilerin ıslahına ağırlık verilmiştir. Halkı hayvan üretimine teşvik amacıyla hayvan sergi ve panayırıları açılmıştır. Bu panayırılarda halkın yetiştirdiği en güzel hayvanlar sergilenmiş başarılı olanlara ödüller verilmiştir. Hayvancılık konusunda Doğu illeri, memleketimizin genel hayvancılığı içinde önemli bir yere sahip olmuştur. Doğu illerinde gerek hayvan sayısı gerekse hayvanlardan elde edilen ürünlerin miktarı fazla olmuştur.

Hayvan neslinin devamı için ıslah çalışmalarına da ağırlık veren Cumhuriyet Hükümetleri, çeşitleri yerlerde hayvanları koruma cemiyetleri kurmuştur. Bu cemiyetlerle hayvanların daha sağlıklı bir şekilde sayılarının artırılması için uğraş verilmiştir. Hayvanların ıslahı için dış ülkelere hayvanlar alınmış, veteriner ya da hayvancılık işi ile ilgilenen tecrübeli kişiler ülkeye davet edilmiştir. Yine aynı konu için ülkedeki deneyimli kişiler dış ülkelere gönderilmiştir. Cumhuriyet Hükümetleri, memleket içinde ise kurulan hara ve aygır depolarını kontrol etmek amacıyla buralara heyetler göndermiş bu yapılar hakkında bilgi almıştır. Hayvan sayılarının arttırılması amacıyla olan Cumhuriyet Hükümetleri; köylerdeki eğitim seviyesini yükseltmek amacıyla halkevleri, halkodalarını ve köy enstitülerini açmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Hükümetleri, Hayvancılık, Hayvancılık Politikaları, Hayvancılık ve Ekonomi, Islah Çalışmaları.

ABSTRACT

Animal husbandry had an important place in the republic period. The developments in this area are directly related to the level of development and welfare of the country. At the beginning of the 20th century, successive battles left deep traces in the society in every aspect. The war in Tripoli, the balkan wars, the first world war, and then the invasion process, which was initiated with the Armistice of Mondros, were successfully launched with the National Struggle movement. It is a very important success story to recuperate for a society that consumes all the opportunities for independence.

During this period, the population was reduced, there was no seeds to make agriculture, and it was difficult to find a means for agriculture. Because of the wars, most animals have been destroyed. In the society of 80% of the population, all the activities to be carried out in the name of the development of agriculture and animal husbandry constitute the steps taken to strengthen the national economy. For this reason, intensive and multifaceted work has been initiated in many areas in 1923-1950 between particularly agriculture and animal husbandry in order to develop the country.

In this study, the activities carried out in the field of animal husbandry between 1923-1950 were discussed. Focusing on animal varieties, the Republican Governments established stud farm and stallion storages in various parts of the country for the development of animal husbandry. In general, the aim was to raise horses, except this it was raise cattle, sheep and goats. In stud farm and stallion storages, in general, the aim was to raise horses, except this it was raise sheep, cattle, and goats. The best studs grown in the stud farm and distributed to the public when necessary. The feeding of animals has been hardship in some periods so it has been struggling with the bait problem. Some periods are distributed free feed to the public. Another problem is animal diseases. The number of animals caught in the disease was quite high, the animals were destroyed because of the diseases they have. Laws and codes were issued on animal diseases. Some years of amendments have been made in the Animal Health Police Law announced within this scope. Veterinary services were strengthened and veterinarians were dispatched all over the country because of illness. Veterinarians

have both struggled with diseases and developed vaccines for the continuation of the animal race. Animal husbandry was evaluated together with agriculture in this period as in every period. The effort has been made to solve the problem of milk and meat. In the periods when the prices of meat and milk increased, efforts were made to reduce these prices. Istanbul Animal Exchange was established for the organization of animal and animals' meat trading activities. The government also discussed the issue of animal tax and animal skin. Because the tax from the animals has left the peasants who are already poor. This tax rate has increased or decreased over the years. Because leather is a substance used in wear, goods and wars, the improvement of the leather is given weight. In order to encourage the production of animals, animal exhibitions and fairs were opened. In these fairs, the most beautiful animals raised by the public were exhibited and awards were given to the successful ones. In terms of animal husbandry, our Eastern provinces have an important place in the general livestock breeding of our country. In the eastern provinces, both the number of animals and the amount of products obtained from animals were high.

For the continuation of the generation of animals, the Republican Governments established animal protection societies in various places. In these societies, efforts were made to increase the number of animals in a healthier manner. Animals were taken from abroad for breeding of animals and experienced people interested in veterinary or animal husbandry were invited to the country. For the same issue, experienced people in the country were sent to foreign countries. The Republican Governments sent committees to check on the stud farm and stallion storages established in the country and received information on these structures. Governments of the Republic aiming to increase the number of animals; in order to increase the level of education in the villages, the public houses, public houses and village institutes were opened.

Key Words: Government of the Republic, Livestock, Livestock Policies, Livestock and Economy, Reclamation Activities.

GİRİŞ

1. Tezin Konusu

Bu araştırma ile Cumhuriyetin ilanıyla başlayan ve 1950 yılına kadar geçen sürede Türkiye’de hayvancılığın gelişim süreci ortaya konulmaya çalışılmıştır. Osmanlı Devleti’nden Cumhuriyet’e geçiş ile beraber 1923-1950 yılları arası Türkiye’de Hayvancılık konusu ele alınmış, dönem itibarıyla yaşanan siyasi ve sosyal olaylar çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Cumhuriyet Döneminde hayvancılık konusunda ilk olarak hayvan sayısının artırılması yoluna gidilmiştir. Ancak veba, şap, çıban, çiçek, kene, kelebek, kızılkurt, yavru atma, dalak, mankafa, boğazaltı, göz gibi daha birçok hastalığın görüldüğü bu dönemde hayvan hastalıklarıyla mücadele için yoğun bir çaba sarf edilmiştir. Yabancı ülkelerden veterinerler ve aşular getirilmiştir. Aşı konusunda baytarlar görevlendirilmiş, baytarlar köylere gidip hem aşı hem de hastalıklar konusunda halka yardımcı olmuştur.

Hayvanların neslinin devamı için damızlık seçimine, ırkına, hayvanların gebeliğine ve doğurmasına, yeni doğan yavruların bakımına dikkat edilmiştir. Hayvanların doğumundan önce ve sonra yattıkları yerlere ve meralara güzel bakılmıştır. Hangi hayvana ne yem verilmesi gerektiği ve ne kadar verileceği de tespit edilmiştir. Bazı dönemlerde hatta çoğu dönemde hayvanlara yem verilememiş ve bu nedenle hayvanlar telef olmuştur. Zaman içinde ıslah çalışmalarına çok fazla ağırlık verilmiştir. Bunun için çoğu yerde hastaneler kurulmuş, diğer ülkelerden aşular getirilmiş, aşım istasyonları kurulmuş, haralar ve aygır depoları geliştirilmiş; at, sığır, keçi, koyun gibi hayvanların neslinin ıslahına dikkat edilmiştir. Yabancı ülkelerden ülkeye hayvan cinsleri getirilmiştir. Getirilen hayvanlar ve ülkede yetişen hayvan türleri, oldukça geniş ve çeşitli olan bitkiler sayesinde yetiştirilmiştir. Geniş yer kaplayan mera ve yaylalar sayesinde hayvancılık daha çok yapılmıştır. Bu bağlamda özellikle Doğu illeri hayvancılık konusunda çok büyük bir paya sahip olmuştur.

Bu dönemde gerek vergiler ve gerekse ithalat- ihracatta hayvanların ve hayvan ürünlerinin payı yüksek olmuştur. Ziraatı da yakından etkileyen hayvancılık üretim açısından olduğu kadar tarımda yararlanılması adına da büyük önem taşımıştır

2. Amacı ve Önemi

Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusun büyük bölümünün kırsal alanda yaşaması nedeniyle tarım ile birlikte hayvancılık ekonominin belkemiğini oluşturmaktadır. Zira geniş meraları, farklı iklim koşulları ile aslında şartlar hayvancılığın gelişmesine müsaittir. Ancak uzun yıllar boyunca yaşanan savaşlar işgücünün azalmasına sebebiyet vermiştir. Bu azalış hayvan varlığını da olumsuz etkilemiştir. Bir yandan açlık diğer yandan bulaşıcı hastalıklar nedeni ile hayvanların sayısı da oldukça düşmüştür.

. Hayvancılığın ekonomideki yeri, hayvan sayısının artırılması için yapılan çalışmalar ve hayvan hastalıkları ile mücadele gibi pek çok başlık dönemin sosyo-ekonomik şartları içinde çok yönlü olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Bir tarım ülkesi olan Türkiye’de hayvancılık eski zamanlardan bu yana halkın geçim kaynağı olmuştur. Hayvancılık daha çok büyükbaş olarak Erzurum-Kars bölgesinde yapılmış, İç Anadolu’da keçi, Trakya ve Batı Anadolu’da ise merinosçuluk, sütçülük ve yapağı yetiştirilme işi yapılmıştır. Halk beslediği hayvanlar sayesinde hem kendi ihtiyaçlarını karşılamış hem de devlete olan borçlarını ödeyebilmiştir.

3. Yöntemi ve Kaynakların Tanıtımı

Tarihçilerin yapması gereken çalışılan her konuyu tarafsız bir bakış açısı ve belgelerle göre değerlendirmek olduğundan bu çalışmada aynı yöntem uygulanmıştır. Elde edilen belgeler okunup incelenmiş ve tarihi sıralamasına uygun olarak işlenmiştir. Bilgilerin bilimselliğe uygunluğuna ve belgeden anlatılanların dışına çıkılmamasına dikkat edilmiştir. Çalışma yapılırken bilgiler kendi özgün yorum ve cümlelerimizle bütünleştirilmiştir.

Araştırma çeşitli bölümlere ayrılmış ve tablolar kullanılmıştır. Tablo kullanmada ki amaç hem sayısal verilerin çok olması hem de karşılaştırma yapmaya daha uygun olmasından dolayıdır.

Çalışmada Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgelerinden faydalanılmıştır. Belgeler konulara uygun olarak değerlendirilmiş ve dipnotta gösterilmiştir. Cumhuriyet Arşivi olmasından dolayı istenilen belgelere rahat bir şekilde ulaşılmıştır.

Çalışmada TBMM Zabıt Cerideleri de incelenmiş ve yorumlanmıştır. Yine aynı yöntem ile dipnotta gösterilmiştir. Zabıt Ceridelerinin incelenmesi daha uzun bir süreyi kapsamıştır. Meclis tutanakları dipnotta oldukça açıklayıcı bir künye ile verilmiştir. Aynı dipnotun ikinci kez kullanımında karışıklığa meydan vermemek adına kısaltmaya gidilmemiştir. Yine konunun içeriği çerçevesinde Resmi Gazete, Düstur ve Kanunlar Dergisinden yararlanıldığı belirtilmelidir.

Çalışmamızın can alıcı kısmını ise süreli yayımlar oluşturmaktadır. Ulusal ve yerel çok sayıda gazete ile dergiden yararlanılmıştır. Diğer önemli bir kaynak türü ise kitaplardır. Dönem içinde ele alınan kitaplar okunup değerlendirilmiştir. Gazetelerin araştırılmasında bazı sıkıntılar yaşanmıştır. Milli Kütüphanede bazı gazeteler ulusal gazeteler mikrofilme olmasına rağmen yerel gazetelerin çoğunluğuna birebir ulaşılmıştır. Mikrofilme atılan bazı gazetelerin sayfaları da okunamamıştır. Bazı dergilerin özellikle Türk Veteriner Birliği Dergisinin adı sürekli değiştiğinden Milli Kütüphane tarafından tam bir kaynak tasnifi yapılamamıştır. Bu nedenle bu derginin bazı yıllarından faydalanılmıştır. Yine Milli Kütüphanede katalogda yer verilen bazı makalelerin belirtilen yer numarasında bulunamadığı da belirtilmelidir.

TUİK verilerinden sayısal anlamda faydalanılmış ve internetten bazı bilgilere ulaşılmıştır. Yine tüm bilgiler dipnotta gösterilmiştir.

Çalışma konusu oldukça özgündür. Zira daha önce bu konuda yapılmış birkaç makaleye rastlanmıyşsa da konuya ilişkin kapsamlı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Var olan çalışmaların daha çok veterinerlik alanı ile ilgili olduğu da belirtilmelidir.

4. Osmanlı Dönemi Hayvancılığa Genel Bakış

Anadolu’da tarihin değişik dönemlerinde yaşamış medeniyetler ve devletlere ait tarihi kalıntılar arasında hayvan figür, kabartma ve heykelleri önemli bir yer tutmaktadır. Bunlar Anadolu insanının hayatında hayvanın oynadığı rolün önemini gösteren belgelerdir.

Özellikle Osmanlı Devleti’nde tarım, sanayi ve ticaret sektörlerinin ayrılmaz bir parçası olan hayvancılık; ekonomik hayatta önemli işlevlere sahip olmuştur. Hayvancılık faaliyetleri büyükbaş ve küçükbaş olarak yapılmış, hayvan varlığı halkın en önemli gelir kaynağı olmuştur. Bu nedenle devlet tarafından yakından takip edilmiştir. Osmanlı Devleti’nde nüfus yoğunluğunun az olması, tarım yapılmayan toprakların fazla olması nedeniyle halkın hayvancılığa teşvik edilmesi gerekmiştir. İstanbul’un ve ordunun et ihtiyacı için küçükbaş hayvan ticaretine devlet tarafından oldukça önem gösterilmiş; bu işi yapan cepler Osmanlı’da zengin tüccar sınıfları içerisinde yer almıştır. Sarayın koyun eti tüketimi fazla olduğundan bu ihtiyacın giderilmesi gerekmiştir. Koyunlar, Rumeli ve Anadolu’nun çeşitli yerlerinden getirtilmiştir. Rumeli’deki birçok Balkan şehri ve Anadolu’nun doğusundaki bazı şehirler Saray mutfağının et ihtiyacının önemli bir kısmının karşılandığı yerlerdi. İstanbul’un, ordunun ve Sarayın iâşesinin temin edildiği yerlerden biri olan Tekirdağ bölgesinde ise; büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık faaliyetlerine ağırlık verilmiştir. Ayrıca iâşe sistemi içinde hayvancılığa büyük bir yer düşmüş, et ihtiyacı için Rumeli taraflarında özellikle Edirne civarında hayvanlar için hazinenin otlakları vardı ve ordunun ulaştırma ihtiyaçları için hayvan yetiştirilirdi.¹ 16’ncı yüzyıla gelindiğinde imparatorluk topraklarında nüfus artışına bağlı olarak, 17’nci yüzyılın başlarında ise tahıl üretimi talebinin azalmasına bağlı olarak hayvan üretimi artmıştır.²

Osmanlı toplumu bazı dönemler tarımdan çok hayvancılığa yönelmiştir. 16’nci yüzyıldan itibaren tarımın pahalılaşması nedeniyle büyük toprak sahipleri arazilerini

¹ Kaya Göktepe, “Osmanlı Döneminde Tekirdağ’da Yapılan Hayvancılığın İstanbul’un İâşesi ile Sanayii ve Ticari Faaliyetlerindeki Rolü”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, C. 20, Haziran 2018, s. 362-375.

² Zafer Karademir, *İmparatorluk Ekonomisinin Can Damarları: Osmanlı Ülkesinde Hayvancılık İşletmeleri (1500-1800)*, Libra Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 70.

hayvan çiftliklerine veya mandıralara çevirmeye yöneltmiştir. Ayrıca halk topraktan elde edilen mahsullerin piyasada bulunmaması nedeniyle hayvanlarını tüketmek zorunda kalmıştır. Hatta bazı dönemlerde Sivas'ta hiç koşum hayvanı kalmamıştır. Canlı hayvanların tüketilmesi nedeniyle hem et hem de süt ve süt ürünlerinde azalma meydana gelmiştir. 1648 yılında et sıkıntısını önlemek amacıyla, Mudanya'daki ahalinin ödemesi gereken avarızları tavuk olarak vermeleri ve ocaklık olarak tayin edilmeleri şeklinde aşılımaya çalışılmıştır.³

Tekirdağ ve çevresi Osmanlı Döneminde bölgede üretilen ürünlerin ve malların toplandığı, kısa sürede İstanbul'a malların sevk edildiği bir merkez olmuştur. Tekirdağ'ın Çorlu, Hayrabolu ve Malkara kazaları önemli bir tarım ve hayvancılık merkezi olmuştur. 19'uncu yüzyılın ikinci yarısında tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi kapsamında Tekirdağ Hayrabolu civarına verimli bir ırk olan İspanya koyunları seçilerek getirilmiş burada koyunlar üzerinde deneme çalışmaları yapılmıştır. Yine hayvanların verimlerinin arttırılması konusunda bir takım faaliyetler yürütülmüştür. Tekirdağ'da büyükbaş hayvancılık yaygın olarak daha çok çiftliklerde yapılmıştır. Küçükbaş hayvan beslenmesine de önem veren Tekirdağ, İstanbul'a kesim için hayvanda gönderirdi.⁴

Trakya'dan başka hayvancılığın yapıldığı Kars ili ise bulunduğu konum itibarıyla hayvancılığa uygun bir yer olmuş, 19'uncu yüzyılda Türkiye'nin en iyi yerli damızlık ve kasaplık hayvanları burada meydana getirilmiştir. Herik ve Mazık olarak adlandırılan koyun türleri ile Malakan adı verilen at türleri burada bakılmıştır. Bunun sonucunda 1876 yılında Kars'ta toplam 66.110 adet hayvan yetiştirilmiştir. 1894 yılında ise Kars'ta hayvanlardan elde edilen ürünler üzerine imalathaneler de yapılmıştır. Özellikle Kağızman'da on bir tane süthane kurulmuştur. Bunlardan başka 5 adet yağ imalathanesi, 1 adet peynir imalathanesi ve 4 adet dericilik imalathanesi

³ Zafer Karademir, *İmparatorluğun Açlıkla İmtihani: Osmanlı Toplumunda Kıtıklar (1560-1660)*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 224-228.

⁴ Göktepe, "Osmanlı Döneminde Tekirdağ'da Yapılan Hayvancılığın İstanbul'un İlaşesi ile Sanayii ve Ticari Faaliyetlerindeki Rolü" ..., s. 362-375.

kurulmuştur (1898). Ayrıca halka süt ürünleri kursu açılmış, bu kurslarda peynir, yağ üretimi gibi dallarda uygulamalı eğitim verilmiştir.⁵

19'uncu yüzyılda hayvancılıkla uğraşan diğer bir kaza ise Alaşehir'dir. Alaşehir'de camus ve karasığır türünde büyükbaş hayvan yetiştirilmiştir. Küçükbaş hayvan az yetiştirilmiştir. Yetiştirilen hayvanlardan belirli ölçülerde vergi de alınmıştır.⁶

Osmanlı'da gelir getiren bir alan olan hayvancılık, ulaşımın da vazgeçilmez bir unsuru olmuştur. Taşıma faaliyetlerinin yeterli olmadığı dönemlerde bilhassa deve, at, katır, eşek gibi hayvanlarla taşıma yapılmıştır. Bunun yanı sıra gıda ihtiyacı için özellikle et ve süt ürünleri halkın günlük tüketiminde zorunlu ihtiyaç maddeleri olmuştur. Hem göçebeler hem de yerleşik yaşamı benimseyenler hayvancılığın katkısı nedeniyle hayvancılık faaliyetlerini aksatmamaya çalışmıştır. Özellikle göçebeler pazara dönük küçükbaş hayvan yetiştiriciliğine ağırlık vermiştir. Yerleşik yaşama geçen kişiler ise çift sürme ve taşıma işlerinde güçlerinden yararlanmak amacıyla büyükbaş hayvan yetiştirmiş, hayvanlardan sağlanan ürünleri de çoğunlukla kendi tüketimleri için kullanmışlardır. Ayrıca buradaki kişiler giyim eşyaları ve tarım aletlerini kendileri üretmişlerdir. Bu sayede dokumacılık gelişmiştir.⁷

Nakliye işlerinde kullanılan hayvanlar kıtlık zamanlarında yeterli olarak beslenemedikleri için toplu olarak telef olmuştur. Bu nedenle 1591 yılında İstanbul'da et darlığı yaşanmış Eflak ve Boğdan'dan koyun getirtilmiştir. Ancak bu koyunların bir kısmı Edirne'de gizlice kesilmiştir. Osmanlı toplumunda hayvan kıtlığı demek süt, peynir ve çeşitli sütlü tatlılar, kaymak, yoğurt ve tereyağı gibi maddelerinde kıtlığı demektir. 1560 yılında yaşanan kuraklık nedeniyle insan ve hayvanlarda açlıklar baş göstermiş, insanların kaleleri tamir edecek halleri yokken hayvanlarda arabaları çekemez hale gelmiştir.⁸ 1579 yılında yaşanan şiddetli kış nedeniyle Demirkapı'ya

⁵ Arzu Boy, "Çarlık Rusya Yönetiminde Kars'ta Tarım ve Hayvancılık", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 12, Temmuz, 2017, s. 419-424.

⁶ Ertan Gökmen, "XIX. Yüzyıl Ortalarında Alaşehir'de Tarım ve Hayvancılık", *Gazi Akademik Bakış*, C. 3, S. 6, (Yaz 2010), s. 228-231.

⁷ Göktepe, "Osmanlı Döneminde Tekirdağ'da Yapılan Hayvancılığın İstanbul'un İlaşesi ile Sanayii ve Ticari Faaliyetlerindeki Rolü" ..., s. 362-375.

⁸ Karademir, *İmparatorluğun Açlıkla İmtihani: Osmanlı Toplumunda Kıtlıklar (1560-1660)*, ..., s. 115-142.

(Kafkasya sınırlarında yer alan bir şehir) yapılan bir seferde çoğu insan ve hayvan telef olmuştur. Aynı seferin Bender Kalesi'nin kuşatılması esnasında yaşanan kış olayları nedeni ile hayvanlar açlıktan birbirlerinin semerlerini bile yemişlerdir. Yine sefer sırasında askerler geçtikleri yerlerdeki canlı hayvanların bir kısmını kesip yemiş bir kısmını da önlerine katıp götürmüşlerdir.⁹ Ayrıca ülke içinde özellikle İstanbul'da canlı hayvan kaçakçılığı sıklıkla yapılmıştır. Özellikle daha fazla yük taşınması nedeniyle develer kaçırılmıştır (1574).¹⁰

Osmanlı ordusu 1625-1626 yıllarında Bağdat seferinde zor anlar yaşamış ve orduda hem hayvan hem de yiyecek kalmadığından yakınmışlardır. 1635 yılında ise Revan-Van arasında yaşanan sel olayı nedeniyle hayvanların çoğu telef olmuştur. Ayrıca IV. Mehmet döneminde (1648-1687) İstanbul'un hayvan iâşesi Akkirman ve Özi civarından karşılanmış ve Kazakların bu bölgelere saldırıları engellenmeye çalışılmıştır.¹¹

1.1 Mandıra ve Çiftlikler

Osmanlı döneminde hayvansal ürünleri kullanan işletmelerin başında mandıralar gelmektedir. Mandıra; koyun, keçi gibi süt veren hayvanların beslendiği, süt ve mamullerin üretildiği işletmedir. 17'nci yüzyılın ortalarında İstanbul'da Levent Çiftliği bölgesi, Galata, Tophane ve Kasımpaşa başta olmak üzere iki bine yakın mandıra mevcuttur. İstanbul dışında Ege adaları ve Bursa'da mandıracılık faaliyetleri yapılmıştır. Mandıralara benzer yapıda ise ahır ve ağıllar, korular, eğrekler-sâyeler (sayalar)-tokatlar ve sair otluk araziler bulunmaktaydı. Ahır içerisinde yüzlerce hayvanın barındığı yerdir. Ağıl, etrafı çitle ya da başka bir şeyle çevrili arazidir. Ağıllar hayvanların faydalanabilmesi amacıyla genellikle verimli araziler içerisinde oluşturulmuştur. İstife bölgesi (Yunanistan Sancağı), Girit Adası ve Gebze'de birçok ağıl oluşturulmuştur. Koru, küçük orman anlamına gelmekte olup; köylülerin ortaklaşa

⁹ Karademir, *İmparatorluğun Açlıkla İmtihani: Osmanlı Toplumunda Kıtliklar (1560-1660)*, ..., s. 13-59.

¹⁰ Karademir, *İmparatorluğun Açlıkla İmtihani: Osmanlı Toplumunda Kıtliklar (1560-1660)*, ..., s. 115-142.

¹¹ Karademir, *İmparatorluğun Açlıkla İmtihani: Osmanlı Toplumunda Kıtliklar (1560-1660)*, ..., s. 68-116.

kullandıkları meralardır. Özellikle kış aylarında hayvanlar için korular gerekli yerlerdir. Romanya bölgesinde yer alan Yarbağları ve Dede Saltık Sultan isminde kurulan özel korularda binlerce koyun yetiştirilmiştir. Ayrıca Silivri, Osmancık, Kandıra, İpsala ve Üsküdar'da miri korular oluşturulmuştur. Eğrek, hayvan sürülerinin dinlendiği, su ve ağaç bakımından zengin olan yerdir. Eğreklerde özellikle koyunlar beslenmiştir. Canlı hayvan ve et piyasasına katkıları fazla olmuştur. Sâye (saya), genellikle küçükbaş hayvan yetiştiriciliği ve ona bağlı hammaddelerin ürüne dönüştürüldüğü yerlerdir. Özellikle Makedonya bölgesinde eğrek ve saya sayısı fazladır. Tokat ise ağıllar ile aynı işlevi gösterse de daha çok açık alanlarda kurulması nedeniyle bu adı almıştır. Son olarak sair otluk arazilere baktığımızda; sulanan, bitki örtüsü zengin, verimli yapısı olan çayır, yayla, mera ve mezra gibi araziler hayvancılık için önemli alanlardır.¹²

Çiftlik ve mandıralara örnek verecek olursak: İl olarak Edirneli çiftlik ve hayvan sahibi askerîler vardır (1546-1659). Trablusşam valisi Vezir Mustafa Paşa'nın 1700'lü yılların ilk yarısında Çatalca'daki çiftliğine ek olarak çevrede mandıraları bulunmaktaydı. Ayrıca Paşanın merkez çiftliğinde koyunu da vardı. Yine Hatice Sultan'ın Çatalca'daki çiftliğine alınacak koyunlar için yakın ve uzak çevredeki resmi mandıracıların büyük destekleri olmuştur. Büyük çiftliklerin gelişmesinde ise çobanlar, ırgatlar, köleler ve diğer birçok çalışanların katkısı olmuştur. Osmanlı Devleti, kendi işletmeleri için ayrılan arazilerdeki kullanım hakkını gözü gibi korumuştur. Örneğin miri mandıralardaki hayvanların nerede otlatılacağı resmi olarak belirlenmiştir. Ayrıca devlet hayvanların otlamaları için tahsis edilmiş olan arazilerin izinsiz ve hayvancılık aleyhine tarımsal üretime açılmasına ya da bağ bahçe haline getirilmesini yasaklamıştır. Yasaklanan diğer bir konu ise meralarda otlatılan hayvan sayısının belirli bir adette olmasıdır. Böylece meraların fazla otlatılmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Yaylalar barındığı hayvan sürüleri bakımında önemli olmuştur. Özellikle konargöçerler yaylak ve kışlak arasında büyük sürüleri yönetmişlerdir. Bazen kendi bölgelerindeki bir ürünün üretimini tek başlarına yapmışlardır. Ayrıca devlet kullanılan bu alandan vergi de almıştır. Örneğin 16'ncı

¹² Karademir, *İmparatorluk Ekonomisinin Can Damarları: Osmanlı Ülkesinde Hayvancılık İşletmeleri (1500-1800)*, ..., s. 69-117.

yüzyılda Adıyaman Kazası yaylak ve kışlak vergilerin alındığı ve doğal olarak hayvancılığın yaygın olarak yapıldığı bir yerdi.¹³

Mandıra ve çiftliklerden başka Salhane-Mumhane-Saraçhaneler oluşturulmuştur. Salhane (mezbaha), büyükbaş ve küçükbaş hayvanların kesildiği işletmedir. Bu işletmeler yerleşim yerinden uzakta ve sınırları belli bölgelerde toplu olarak açılmıştır. Temizliğine dikkat edilmiştir. Mumhane, mumların üretildiği işletmeler olup; mumların hammaddesi hayvansal yağlar ve baldan elde edilen koyu sıvıdır. Mumhaneler büyük yerleşim yerlerine yakın yerlerde kurulmuştur. 18'inci yüzyılda Bursa, Kastamonu, Çankırı ve Amasya'da yeni mumhaneler meydana getirilmiştir. Saraçhane ise deri üzerine imalat yapan işletmedir.¹⁴

1.2 Haraların Kurulması

Osmanlı Devleti Dönemi'nde halkın başlıca geçim kaynağı tarım ve hayvancılık, Özellikle Diyarbakır, Erzurum ve Urfa çevrelerinde yapılmıştır. Daha sonraları Trakya'ya doğru yayılım neticesinde artan nüfus ve alınan topraklardan dolayı hayvancılığın geliştirilmesi gerekmiş bu amaçla çiftlikler kurulmaya başlanmıştır. Balıkesir, Aydın, İzmit ve Bursa gibi illerde çiftlik hayvancılığı meydana getirilmiştir. Buralarda daha çok koyunlar; koyundan başka sığır, at, keçi gibi hayvanlarda yetiştirilmiş gelişen dericilik ve dokuma sanayisinin hayvancılığa katkıları çok olmuştur. Ancak 1700'lü yılların ortalarına gelindiğinde hayvancılıkla çok ilgilenilmemiş, hayvancılık gerilemeye başlamış ve otlakların bir kısmı özel mülkiyet haline gelmiştir. Bunun sonucunda yüzyıllarca varlığını sürdüren Osmanlı askeri düzeni eski işlerliğini kaybetmeye başlamıştır.¹⁵ 1700'lü yılların sonlarına doğru devrin yenilikçi hükümdarı III. Selim'in reformları (Nizam-ı Cedit) ve 1800'lü

¹³ Karademir, *İmparatorluk Ekonomisinin Can Damarları: Osmanlı Ülkesinde Hayvancılık İşletmeleri (1500-1800)*, ..., s. 102-133.

¹⁴ Karademir, *İmparatorluk Ekonomisinin Can Damarları: Osmanlı Ülkesinde Hayvancılık İşletmeleri (1500-1800)*, ..., s. 270-351.

¹⁵ Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, İstanbul, 2012, s. 323-324.

yılların ilk yarısında II. Mahmud'un reformları çerçevesinde Osmanlı Devleti'nin ordu teşkilatında düzenlemeler yapılmıştır.¹⁶

Osmanlı askeri düzeni iki büyük teşkilattan oluşuyordu. Bunlardan ilki devşirme sistemi ile yetiştirilen "kapıkulu" birlikleri diğeri ise Türk süvarilerden oluşan "tımarlı sipahiler"di. Tımarlı sipahiler kendilerine verilen topraklardaki vergileri toplarlar ve atlı asker yetiştirirlerdi. Atların yetiştirilmesi ve geliştirilmesi bakımından bu kitle, önemli bir yere sahipti. Ancak askeri düzenin etkisini kaybetmeye başlamasından dolayı kapıkulu ve tımarlı sipahiler tasfiye edildi.¹⁷

Bu sistemlerin tasfiye edilmesinden dolayı aynı yüzyıl içinde Avrupa'dan örnek alınarak haralar kuruldu. Hara; at, sığır, koyun vb. hayvanların yetiştirdikleri büyük çiftliklerdir. Haralardan önce hayvancılık konusunda hayvanat ocakları teşkilatı ile hayvancılık konusunda çalışmalar yapılmıştır. Edirne, Dimetoka, Filibe, Eskişehir ve dolaylarında yaklaşık on dokuz tane hayvanat ocakları kurulmuştur. Osmanlı Devletinde padişahın tahta çıkma törenlerinde, ticarete, savaşlarda ve haberleşmede at kullanılmıştır. Bu nedenle, hayvanat ocakları (yund ocakları), saray ahırları ve tımarlı sipahiler at yetiştirmede en önemli sistemler olmuştur. Özellikle Orta Anadolu'da büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık yapılmıştır. Buralarda at da yetiştirilmiştir. Eskişehir, Kütahya ve Karaman'da en güzel atlar yetiştirilmiş hatta bu atlar Arap atlarından bile daha değerli olmuştur. Bu dönemlerde tımarlı sipahilerin ihtiyaç duyduğu atlar belirli merkezlerden alınan yavruların sipahiler tarafından büyütülmesi ile sağlanıyordu. Eskişehir'de İnönü mevkiinde bulunan Cemaatı-ı Taycıyan binek hayvanlarının yetiştirildiği en önemli gruptu. Osmanlı Devleti bunun dışında sarayda has ahır denilen teşkilatla saray hayvanları ve onların koşum takımları korunmaktaydı. İstanbul'un çeşitli yerlerinde ve taşralarda saray için özel üretim yapan ahırlar bulunmaktaydı. II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağını kaldırması ile ordunun at ihtiyacını karşılamak için haralar kurulmasına karar verilmiştir. Anadolu'da atların ıslahını sağlamak amacıyla II. Mahmud döneminde Çifteler Çiftliği (Çifteler Çiftlikat-

¹⁶ Osman Köksal, "Osmanlı Dönüşüm Sürecinde Bir Devlet Teşebbüsü Olarak Çifteler Hara-yı Hümayunu ve Türk Atçılığına Katkıları", Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 10, 2009, s. 335-336.

¹⁷ Köksal, "Osmanlı Dönüşüm Sürecinde Bir Devlet Teşebbüsü Olarak Çifteler Hara-yı Hümayunu ve Türk Atçılığına Katkıları" ..., s. 335-336.

ı Hümayunu) adında büyük bir hara kurulmuştur. Bu harada 1834-1910 yılları arasında at, inek ve koyun yetiştirilmiştir.¹⁸ Hara tarla, çayır, mera olarak toplam 1.800.000 dönümden oluşmaktaydı. Baytar Miralay Vahid Bey (1884-1890) idaresinde harada altyapı, imar ve ıslah çalışması yapılmıştır. Haranın, Aziziye ve Mahmudiye şubelerini genişletmiştir. Harada büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar yetiştirilmiş asıl amaç ise at yetiştirmek olmuştur.¹⁹ Çiftelerden başka Irak bölgesi için Bağdat'ta Veziriye, Malatya'da Sultansuyu ve Adana'da Çukurova Çiftliği haraları kurulmuştur.²⁰

Marmara Bölgesinde ise Karacabey Harası kurulmuştur. Sultan Abdülmecit döneminde koyunculüğün geliştirilmesi amacıyla 1834 tarihinde İslimiye ve 1839 tarihinde İstanbul Eyüp'te yünlü dokuma fabrikaları kurulmuştur. Bu fabrikaların yapağı ihtiyacını karşılamak amacıyla Balkanlar'a (Hayrabolu) ve Marmara Bölgesine (Mihaliç Çiftliği-Karacabey Harası) yüzlerce damızlık merinos koçu getirilmiştir. Ardından İspanya'dan alınan koçlarla açık kapatılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak 1860-1870'li yıllarda Karacabey Harası'nda 80-90 bin merinos koyunu yetiştirilmiştir. Kapitülasyonlar nedeniyle yurda yabancı kumaş girişi devam etmiş, merinos yetiştiricileri bundan olumsuz etkilenmiştir. Padişah Abdülhamit zamanında Rumeli'den kıvrıcık koçları getirilerek gerek Karacabey Harası'na gerekse Marmara Bölgesinde merinosların kıvrıcık ırkına çevrilmesine başlanmıştır. 19'uncu yüzyıl ortalarından itibaren Ankara keçisi Fransa, Kuzey Afrika, Güney Afrika ve Amerika Birleşik Devletlerine götürülmüştür.²¹

1865 yılında Sultan Abdülaziz döneminde Çiftlik-i Hümayun'u kurma çalışmaları devam etmiş ve bu amaçla Malatya yakınlarında bulunan Sultansuyu'nun kanallar aracıyla taşınması ve üretimin arttırılması için Elazığ Valisi Hacı İzzet Paşa tarafından Sultansuyu Çiftliği kurulmuştur. Çalışmalarına başlayan çiftlik ilk dönemler başarılı olamamış II. Abdülhamit döneminde çiftlik Hara-yı Hümayun adını almıştır. II. Abdülhamit döneminde bu harada çalışmalar devam etmiş, hara hayvan

¹⁸ Zeynep Ertuğrul, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Eskişehir Çifteler Harası Yapıları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 38, Haziran 2015, s. 501-503.

¹⁹ Köksal, "Osmanlı Dönüşüm Sürecinde Bir Devlet Teşebbüsü Olarak Çifteler Hara-yı Hümayunu ve Türk Atçılığına Katkıları" ..., s. 346-352.

²⁰ Köksal, "Osmanlı Dönüşüm Sürecinde Bir Devlet Teşebbüsü Olarak Çifteler Hara-yı Hümayunu ve Türk Atçılığına Katkıları" ..., s. 340.

²¹ Ali Rıza Aksoy, "Hayvan Islahı Ders Notları", Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi, 2003, Kars, s. 14-16.

yetiştirme için önemli bir yer olmuştur. 1890 yılında hara, IV. Ordu'nun topçu ve süvari hayvanlarının yetiştirilmesi ile yükümlüydü. Haranın kapladığı alan ise 880.000 bin dönümden ibaretti. Tohma ve Sultansuyu adında iki tane çayda bu alandan geçmekteydi. Hara içerisinde Hamidiye ve Aziziye adıyla iki kışla vardı. Yine harada 400 cins atın yetişebileceği ahırlar mevcuttu.²² II. Abdülhamit'in tüm haraları bir çatı altına toplamasına karar vermesiyle 1886 yılında Çifteler Çiftliği yeniden yapılandırılmış ve Çifteler Hara-yı Hümayunu adını almıştır. II. Abdülhamit ayrıca Hara-yı Hümayunlar Nezaretini de kurmuştur. 1910 yılında Çifteler Harası kapatılmış Aziziye Harası adıyla yeniden kurulmuştur. (Kurtuluş Savaşı yıllarında burada bulunan hayvanlar güvenlik nedeni ile Kırşehir, Çankırı gibi bölgelere gönderilmiştir).²³ II. Meşrutiyetin ilanı ile beraber çoğu haranın kapatılması gündeme gelmiştir. Çünkü haralar hem ordunun hayvan ihtiyacını karşılamada hem de hayvanların ıslahı konusunda beklenen yararı sağlayamamıştır.²⁴

1.3 Hayvan Hastalıklarıyla Mücadele

Hayvancılık konusunda yapılan diğer çalışma ise hayvan hastalıkları ile mücadele konusunda olmuştur. Osmanlı döneminde hastalıklarla kuruluştan itibaren mücadele edilmiş, 16'ncı yüzyılda İhtisâb Kanunnamelerinde²⁵ hayvanların hastalıklardan korunmasına ilişkin bilgilere yer verilmiştir. 19'ncü yüzyılda belediye kanunları ve yönetmeliklerinde bu bilgiler yer almaya devam etmiştir.²⁶ Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde hayvanların sağlığını korumak amacıyla Nafia

²² Sevim Erdem, "Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyete Kalan Miras: Sultansuyu Harası", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 61, 2017, s. 146-148.

²³ Ertuğrul, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Eskişehir Çifteler Harası Yapıları" ..., s. 503.

²⁴ Köksal, "Osmanlı Dönüşüm Sürecinde Bir Devlet Teşebbüsü Olarak Çifteler Hara-yı Hümayunu ve Türk Atçılığına Katkıları" ..., s. 343.

²⁵ Osmanlı padişahının temel görevi halkın dengeli ve düzenli bir biçimde yaşamasını sağlamaktır. Reâyanın ezilmeden refah içinde yaşaması için çeşitli kanunların yapılması gerekiyordu. Bu amaçla üretici ve tüketiciyi korumak amacıyla "İhtisâb Kanunnamesi" yayımlanmıştır. İhtisâbın kelime anlamı sorumluluk ve hesap sormadır. İhtisâb işleriyle uğraşan kişilere "Muhtesib", "İhtisâb ağası" gibi isimler verilmiştir. Kanunda kalite ve hammadde kontrolü, fiyat tespiti ve esnafın denetlenmesi, vergilerin düzenli bir şekilde toplanması üzerinde durulmuştur. Tarlalaların bağ ve bahçe haline getirilemeyeceği şeklinde kesin hükümler bulunan kanunda devlet, tarlaların devamlı olarak işletilmesini sağlamıştır. (İbrahim Erdoğan, "Osmanlı İktisadi Düzeninde İhtisâb Müessesesi ve Muhtesiblik Üzerine Bir Deneme", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.11, 2000, s. 132-134.)

²⁶ Ayşe Mentiş Gürler- Şule Osmanağaoğlu, "Türkiye'de Hayvanları Koruma Kanununun Tarihsel Gelişimi", *Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 2009, s. 326-327.

Nezaretine bağılı “Umur-u Baytariye Müfettiş-i Umumiliğı” kurulmuş, 1889 yılında “Mülkiye Baytar Mektebi” açılmış, 1893 yılında ise Veteriner Merkez Komisyonu kurularak, 18 maddelik Zabıta-i Sıhhiye-i Hayvaniye Talimatnamesi hazırlanmıştır.²⁷

19’uncu yüzyılda hayvan hastalıkları içinde en çok yaygınlık gösteren sığır vebası olmuştur. Sığır vebasına neden olan virüs, kan ve bağırsaklarda ürekeren hastalığın ilk belirtisi üç ile dokuz gün arasında kendini göstermiştir. Sığır vebası ilk olarak 1887 yılında İstanbul Kâğıthane’de ortaya çıkmış, İstanbul’da görülen bu hastalık Rusya’dan getirilen hayvanlardan bulaşmıştır. Çifteler Harası’ndaki sığır varlığını da önemli ölçüde etkilemiştir. 1889 yılında Karahisarısahip sancağının Sandıklı kazasında görülen salgında birkaç gün içinde bin baştan fazla hayvan telef olmuştur. Hastalığa sadece sığırlar değil; öküz, keçi ve koyunlarda yakalanmıştır. 1891 yılında ise hastalık Antalya’da baş göstermiş, buraya hayvan giriş ve çıkışları yasaklanmıştır. Zaman içerisinde ise hastalık Keçiborlu, Isparta, Konya, Aydın ve Yozgat’a kadar yayılmıştır.²⁸ 1904 yılına gelindiğinde sığır vebası oldukça şiddetli bir şekilde yaşanmış, Kocaeli ve Bolu çevresi ile Safranbolu’ya kadar ilerleyen bu hastalık Kastamonu’ya ulaşmış ve burada %40 oranında bir kayıp meydana getirmiştir.²⁹ Anadolu ve İstanbul çevresinde 1906 yılı ve üç dört yıl öncesinden itibaren 180.000 baş, 1913 yılına gelene kadar ise 600.000’e yakın hayvan telef olmuştur. Balkan Harbi sırasında Trakya bölgesinde 1912-1914 yılları arasında 28.591 adet hayvan telef olmuştur.³⁰

İttihat ve Terakki Dönemi’nde de sığır vebası konusunda çalışmalar yapılmıştır. Sığır vebası, 1908’de Suriye ve şark vilayetleri ile İzmir’de baş göstermiş; 1910 yılına doğru Konya, Isparta, Erzurum, Sivas ve Kayseri’ye kadar hastalık yayılmıştır. Hastalığın tedavisinde serum için Erzincan ve Adana’da iki ayrı şube açılmasına karar verilmiştir.³¹

²⁷ Mehmet Temel, “Atatürk Dönemi Hayvancılık Politikası”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, S. 24, 2010, s. 203-208.

²⁸ Mehmet Ak, “Osmanlı Devleti’nde Veba-i Bakari (Sığır Vebası)”, *OTAM*, S. 39, (Bahar 2016), s. 216-221.

²⁹ İbrahim Ekrem, *Çor veya Sığır Vebası*, T. C. İktisat Vekâleti İstatistik ve Neşriyat Müdürlüğü, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1930, s. 23-33.

³⁰ Ak, “Osmanlı Devleti’nde Veba-i Bakari (Sığır Vebası)” ..., s. 221-222.

³¹ Ekrem, *Çor veya Sığır Vebası*, ..., s. 23-33.

Sığır vebasının yayılmasında bazı duyarsız vatandaşların davranışları etkili olmuştur. Örneğin Tüccar Hafız Mehmet ve Hacı İbrahim, satın aldıkları 980 baş karasığır ve 80 balya deriyi hastalık bulunan yerlerden geçip İzmit yoluyla getirmişler ve sağlık kurallarını ihlal etmişlerdir. Yine aynı şekilde Suriyeli tüccarlar hayvan hastalıklarının taşınmasına neden olmuştur. Bunların dışında halk hasta olan hayvanları bilinçsiz olarak kesmiş, derilerini ortalıklarda bırakmış bu nedenle hayvan hastalıklarının dağılmasına neden olmuştur. Anadolu'nun geçit yerleri ve panayırlarında bulunan muayene memurlarının kaldırılarak Rumeli'ye gönderilmeleri kontrollerin aksamına neden olmuştur.³²

Hayvan hastalıklarıyla mücadele etmek amacıyla 5 Aralık 1913 tarihinde 145 madde ve 8 bölümden oluşan Zabıta-i Sıhhiye-i Hayvaniye Kanun-u Muvakkati (Hayvan Sağlık Zabıtası Geçici Kanunu) çıkarılmıştır. 1913-1928 yılına kadar uygulanan Hayvan Sağlık Zabıtası Geçici Kanununa baktığımızda; ilk olarak çeşitli hayvan hastalıklarından bahsedilmiş, ikinci olarak hudutlardaki sağlık zabıtasıyla ilgili hayvanların giriş çıkışlarını içeren maddelere, üçüncü olarak hayvan hastalıklarının hangi yollardan bulaştığına ve gerekli durumlarda Hükümete haber verilmesine; dördüncü bölümde hastalığın haber alındığı zaman zabıta memurlarının neler yapması gerektiğine yer verilmiştir. Beşinci bölümde hastalıklarla ilgili alınacak önlemlere, altıncı bölümde hasta olan hayvanların yok edilmesi ve sahiplerine tazminat verilmesi, yedinci bölümde ise nakliye işleri ile ceza kısımlarından bahsedilmiştir. Bu kanunun maddelerinde 1915-1918-1921-1925 yıllarında değişiklikler yapılmıştır.³³ Hastalıkların devam etmesinden dolayı 1914 yılında Pendik'te Bakteriyolojihane kurulmasına karar verilmiştir. 1915 senesinde ise Diyarbakır, Harput, Erzincan, Bayburt ve Kayseri'de hastalıklar görülmeye devam etmiştir. Rusların şark vilayetlerini istilasının sonucu insanların göç etmesi nedeni ile hastalıklar tekrar yayılmaya başlamış; 1917'de Halep, Toros ve Adana'da şiddetli bir şekilde sığır vebası yaşanmış ve hayvanlar telef olmuştur. 1918 yılında Adana ve Şam'da yine çeşitli hastalıklara rastlanmıştır.³⁴

³² Ak, "Osmanlı Devleti'nde Veba-i Bakari (Sığır Vebası)" ..., s. 223-224.

³³ Temel, "Atatürk Dönemi Hayvancılık Politikası" ..., s. 203-208.

³⁴ Ekrem, *Çor veya Sığır Vebası*, ..., s. 23-33.

1.4 Ekonomi ve Hayvancılık

Osmanlı Dönemi yaşanan hayvan hastalıkları ve askeri başarısızlıklar ekonomisi kötü olan halkı zor durumda bırakmış bu nedenle ziraat, tarım ve hayvancılık konusunda çalışmalara ağırlık verilmesi gerekmiştir. 19'uncu yüzyılın ilk yarısında ilan edilen Tanzimat'la beraber tarımda yenileşme hareketleri başlamış; üretimin artırılması ve çeşitlendirilmesi, dış talebin karşılanması, yerli sanayi tesislerinin desteklenmesi, tarımda kullanılan araçların modernleştirilmesi amacıyla 1843 yılında ziraat meclisi oluşturulmuştur.³⁵ Ardından Osmanlı Devleti; 1848 yılında Ziraat Mektebini açmıştır. Gayrimüslim ve Müslim öğrenci alan mektepte ilk amaç pamuk üretimini öğrenmek olmuştur. Pamuk üretiminden başka hesap, coğrafya, hayvanat, baytarlık, merinos koyunlarının ıslahı ile ilgili teorik ve pratik derslere yer verilmiştir. Ancak mektep birkaç yıl sonra yaşanan hastalık ve çalışmaların yavaşlamasından dolayı kapanmıştır.³⁶ Ayrıca çiftçinin kredi ihtiyacının karşılanması amacıyla 1863 yılında Ziraat Bankası kurulmuştur. Ancak bu gelişmelere rağmen bir takım olumsuz durumlarda vardır. Bunlardan ilki halkın elinde yeterli sermayenin olmaması, tarım araçlarının ilkelliği ve gübre gibi verimliliği sağlayan ürünlerin pek kullanılmamasıdır. 19'uncu yüzyılın ikinci yarısında demiryollarının geçtiği yerler dışında tarımla uğraşan kişilerin pazarla irtibatı azdı. Ülke içinde ulaşım zaten kısıtlıydı ve karayolları ulaşımı oldukça ilkel. Bütün bu durumlar dışında köylü tefecilerin eline de düşmüştü.³⁷

Hayvancılık konusunda yapılan çalışmalardan biri de hayvanlardan alınan vergidir. Hayvanlardan alınan vergi hayvancılığın gelişimini yavaşlatmış halkı zor durumda bırakmıştır. Vergi, eski bir gelenek olan zekât esasına göre sadece koyun ve keçiden alınmıştır. At, katır, sığır gibi hayvanların savaşlarda kullanılması nedeni ile vergi alınmamıştır. Daha sonraki dönemlerde ağnam adı altında vergi alınmıştır. Tanzimat'tan sonra ise ağnam resmi, domuz resmi, deve resmi; at, katır ve merkep

³⁵ Okan Yaşar, "1909, 1913 ve 1914 Tarım Sayımı İstatistiklerine Göre Osmanlı Devleti Son Döneminde ve Kale-i Sultaniye Sancağında Tarımın Değerlendirilmesi", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ* (95'nci Yıl Özel Sayısı), Yıl: 8, S. 8-9, 2010, s. 200.

³⁶ Mehmet Ali Yıldırım, "Osmanlı'da İlk Çağdaş Zirai Eğitim Kurumu: Ziraat Mektebi (1847-1851)", *OTAM*, S. 24, 2008, s. 228-234.

³⁷ Yaşar, "1909, 1913 ve 1914 Tarım Sayımı İstatistiklerine Göre Osmanlı Devleti Son Döneminde ve Kale-i Sultaniye Sancağında Tarımın Değerlendirilmesi" ..., s. 201-203.

resimleri adı altında vergiler alınmaya devam edilmiştir. Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti son dönemlerde kendisine gelir kaynağı olması bakımından her hayvandan vergi almaya başlamıştır. Ağnam vergisi konusunda ise 14 Ocak 1905 yılında bir talimatname yayınlanmıştır.³⁸

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde hayvan sayılarına baktığımızda: 1909'da 39.750, 1913'de 39.520, 1914'de 34.743 (bin) baş şeklinde olmuştur.³⁹ I. Dünya Savaşı'nın başında ülkedeki toplam at sayısı 1.050.000'den savaş sonunda 630.000'e, katır sayısı 144.000'den 85.000'e, merkep sayısı 1.373.000'den 825.000'e, deve sayısı da 314.000'den 95.000'e düşmüştür.⁴⁰

³⁸ Özer, "Cumhuriyet Döneminde Hayvanlar Vergisi Kanunu ve Uygulanışı" ..., s. 703.

³⁹ Yaşar, "1909, 1913 ve 1914 Tarım Sayımı İstatistiklerine Göre Osmanlı Devleti Son Döneminde ve Kale-i Sultaniye Sancağında Tarımın Değerlendirilmesi" ..., s. 211.

⁴⁰ Mehmet Evsile, "Cumhuriyet Döneminde Ziraat ve Hayvancılık Alanında Meydana Gelen Gelişmeler (1923-1950)", *Kesit Akademi Dergisi*, Yıl: 4, S. 14, Haziran 2018, s. 2.

5. Milli Mücadele Dönemi Hayvancılığa Genel Bakış

Milli Mücadele Dönemi başladığı sırada Osmanlı Devleti, yaklaşık sekiz yıldır savaş içerisindeydi. Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya Savaşı gibi olayların içerisinde olan halkın elinde hiçbir şey kalmamış zaten çok zayıf olan ekonomi alt üst olmuştu.⁴¹ Bir yandan da Anadolu toprakları galip devletler tarafından işgal edilmeye başlanmıştı. Bu bağlamda 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir, Yunan ordusu tarafından işgal edilmiştir. Ardından Mustafa Kemal Atatürk halk arasında milli direnişin arttığını gözlemlemiş ve yönünü Anadolu'ya çevirmiş; Amasya Genelgesi, Erzurum ve Sivas Kongreleri ile milli direnişi daha da güçlendirmiştir. Milli mücadelenin gerekçesini oluşturan Misak-ı Milli ilan edilmiş ve ülkenin sınırları çizilmiştir. İngilizlerin 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'u işgal etmesiyle, 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da TBMM açılmıştır. Bir yandan İstanbul Hükümeti diğer yandan Ankara Hükümeti etki alanlarını genişletmeye devam etmiştir. Batı, Güney ve Doğu Anadolu'da Kuvayı Milliye birlikleri ile direniş devam ederken sosyal, ekonomik ve toplumsal anlamda birçok yenilikler yapılmıştır.⁴²

TBMM'nin açılmasından sonra 2 Mayıs 1920 tarihinde 3 Sayılı "Türkiye Büyük Millet Meclisi ve İcra Vekillerinin Sureti İntihabına Dair Kanun" ile 11 tane vekâlet oluşturulmuştur. Ticaret, sanayi, ziraat, orman, madenler ve veteriner ile ilgili işleri yürütmek üzere İktisat Vekâleti oluşturulmuştur. Vekâlet, 1924 yılında kadar bu altı görevi üstlenmiştir. Kurtuluş Savaşı sırasında İktisat Vekâleti bünyesinde belirttiğimiz ekonomik faaliyetler bir arada toplanmıştır. Bunun en önemi nedeni ise bu faaliyetler arasında uyum ve iş birliğinin sağlanmaya çalışılmasıdır. İktisat Vekâleti, Kurtuluş Savaşı sırasında birtakım faaliyetler yürütmüştür. Bunlar; Maliye Bakanlığı ile ortaklaşa yapılan çalışmalar, tarım, hayvancılık, ormancılık ve işçi hakları konusunda yapılan çalışmalardır. Milli Mücadele döneminde ekonominin kötü olması nedeniyle ordunun silah, cephane, kıyafet ve yiyecek ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır. Ayrıca hayvancılıktan alınan ihracat vergisinin düşürülmesi gündeme gelmiştir. Ardından Anadolu'dan dış ülkelere ve işgal altındaki bölgelere ihraç edilecek maddelerden %1 oranında ihracat vergisi alınması kabul edilmiştir. Tarım,

⁴¹ İsmail Kurtcephe- Aydın Beden, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Dinamik Akademi Yayınları, Ankara, 2012, s. 445-446.

⁴² Kemal Yakut-Ömer Boz, *Türkiye Cumhuriyeti İktisat Tarihi*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayın No: 3084, Eskişehir, Aralık, 20013, s. 20.

orman ve hayvancılık alanlarında Umum Müdürlüğü ile Orman Umum Müdürlüğü kurulmuştur.⁴³

Milli Mücadele Döneminde ülkenin en önemli ekonomik geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılıkla ilgili çalışmalara ağırlık verilmiştir. İlk olarak 11 Aralık 1920 tarihli ve 410 Sayılı kararname ile yoksul çiftçilere belirli şartlar altında tohumluk ve çift hayvanı verilmesi kararlaştırılmıştır. 1921 yılında ise “*Mükellefiyeti Ziraiye Kanununun Sureti Tatbikine Dair Nizamname*” ile her çift hayvan başına sahibi kırk dönümlük araziye ekmekle yükümlü tutulmuştur. Ayrıca bazı ürünlerin dış satımının arttırılması yoluna da gidilmiştir. Ancak dışsatım arttırılmaya çalışılırken hayvanların ülke dışına çıkarılması yasaklanmıştır. Bu amaçla 19 Ağustos 1920 tarihli ve 168 sayılı kararname ile “*Damızlığa ve Çift Sürmeye Elverişli Hayvanların Dışsatımının Önlenmesi*” kanunu kabul edilmiştir. 23 Ekim 1920 tarihli ve 2181 sayılı kararnameyle de ulaştırma ve süvari birlikleri için yararlı olabilecek bütün hayvanların dışsatımı yasaklanmıştır.⁴⁴

Bu dönemde yapılan çalışmalardan biri de Tekâlif-i Milliye Emirleridir. Sakarya Savaşı’ndan hemen önce 5 Ağustos 1921 tarihinde Mustafa Kemal’e, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin sahip olduğu yetkileri fiili olarak kullanma şartıyla Başkomutanlık yetkisi verilmiştir. Ardından Mustafa Kemal, ordunun maddi ve manevi gücünü arttırmak, Genelkurmay ve Mili Savunma Bakanlığı’nın çalışmalarını başkomutanlıkla uyumlu hale getirmek, ordunun ihtiyacı olan insan ve taşıt araçları sağlamak, yiyecek ve içecek gibi eksiklerin giderilmesi için çalışmalarda bulunmuştur. Bu çalışmalar amacıyla 7-8 Ağustos 1921 tarihinde Tekâlif-i Milliye Emri (Milli Vergiler Emri) yayınlanmıştır. Her ilçede Tekâlif-i Milliye Komisyonları kurulmuş bu komisyonlarca halktan toplanacak malzemelerin, ordunun çeşitli bölümlerine dağıtılması sağlanmıştır. Her aile bir çift çorap ve bir kat çamaşırı bu komisyonlara teslim edecektir. Tüccar ve halkın elinde bulunan çamaşırılık bez, pamuk, patiska, yün, tiftik, yazlık ve kışlık kumaş, kalın bez, çarık, potin, tel çivi, kundura, kösele, iplik, nal, yem torbası, belleme, kulan, kaşağı, gebre, semer ve urgan gibi malzemelerin

⁴³ Cem Doğru, “Milli Mücadele Döneminde Ekonomiye Verilen Önem: İktisat Vekâletinin Kurulması (1920-1922)”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, S. 3, 2007, s. 272-276.

⁴⁴ Yakut-Boz, *Türkiye Cumhuriyeti İktisat Tarihi*, ..., s. 20-21.

yüzde kırkına bedelleri sonra ödenmek üzere el konulmuştur. Yine halkın elindeki buğday, saman, un, arpa, fasulye, bulgur, nohut, mercimek, kasaplık hayvan, şeker, gaz, pirinç, sabun, yağ, tuz, zeytin ve mum gibi ürünlerin yüzde kırkına bedelleri sonra ödenmek üzere el konulmuştur. Ordunun ihtiyacı için alınan taşıt araçları dışında halkın elinde kalan taşıt araçlarıyla, yüz kilometrelik bir uzaklığa kadar ayda bir defa parasız olarak askeri ulaşım yapılması zorunlu tutulmuştur. Ordunun beslenme ve giyinmesine yarayan her türlü sahipsiz mallara el konulmuştur. Savaşta işe yarayacak ve halkın elinde bulunan bütün silahların toplanması emredilmiştir. Benzin, vakum, gres, makine, don, saatçi, taban yağları, vazelin, otomobil ve kamyon lastiği, solisyon, buji, soğuk tutkal, telefon makinesi, kablo, pil, çıplak tel, yalıtkan maddeler türünden malzemelerin yüzde kırkına; yine halkın elinde bulunan dört tekerlekli yaylı araba, at ve öküz arabası, kağıt arabalarının bütün takım ve hayvanlarıyla birlikte binek ve topçeker hayvanlarının, katır ve yük hayvanlarının, deve ve eşek sayısının yüzde yirmisine el koyulmuştur. Demirci, marangoz, dökümcü, tesviyeci, saraç, arabacı esnafları ve imalathaneleriyle, mızrak yapabilecek ustaların adlarıyla birlikte sayıları ve durumları tespit edilmiştir.⁴⁵ Türk halkı Tekâlif-i Milliye Emirleriyle vatani uğruna her şeyi yapabileceğini göstermiştir. Böylece ihtiyaçları karşılanan Türk ordusu, halkın gösterdiği fedakârlığa kazandığı savaşlarla cevap vermiştir.

Ekonomiyi doğrudan etkileyen diğer bir unsur ise hayvanlardan alınan vergilerdir. Bu vergiler sürekli olarak arttırılmış ekonomisi kötü durumda olan halkı daha da zor duruma düşürmüştür. Bu bağlamda 24 Nisan 1920 tarihinde Ağnam Vergisi Kanunu kabul edilmiş; bu kanunla 16 kuruş olan ağnam vergisi 32 kuruşa, 20 kuruş olarak alınan ağnam vergisi ise 40 kuruşa çıkarılmıştır.⁴⁶ 27 Kasım 1920'de "Sene-i Haliyle Ağnam Resmine Bir Misli Zamma Dair Kanun" ile 1920 yılı için bir kat zam yapılması kararlaştırılmıştır.⁴⁷

Yine Milli Mücadele Döneminde diğer bir önemli konu ise bu dönemlerde devam eden hayvan hastalıklarıdır. Hastalıklardan dolayı çoğu hayvan telef olmuş, hayvan gücü azalmış ve hayvanlardan elde edilen ürünlerimizin sayılarında düşüşler

⁴⁵ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk (1919-1927)*, (Hazırlayan: Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s. 381-382.

⁴⁶ Özer, "Cumhuriyet Döneminde Hayvanlar Vergisi Kanunu ve Uygulanışı"..., s. 703.

⁴⁷ Yakut-Boz, *Türkiye Cumhuriyeti İktisat Tarihi*, ..., s. 20.

yaşanmıştır. Bu bağlamda hastalıklarla mücadele konusunda 14 Haziran 1920 tarihinde Umur-u Baytariye Müdüriyeti kurulmuş,⁴⁸ 1921’de Sivas, Kars, Ardahan, Artvin, Trabzon, Van, Bitlis’te hayvan hastalıklarıyla mücadele edilmiştir. 1922 yılında 1.951 köyde 26 binden fazla hayvan hayatını kaybetmiştir. Eskişehir ve Erzurum’da serum ve aşı şubeleri açılmıştır. Yunanlıların Eskişehir’i işgali ile buradaki şube Ankara’ya taşınmış, burada 1923 yılına kadar faaliyette bulunmuş daha sonra Pendik’e geçirilmiştir.⁴⁹

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, yıkılan ve bozulan eski düzenin yerine yenisini kurmayı hedeflemiştir. Mustafa Kemal Atatürk, çağın gerisinde kalan ve kendini yenileyemeyen devletlerin nasıl geride kaldıklarını görmüş, var olmak ve yaşamak için modernleşmeyi temel çözüm yolu olarak benimsemiştir. Bunları yaparken ulusun kendi kimliğini korumaya çalışmıştır.⁵⁰

⁴⁸ Temel, “Atatürk Dönemi Hayvancılık Politikası” ..., s. 203-208.

⁴⁹ Ekrem, *Çor veya Sığır Vebası*, ..., s. 23-33.

⁵⁰ Necdet Aysal, “Atatürk Dönemi Türk Devrimi”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ankara, 2017, s. 5.

BİRİNCİ BÖLÜM: 1923- 1930 YILLARI ARASI

HAYVANCILIK

Türk Kurtuluş Savaşı, 11 Ekim 1922 tarihinde Mudanya Ateşkes Antlaşmasıyla sona erdikten sonra yeni kurulan devletin inşa süreci başlatıldı. 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet ilan edildi. İlk olarak 1921 Teşkilatı Esasiye Kanununda gerekli düzenlemeler yapıldı. Olağanüstü dönemin ihtiyaçlarını karşılayan bu anayasadan sonra 20 Nisan 1924 tarihinde yeni anayasa kabul edildi eve anayasada devletin yönetim şeklinin Cumhuriyet olduğuna yer verildi.⁵¹

Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı idaresinde 29 Ekim 1923-22 Kasım 1924 tarihlerinde I. ve II. İsmet İnönü Hükümetleri, 22 Kasım 1924-3 Mart 1925 tarihlerinde Ali Fethi Okyar Hükümeti, 3 Mart 1925-1 Kasım 1927 tarihlerinde III. İsmet İnönü Hükümeti, 1 Kasım 1927-27 Eylül 1930 tarihleri arasında ise IV. İsmet İnönü Hükümeti görev yapmıştır.⁵²

Bu dönemde pek çok inkılap yapılmıştır. 3 Mart 1924 tarihinde Halifelik, Şeriye ve Evkaf Vekâleti, Erkânı Harbiye Umum Vekâleti kaldırılmıştır. Yine bu tarihte Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilmiştir. Okuryazar oranın arttırılması için 1928 yılında Latin harfleri kabul edilmiş ve ardından millet mektepleri açılmıştır. Sosyal alanda; kılık kıyafette değişiklik kapsamında Şapka Kanunu, Tekke Zaviye ve Türbelerin Kapatılması gibi kanunlar kabul edilerek bu alanda yeni düzenlemeler yapılmıştır.⁵³ Sağlık alanında ise Özel İdare ve Belediyelerdeki Sağlık ve Hayır İşlerine ilişkin kararnameler yayınlanmış, 17 Nisan 1930 tarihinde Umumi Hıfzıssıhha Kanunu kabul edilmiştir.⁵⁴ Hukuk alanında da 1926-1929 yılları arasında Medeni Kanun, Ceza Kanunu, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, Ticaret Kanunu gibi kanunların yürürlüğe konulduğu görülmektedir.⁵⁵ Askeri ve siyasi başarıların yanında

⁵¹ Yücel Özkaya, “Atatürk Dönemi ve Atatürk İnkılapları”, *Genel Türk Tarihi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 8, Ankara, 2002, s. 451-464.

⁵² Baskın Oran, *Türk Dış Politikası*, İletişim Yayınları, C. 1, İstanbul, 2006, s. 241

⁵³ Özkaya, “Atatürk Dönemi ve Atatürk İnkılapları”, ..., s. 451-464.

⁵⁴ Halil İbrahim Aksakal, “Dr. Refik Saydam Önderliğinde Cumhuriyet Dönemi Sağlık Hizmetlerinin Modernleştirme Çabaları”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 27, S. 1, Elazığ, 2017, s. 222-223.

⁵⁵ Özkaya, “Atatürk Dönemi ve Atatürk İnkılapları” ..., s. 486.

iktisadi başarıya da ulaşmak isteyen zaferin mimarları yönünü bu alana çevirdi. Savaşlarda meslek sahibi pek çok insan yaşamını yitirmiş, ekonomiyi elinde bulunduran Rum ve Ermenilerin mübadele nedeniyle ülkeden ayrılması ekonomiyi iyice zayıflatmıştı.⁵⁶ Ekonomi alanında devletin bağımsızlığının elde etmesini sağlamak, yabancı sermayeye bağlılığı azaltmak, birçok yeni bankalar kurmak, örnek çiftlikler oluşturmak ve hayvancılık konusunda gelişim sağlamak amacıyla çalışmalar yapılmıştır.

Bu bağlamda Lozan Konferansına ara verildiği sıralarda Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Anadolu topraklarını tekrar eski bakımlı haline getirmek, yoksul düşen Türk halkını refaha kavuşturmak amacıyla 17 Şubat 1923-4 Mart 1923 tarihleri arasında I. İzmir İktisat Kongresi'ni toplamıştır. Kongreye 1135 delege katılmıştır. Çiftçi, tüccar, sanayici ve işçi olmak üzere başlıca dört grup temsil edilmiştir. Ziraat ve Maarif, Asayiş konusunda kongrede; köylülere ve çiftçilere ziraat ile ilgili kitapların dağıtılması, mekteplerde sanayi ve ziraatın uygulamalı olarak gösterilmesi, köylerde kurulan mekteplerin beş dönümlük bir arazide ve iki ineklik fenni bir ahırın kurulması, her ilde bir seyyar ziraat mektebinin açılması gibi amaçlar kabul edilmiştir. Asayiş meselesinde ise hayvan hırsızlığı, yol kesiciliği, soygunculuk ve bunlara yataklık edenlerin cezaya çarptırılacağı bildirilmiştir. Yine güvenliğin sağlanmasından jandarma ya da bekçiler sorumlu tutulmuştur.⁵⁷ Hayvan hırsızlığını en çok yapan seyyar Kıptilerin⁵⁸ iskân edilmesi ya da bunların ülkeye girmelerinin engellenmesi kabul edilmiştir. Çiftçi ve işçi grupları aşarın tamamen kaldırılmasını istemişlerdir. Ziraat bankası konusunda ise seferberliğin başladığı zamandan itibaren çiftçiden alınan her türlü hayvan, hububat ve iâşe bedellerinin ödeneceği halka ilan edilmiştir. Hayvanat meselesine baktığımızda ise: Ülke her türlü hayvan yetiştirmeye müsait olduğu halde hayvan yetiştirme oranı az olduğundan her türlü hayvanın ıslahı ve çoğaltılması, sığır vebasası ve diğer bulaşıcı hastalıklardan korunmak için ülkenin her tarafında bakteriyolojihanelerinin kurulması; aşıların geliştirilmesi, hayvanların ıslahı ve çoğaltılması konusunda kongrelerin düzenlenmesi, damızlık olan hayvanların

⁵⁶ Yakut-Boz, *Türkiye Cumhuriyeti İktisat Tarihi*, ..., s. 20.

⁵⁷ A. Afet İnan, *İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s. 21-30; A. Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi (1923-İzmir)*, Ankara, 1971, s. 399-401.

⁵⁸ (Kıptiler: Mısır'ın yerli ve Hıristiyan halkı için kullanılan isim). <https://islamansiklopedisi.org.tr/kiptiler>. Erişim Tarihi: 22.03.2019.

kesilmemesi; yurt dışına çıkarılmaması, köylüye hayvan hastalıkları ile mücadele ve hayvan cinslerinin ıslahı konusunda broşürlerin dağıtılması, boyunduruk kağıt arabalarının fenni surette ıslahı, memleket içinde iyi cins hayvan yetiştirmek için sergi ve müsabakaların yapılması başarılı olanlara ödülleri verilmesi, hayvan sayımlarının Mart ayından Mayıs ayına kadar yapılması, burgu kuyularının açılması ve su bulunmayan yerlerde çayır ve otlaklar yapılması, tiftik keçilerinin çoğaltılması ve damızlığa elverişli olanların kestirilmemesi, uygun mahallelerden Hükümet tarafından hayvan alınarak ihtiyacı olan köylere ve çiftliklere bedelleri taksit alınarak gönderilmesi, Eskişehir Harası'nın genişletilmesi, tavukçuluğun gelişimi için mektep ve çiftliklerin açılması, tavuklarda olan bulaşıcı hastalıklarla mücadele, ağnam vergisinin diğer vergiler gibi taksitle ödenmesi; ziraate ve hayvana zarar veren vahşi hayvanların, kuşların, domuzların ve böceklerin ortadan kaldırılması için mücadele edilmesi gibi maddeler kongrede kabul edilmiştir.⁵⁹

Kongrede liberal yani serbest ekonomi sistemi benimsenmeye çalışılmış, özel teşebbüs desteklenmiştir. Bu amaçla 1924 yılında Türkiye Sanayi ve Maden Bankası kurulmuştur. Aynı yıl sanayi, ziraat gibi diğer pek çok alanda yatırımlar yapmak amacıyla Türkiye İş Bankası kurulmuştur. İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar kapsamında köylünün üzerinde ağır bir yük olan Aşar Vergisi 1925 yılında kaldırılmıştır. 1927 yılında ise Sanayi Teşvik Kanunu çıkarılmıştır. Ekonomisine yön vermeye çalışan Türkiye Cumhuriyeti 1929 Ekonomik Buhranından etkilenmiştir. Ülkeye döviz girdisi azalmış, tarım üreticileri ve çiftçiler yoksullaşmaya başlamıştır. Bu nedenle ekonomik seferberlik ilan edilmiş, Devletçilik politikası uygulanmaya başlamıştır. Devletçilik ise devletin ekonomiyi ve sosyal hayatı belirli bir dereceye kadar müdahale etmesi şeklinde yorumlanabilir. Ekonomik buhrandan dolayı istikrar programları ve Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu (1930) çıkarılmıştır.⁶⁰

Yaşanan savaşlar Anadolu insanını tamamen çöküntüye uğratmış, 18-35 yaş arası temel üretici kesim savaşlarda hayatını kaybetmiş, 1914'de 16.3 milyon olan nüfus, 1927'de 13.6 milyona düşmüştür. Ayrıca ilkel olmasına rağmen Milli Mücadele Döneminden sonra tarım yapacak tohum veya sürecek hayvan bulmak, araç kullanmak

⁵⁹ İnan, *İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923)*, ..., s. 399-401.

⁶⁰ Kurtcephe-Beden, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, ..., s. 446-452.

zorlaşmıştır. Ekili arazi 64 milyon dönümden 25-30 milyon dönüme, hayvan sayısı ise 45 milyondan 19 milyona kadar düşmüştür.⁶¹

1.1 Hayvan Türleri Konusunda Yapılan Çalışmalar

Cumhuriyet Hükümetleri, ekonominin en önemli unsurlarından birisi olan hayvancılık konusunda çalışmalara ağırlık vermiştir. Çünkü ekonomiye, yetiştirilen hayvanlar ve hayvansal ürünler yön vermiştir. Ayrıca hayvancılık toplumun sosyal yaşantısını da etkilemiştir. Köylü halk koyun, at, inek ve keçi gibi hayvanları yetiştirmiş; yetiştirilen hayvanların etinden, sütünden, derisinden ve yününden faydalanarak ekonomiye katkıda bulunmuştur. Böylece ülkede etler hem yenmiş hem de etten çeşitli ürünler meydana getirilmiş; süttten yoğurt, peynir ve yağ elde edilmiştir.

Bu dönemlerde ıslah çalışmalarına ağırlık verilmiş ve suni tohumlama işi ele alınmıştır. Bu amaç doğrultusunda 1925 yılında Rusyalı Hayvanat Âlimi Saratof Enstitüsü Profesörlerinden Mihailof Türkiye'ye gelmiş ve Türk baytarlarına suni tohumlama dersi vermiştir. İlk defa atlar üzerinde suni tohumlamayı öğretmiştir. Bu işlerle ilgilenen ve suni tohumlama işinin gelişmesini sağlayan kişiler Tarım Bakanı Sabri Toprak ve vekil olan Muhlis Erkmen Bey'dir.⁶²

Islah çalışmaları kapsamında 7 Haziran 1926 tarihinde 904 Numaralı "Islah-ı Hayvanat Kanunu" kabul edilmiştir. 40 maddeden oluşan bu kanunla aygır ve boğa sahipleri kişilerin köy ve mahalle ihtiyar meclislerine hayvanlarını muayene ettirmesi, her vilayet ve kazadaki baytarlar ile memurların teftişleri kendilerinin yapması gerektiği, hayvanlar için lazım olan "şahadet" yani izin belgelerinin bu kişiler tarafından verileceği; hara, inekhane, aygır deposu kurulmasına uygun olup hazineye ait olan çiftlikler ve otlakların ihtiyaç dâhilinde bu amaçlara ayrılabilceği, ihrac konusunda çeşitli hayvanların ihracının serbest; bazılarının ise serbest olmadığı, hara ile aygır depolarının kurulmaya başlanacağı halka bildirilmiştir. Ayrıca Ziraat Vekâletinin yardımları, damızlık hayvan ihtiyacının karşılanması için istasyonların kurulması, her köyde damızlık bir boğa bulundurulması, fakir olan köylüye boğa

⁶¹ Kurtcephe-Beden, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, ..., s. 446.

⁶² "Merinos Yetiştiricilerine-Türkiye'de Suni Tohumlama", *Açık Ses*, 29 Aralık 1937, s. 3.

yardımının yapılması, aygır depolarında süvari ve topçu aygırları yetiştirmek, her sene hayvan sergileri açmak, her sene at yarışları düzenlenmesi gibi konular üzerinde durulmuştur.⁶³ İslah-ı Hayvanat Kanununda 1930 yılı itibarıyla değişikliğe gidilmiş hara, inekhane, aygır depolarının incelenmesi için İslahı Hayvanat Komisyonu oluşturulmuştur.⁶⁴

1929 yılında hayvancılık konusunda koyunların iğdiş⁶⁵ edilmesi yoluna gidilmiş bu iş baytarlara verilmiştir. Böylece damızlık olarak işe yaramayan koyunlardan başka bir şekilde faydalanılmıştır.⁶⁶ Hayvancılık konusunda yapılan çalışmalardan bir diğeri ise ülkenin genelinde hayvan hırsızlıkları ile mücadele edilmesidir. 1930 yılında Karadeniz Bölgesi'nde Samsun'da hayvan hırsızlığı meydana gelmiş ve burada hırsızlık konusunda çalışmalar yapılmıştır. Hırsızlığa karşı halk devlete haber vermeden hırsızlara para vererek hayvanlarını geri almaya çalışmıştır. Kaymakam Abdullah Şükrü Bey bu olayla ilgilenmiş ve hırsızlığın önüne geçmiştir.⁶⁷

1930 yılında Baytar Umum Müdürü Ali Rıza B. ve beş kişilik bir heyet damızlık hayvan alınması amacıyla Macaristan'a gönderilmiştir. Ali Rıza B. hayvancılıkla ilgili şu ifadelerde bulunmuştur:

“Hükümetimiz memleketimizin en büyük tabii servetlerinden olan hayvanatı ehliyenin cinslerinin ıslahına ve bu hayvanatın vasi ve hayvan yetiştirmeye çok müsait topraklarımızda tahsirine büyük bir ehemmiyet vermektedir. Memleketimize iki sene evvel damızlık merinos ırkından koyunlar getirtilmişti. Bu koyunlar Hükümetin hara ve zirai müesseselerinde muvaffakiyetli bir surette teksir etmektedir. Bu hayvanlar Balıkesir, Bursa, İzmir ve Karadeniz havalisinde Samsun civarı iklim ile kolayca imtizaç etmektedirler. 600 metreden daha yüksek mahallelerde yaşayamayan bu koyunların tüyleri mensucat fabrikalarının en birinci maddesi iptidaiyelerini teşkil eder. Yalnız bu hayvanlar kapalı yerlerde yatırılmazlarsa telef olurlar. Anadolu'da bulunan sürü sahiplerinin ise kapalı ağılları yoktur. Bu yüzden bazı seneler 20-22 milyonu bulan koyun

⁶³ T.C. Resmi Gazete, Sayı: 407, 29 Haziran 1926, Ankara, s. 1693-1696.

⁶⁴ TBMM ZC, D. 3, C. 20, İ. 4, 72. Birleşim (08.06.1930), s. 87.

⁶⁵ İğdiş (Eneme): Erkeklik bezleri çıkarılarak veya burularak erkeklik görevi yapamayacak duruma getirilmiş

hayvan.http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5cd2d4f49c2123.66325508. Erişim Tarihi: 10.02.2019.

⁶⁶ “Hayvanat İçin”, *Milliyet*, 21 Nisan 1929, s. 3.

⁶⁷ Muharrem Fevzi, “Karadeniz Havalisinde”, *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1930, s. 6.

miktarı nedeniyle Hükümet bunun önüne geçmek için geçen sene sürü sahiplerini üç sene zarfında bir ağıl yaptırmaya mecbur eden bir kanun çıkardı..... Bu senede Avusturya, Macaristan ve Almanya'dan damızlık bin merinos koyunu, yirmi Nonius ırkından aygır, yirmi beş Montafon ırkından inek ve boğa, beş yüz kadar da tavuk mubayaa edilecektir.”⁶⁸

Ardından Ali Rıza B., Macarlardan alınan Nonius⁶⁹ ırkı atların Karacabey Harası'nda yetiştirildiğini ve bu yetiştirme işinin olumlu sonuçlar verdiğini; Uzunyayla aygır deposuna da bu hayvanlardan verileceğini belirtmiştir. Sığırların ıslahı için ise diğer ülkelerden Simental, Bonihad, Montafon⁷⁰ ırklarından damızlık hayvan alındığını ve yetiştirilme işine devam edildiğini dile getirmiştir. Diğer ülkelerden hayvan almak amacıyla Ali Rıza Bey ve Islahı Hayvanat Şubesi Müdürü Nureddin, Mevaşi Laboratuvarı Şefi Kadri ve Karacabey Harası Koyunculuk Şubesi Mütahassısı Nazım Beyler ilk olarak Macaristan'a gönderilmiştir.⁷¹ Yapılan çalışmalar kapsamında ülke içinde koyun, at, tiftik ve kıl keçisi, inek ve manda gibi birçok hayvan türü yetiştirilmiştir.

1.1.1 Koyun-At

İlk olarak insanların önemli bir geçim kaynağı olan koyunlar bu dönem itibarıyla oldukça fazla yetiştirilmiş,⁷² yetiştirme işi nüfusu az, arazisi geniş olan alanlarda yapılmıştır.⁷³ Koyun daha çok eti ve sütünden faydalanmak amacıyla büyütülmüş koyunun yünü ise ikinci derecede kalmıştır.⁷⁴ Merinos koyunu yetiştirmek için ise Karacabey'e ve Halkalı Ziraat Mektebine dış ülkelerden merinos getirilerek yarımkan yetiştirilme işi yapılmaya çalışılmıştır. Ancak bu işler yeterince önem ve dikkatle yapılamamış, istenilen sonuçlar elde edilememiştir. Cumhuriyetin ilanından bir iki sene sonra ise Batı Anadolu'da Karacabey Harası, Orta Anadolu'da Sultansuyu

⁶⁸ “Damızlık Hayvan Alınacak”, *Vakit*, 16 Eylül 1930, s. 1,6.

⁶⁹ Nonius: Macaristan'da yetiştirilmiş iri yapılı hayvanlardır. Hem bineğe hem de hafif koşum işlerine elverişlidir. Bkz. Fikri Karaesmen, *Hayvancılık*, Titaş Basımevi, Ankara, 1940, s. 29.

⁷⁰ Montafon: Avusturya'da yetiştirilen Montafon, süt verimleri yüksek olan hayvandır. Yılda ortalama 3000 kilo süt verirler. Bunlar aynı zamanda koşum ve kasaplık kabiliyetleri de vardır. Ülkeye damızlık olarak getirtilmişlerdir. Bkz. Karaesmen, *Hayvancılık*, ..., s. 19.

⁷¹ “Damızlık Hayvan Alınacak”, *Vakit*, 16 Eylül 1930, s. 1,6.

⁷² Rıfat Ekin, *Hayvancılık*, T.C. Maarif Vekâleti Derleme Müdürlüğü, Osmanbey Matbaası, Bursa, 1943, s. 142.

⁷³ Fikri Karaesmen, *Hayvancılık*, Titaş Basımevi, Ankara, 1940, s. 38.

⁷⁴ Hamit Sadi Selen, “Hayvancılığımız ve Bakımlı Mera Problemi”, *Türk Ekonomisi*, Yıl 4, C. 4, S. 32, Ankara, Şubat 1946, s. 38.

ve Çifteler Harası açılmış, Edirne’de hayvanların ıslahı konusunda çalışmalara başlanmıştır. Karacabey Harası’nda Cumhuriyetin ilk yıllarında 12 bin adet koyun yetiştirilmiştir. Başvekil İsmet Paşa, 1928 yılında Karacabey Harası’na giderek yapılması gereken bazı çalışmalar hakkında bilgiler vermiştir.⁷⁵ Devlet tarafından 1928 yılında 399 koyun ve 294 koç, 1929’da 361 koyun ve 590 koç yine 1930 yılında 999 koyun, 30 koç ithal edilmiştir. Bu koyun ve koçların bir kısmı halka bir kısmı da Karacabey Harası’na verilmiştir. Ayrıca Bursa, Balıkesir, Afyonkarahisar, İzmir, Eskişehir, Ankara, Malatya illerine merinos dağıtılmıştır.⁷⁶

Diğer bir hayvan varlığı olan atların önemli bir kısmını Orta Asya’da ilk olarak eski Türkler tarafından evcilleştirilen atlarla, Rusya’da var olan Tarpan atları oluşturmuştur.⁷⁷ At, Türkiye’de şehirlerde ve şehir aralarında araba atı, demiryolu bulunmayan ve yolları iyi olmayan yerlerde uzak mesafelerde yük hayvanı olarak kullanılmış, halkın yetiştirdiği ürünler bu atlar sayesinde bir yerden başka yere taşınmıştır. Spor hayvanı olarak da kullanılmış olan atlar, zamanla yaşanan savaşlar ve ziraatın gerilemesi nedeni ile önemini kaybetmiştir. 1914 yılında Osmanlı’da Suriye ve Arabistan’da dâhil olmak üzere 880.000 at vardır⁷⁸ ve bu sayı 1923 yılında 452.580’e gerilemiştir. Cumhuriyet Hükümetinin devraldığı bu sayı ile beraber atların ıslahı için kurumlarda yoktu. Yeteri derecede bilgili eleman yetişmemiştir ve damızlık sayısı oldukça azdı. Hastalıklar fazlaydı ve savaşlardan dolayı ülke maddi olarak zor bir durumdaydı. Hükümet ise bu eksiklerin giderilmesi için çalışmalara başladı.⁷⁹ İlk olarak atların kullanım alanında çalışmalar yapılmıştır. Cumhuriyetten önce Türkiye’de atların sporda kullanımı azalmış, iktisat ve ziraatın gerilemesi binek ve spor hayvanı olarak atın değerini kaybetmesine neden olmuştur. Cumhuriyetle beraber atların sporda kullanımı artmış ve at yarışmaları düzenlenmiştir.⁸⁰ 1927 yılında Yarış ve Islah Encümeninin faaliyetleri sayesinde atçılık konusunda çalışmalar devam

⁷⁵ Nazım, “Türkiye’de Cumhuriyetten Evvel ve Cumhuriyet Devrinde Koyun Islahı”, *Türkiye Baytarlar Cemiyeti Mecmuası*, S. 6, Ankara, 1 Teşrinisani/Kasım 1934, s. 263-264.

⁷⁶ Ahmet Nazım, *Merinos Yetiştirme ve Takibi İçin Gerekli Usuller*, T. C. İktisat Vekâleti İstatistik ve Neşriyat Müdürlüğü, Hilal Matbaası, İstanbul, 1931, s. 6-8.

⁷⁷ Ekin, *Hayvancılık*, ..., s. 71

⁷⁸ Selahattin Batu, “Türkiye’de Hayvancılık”, *Türk Coğrafya Dergisi*, C. 1, S. 3-4, Ankara, 1943, s. 311-312.

⁷⁹ İhsan Akhun, “Cumhuriyet Devrinde Türkiye’de Atçılık”, *Üretim*, Yıl 2, C. 2, S. 17, Ankara, Eylül 1950, s. 14.

⁸⁰ Selahattin Batu, *Hayvan Ekonomisi*, Türk İktisat Cemiyeti Konferanslar Serisi: 3, Güneş Matbaası, İstanbul, 1940, s. 7-9.

etmiştir.⁸¹ Atçılık ülkede yaşanan yoğun savaşlardan dolayı çok fazla gelişim gösterememiş, bu nedenle çeşitli yerlerden at ırkları alınarak yetiştirilme işine girişilmiş, başka ırklarla yerli atlar birleştirilmiştir.⁸²

1.1.2 Sığır-Tiftik ve Kıl Keçisi

Atlardan başka ülkede sığır yetiştiriciliği de yapılmıştır. Yetiştirme işinde amaç doğal yollardan ürün elde etmek, üretimi arttırmak böylece toplumun refah seviyesini yükseltmek ve insanlığın ihtiyacını karşılayacak verimli sığırlar meydana getirmek olmuştur.⁸³ Ancak halk, verimli sığırlar meydana getirmekten; et ve süt elde etmekten çok öküz yetiştirmek amacıyla bu işi yapmış süt daha çok koyundan elde edilmiştir. Örneğin; 1927 yılında tutulan rapora göre 2.300.000 inek, 749.000 dana, 2.616.000 öküz, 1.105.000 tosun (henüz öküz olmamış küçük erkek dana) olması da bunu göstermiştir. Sığırların yetiştirilememesinde diğer bir neden ise bu dönemler itibarıyla verimsiz olmalarıdır. Verimsiz olma nedeni ise yemsizlik ve bakımsızlık olmuştur. Sığırların kısa otlulu meralarda barınması zorken koyun ve keçilerin barınması daha kolay olduğundan koyun ve keçi bakımına önem verilmiştir. Ancak sığır yetiştirme işi tamamen bırakılmamış ilk olarak sığırcılığın gelişmesi için Ziraat Vekâleti tarafından; Karacabey (Bursa), Sultansuyu (Malatya) , Çifteler (Eskişehir), Konya, Çukurova (Adana) haralarında birer sığırcılık şubesi açılmıştır.⁸⁴

Bu dönem itibarıyla tiftik keçisi de yetiştirilmiş ancak 1928-1929 yıllarında başlayan ve 1930 yılında kendini tam anlamıyla hissettiren ekonomik buhrandan dolayı Avrupa ve Amerika'da birçok malın fiyatı düşmüştür. Bu buhranın izleri Türkiye'de de yaşanmış ve tiftik yetiştiricileri bu buhrandan etkilemiştir.⁸⁵

⁸¹ "Atçılığımızın Tarihine Bir Bakış", *Türk Veterinerler Birliği Dergisi*, Yıl 8, C. 8, S. 5-6, Ankara, 29 Ekim 1938, s. 295.

⁸² Ekin, *Hayvancılık*, ..., s. 86.

⁸³ Zeki Mağdenli, "Yüksek Vasıflı ve Yüksek Verimli Boğa Yetiştirilmesi", *Türk Veterinerler Cemiyeti Dergisi*, C. 14-15, S.1, İstanbul, Nisan 1945, s. 39.

⁸⁴ Batu, "Türkiye'de Hayvancılık", ..., s. 312-313

⁸⁵ Nurettin Aral, "Türkiye'de Tiftik Keçisi ve Bizde Tiftik Meselesi", *Türk Veterinerler Cemiyeti Dergisi*, Yıl 16, C. 16, S. 7, İstanbul, Mayıs 1946, s. 45.

1.1.3 Ülke Genelinde Yetiştirilen Hayvan Sayısı

TABLO 1: 1923-1930 Yılları Arasında Yetiştirilen Koyun, Tiftik Keçisi, Kıl Keçisi, İnek, Manda, At, Eşek ve Katır Sayısı (Baş-Adet-Vergiye Bağlı)⁸⁶

YILLAR	KOYUN	TİFTİK ve KIL KEÇİSİ	İNEK ve MANDA	AT, EŞEK, KATIR
1923	9.357.000	7.858.000	-	-
1924	10.528.000	8.939.000	-	-
1925	11.469.000	9.986.000	-	-
1926	12.872.000	10.857.000	-	-
1927	13.632.000	12.106.000	-	-
1928	12.079.000	11.932.000	-	-
1929	10.184.524	11.128.000	5.177.000	1.333.302
1930	10.498.426	11.156.000	5.243.000	1.352.983

1923, 1924 ve 1925 yılları arasında sadece koyun, deve, tiftik ve kıl keçisinden vergi alınmıştır.⁸⁷ 1923-1930 yılları arasında 90.619.000 adet koyun, 73.976.000 adet tiftik ve kıl keçisi, 1929-1930 yıllarında 10.420.000 adet inek ve mandadan vergi alınmıştır. Görüldüğü üzere 1923-1930 yılları arasında en çok koyundan vergi alınmıştır. Ardından tiftik ve kıl keçisi gelmiştir. 1926 yılında inek ve mandadan vergi alınması kabul edilmiş ancak kaç adet hayvandan vergi alındığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ayrıca Hayvanlar İstatistiği (1944) adlı eserde 1927-1928 yıllarında inek ve mandadan vergi alınmadığına yer verilmiştir. Bununla ilgili de net bir bilgiye ulaşılamamıştır. 1929-1930 yıllarında ise tekrar inek ve mandadan vergi alınmaya başlanmıştır.

⁸⁶ Bu tablonun oluşturulmasında üç ayrı istatistik veriden yararlanılmıştır. Bkz. *Hayvanlar İstatistiği (1944)*, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Yayın No: 223, 1946, s. 2; *Hayvanat İstatistiği*, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Yayın No: 18, İstanbul Marifet Matbaası, Ankara, 1932, s. 16; *Hayvanlar İstatistiği (1929-1935)*, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Yayın No: 90, Mehmet İhsan Matbaası, Ankara, 1936, s. 3.

⁸⁷ Namık Zeki Ar, "Hayvan Serveti", *Türk Ekonomisi*, Yıl 4, S. 36, Ankara, Haziran 1946, s. 184-186.

1.2 Hayvan Sağlığı Konusunda Yapılan alışmalar

1.2.1 Hayvan Hastalıkları İle Mücadele

Cumhuriyetin kuruluşundan önce yaşanan savaşlar nedeniyle halkın içinde bulunduğu durum bulaşıcı hastalıkların artmasına neden olmuştur. 1920’li yıllarda  milyon insanda trahom olup, nüfusun yarısında sıtma hastalığı mevcuttur. Trahom, körlüğe neden olan bir hastalıktır. Bu hastalıkla ilk mücadele 1924 yılında Sıhhat Vekili Refik Saydam döneminde yapılmıştır. 1925 yılında Adıyaman, Malatya, Gaziantep, Urfa ve Maraş’ta hastaneler kurulmuştur. Sıtma hastalığı konusunda 1924 yılında Ankara, Afyon ve Adana’da birer mücadele merkezi açılmış; 1926 yılında sıtma ile ilgili bir kanun ilan edilmiştir. Halk, trahom ve sıtmadan başka frengi, iek ve kuduz hastalığına da yakalanmıştır. Yine bu hastalıklar konusunda çalışmalar yapılmıştır. 1925 yılında Frengi Komisyonu kurulmuş, iek hastalığı için aşılar geliştirilmiş; kuduz hastalığı için Sivas, Erzurum, Diyarbakır, Konya ve İzmir’de kuduz hastaneleri kurulmuştur. Yapılan alışmalar yeterli gelmeyince 24 Nisan 1930 tarihinde 1593 Sayılı ‘‘Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’’ kabul edilmiş böylece halk sağlığını korumaya yönelik kapsamlı bir çalışma yapılmıştır.⁸⁸

Senelerden beri devam eden sıkıntılardan dolayı insanlar gibi hayvanların da artan hastalıklar nedeniyle mevcutları azalmış, halk yorgun ve fakir kalmıştır. Bu nedenle Cumhuriyet Hükümetleri, hastalık işini de ele almıştır. Hastalıkların azaltılarak, ziraatın ilerlemesi, hayvanların çoğalıp cinslerinin iyileşmesi, Hükümete olan borçların ödenmesine yardımcı olan hayvanların hastalıklardan korunmasını dşunerek bu konuda birçok masraflar yapmıştır. Bu dönemde en çok sıkıntı çekilen konu hayvancılık olmuştur. Halk renberlik ve hayvancılıkla geindiğinden bu işlerde hayvansız olamamıştır. Kişiler için önemli olan elinde kalan hayvanları korumak ve bakmaktır. Bu nedenle bu hastalıkların fark edildiği zaman devletin yetkili yerlerine haber vermek elzendir. Baytarlar bu işi için çalışmışlar, hayvanları muayene etmişlerdir. Hasta olan hayvanlar muayeneden sonra aşılanmış ya da tedavi edilmiştir. Baytarlar, hastalık çıkan yerde temizlik işlerini yaptırımış ve sağamlara da hastalığın

⁸⁸ Hilal zkaya, ‘‘Cumhuriyet Döneminde Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele’’, *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*, C. 20, S. 2, 2016, s. 77-84.

bulaşmaması için gerekli tedbirleri aldırmiştir. Hayvanlara geçen hastalıklar bir köyden diğer bir köye ya da pazarlardan satın alınan hayvanlardan geçmiştir. Hayvanları başka bir yerden alındığı zaman en az beş gün kadar ayrı bir ahırda bulundurmak gerekmiş ve diğer hayvanlarla beraber su ya da olatmaya gönderilmemiştir. Birkaç gün içinde hastalık olmadığı anlaşılan hayvanlar diğer hayvanlarla birleştirilmiştir. Hükümet her hayvan sahibinin köy ve mahalle, muhtar, koruyucu ve heyet-i ihtiyariyenin de bu konulara dikkat etmesi gerektiğini belirtmiştir.⁸⁹

Her hayvan türünün kendine ait gizli ve özel hastalıkları olmakla beraber bu hastalıkların ne zaman ve nerede çıkacağı çok belli olmamıştır. Bu nedenle telef olan hayvanların sayısı çok olmuştur. Özellikle gebe kalan hayvanlar hastalığa daha çabuk tutulmuştur. Bu nedenle hayvanların yattığı ve olatıldığı yerler temiz tutulmaya çalışılmış, yerleri sürekli havalandırılmıştır. Özellikle şap ve çiçek hastalığına karşı önlemler alınmıştır. Yeni doğan yavruların doğdukları anda mikrop kapması nedeni ile hasta olmuşlardır. Bazı hayvanlar ise doğumdan biraz sonra hastalanmışlardır. Özellikle taylar doğumu takip eden birkaç ay içinde akciğer ve bağırsak hastalıklarına tutulmuştur. Hayvanların uğraştığı hastalıklardan bazıları da kurtlar ve solucanlardır. Bunlar bağırsakta ve akciğerlerde oluşan, hayvanı zayıflatan, hastalığa neden olan hatta hayvanın telef olmasına neden olan hastalıklardır.⁹⁰

En önemli çalışmalarından biri de hayvan hastalıkları ile mücadele edilmesi amacıyla 1927 yılında İstanbul'da Fatih Hayvan Hastanesinin kurulması olmuştur. Hastane, Belediye Başkanı Muhittin Üstündağ tarafından 22 Nisan 1927 yılında açılmıştır. Hayvanları hastalıklardan kurtarmak ve ücretsiz muayene etmek hastanenin ilk amacı olmuştur. Daha çok beygir, katır, sığır, koyun ve keçi gibi evcil hayvanlar tedavi edilmiştir. Veteriner, asistan, ambar memuru, nalbant, ahırcı gibi kişiler bu

⁸⁹ Necati, *Hayvanat Hastalıkları ve Kurtulmak Çareleri Hakkında Fenni Nasihatler*, Vatan Matbaası, İstanbul 1340 (1924), Türkiye Cumhuriyeti Gelibolu Vilayeti Sıhhiye Baytarlığı, s. 5-7.

⁹⁰ Turgut Argun, "Hayvan Yetiştiriciliği ve Hastalıklar", *İktisadi Yürüyüş*, Yıl 7, C. 7, S. 146, İstanbul, Ocak 1946, s. 49.

hastanede görev almıştır.⁹¹ 1929 yılında aşilar için de çalışmalar yapılmış ve şarbon hastalığı için aşilar kullanılmıştır.⁹²

1.2.1.1 Hayvanların Sağlık Zabıtası Hakkında Kanun

Hayvan hastalıkları ile mücadele için 14 Mayıs 1928 tarihinde 1234 Numaralı “Hayvanların Sağlık Zabıtası Hakkında Kanun” çıkarılmıştır. 75 maddeden oluşan bu kanunda madde 1, A ve B kısımlara ayrılmış burada birtakım kelimeler açıklanmıştır. Ardından birinci kısma geçilmiştir. Birinci kısım madde 2 ve madde 43 arasını kapsamakta ve yedi fasıldan oluşmaktadır. Birinci fasılda madde 2 ve madde 3 yer almakta sığır vebası, şap, dalak, verem, boğaz hırıltısı, çiçek, mankafa, uyuz, kuduz, tavuk kolerası gibi hastalıkların çıktığı yerlerde Hükümete haber verilmesi gerektiğine yer verilmiştir. Ardından ikinci fasıla geçilmiştir. İkinci fasıl madde 4 ve madde 8’i kapsamaktadır. Burada sınırlardaki sağlık zabıtasından bahsedilmiştir. Dışarıdan ülkeye girecek olan hayvanların sınırlarda baytarlar tarafından muayene edildikten sonra girişine izin verilmiştir. İzin verilip ülkeye giren hayvanlara “şahadetname” adında belge verilmiştir. Bu hayvanların üç hafta suretiyle gözlemlenmesi gerekmiştir. Üçüncü fasıl madde 9 ve madde 14 arasını kapsamaktadır. Burada ihbar ve istihbar konusuna değinilmiştir. Kendi köyünde veya başka yakın bir köyde hastalık çıkan kişiler bunu duyarsa yine devlete haber vermesi, haber veren kişilere ödülleri verileceği halka bildirilmiştir. Dördüncü fasıl madde 15 ve madde 28 arasını kapsamaktadır. Burada hastalık sırasında alınabilecek genel tedbirlerden bahsedilmiştir. Hastalığın haber edildiği makamın, baytarlar gidene kadar o bölgeye askeri kuvvet göndererek önlem alması gerektiği önemle belirtilmiştir. Ardından hastalığı haber alan baytar en yakın sürede hastalığın bulunduğu yere gitmesi, baytarın diğer görevli kişilerle hastalığı halka bildirmesi, hasta olan hayvanlarla temasta bulunan kişilerin muayene edilmesi, baytarların hasta olan hayvanların adına rapor tutması, yine hasta olan hayvanlar iyileşme sürecine girerse on gün kadar meralarda otlatılmaması ya da diğer hayvanların içtiği yerlerden su içmemesi, hastalığı tedavi edilebilecek hayvanların baytarlar tarafından serumlarla tedavi edilmesi ya da gerekiyorsa hayvanların yok

⁹¹ Sait Ali Kural, “İstanbul Belediyesinin Fatih Hayvan Hastanesi”, *Türk Veterinerler Birliği Dergisi*, Yıl 8, C. 8, S. 5-6, Ankara, 29 Ekim 1938, s. 309-310.

⁹² “Hayvanat İçin”, *Milliyet*, 21 Nisan 1929, s. 3.

edilmesi, bu hayvanların iaşelerinin kısmen veya tamamen hayvan sahibine verilmesi gibi hususlar bu kanunla halka bildirilmiştir. Hastalığın hüküm sürdüğü mahallelerde kurulan pazar ve panayırda hayvanların bir arada toplanmasının önüne geçmek ve hayvanların meralara hep birlikte gönderimi yasaklanmıştır. Hayvan alım ve satımının belirli günlerde pazarlarda devlet kontrolü altında yapılması kararlaştırılmıştır.⁹³

Ardından beşinci fasıla geçilmiştir. Madde 28 ve madde 37 arasında bulaşık hayvan hastalıklarına karşı tedbirler ve ülke içinde hayvanların nakil ve ticareti konusuna yer verilmiştir. Hayvanların naklieleri sırasında hayvan sahiplerinin “şahadetname” adında belgesini bulundurması, hastalığın bulaştığı yerlerde incelemeler yapılması halka bildirilmiştir. Ardından altıncı fasıla geçilmiştir. Altıncı fasıl madde 38 ve madde 41 arasındadır. Bu fasılda meşveret heyeti ve hayvan sağlık zabıtası komisyonu kurulması kabul edilmiştir. Yedinci fasılda mezbahalara yer verilmiştir. Yedinci fasılda yer alan madde 42 ve madde 43’de süthane, inekhane ve hanların baytarlar tarafından muayene edilmesi kararlaştırılmıştır. Ardından ikinci kısma geçilmiştir. İkinci kısımda hususi hükümlere yer verilmiştir. Birinci fasılda hudutlardaki sağlık zabıtasından bahsedilmiş ve madde 44’e yer verilmiştir. Bu madde de hayvanların hastalığın türlerine göre nasıl muameleye tutulmaları belirtilmiştir. İkinci fasılda madde 45 ve madde 57 arasında ise memleket içinde sağlık zabıtasından bahsedilmiştir. Çeşitli hastalıkların çıktığı durumlarda ne yapılması gerektiği sıralanmıştır. Son olarak üçüncü kısma geçilmiştir. Burada ortak hükümlerden bahsedilmiştir. Birinci fasılda tazminat kısımları yer almış madde 58 ve madde 60 arasında sığır vebası, ruam, keçi zatürresi gibi hastalıklardan telef olan hayvanların sahiplerine İktisat Vekâleti tarafından bazı durumlar göze alınarak tazminat verilmiştir. Bu durumlara baktığımızda: Sığır vebasından dolayı yok edilen ve hastalığa yakalanan ya da hastalık bulaşan şüpheli hayvanların kıymetlerinin tamamı, hastayken açık bir bulgu göstermiş hayvanların kıymetlerinin yarısı, henüz hastalık açık bir şekilde belli olmadığı halde bazı incelemeler sonucunda hastalıklı olduğu teşhis edilip yok edilen hayvanların kıymetlerinin dörtte üçü halka ödenecektir. Ancak bu tazminatın fiyatını belirleme işi baytar ve bilirkşi tarafından takdir edilmiştir. İkinci fasılda madde 61 madde 66 arasını kapsamaktadır. Burada görevini yerine getirmeyen

⁹³ T.C. Resmi Gazete, Sayı: 888, 14 Mayıs 1928, Ankara, s. 5123-5127.

memurlar ve halka uygulanacak ceza kısmına değinilmiş, üçüncü fasılda madde 67 ve madde 75’de bu kanunun uygulanması görevi Müdafaa-i Milliye, İktisat, Maliye, Dâhiliye ve Adliye vekillerine verilmiştir.⁹⁴

1929 yılında “Koyun ve Keçi Sürülerinin Ağıllarda Kışlatılması” hakkında kanun çıkarılmış böylece hayvanların sağlığı korunmaya çalışılmıştır.⁹⁵

1930 yılında yine Hayvan Sağlık Zabıtası Kanununun bazı maddelerinde değişikliğe gidilmiş ve 1693 Numaralı “Hayvan Sağlık Zabıtası Kanununun 39’uncu Maddesinin Tadiline Dair Kanun” ilan edilmiştir. 39’uncu maddeye göre kurulması planlanan meşveret heyetinin on azadan oluşması kabul edilmiştir.⁹⁶

1.2.1.2 Sığır Vebası

Anadolu’nun çoğu vilayetinde meydana gelen sığır vebasının ortadan kaldırılması için faaliyet gösteren baytarlar bazı yerlerde başarılı olurken, bazı yerlerde ise halkın ve vazifelerinin önemini anlamayan bir kısım beceriksiz memurların gevşekliği yüzünden hastalık yeniden yayılmaya başlamıştır. Memlekette tekrar yayılan bu hastalık köylünün el ve ayağını bağlamış, bütün varlığını yikan veba salgın bir hale gelmiş, dikkat edilmediğinden hastalık vilayetlerde yeniden ortaya çıkmıştır. O güne kadar birçok sebepten dolayı ezilmiş olan halkın fakir kalmasına neden olmuş bu yüzden maddi manevi büyük sorumluluklar ortaya çıkarmıştır.⁹⁷ 1922 yılında 1.951 köyde 26 binden fazla hayvan hayatını kaybetmiştir. Eskişehir ve Erzurum’da serum ve aşı şubeleri açılmıştır. Yunanlıların Eskişehir’i işgali ile buradaki şube Ankara’ya taşınmış, burada 1923 yılına kadar faaliyette bulunmuş daha sonra Pendik’e geçirilmiştir. Bu yıl ise 211 bin hayvandan 24 bini telef olmuştur.1924-1925 yılları arasında ise hastalık Anadolu’nun her tarafına yayılmıştır. Almanya’dan getirilen Hodmayster’in çalışmaları sonucunda Hükümete bir rapor sunulmuş ve bu raporda hastalığın nasıl tedavi edileceği ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. 1926 yılında sabık (eski) İktisat Vekili Sabri Bey başkanlığında bir komisyon toplanmış, Reis Sabri Bey toplantıyı açtığı anda sığır vebasına karşı memlekette yapılması gereken işler ve

⁹⁴ T.C. Resmi Gazete, Sayı: 888, 14 Mayıs 1928, Ankara, s. 5123-5139.

⁹⁵ Özkaya, “Atatürk Dönemi ve Atatürk İnkılapları”, ..., s. 486.

⁹⁶ T.C. Resmi Gazete, Sayı: 1522, 17 Haziran 1930, Ankara, s. 9103.

⁹⁷ Necati, *Hayvanat Hastalıkları ve Kurtulmak Çareleri Hakkında Fenni Nasihatler*, ..., s. 3.

alınması gereken tedbirlerden bahsederek baytarların ve fenni çalışmaların yanında olduğunu dile getirmiştir. Komisyonun diğer üyelerinden olan öğretmen Şefik Bey ise hayvan sağlığının korunmasının başarısız olmasından dolayı hastalığın ülkeyi terk etmediğine değinmiştir.⁹⁸

1926 yılına gelindiğinde hastalığa az rastlanılmasına rağmen Elazığ, Giresun, Tokat, Amasya ve Samsun'da hastalık yeniden ortaya çıkmıştır. Erzurum Sığır Vebası Mücadele Reisi Ali Rıza Bey o yıl yaptığı çalışmada 51 köyde ortaya çıkan bu hastalıktan 32.913 hastalıklı hayvandan 841'inin telef olduğunu, 894'ünün de kendi onayları ile telef edilmesine karar verildiğini, 21.487 hayvana ise 1.238 litre serum uygulandığını, hastalığın bulaşması yüksek olan 23 köydeki 4.575 hayvana da 253 litre serum yollandığını açıklamıştır. Sivas Baytar Müdürü Hüsamettin Bey de aynı yıl içinde yaptığı çalışmada Sivas vilayetinin eskiden beri şarktan gelen hayvanların uğrak yeri olması, hayvanların damızlık ve çift olarak burada kullanılmasından dolayı hastalığın sürekli bu vilayette var olduğuna, 37 mevkide 14.094 hayvandan 775 hayvana bulaştığına değinmiştir. 235 hayvanın kaybedildiğine, 33'ünün iyileştiğini ve 493 hayvanın telef edilmesine ve 263 hayvanın tazminatlı, 230'unun ise tazminatsız olduğunu, 6.058 hayvana ise tazminat verildiğini belirterek 1.312 hayvana da 710 litre serum gönderildiğini açıklamıştır. Siverek bölgesinde ise aynı yıl Baytar Hüsamettin Bey; 123 mevkide 16.443 hayvana geçmiş olan bu hastalığın 2.395 hayvanın telefine neden olduğunu ve 1.595'inin yok edildiğini, 12.443 hayvana da 768 litre serum gönderildiğine değinmiştir. 1927 yılına gelindiğinde ise hastalık diğer yıla göre azalmıştır. Sivas'ta 14 mevkide 5.454 hayvana hastalık geçmiş ve 152 hayvan hasta olmuştur. Bu hayvanlardan 33'ü telef olmuş, 14'ü iyileşmiş ve 105'i yok edilmiştir. Yok edilen hayvanların sahiplerine 1.843 lira tazminat verilmiş ve 7.093 hayvana 737 litre serum gönderilmiştir. 1927 yılında yine Samsun'da kaçak hayvan ithalatı ve diğer illerden geçen bulaşıcı hastalıklardan dolayı veba ortaya çıkmıştır. Çarşamba ve Terme gibi yerlerde ise arazinin yağmurdan dolayı bataklık olması nedeni ile hayvanların çoğu buralarda yaşamaya başlamış, hastalıkla mücadele daha da zor hale gelmiştir.⁹⁹ 1928-1930 yıllarında hastalık daha çok Diyarbakır, Artvin, Erzurum ve Kars'ta görülmüştür. Hastalık; Kars, Artvin ve Erzurum'da 2.037 hayvana bulaşmış bu

⁹⁸ Ekrem, *Çor veya Sığır Vebası*, ..., s. 23-33.

⁹⁹ Ekrem, *Çor veya Sığır Vebası*, ..., s. 34-35.

hayvanlardan 108 tanesi telef olmuş, 1.637 tanesi yok edilmiştir.¹⁰⁰ 1930 yılı itibarıyla veteriner hekimler tarafından vebaya karşı bir aşı keşfedilmiş böylece hayvanlar bu hastalıktan kurtarılmaya çalışılmıştır.¹⁰¹

Yunus Nadi, Cumhuriyet Gazetesindeki yazısında sığır vebasından 1922 yılından 1930 yılına kadar 69 bin 950 adet sığırın telef olduğuna ve 34 bin 283 adet hayvanın da yok edildiğini; 1 milyon civarında paranın da bu hastalıkla mücadele edilmesi için harcandığını ve maddi zararların önüne geçmek için baytarlar seferber hale getirildiğini yazmıştır.¹⁰²

TABLO 2: 1923-1930 Yılları Arasında Sığır Vebasından Telef Olan Hayvanların Adedi ve Kıymetleri (Lira)¹⁰³

YILLAR	TELEF OLANLARIN ADEDİ	TELEF OLANLARIN KIYMETLERİ (Lira)
1923	27.541	1.377.650
1924	10.176	508.800
1925	11.901	595.050
1926	16.872	843.600
1927	3.532	176.100
1928	3.215	160.750
1929	3.124	156.200
1930	9.206	460.300

1923 yılı öncesinde yaşanan yoğun savaşlardan dolayı yaşanan hastalıklar nedeni ile 1923 yılında sığır vebasından telef olan hayvanların adedi fazla olmuştur. Diğer iki yıl bir düşüş yaşansa da bu sayı belirgin bir şekilde 1926 yılında tekrar yükselmiştir. Bu yükselişteki neden ise dışarıdan alınan ya da kaçak olarak ülkeye giren hayvanlarda hastalık olmasıdır. Hastalıklarla mücadele konusunda birtakım çalışmalar yapılmış ve aşılar geliştirilmeye çalışılmış, bunun sonucunda bir sonraki yıl hastalık sayısı düşüşe geçmiştir. 1930 yılında hastalık tekrar yükselmiştir. Bu yükselişteki neden 1929 Ekonomik Buhranıdır. Çünkü ekonomik buhran ülkeyi de

¹⁰⁰ Ekrem, *Çor veya Sığır Vebası*, ..., s. 36-37.

¹⁰¹ Yunus Nadi, "Yeni Aşı", *Cumhuriyet*, 10 Mart 1930, s. 2.

¹⁰² Yunus Nadi, "Sığır Vebası", *Cumhuriyet*, 25 Ocak 1931, s.3.

¹⁰³ *Hayvanlar İstatistiği (1929-1935)*, ..., s. 116.

etkilemiş bu nedenle hayvanların bakımına gereken önem verilememiştir. Ayrıca telef olan hayvanların adedi ne kadar çoksa kıymetleri de o kadar çok olmuştur.

1.2.1.3 Uyuz ve Kene

Hayvanlarda var olan birçok hastalık dışında uyuz hastalığı da görülmüştür. Uyuz, hayvanları kaşındırır ve rahatsız ederdi. Hayvanları günden güne zayıf düşürürdü. Koyun, keçi gibi hayvanların sütlerini keser ve tüylerini dökerdi. Tedavisinde ise uyuz olan yerlerin kıl ve tüyleri güzelce kırılmış ve orayı sert bir fırça ile ve sıcak su ve sabun ile yıkanmış, uyuz olan bu yerlere iki fincan gaz yağı iki fincan benzin ve o kadar da temiz ardıç katranı ve bir fincan da zeytinyağı koyarak karıştırılmış merhemi sürülmüştür.¹⁰⁴ Cumhuriyetin ilan edildiği ilk dönemlerde hastalıklarla mücadele genellikle halkın kendi yaptığı bitkisel ilaçlar sayesinde olmuştur.

Koyun, keçi, sığır, at, kaplumbağa, tavşan ve kuş gibi hayvanlarda görülen keneler hayvanların kanlarını emerek yaşardı. Bir damla kan bile bir keneyi bir sene yaşatabilirdi. Yazları daha çok görülen bu hastalık hayvanlardan hayvanlara geçebilirdi. Bu nedenle yazın ahırlar güzelce sıvanır ve kireçle badana yapılırdı.¹⁰⁵ Kene hastası olan hayvanın bütün derisi hatta eti sarı olurdu.¹⁰⁶ Bu hastalığa karşı aşı geliştirilmeye çalışılmış ve bu konuda Uzman M. Samuelle ve Bakteriolog Süreyya Bey araştırmalar yapmak için Karacabey Harası'na gitmiş burada çalışmalarda bulunmuşlardır.¹⁰⁷

Bu hastalıklar eldeki malın ve canlı sermayenin yok olmasına neden olmuştur. Hayvan hastalıklarının yok edilmesi ve tekrar ortaya çıkmaması, bu suretle ahalinin büyük zararlardan korunması ancak baytarlar tarafından tavsiye edilen tedbirler sayesinde olmuştur. Hayvan hastalığı çıktığı zaman köylüler elinden geleni yapmış, baytarlar ile ihtiyar heyetleri çalışmalar yürütmüştür. Hasta olan hayvana bakması için baytarlar görevlendirilmiş, baytarlara sorumlulukları ile alabilecekleri cezalar devlet

¹⁰⁴ Necati, *Hayvanat Hastalıkları ve Kurtulmak Çareleri Hakkında Fenni Nasihatler*, ..., s. 31.

¹⁰⁵ Esat Şeran, *Hayvan Hastalıkları*, İkaz Basımevi, Afyon, 1941, s. 11-12.

¹⁰⁶ Mümtaz Ünal, *Köylülere Öğüt: Hayvan Hastalıkları ve Koruma Çareleri*, T. C. Samsun Vilayet Matbaası, Samsun, 1942, s. 9-10.

¹⁰⁷ Yunus Nadi, "Veba-i Bakari", *Cumhuriyet*, 18 Kasım 1930, s. 3.

tarafından bildirilmiştir. Aynı şekilde köylüye de bu konuda uyarılar ve haberler gönderilmiş uyulmaması halinde onlara cezalar verilmiştir.¹⁰⁸ Hayvanların hastalıklardan korumak ıslah çalışmalarında önemli bir yeri olan baytarlık mesleği zorluğu nedeni ile çok tercih edilememiştir. Baytarlık mesleği için Yüksek Baytar Mektebi kurulmuştur. Bu mektebe gelenlere kıyafet ve para yardımları yapılmış mektebi başarılı bitirenlerden bazıları çalışmalar yapması amacıyla Avrupa'ya gönderilmiştir.¹⁰⁹

Devlet, bir yandan hastalıklarla mücadele ederken diğer yandan da Veteriner Fakültesi açarak her sene 50'si sivil ve 25'i asker olmak üzere fen adamları yetiştirmiş ve bu kişilere yardımcı olması içinde Sağlık Memurları Okulunu açmıştır. Hayvan Sağlık Memurları adıyla anılan bu okulunun temeli 1927 yılında ortaya çıkmış ve Erzincan serum laboratuvarında eleman yetiştirme işine başlanmış, serum müdürü Muzaffer Bekman ve vilayet veteriner müdürü Lütfü Bilge İstanbul'da dersler vermiştir.¹¹⁰ İzmir Bornova'da yine 1927 yılında Ziraat Numune Mektebinde kurslar açılmıştır. Muallimlere toprak, ziraat, orman ve hayvan hastalıkları ile ilgili bilgiler verilmiştir.¹¹¹

1928 yılında sınır komşularıyla özellikle Sovyet ülkeleri ile hayvan hastalıkları ve hayvan hırsızlığı gibi konularda karşılıklı çalışma yolları aranmıştır. Meralar da yine bu dönemde sorun olmuş ve sınırlardaki yaylak ile kışlakların ortaklaşa kullanılması kararlaştırılmıştır. Hayvan hastalığı çıkan yerlerde hayvan sahipleri tarafından bu hayvanların bakılması zorunluluğu getirilmiştir.¹¹² 1929 yılında ise Türkiye ile Gürcistan arasında sınırlarda çıkan hayvan hastalıkları nedeni ile bir anlaşmaya gidilmiş ve dört adet devamlı olacak şekilde her iki ülkede baytar noktaları kurulmuş, kayıt defterleri ve damga işleri sıkılaştırılmıştır. Özellikle hayvan sahiplerine cüzdanların verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu cüzdanların içeriğinde ise hayvanların hastalıktan korunduğuna dair birtakım bilgiler yer almıştır. Yine hayvanların geçiş zamanlarında gerekli olan, hayvanların adları ile cinslerini, nereden

¹⁰⁸ Necati, *Hayvanat Hastalıkları ve Kurtulmak Çareleri Hakkında Fenni Nasihatler*, ..., s. 3-4.

¹⁰⁹ Yunus Nadi, "Baytarlığa Rağbet Artıyor", *Cumhuriyet*, 9 Temmuz 1932, s.2.

¹¹⁰ "Hayvan Sağlık Sıhhiye Memurları Okulu", *Türk Veterinerler Birliği Dergisi*, Yıl 8, C. 8, S. 5-6, Ankara, 29 Ekim 1938, s. 333.

¹¹¹ Yunus Nadi, "İzmir'de Ziraat Kursları", *Cumhuriyet*, 4 Eylül 1932, s. 6.

¹¹² *TBMM ZC*, D. 3, C. 8, İ. 2, 35. Birleşim, (16.02.1929), s. 2-11.

gelip nereye gittiklerini gösteren belgelerin bulunması gerekmiştir. Hayvan sağlığına önem veren her iki ülkede baytarlar tarafından hayvanların sağlık kontrollerinin yapılmasına ağırlık vermiştir. Hasta olan hayvanlar karantina altına alınmıştır.¹¹³ Hayvan hastalıkları için sınırlardan başka Doğu illerine de önem verilmiş Kars, Sarıkamış, Hasankale, Erzurum ve Bayburt gibi merkezlere muayene istasyonları gönderilmiştir.¹¹⁴ Aynı yıl sığır vebası ile mücadele için Heyet-i Umumi Reisi Kâmil B. Kayseri Islah ve Teksir Hayvanat Mıntıka Müfettişliğine, Mücadele Heyeti Reisliğine de Baytar Müdürü Hasip B. tayin edilmiştir. Hasip B. arkadaşları ile Bitlis'e gidip hayvan hastalıklarını incelemiştir.¹¹⁵

Sonuç olarak hayvan hastalıkları ekonomisi kötü olan halkın daha da kötü duruma düşmesine neden olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında hastalıklarla mücadele doğal yollardan olurken yıllar itibarıyla baytarlık teşkilatı konusunda çalışmalar yapılmış, serum ve aşılar geliştirilmiştir. Hayvan hastalıkları konusunda ayrıca sınırlardan ülkeye giren hayvanların muayene edilerek girmesine önem verilmiştir.

1.3 Hara ve Aygır Depoları

1.3.1 Haralar

Tarihe baktığımızda Avrupa, Orta Asya, Çin ve Hint'e kadar uzanan Türk seferlerinin hepsi at üzerinde yapılmış ve Türk milleti kadar atla uğraşan başka devlet neredeyse olmamıştır. Atı ilk besleyen ve yetiştiren, at yarışları ile at sporlarına önem veren yine Türkler olmuştur. Osmanlı Devleti Dönemi'nde atlar ilk zamanlar iyi bakılmış, savaşlarda kullanılmış ancak gerileme döneminde yaşanan savaşlar ve mali sıkıntılardan dolayı atlara gereken önem verilememiş bu nedenle dışarıdan atlar alınmıştır. Cumhuriyet Hükümetleri ilk olarak bu sorunları ele almıştır.¹¹⁶ Yapılan çalışmalar kapsamında; Karacabey Harası (Bursa) kurulmuş; Sultansuyu (Malatya) ve Konya Haralarının kapsamı genişletilmiştir.¹¹⁷

¹¹³ T.C. Resmi Gazete, Sayı: 1139, 10 Mart 1929, Ankara, s. 6760-6766.

¹¹⁴ "Hayvan Hastalıklarına Karşı", *Milliyet*, 16 Teşrinisani/Kasım 1929, s. 3.

¹¹⁵ "Hayvan Hastalığı", *Akşam*, 16 Mayıs 1929, s. 2.

¹¹⁶ M. Ali Özdemir, "Yurdumuzda Hayvan Yetiştiriciliği- Erzurum da (Ilıca) Aygır Deposu", *İzmir'de Köycülük*, S. 57, İzmir, Şubat 1949, s. 11.

¹¹⁷ Batu, "Türkiye'de Hayvancılık" ..., s. 312.

1.3.1.1 Karacabey Harası

İlk zamanlar çiftlik mahiyetinde olan Karacabey Harası, 1924 yılında Bursa'da kurulmuştur. Kurulduktan bir süre sonra ülke için en iyi haralardan biri olmuş ve zaman içinde diğer ülkelerdeki haralarla boy ölçüşebilecek dereceye kadar gelmiştir. 95 baş kısrağ ve 3 aygırla işe başlayan hara; Pürsan İngiliz, yarımkan Arap ve Nonius gibi türleri yetiştirmiştir. Böylece İngiliz atları ile Türk atlarının kanlarının karışması sağlanmıştır. Pürsan, İngiliz yarış atı olup yarışlarda başarı göstermiştir. Diğer hayvan türlerinde olduğu gibi Pürsan yetiştirmede zorluklar yaşanmış bu nedenle Pürsanların sayısı az olmuştur. Yarımkan Araplar ise uzun bir çalışmanın ardından harada yetiştirilen bir ırk türüdür. Karacabey'de yetişen Noniuslara baktığımızda ise Noniuslar; cüsseli, kuvvetli atlar olduğundan ordunun ihtiyacını karşılamak için ülke içinde yetiştirilmiştir. Ancak Nonius türü bir at yetiştirmek zor olmuştur. Çünkü bu atlar oldukça cüsseli ve beslenmesi zor olan atlardır. Bu nedenle yetiştiriciler için ilk önce diğer memleketlerde atların nasıl yetiştirildiği incelenmiş, ülkede buna benzer bir at türünün yetiştirilip yetiştirilemeyeceği araştırılmıştır. Zaman içerisinde ise başka atlarla karıştırılarak yeni bir Nonius tipi geliştirilmiştir.¹¹⁸ 1930 yılında Haliskan İngiliz atı yetiştirilmesi de yapılmıştır. Yetiştirilen gösterişli atlar İstanbul'a satılmış bunu neticesinde haraya 7.800 lira girmiştir. Bu atlardan Başvekil İsmet Paşa'da satın almıştır.¹¹⁹

Kurulduğu zamandan itibaren hayvanların ıslah çalışmasına önem veren harada, 1929 yılında koyun ve keçilere gençlik aşısı yapılması gündeme gelmiştir. Baytarlara bu harada aşılama yapması amacıyla eğitim verilmiştir. Bu dönemde suni aşılama yapılan merkezler ise şunlardır: Karacabey Harası, Çifteler Aygır Deposu, Sivas Aygır Deposunun Uzunyayla istasyonu, Balıkesir merkez ve bir kazasında, Bursa, İnegöl, Mustafa Kemal Paşa, İzmir, Konya, Burdur, Bilecik, Çankırı ile bir kazasında, Edirne, İstanbul, Kırklareli, Ankara, Sultansuyu harası merkezi Arga'dır. Suni tohumlama sayesinde kısır olan kısrağ bile yavrulamıştır.¹²⁰

¹¹⁸ Akhun, "Cumhuriyet Devrinde Türkiye'de Atçılık" ..., s. 70-71.

¹¹⁹ "Karacabey'de Yetiştirilen Haliskan İngilizler", *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Ağustos 1930, s. 2.

¹²⁰ "Gençlik Aşısı", *Hâkimiyet-i Milliye*, 28 Nisan 1929, s. 3.

1929 yılında Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi köşe yazısında harayı gezip inceleyen bir okurun gönderdiği mektuba yer verir:

“...Mustafa Kemalpaşa’dan Karacabey’e hareket ettik. Yolumuzun üzerinde Karacabey Harası vardı. Bu fenni ve kıymetli müessesemizi de ziyaret ettim. İslahı hayvanat için pek mükemmel bir merkez olan harayı baştan başa dolaştık. Fenni aşuları seyrettik. Bilhassa koyunların, kuzuların meralarda güneşin boğucu sıcakları altında otlarken üzerlerine kargalar konduğu halde kımıldamadıklarını görünce merakla mütehassıslarına sordum. Meğer kargalardan istifade ediyormuş. Koyunların tüyleri arasında yaşayan haşarat kargalar tarafından itlaf ediliyormuş da onun için bu konaklamadan zevk alıyor ve kımıldamıyorlarmış. Biraz sonra Karacabey’e hareket ettik. 20 kilometrelik mesafeyi otomobil boyunca kaplayan hara mezruatı arasından ilerlemek suretiyle kat ettik...”¹²¹

1929 yılında ayrıca Lehli Mütehassıs Karacabey Harası Çifteler Çiftliği’ni ziyarete gelmiştir. Davar, koyun, keçi, inek ve öküz gibi hayvanlar hakkında araştırmalar yapmıştır. İki ülke arasında ilmi çalışmaların yapılmasını sağlamıştır.¹²²

1930 yılında koyunların ıslahı çalışmaları kapsamında yün elde etmek amacıyla ilk faaliyet Karacabey Harası’nda başlamıştır. Saf merinos sürüleri teşkil edilmiş, elde edilen ürünler milli dokuma fabrikalarına satılmıştır. Ancak dışarıdan getirilen yünlere verilen değer ve para ülke içindeki yünlere verilmemiştir. Bu nedenle ıslah çalışmalarında aksaklıklar yaşanmıştır.¹²³

1930 yılında Karacabey Harası ve Halkalı Ziraat Mektebinde Avrupa’dan gelen merinos koyunlarına Voronof aşısı yapılmıştır. İktisat Vekâleti tarafından bu aşular baytar mektebi müderrislerine öğretilmiştir. Yapılan aşı sayesinde daha iyi koyun cinslerinin meydana getirilmesi planlanmıştır.¹²⁴ Aynı yıl Haziran ayında harada inek neslinin ıslahı için de çalışmalar yapılmıştır. At ve karasığırın sayılarında artışlar yaşanmış, yetiştirilen boğalarda köylüye dağıtılmıştır.¹²⁵

¹²¹ “Karacabey’in Zenginliği”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Haziran 1929, s. 2.

¹²² “Günün Haberleri”, *Akşam*, 24 Teşrinisani/Kasım 1929, s. 4.

¹²³ “Koyunlarımızın İslahı”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Şubat 1930, s. 4.

¹²⁴ “Baytarlarımız Vornof Aşısı Hakkında Tecrübeler Yapıyorlar”, *Vakit*, 16 Mart 1930, s. 3.

¹²⁵ “İktisat Vekâletinin Memlekette Hayvan Neslinin İslahı İçin Aldığı Tedbirler İlerledi”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Haziran 1930, s. 3.

1.3.1.2 Sultansuyu Harası

Sultansuyu Çiftliği, 1924 yılında Ziraat Bankasının alacaklarına karşılık olarak devlet tarafından Ziraat Bankası idaresine teslim edilmesine karar verilmiş; ancak banka tarafından bu teslim reddedilmiştir. Ardından çiftliğin yönetiminin tamamen halka verilmesi düşünülmüştür. Fakat oldukça gelişmiş olan bu çiftliğin halk tarafından idare edilemeyeceği anlaşılmıştır. Daha sonraları ise çiftliğin Ziraat Vekâletine devri gündeme gelmiştir. Ziraat Vekâleti; hayvan sayısının arttırılması, hayvanların ıslahı, nitelikli hayvan ve ordunun ihtiyacı olan süvari hayvanlarını yetiştirmek gibi amaçlar doğrultusunda hareket etmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla “Islah Kongresi” toplantısı yapılmasına karar verilmiştir. Kongreden sonra Malatya'nın Sultansuyu Çiftliği'nde bir hara ve aygır deposu yapılması kararlaştırılmıştır. Bir süre sonra 500.000 bin dönüm arazi Ziraat Vekâletine tahsis edilmiştir. 1926 yılına gelindiğinde Sultansuyu Çiftliği harap bir hale gelmiştir. Özellikle Aziziye ve Hamidiye kışlalarının durumu oldukça kötü bir hal almıştır. Ayrıca Sultansuyu Çiftliği içinde bulunan Sultansuyu çayı üzerine yapılan büyük bentler ile sulama kanallarının bir kısmı kapanmış bir kısmı da yıkılmıştır. Bir zamanlar yeşillikler içinde olan çiftlik kupkuru bir hale gelmiştir. Malatya ilinde ziraat bu dönemlerde traktörle değil de pulluklarla yapılmaktaydı. Hatta bazı yerlerde bu pulluklar bile yoktu. Çünkü pullukların çalışması için güçlü hayvanlar gerekliydi. 1928 yılına gelindiğinde ise hayvancılık ve ziraat alanında faaliyette bulunması amacıyla Sultansuyu Çiftliği içinde bir hara kurulmasına karar verilmiştir.¹²⁶ Daha sonra kurulan hara, 1928-1929 yılında dört kısrakla Malatya'da işe başlamıştır.¹²⁷ 1930 yılında Sultansuyu Çiftlikleri Harası'nda kadro genişletilmiş, Karacabey Harası gibi kendi kendine yeten bir hara olması amaçlanmıştır.¹²⁸

1.3.1.3 Konya Harası

Konya Harası, 1921 yılından öncede hayvanların otlatıldığı bir yer olmuş ancak tam bir teşkilat şeklini alamamıştır. 1921 yılında İl Hususi Muhasebecileri tarafından

¹²⁶ Erdem, “Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyete Kalan Miras: Sultansuyu Harası” ..., s. 151-159.

¹²⁷ Akhun, “Cumhuriyet Devrinde Türkiye'de Atçılık” ..., s. 71.

¹²⁸ “Yeni Bir Hara”, *Akşam*, 21 Haziran 1930, s. 1.

bu otlaklara el konularak bir numune çiftliği kurulmak istenmiştir.¹²⁹ Vali İzzet Bey'in gayret ve çabaları ile kurulan bu müessesede Baytar Doktor Mahmut Şemsi Bey müdür olup "Atlarımız İslâhiye ve Teksiri", "Atların İdmanları ve Bunun Memleketimiz Atçılığı İle Olan Münasebeti ve Ehemmiyeti" adlı iki tane kitap yazmıştır. 14 baş aygırla ve 10 baş damızlık kısrakla işe başlayan bu harada; binek atı, çift sürmeye elverişli cüsseli ve kalın kemikli atlar yetiştirmek ilk amaç olmuştur. Müessesenin dördü Bonihad (Macar Simentali), altısı Montafon olan 10 baş damızlık boğası ve 21 baş damızlık ineği de zamanla yetiştirilmiştir.¹³⁰

1926-1932 yılları arasında büyütülen çiftlik Vali İzzet Bey'in ölümünden sonra bakımsız kalmıştır. Birçok çeşit hayvanın getirildiği çiftlikten istenilen randıman alınamamıştır.¹³¹

1.3.2 Aygır Depoları

Memleketin başlıca servetini teşkil eden hayvanların bakımı eskilerden kalma bilgiler yerine Cumhuriyet ile beraber kendini yeni düzenlemelere bırakmıştır. Bu düzenlemelerden ilki atlar için aygır depolarının açılması olmuştur. Atların boylarının yüksekliği, ağırlıkları, kuvvetleri ve kabiliyetlerinin artırılması amacıyla açılan bu kurumlara farklı yerlerden çeşitli ırktan atlar getirilmiştir.¹³²

Çifteler (1925), Uzunyayla (1925), Arga (1929), İnanlı (1930), Mercimek (Çukurova) (1930), Ilıca (Erzurum) (1930) gibi aygır depoları kurulmuştur. Bu aygır depolarından Çifteler 25 aygırla işe başlamış daha sonraları 281 baş aygıra ulaşmıştır. Uzunyayla ise 12 aygırdan 77 aygıra, Mercimek 2 aygırdan 61 aygıra, Ilıca 16 aygırdan 41 aygıra, Arga 5 aygırdan 37 aygıra ve Konya ise 7 aygırdan 20 aygıra yükselmiştir.¹³³ Kurulan aygır depolarında genel olarak aygır sayısı ise: 1923 yılında

¹²⁹ Aslan Tufan Yılmaz, "Konya Harası", *İktisadi Yürüyüş*, Yıl 7, C. 7, S. 146, İstanbul, Ocak 1946, s. 80.

¹³⁰ Hidayet, "Konya Vilayetinde", *Cumhuriyet*, 5 Mart 1930, s. 5.

¹³¹ Yılmaz, "Konya Harası" ..., s. 80.

¹³² M. Giray, *Köylüye Hayvancılık Bilgileri*, T.C. Trakya Umumi Müfettişliği: Köy Bürosu, Halk Basımevi, Yayın Sayısı 67, İstanbul, 1937, s. 3.

¹³³ Akhun, "Cumhuriyet Devrinde Türkiye'de Atçılık" ..., s. 72.

15, 1924’de 37, 1925 ve 1926’da 39, 1927’de 48, 1928’de 63, 1929’da 57, 1930 yılında 118 adettir.¹³⁴

Hükümet elinde bulunan aygırlar vasıtası ile 1923 yılında 1071, 1924’de 2.116, 1925’de 3.014, 1926’da 5.033, 1927’de 7.633, 1928’de 8.996, 1929’da 9.550 ve 1930 yılında 12.749 adet kısrağa aşım yapılmıştır. Bundaki amaç yetiştirmeye müdahale etmek ve iyi bir at nesli yetiştirmektir. Ayrıca Hükümet işe yaramayan damızlıkları da eneme (iğdiş-erkeklik görevlerine son verilmesi) ederek başka bir şekilde bu hayvanlardan faydalanmıştır.¹³⁵

Kurulan aygır depolarında Hükümet birtakım çalışmalar yürütmüştür. Trakya’da ziraat ve iktisadi faaliyetler için hayvancılık önemli bir yere sahip olduğundan burada çalışmalar hayvancılık üzerine olmuştur. İnanlı ve Şerefli gibi büyük çiftlikler meydana getirilmiş, köylere damızlık boğalar temin edilmiş, elliye yakın aşım durakları yapılmış ve hayvan hastalıkları ile mücadele edilmiştir. Hayvancılığın ilerlemesi için ayrıca sergilere ağırlık verilmiştir.¹³⁶

1929 yılında Uzunyayla aygır deposunda at yetiştiricileri, “Uzunyayla At Yetiştirme Cemiyeti” adı altında bir teşkilat kurmuşlardır. Cemiyetin amacı atların ıslahı, çayırların yetiştirilmesi, damızlık aygırlara olan ihtiyaç, ihtiyaca göre memleketin diğer bölgelerine hayvan sevki gibi konulardır.¹³⁷ 1930 yılında Uzunyayla’da hayvan neslinin ıslah faaliyeti devam etmiş, buraya getirilen iyi damızlıklarla koç katımı (sıfat) yapılmıştır.¹³⁸

Hükümetin atçılık konusunda çalışmaları için 1930 yılında Erzurum’da Ilıca Aygır Deposu kurulmuştur. Aygır deposunda; safkan Arap, yarımkan Arap ve Nonius gibi türler yetiştirilmiştir. Halkın elinde bulunan damızlıkların iyileştirilmesi için

¹³⁴ Batu, *Hayvan Ekonomisi*, ..., s. 11.

¹³⁵ Akhun, “Cumhuriyet Devrinde Türkiye’de Atçılık” ..., s. 72.

¹³⁶ Yunus Nadi, “Trakya’da Hayvancılığa Çok Ehemmiyet Veriliyor”, *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1938, s.2.

¹³⁷ “Uzunyayla’da At Yetiştirme İçin Yapılan Cemiyet”, *Hâkimiyet-i Millîye Gazetesi*, 21 Teşrinisani/Kasım 1929, s. 2.

¹³⁸ “İktisat Vekâletinin Memlekette Hayvan Neslinin Islahı İçin Aldığı Tedbirler İlerledi”, *Hâkimiyet-i Millîye*, Ankara, 1 Haziran 1930, s. 3.

yaklaşık 20 yıllık bir süre içinde 14.494 kısrakla aşım yapılmış ve 1.993 tay damızlık yavru alınmıştır.¹³⁹

1.4 Hayvanların Beslenmesi ve Çoğalması Konusunda Yapılan Çalışmalar

Hayvanların gerek büyümesi gerekse çalıştırılmasından dolayı sürekli yem yemesi gerekmiştir. Hayvanlara kuvvet verici ya da sıkı yemler adıyla bilinen arpa, buğday gibi çeşitler yedirilmiştir. Hazmı zor olan yemlere havaleli yemler adı verilmiştir. Bunlara saman, dane, hububat kabukları örnek verilebilir. Bu yemler yetiştikleri topraklara göre şekillenmiş ve alt kısmı nemli veya kolay ısınan, kumlu balçıklı topraklar verimli yemlerin yetiştirilmesine yaramış, kuru ve kumlu topraklarda ise sert hazmı zor ve faydası az olan yemler yetişmiştir. Yüksek ve kurak arazilerden hasat edilen çeşitli gıdalar kireç ve fosfor yönünden eksik olduğundan dolayı bu gıdaları yiyen hayvanlar kemik hastalıklarına çok çabuk yakalanmışlardır. Yine güneşin doğduğu ve kible vaziyetinde olan yerlerde bitkiler, kuzey ve batıya oranla daha çabuk yetişmişlerdir. Yağmurun az ya da çok yağması da gıdaların değerini düşürmüştür. Bu bitkilerin yetişmesi için diğer önemli unsur ise gübreler olmuştur. Gübreleme sayesinde daha verimli ve daha çok ürünler elde edilmiştir.¹⁴⁰

Anne ve baba aynı ırktan olan hayvanların yetiştirilmesi ve çiftleştirilmesi ile anne ve babaya benzeyen hayvanlar meydana getirilmiştir. İlk olarak safkan yetiştirme usulünden başlarsak bu usulde yavrular anne ve babasının özelliklerini göstermişlerdir. Uzun yıllar boyunca iyi damızlıklar seçilmeye çalışılmış ancak iyi damızlıklar ile kötü hayvan türlerinin çiftleştirilmesinden dolayı elde edilen yeni hayvan türü çok verimli olmamıştır. Diğer bir yetiştirme usulü de yakıncan yetiştirmedir. Bu yetiştirme de aralarında az ya da çok kan yakınlığı bulunan hayvanlar arasında yapılan bir yetiştirme türüdür. Buradaki amaç iyi olan damızlıkların gelecek nesillere devamını sağlamak olmuştur. Son yetiştirme şekli ise tesalüptür. Farklı ırklar

¹³⁹ Özdemir, “Yurdumuzda Hayvan Yetiştiriciliği- Erzurum da (Ilıca) Aygır Deposu” ..., s. 11.

¹⁴⁰ Fazlı, *Hayvan Yemleri Hakkında Çiftçiye Öğütler*, T. C. İktisat Vekâleti, Sanayi-i Nefise Matbaası, İstanbul, 1927, s. 1-10.

arasındaki yetiştirmeye tesalüp denilmiştir. Örneğin merinos koçu ile kıvırcık dışisinin birleştirilmesi gibi.¹⁴¹

Yetiştirme işinin iyi yapılabilmesi için ilk olarak yetiştirilecek hayvanın iyi seçilmesi gerekmiştir. Dış görünüşü düzgün, tüyleri parlak, besili ve bakımlı bir hayvanı seçmek yetiştirme işinin düzgün yapılacağını göstermektedir. Hayvan gözden geçirilirken erkek ve dişiler bazen birbirine benzediğinden dolayı seçme işinin iyi yapılması gerekmiştir. Damızlıkların seçiminde hayvanların şeceresine bakılmıştır. Şecere hayvanın annesi ve babasını yazan soyunu gösteren bir belgedir. Hayvanın ölçüsü ise ölçü bastonu, ölçü şeridi ve ölçü pergeli ile yapılmıştır. Hayvanların verimine de dikkat edilmiştir. Verimli hayvanların verimlerini yavrularına geçirip geçirilmediğine bakılmıştır. Mesela süt kontrolleri hayvanların her gün sağımından elde edilen sütlerin karşılaştırılması ile yapılan ölçümlerde ortaya çıkarılmış, tavukların yumurtaları folluklardan alınan yumurtaların tek tek tartılması ile bulunmuştur. Böylece hangi hayvanın nerede daha çok verim verdiği ortaya çıkmıştır.¹⁴²

1.5 Hayvancılığın Ekonomiye Katkıları

1.5.1 Ekonomi ve Hayvancılık

Türkiye, bulunduğu konum itibarıyla farklı ürünlerin yetiştiği bir bölge durumundadır. Batı Anadolu'da üzüm, incir; Karadeniz'de fındık, mısır; Orta Anadolu'da buğday, arpa ile Doğu Anadolu'da pamuk, tütün ve hububatlar halkın önemli geçim kaynaklarından olmuştur. Toprak nerede daha verimli ürünler veriyorsa orada o toprağa uygun ürünler yetiştirilmiştir. Ürün yetiştirilmeye müsait olmayan yerlerde ise daha çok hayvancılık yapılmıştır. Taşlık ve arazisi engelli olan yerlerde keçiler, otların bol olduğu yerlerde ise inekler yetiştirilmiştir. Orta Anadolu ve Doğu'da koyunlar beslenmiş; Suriye, Mısır, Rusya gibi ülkelere bu koyunlar ihraç edilmiştir.¹⁴³

¹⁴¹ Ekin, *Hayvancılık*, ..., s. 27-34.

¹⁴² Ekin, *Hayvancılık*, ..., s. 34-40.

¹⁴³ Batu, *Hayvan Ekonomisi*, ..., s. 5-6.

Hayvancılık devlet gelirinin önemli bir kısmını oluşturmuş ve özellikle ticarete önemli bir yere sahip olmuştur. Türkiye’de arazinin %90’ına yakın bir kısmı hayvan yetiştirmek için kullanılmış ve bu arazilerde hayvancılık alanında çalışmalar yapılmıştır.¹⁴⁴ Ancak içeride var olanı düzeltmek yerine dışarıdan yeni hayvanlar alınmıştır. İlk önce hayvan yemi ve hayvanların beslenmesi, sağlık sorunları, hayvan türlerinin verimleri gibi konulara dikkat etmek gerekmiştir. Yurtta hayvan yemleri çeşidi çok olmakla beraber bu yem çeşitlerini kullanabilecek bilgili kişiler olmamıştır. Hayvanlar az beslenmiş ve hayvanlardan elde edilen verim azalmıştır.¹⁴⁵ Verimin azalmasına bir etkide 1929 yılı Ekonomik Buhranı olmuştur. Ülkede iyimserlik havasında karşılanan ekonomik buhran yıllarında tarımsal üretimin fazla olacağı düşünülmüş ve gümrük vergilerinin artırılması amaçlanmıştır. Ayrıca devlet bu arada yoğun iktisadi programlara ağırlık vermiştir. Mayıs 1929 yılından itibaren Türk parası değer kaybetmeye başlamış ve 1930 yılında “Türk Parasının Kıymetini Korumak Hakkında 1567 Sayılı Kanun” çıkarılmıştır. İthalat ve ihracatta ise Türkiye’nin ihraç mallarının fiyatlarındaki düşüş, ithalat mallarındaki düşüşten daha çok olmuştur. Arttırılan gümrük vergileri sayesinde dünya fiyatlarındaki düşüş, aynı oranla ülkenin iç piyasasına çok fazla yansımamıştır.¹⁴⁶

Cumhuriyet döneminde halkın en önemli geçim kaynağı olan hayvancılık ithalat ve ihracatta önemli bir paya sahip olmuştur. Yaşanan savaşlar ve eskilerden kalma bilgi nedeni ile hayvancılık gelişmemiş bu nedenle hayvan yemleri az üretilmiştir. Yemini az yiyen hayvanlar bakımsız kalmış ve verimi düşürmüştür. Hayvanı olup ancak yeterli merası olmayanlara devlet boş arazi vermiş, yer yer kurulan halkodaları ve halkevleri sayesinde halkı bilgilendirmeye çalışmıştır.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Batu, *Hayvan Ekonomisi*, ..., s. 20-21.

¹⁴⁵ Cemal Arıtman, “Milli İktisadiyatımızda Hayvancılık ve Türkiye’de Hayvancılığın İnkişaf İmkânları”, *Ülkü*, C. 17, S. 95, Ankara, İkincikanun/Ocak, 1941, s. 458.

¹⁴⁶ İlhan Tekeli- Selim İlkin, *1929 Dünya Buhranında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları*, Özener Matbaacılık, İstanbul, 2009, s. 76-84.

¹⁴⁷ Ünal, *Köylülere Öğüt: Hayvan Hastalıkları ve Koruma Çareleri*, ..., s. 4-6.

TABLO 3: 1923-1930 Yılları Arasında Canlı Hayvan İthalat Ve İhracatının Miktar Ve Kıymetleri (Kümes Hayvanları İle Kuş Dâhil Değildir)¹⁴⁸

YILLAR	İTHALAT		İHRACAT		FARK	
	Baş	Lira	Baş	Lira	Baş	Lira
1923	101.184	2.122.765	345.300	2.505.524	+ 244.146	+ 382.759
1924	175.963	2.189.960	439.216	4.607.706	+ 263.253	+ 2.417.746
1925	219.500	2.815.505	363.440	5.068.857	+ 143.940	+ 2.253.352
1926	154.719	2.362.090	432.471	3.786.458	+ 277.752	+ 1.424.368
1927	224.852	3.193.105	472.846	4.303.076	+ 247.994	+ 1.109.971
1928	248.852	4.728.832	293.406	2.686.786	+ 44.654	- 2.042.046
1929	174.123	2.019.119	429.878	4.768.546	+ 255.755	+ 2.740.427
1930	23.906	973.220	763.456	7.546.708	+ 739.550	+ 6.573.488

Canlı hayvan ithalat miktarı baş ve lira olarak en az 1930 yılında olmuştur. Ardından en az olduğu yıl 1923'tür. 1923 yılında ithalatın az olmasının nedeni ülkenin alım gücünün düşük olması, 1930 yılında ise ihracat oranının artmasından dolayıdır. İthalatın en fazla olduğu yıl ise 1928'dir. Çünkü bu yıllar da haralar ve hayvanların ıslahı konusunda çalışmalar yürütüldüğünden bu alanlardaki canlı hayvan ihtiyacı dışarıdan karşılanmıştır. İhracatta ise 1923 yılında paranın en az olmasının nedeni doğal olarak ihracatın az olmasıdır. 1928 yılında baş sayısının en az olmasının nedeni ise zaten ülke içinde az olan canlı hayvanların dışarıdan karşılanmasıdır. İhracat 1929-1930 yıllarında artmıştır. Dünya genelinde yaşanan 1929 Ekonomik Buhranı nedeniyle dış ülkelere hayvanlar gönderilmiştir.

1.5.2 Hayvan Sergi ve Panayırlarının Açılması

Hayvan sergileri birçok hayvanın bir araya toplandığı yerlerdir. Buralarda hayvanlar ve hayvanlardan elde edilen ürünler sergilenmiştir. Bu sergilerde hayvanlarına iyi bakan kişilere ödüller verilmiştir.¹⁴⁹ İlk olarak İstanbul'da açılan bu sergilerin kazalarda açılması için çalışmalar yapılmıştır. Köyler için de aynı şeyler

¹⁴⁸ *Hayvanlar ve Hayvan Ürünleri İstatistiği (1945-1950)*, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara, 1952, s. 16.

¹⁴⁹ Ekin, *Hayvancılık*, ..., s. 69-70.

düşünülmüş ve birkaç köyün bir araya gelerek sergiler açması planlanmıştır.¹⁵⁰ 1929 yılında yine sergileri ve panayırların sayısını arttırmak amacıyla uygun yer ve zamanda askeri panayırların açılmasına ya da var olan panayırların yeniden düzenlenmesine karar verilmiş bu amaçla İktisat Vekâleti ile Milli Müdafaa Vekâleti arasında bir program tespit edilmiştir. Satın alma işlerinin gerçekleştirilmesi için kredilerin açılması, kredi açılan yerlerde ise satın alma komisyonlarına yirmi bin liralık kredi verilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁵¹

Açılan sergi ve panayırlarına baktığımızda: Orta Anadolu'nun ihtiyacı olan koşum öküzleri ile İstanbul ve Kayseri gibi büyük şehirlerin kasaplık karasığır ihtiyacını karşılamak amacıyla 1929 yılında Kars ilinde karasığırın yer alacağı bir sergi açılmasına karar verilmiştir.¹⁵² İstanbul Dolmabahçe'de 1930 yılı itibarıyla yapılan hayvan sergisine 450 adet hayvan katılmış ve ilk üçe 5 bin lira ödül verilmiştir.¹⁵³

1.5.3 Hayvan Vergisi Konusunda Yapılan Çalışmalar

Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi yeni kurulan Türkiye Devleti de ekonomik ve sosyal hedeflere ulaşmak amacıyla mali araçları kullanarak ekonomik hayata müdahalelerde bulunmuştur. En önemli mali araç ise vergiler olmuştur.¹⁵⁴ Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Büyük Millet Meclisi tarafından çeşitli vergi kanunları uygulanmıştır.¹⁵⁵ Bunlardan biri olan hayvan vergisi Cumhuriyet'in ilk on yılında sürekli olarak artırılmıştır.¹⁵⁶

Koyun, keçi ve domuzlardan hayvan başına alınan Ağnam Vergisi 1924 yılında Sayım Vergisi adını almıştır.¹⁵⁷ Hayvan vergisi konusunda yapılan ilk düzenleme 410 Numaralı "Sayım Kanunu" nun 12.02.1340 (12 Şubat 1924) kabul edilmesidir. Sayıma

¹⁵⁰ Yunus Nadi, "Hayvan Islahı İçin Yeni Tedbirler" ..., *Cumhuriyet*, 5 Eylül 1938, s. 2.

¹⁵¹ BCA, Fon Kodu 30.18.1.2, Yer Numarası 4.36.16, s. 1.

¹⁵² BCA, Fon Kodu 30.10.0.0, Yer Numarası 185.278.14, s. 3.

¹⁵³ Yunus Nadi, "Hayvan Sergisi Bugün Dolmabahçe'de Açılıyor", *Cumhuriyet*, 21 Ekim 1930, s.2.

¹⁵⁴ Fatih Saraçoğlu, "1930-1939 Döneminde Vergi Politikası", *Maliye Dergisi*, S. 157, Temmuz-Aralık 2009, s. 132.

¹⁵⁵ Ali Rıza Gönüllü, "Milli Mücadele ve Cumhuriyet Döneminde Hayvanlar Vergisi (1920-1962)", *SÜTAD*, S. 38, 2015, s. 78.

¹⁵⁶ Özer, "Cumhuriyet Döneminde Hayvanlar Vergisi Kanunu ve Uygulanışı" ..., s. 718.

¹⁵⁷ Sevilay Özer, *Demokrat Parti'nin Köy ve Köylü Politikaları (1946-1960)*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2013, s. 84.

koyun, canavar (domuz), keçi, tiftik, deve sahipleri tabii tutulmuştur. Bir yaşından küçük olan davar (koyun, kıl keçisi, tiftik keçisi) ve canavarla, iki yaşından küçük develerden vergi alınmamıştır. Sayımın Eylül ayı başından itibaren 15 gün içerisinde yapılması ve sayım defterlerinin en kısa zamanda vilayetlere gönderilmesi gerekmiştir. Hayvanlara geçici bir süre sahip olanların bu durumu yetkililere bildirmesi, bir köyden başka bir köye giden hayvanların sayımdan sonra gitmesi ve yanında belgesi olması istenmiştir. Hayvan başına alınan vergi ise şu şekildedir;

Koyun ve Kıl Keçisi	23 (Kuruş)
Tiftik Keçisi	20
Deve	100
Canavar	200 ¹⁵⁸

Sayım vergisi iki eşit taksit şeklinde alınmıştır. Davar ve develer için ilk taksit Haziran ayının ilk haftası, ikinci taksit müddeti Temmuz ayının ilk haftasıdır. Canavarlar için ilk taksit Ekim ayının ilk haftası, ikinci taksit müddeti Kasım ayının ilk haftasıdır. İlk taksitini zamanında vermeyen vergi mükelleflerinden davar ve deve sahipleri Haziran, canavar sahipleri de Ekim ayının ikinci haftasına kadar borçlarının tamamını bir defa da vermek zorundadır.¹⁵⁹ Yoklama sırasında kaçak hayvan olduğu tespit edilenlerden beş misli vergi alınacağı belirtilmiştir. Belgesiz olarak hayvanları bir yerden başka bir yere getirme işine kaçakçı denilmiş bu kişilere cezalar uygulanacağı kabul edilmiştir. Aynı şekilde görevini yerine getirmeyenler için ceza uygulanacağı, görevini düzgün yapanlara ikramiye verileceği, vergilere itiraz olabileceği, 13 Kânunusani 1303 (25 Ocak 1885) ve 1 Kânunusani 1320 (14 Ocak 1905) tarihli talimatnamelerin geçersiz olduğu belirtilmiştir.¹⁶⁰

Ardından “410 Numaralı Sayım Kanunu” nun 6’ncı maddesinde düzenlemeye gidilmiş “729 Sayılı” ve 30 Ocak 1926 tarihli başka bir kanun yayınlanmıştır. Koyun, kıl keçisi, tiftik keçisi, deve, canavar dışında; manda, inek, öküz, at, aygır, iğdiş, kısrak, katır ve eşek de vergi kapsamına alınmıştır. Ayrıca yeni kanunla vergi miktarları da arttırılmıştır. Bu kanunda hayvanlardan alınan vergi baş olarak şu şekilde olmuştur:

Koyun, Kıl Keçisi	30 (Kuruş)
-------------------	------------

¹⁵⁸ Özer, “Cumhuriyet Döneminde Hayvanlar Vergisi Kanunu ve Uygulanışı” ..., s. 704.

¹⁵⁹ Gönüllü, “Milli Mücadele ve Cumhuriyet Döneminde Hayvanlar Vergisi (1920-1962)” ..., s. 79.

¹⁶⁰ Özer, “Cumhuriyet Döneminde Hayvanlar Vergisi Kanunu ve Uygulanışı” ..., s. 704.

Tiftik	25
Deve	150
Manda	120
Öküz ve İnek	80
At, Aygır, İğdiş, Kısırak ve Katır	100
Eşek	30
Canavar	200 ¹⁶¹

Nakliye vasıtası olup kazanç vergisine bağlı olanlar ile koyun, keçi, canavarların bir yaşından; diğer hayvanlarında üç yaşından aşağıda olanları vergiden muaf tutulmuştur. Ancak kasaplık olarak sevk edilen bu hayvanlardan pazar, panayır veya mezbaha vergisi alınmıştır.¹⁶² Tekrar bir düzenleme ile 22 Haziran 1927 yılında “1134 Sayılı Vergi Kanunu” kabul edilmiştir. Bu kanunla subayların, ordu hayvanlarının vergilerinde düzenlemeler yapılmıştır.¹⁶³

26 Mayıs 1929 yılında ise yeniden bir değişiklik yapılmış ve “1454 Nolu Vergi Kanunu” kabul edilmiştir. Kazanç vergisinin miktarları yeniden düzenlenmiş ve sayım vergileri arttırılmıştır. Arttırılan vergi miktarı baş olarak şu şekilde olmuştur:

Koyun ve Kıl Keçisi	60 (Kuruş)
Tiftik	50
Deve	230
Manda	200
Öküz ve İnek	125
At, Aygır, İğdiş, Kısırak ve Katır	155
Canavar	350

Elde edilen vergiler toplandıktan sonra vilayet belediye ve maarif gibi yerlere ne kadar oranda vergi gideceği de belirtilmiştir.¹⁶⁴ Hesaplamalar sonucunda Cumhuriyet Gazetesi 1930 yılı itibarıyla vergiler hakkında halka bir anket uygulaması yapmış ve halk tarafından vergilerin taksitle ödenmesi, hayvan vergisinin çok ağır bir vergi olduğu ve hayvan yetiştirilenleri bıktırdığı, bu verginin kaldırılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.¹⁶⁵

¹⁶¹ Gönüllü, “Milli Mücadele ve Cumhuriyet Döneminde Hayvanlar Vergisi (1920-1962)” ..., s. 79.

¹⁶² Özer, “Cumhuriyet Döneminde Hayvanlar Vergisi Kanunu ve Uygulanışı” ..., s. 705.

¹⁶³ T.C. Resmi Gazete, Sayı: 631, 12 Temmuz 1927, Ankara, s. 2850.

¹⁶⁴ T.C. Resmi Gazete, Sayı: 1199, 26 Mayıs 1929, Ankara, s. 7339-7341.

¹⁶⁵ Yunus Nadi, “Vergiler Umumiyet İtibarıyla Ağır”, *Cumhuriyet*, 28 Kasım 1930, s.3.

1.5.4 İstanbul Hayvan Borsasının Kurulması (13 Şubat 1929)

İstanbul Hayvan Borsası koyun, keçi, öküz, manda, inek gibi hayvanların ve bu hayvanların et alım-satım işlerinin düzenlenmesi amacıyla; 1927 yılında Heyeti Vekile tarafından çıkarılan karar ve 1929 yılında düzeltilen ikinci bir bildirim ile 13.02.1929 yılında kurulmuştur. Borsa, 1885 yılında genel borsalar hakkındaki 2 Nisan 1301 Sayılı Kanuna bağlı olarak çalışmalara başlamıştır. Borsada bulunan kişiler aza adıyla anılmış ve bu kişiler üç kısma ayrılmıştır. Bunlardan ilki abonedir. Abone, şirketleri temsil eden bir kişidir. Diğer kişi ise mübayaacıdır. Mübayaacılar, alıcı hesabına iş yapandır. Sımsarlar ise alıcı ve satıcılara yardım eden kişidir. Borsa içine yalnızca azalar girebilmiştir. Sürü sahipleri de aynı şekilde borsaya girememiş, kendilerine gösterilen yerlerde oturarak hayvan alım satımını izlemişlerdir. 15 Şubat 1928'de belediye tarafından kurulum için verilen yerin kiralanması konusunda belediye ile görüşmeler yapılmış ve bu yerin çok uygun olmadığı için daha geniş bir yer istenmiştir. İdari heyet, belediye ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. İdari heyetin isteği aslında biraz daha geniş bir alan ve ona uygun kira, bulaşıcı bir hastalığa bulaşan hayvanın bu hastalığı başka hayvanlara da bulaştırmasını engellemek amacıyla hızlı sevk edebilmek ya da bu sağlıklı hayvanlar ile hasta olan hayvanları birbirinden ayırmak amacıyla yeni alanlar açılmasıdır. 1929 yılında mezbaha karşısında bir bina kiralanarak borsa buraya taşınmıştır. 1930 yılında belediyenin izni altında bir baraka da yapılmıştır. Borsa kuruluş masrafları için idare heyeti kasaplar şirketinden faizsiz iki bin lira alınmasına 7 Mart 1928 yılı itibarı ile karar vermiştir. Yine aynı yıl borsa idare heyeti bir baskül alınmasına karar vermiş ve Avrupa'dan baskül alana kadar idare heyet, İstanbul'da 300 lira bedelle küçük bir baskül almıştır. Daha sonra belediye ile görüşülerek baskül alınmasını isteyen borsaya, 40-50 koyun ve 4-5 sığırtacak bir baskül alınmış ve verilmiştir.¹⁶⁶

İstanbul'a hayvanlar yakın köylerden; Trakya, Orta Anadolu, Marmara'nın Anadolu sahillerinden, Doğu Anadolu veya Karadeniz gibi bölgelerden gelmiştir. Yine hayvanlar İstanbul'a Üsküdar, Sirkeci ve Haydarpaşa iskelelerinden; Galata, Kabataş yollarından baytari işlemlerini bitirdikten sonra girmiş, Doğu vilayetleri ve Karadeniz

¹⁶⁶ *İstanbul Hayvan Borsası (1928-1934)*, T. C. İktisat Vekâleti, Zeliç Biraderler Matbaası, İstanbul, s. 9-28.

kıyılarında gelen hayvanlar Tophane rıhtımına çıkarılmış, her hayvan sürüsünün nereden geldiği onaylanan belge ve sağlık raporları istenmiştir. Bu rapor ve izin belgesi Hayvan Sağlık Nizamnamesi gereğince sürülerin geçtikleri istasyonlardaki muayenesinden sonra verilen vizelerdir.¹⁶⁷

Hayvanların satış işlemleri ise şu şekilde olmuştur: Borsaya gelen hayvan sürüleri ya mal sahibi ya da komisyoncu adına gelmiştir. Gelen hayvanların vizeleri uygunsa mühür basılmış, hayvanlar cinslerine göre ayrılmıştır. Ardından hayvanın tartılması işine geçilmiştir. Tartılan hayvanların kiloları yüksek sesle söylenmiş, tartı memuru tarafından kaydedilmiştir. Kayıtta ayrıca hayvan sahibinin ve satıcının adı, hayvanın cinsi, adedi de yazılmış en son imzalanmıştır. Ardından satış işlemine geçilmiştir.¹⁶⁸

Kasaplık hayvanların alışverişinde en önemi konu ise hayvanın et verimi olmuştur. Et verimi demek bir hayvanın diri olarak elde edilen ağırlığı ile bu hayvanın kesildikten sonra derisi, başı, ciğerleri ve içkembesi ayrıldıktan sonra geriye kalan etin ağırlığı arasındaki yakınlık demektir. Eğer sürü yalnızca bir kasap tarafından alınacaksa sürünün birçok derecelere ayrılmadan değeri hayvanların birer birer yoklanması ile anlaşılırdı. Fakat eğer sürü birkaç kasap tarafından alınacaksa birbirine benzer parçalara ayırarak sürüyü pay etmeleri gerekirdi. Hayvandan iyi anlayan bir kasap hayvanın vücudunu yoklayarak diri ağırlığı ile et ağırlığı arasındaki oranı bulmaya çalışırdı. Kasap daha sonra hayvanların hepsine bir bakar ve sürüde besili ya da zayıf hayvanlar varsa sürüyü kaç ayıracağını tasarlardı. Yüz koyunluk bir sürü 5-7 bölüme ayrılır, bir metre yüksekliğinde ve bir yerinden ancak bir koyun geçebilecek kadar genişlikte iki tahta perde ile 10-15 metrelik dar bir geçit yapılırdı ve buna “Raskol” denirdi. Sürü bu geçidin bir tarafında toplanır ve geçidin öbür tarafında bir çoban bulunurdu. Hayvanların değerini anlayacak kasapta geçidin ortasında bir sandalyeye oturur sürünün başındaki çoban koyunları birer birer geçide sürer ve bu işin uzmanı da hayvanların sırtını yoklayarak ayırmak istediği hayvanları “al” diye bağırırdı. Çoban al denilen hayvanları ayırır diğerlerini serbest bırakırdı. Sürü kaç dereceye ayrılacaksa kalan hayvanlar o kadar defa geçitten geçirilerek her derecede ki hayvanlar ayrı bir

¹⁶⁷ *İstanbul Hayvan Borsası (1928-1934), ...*, s. 25-28

¹⁶⁸ *İstanbul Hayvan Borsası (1928-1934), ...*, s. 25-28.

kotraya ayrılırlardı. (Kotra bahçe parmaklıkları gibi parmaklıklara ayrılmış 50-60 hayvan alabilecek bölümler demektir).¹⁶⁹

Et halinde ve diri halde hayvanların ağırlık ve verimleri yakınlığı hayvanların beslenme, buldukları yerin özellikleri, merası ve yaşına göre değişebilirdi. Sürü ayrıldıktan sonra sırada pay vardı. Çünkü genel olarak bir sürü birçok kasap tarafından alınırdı ve pay işlemi ise birçok kotralara ayrılmış hayvanların adetleri ile diri şekildeki etin değerine göre gruplara ayrılarak yapılırdı. Grupların her birine pay olup, her paya bir numara verilir ve kâğıda yazılır, pay edeceklerin isimleri de bir kâğıda yazılır ve isimler bir torbaya numaralar başka bir torbaya konurdu. Pay edecekler arasında kura çekilir ve herkes kendi ismine çıkan numaradaki payı alırdı. Bunların dışında “Çeşni Usulü” denilen usulde vardı. Bu usulde sürü, diri eti ve kesildikten sonraki et değeri ile gruplara ayrılmasından sonra kotradan geçen on birinci hayvan sürüden ayrılır ve et verimini bu hayvan teşkil ederdi. Bu çeşni hayvanları mezbahada kesilir, başları derisi ayrıldıktan sonra tekrar tartılır ve et verimi bulunur parası ona göre verilirdi. Ancak bu usulde bazı sorunlar yaşanırdı. Ayrılışta yanlışlıklar ve on birinci hayvan geleceği sırada kasaplar tarafından zayıf hayvanlar ileriye sürülürdü. Bu usul borsanın kuruluşundan sonra kaldırılmıştır. Diğer bir satış şeklide ayakta satıştır. Kasap sürüye bakarak kendi bilgileri ve sürünün nereden geldiği, yetiştiği koşulları göz önünde bulundurarak bir değer biçer ve sürü sahibi ile pazarlık yaparak alışverişini yapardı. Kantar usulünde ise hayvanlar kesildikten sonra etleri tartılarak önce tespit edilen fiyat üzerinden parası verilirdi.¹⁷⁰

¹⁶⁹ *İstanbul Hayvan Borsası (1928-1934), ...*, s. 29-30.

¹⁷⁰ *İstanbul Hayvan Borsası (1928-1934), ...*, s. 32-34.

TABLO 4: İstanbul Hayvan Borsasında Bulunan Hayvan Ürünlerinin Fiyatları (Lira)¹⁷¹

Yıllar	Yün			Tiftik			Sığır Derisi			Koyun Derisi			Keçi Derisi		
	İstanbul			İstanbul			İstanbul			İstanbul			İstanbul		
	Yıllık	Ortalama	Endeks	Yıllık	Ortalama	Endeks	Yıllık	Ortalama	Endeks	Yıllık	Ortalama	Endeks	Yıllık	Ortalama	Endeks
1927	76.3	100.0	162.8	100.0	86.5	100.0	64.4	100.0	196.2	100.0					
1928	74.3	97.3	185.3	113.8	85.1	98.8	66.9	104.1	210.8	107.3					
1929	79.4	104.0	152.1	98.4	71.7	82.9	72.7	111.9	223.8	119.2					
1930	56.0	73.4	99.0	60.8	61.7	71.3	46.8	74.2	205.7	104.8					

1927-1930 yılları arasında fiyatı en yüksek olan ürün keçi derisi ve tiftiktir. Ardından sığır derisi, yün ve koyun derisi gelmektedir. 1929 Ekonomik Buhranından dolayı 1930 yılında fiyatlarda düşüşler yaşanmıştır. En az düşüş keçi derisinde yaşanmıştır.

1.6 Atatürk Orman Çiftliği

Atatürk Orman Çiftliği, 05.05.1925 tarihinde önce 20.000 dekar ile daha sonra Balgat, Etimesgut, Çakırlar, Macun, Güvercinlik, Tatar ve Yağmurbaba gibi arazilerin de satın alınmasıyla 52.000 dekarlık arazi üzerinde Mustafa Kemal Atatürk'ün emriyle kurulmuştur. Çiftlik; hububat cinslerinin ıslahı için İç Anadolu Bölgesi koşullarına uygun yeni türlerin araştırılması ve halka dağıtılması, hayvancılığın geliştirilmesi ve yeni hayvan cinsi ile ırklarının araştırılması, tarım ürünlerinin işlenmesi, ağaçlandırma yapılması, fidanlık kurulması, tarım için alet ve makineleri üreten bir atölye kurulması, tarımın uygulamalı olarak halka aktarmak için kurs ve stajların düzenlenmesi, Ankara halkına temiz ve ucuz gıda maddeleri sunarak kooperatifleşmeyi sağlamak, halkın gezeceği ve eğlenebileceği sosyal-kültürel alanlar oluşturmak amacıyla hareket etmiştir. Bu amaçları doğrultusunda ziraat ve hayvancılık organize edilmiştir. Endüstriyel tesisler kurulmuştur. Bunlar; meyveden sebze, park ve bahçe düzenlemesine, meralardan ormana, küçükbaş hayvancılıktan mandıralara, deri

¹⁷¹ Arıtman, "Milli İktisadiyatımızda Hayvancılık ve Türkiye'de Hayvancılığın İnkişaf İmkânları" ..., s. 457.

fabrikasına, ziraat aletleri ve demir fabrikasına, yoğurt imalathanesine kadar tarım ve hayvancılıkla ilgili her konuda üretim üniteleridir. Bu ünitelerin her biri konusu ile ilgili olarak araştırma ve geliştirme çalışmalarında ülke düzeyinde örnek olmuştur.¹⁷²

Çiftliğin ziraat, hayvancılık, endüstri, ticaret ve pazarlama olmak üzere dört şubesi vardır. Hayvancılık şubesinde sığır, koyunculuk, kasaplık hayvan, atçılık, kümes hayvanları ve arıcılık kolları şeklinde teşkilatlanmıştır. Çiftliğin çalışmaları doğrultusunda Atatürk'ün direktifleriyle çiftliğe ilk başta 5000 adet kıvırcık koyun getirilmiştir. Bu koyunlar Ankara'ya 120 km uzaklıktaki Aydos yaylasına götürülerek burada otlatılmıştır. Çiftlikte Hollanda, Jersey, Simental gibi çok süt veren ineklerde yetiştirilmiştir. Çiftlikte ıslah edilen manda ve sığırların köylere satılmasıyla çiftlik, mandacılığın yayılmasına da öncülük etmiştir. Ayrıca dışarıdan getirilen yerli ırkın ıslah edilmesiyle “Orman Çiftliği Tipi” adı verilen, 25 litreye kadar süt verebilen ve hastalıklara dayanıklı yeni bir yayla sığırı türü yetiştirilmiştir. Macaristan'dan getirilen Nonius aygır ve kısrakları ile safkan koşum hayvanı yetiştirmek ve yerli ırkın ıslahı için çalışmalar yapılmıştır. Kümes hayvancılığı konusunda ise Rodeyland, Faverol, Legorn türü tavuklar yetiştirilmiştir. 1929 yılında arıcılık konusunda ise “Dedan” sistemi adı verilen birçok arı kovani yaptırılarak arıcılık ve bal üretimi gerçekleştirilmiştir.¹⁷³

¹⁷² Eser Atak-S. Zafer Şahin, “Atatürk Orman Çiftliği'nin 79 Yılı ve Çiftliğin Korunmasına Yönelik Politika Arayışları”, *Planlama Dergisi*, 2004/3, s. 81.

¹⁷³ Önder Aydoğan, Atatürk Orman Çiftliği Arazilerinin Değişen Kullanımları, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012, s. 44-68.

TABLO 5: Atatürk Orman Çiftliği'nde 1926-1930 Yılları Arasında Yetiştirilen Koyun ve Sığır ile Yün Üretimi¹⁷⁴

Yıllar	Damızlık Koyun	Sağmal Koyun	Saf Erkek Karagül	Saf Dişi Karagül	Melez Karagül	Yün Üretimi (kg)	Kara Sığır	Sağmal Kara Sığır
1926	4.503	3.490	-	-	-	7.862	22	10
1927	5.115	3.040	-	-	-	6.050	41	13
1928	5.402	3.785	-	-	-	4.244	35	15
1929	5.727	3.901	10	-	-	6.946	36	15
1930	6.281	4.523	6	20	75	8.292	50	26

1926-1930 yılları arasında Atatürk Orman Çiftliği'nde en çok damızlık koyun yetiştirilmiştir. Ardından sağmal koyunlar gelmektedir. Çiftlikte yıllara göre dalgalanmalar yaşasa da yün üretimi de yapılmıştır.

1.7 Türkiye Hayvanları Koruma Cemiyeti

İlk olarak 1923 yılında Türkiye Hayvanları Koruma Cemiyeti merkezi İstanbul olmak üzere kurulmuştur. Cemiyet hizmette kullanılmayan ve yaşaması kendisi ile sahibine eziyet olan hayvanları alıp yok etmek, hayatı zorlaştıran ve tehlikeli olan sokak köpeklerini en son yöntem ile toplayıp yok etmek, vagonlarda ve vapurlarda hayvanların bir yerden başka bir yere taşınmasında hayvanlara eziyet edilmesini engellemek, diploması olmayan kişilerin hayvan hekimliği yapmasının önüne geçmek, fakir halkın elindeki hayvanları ücretsiz muayene etmek, halka hayvan sevgisini kazandırmak amacıyla mekteplerde konferanslar vermek ve filmler göstermek, hayvanlara iyi bakanlara her sene nakit olarak ödül vermek gibi amaçlar etrafında çalışmıştır.¹⁷⁵ 1930 yılı itibarıyla cemiyette 549 hayvan parasız olarak tedavi edilmiş, 97 hayvana ameliyat yapılmış, meraklılara 188 köpek verilmiştir. Hasta olan

¹⁷⁴ Aydoğan, Atatürk Orman Çiftliği Arazilerinin Değişen Kullanımları, ..., s. 67.

¹⁷⁵ "Türkiye Hayvanları Koruma Cemiyetinin On Beş Yıllık Faaliyeti", *Türk Veterinerler Birliği Dergisi*, Yıl 8, C. 8, S. 5-6, Ankara, 29 Ekim 1938, s. 327-328.

3309 köpek, 807 kedi, 47 beygir insani tarzda yok edilmiştir. Belediyeler, zararlı olan köpekleri toplayarak cemiyete gönderirlerdi. Cemiyet de bunları “Lethal Chamber” denilen bir odaya kapayarak havagazı ile bir dakikada telef edilmekteydi. Ayrıca cemiyet, 12 yaşında işten ayrılması gereken ve ayrılmayan 28 yaşına gelen bir deri bir kemik kalan beygiri ücretini vererek satın almıştır. Daha sonra bu hayvanlar uygun şartlarla yok etmiştir. Ayrıca çocukların hayvanlara zarar vermemeleri için okullarda konferanslar verilmiştir.¹⁷⁶

¹⁷⁶ Yunus Nadi, “İstanbul Himaye-i Hayvanat Cemiyeti Ne Halde?”, *Cumhuriyet*, 7 Haziran 1930, s.4.

İKİNCİ BÖLÜM: 1931- 1939 YILLARI ARASI

HAYVANCILIK

Bu dönemde 27 Eylül 1930-4 Mayıs 1931 tarihleri arasında V. İsmet İnönü Hükümeti, 4 Mayıs 1931-1 Mart 1935 tarihleri arasında VI. İsmet İnönü Hükümeti, 1 Mart 1935-1 Kasım 1937 tarihleri arasında VII. İsmet İnönü Hükümeti, 1 Kasım 1937-11 Kasım 1938 tarihleri arasında I. Celal Bayar Hükümeti görev yapmıştır. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı idaresinde (11 Kasım 1938-22 Mayıs 1950); 11 Kasım 1938-25 Ocak 1939 tarihleri arasında II. Celal Bayar Hükümeti, 25 Ocak 1939-3 Nisan 1939 tarihleri arasında I. Refik Saydam Hükümeti görevde kalmıştır.¹⁷⁷

Hükümetler bu süreçte sosyal ve ekonomik alanda birçok yenilikler yapmıştır. İlk olarak Kadınlara Siyasal Haklar verilmiş, Soyadı Kanunu kabul edilmiş, Unvan ve Lakapların Kullanılması yasaklanmıştır. Sağlık alanında ise sıtma hastalığı, eczacılık gibi konular üzerinde durulmuş;¹⁷⁸ Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Teşkilat ve Memurin Kanunu ilan edilmiş, Sihat ve İçtimai Muavenet Vekâleti kurulmuştur. Sağlık alanında yapılan diğer bir çalışmada Hıfzıssıhha Mektebinin açılması olmuştur.¹⁷⁹ Eğitim alanında 1931'de Türk Tarih Kurumu, 1932'de Türk Dil Kurumu ve Halkevleri, 1939'da ise Halkodaları açılmıştır.¹⁸⁰ Hukuk alanında İcra ve İflas Kanunu kabul edilmiştir.¹⁸¹ Ekonomi alanında ise 1934-1938 yılları arasında I. Beş Yıllık Sanayi Planı uygulanmış, 1938-1942 yılları arasında ise II. Beş Yıllık Sanayi Planı uygulanması için çalışılmış ancak uygulanamamıştır. Bu planlarda demir-çelik, kömür ve makine gibi temel sanayilere öncelik verilmiştir. Bu ekonomik yönelim sanayi için gerekli yükün ucuz yollarla taşınması hedefini de beraberinde getirmiş, dolayısıyla da demiryolu yatırımlarına ağırlık verilmiştir. Ana hatları birbirine bağlayan ve demiryolunun ülke düzeyine yayılmasını sağlayan hatların yapımına başlanmış, 1935-1945 yılları arasında ise hatların birleştirilmesi konusunda çalışmalar

¹⁷⁷ Oran, *Türk Dış Politikası*, ..., s. 241-242.

¹⁷⁸ Özkaya, "Atatürk Dönemi ve Atatürk İnkıpları" ..., s. 451-464.

¹⁷⁹ Aksakal, "Dr. Refik Saydam Önderliğinde Cumhuriyet Dönemi Sağlık Hizmetlerinin Modernleştirme Çabaları" ..., s. 224-228.

¹⁸⁰ Özer, *Demokrat Parti'nin Köy ve Köylü Politikaları (1946-1960)*, ..., s. 33-35.

¹⁸¹ Kurtcephe-Beden, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, ..., s. 446-452.

yapılmıştır.¹⁸² Ayrıca 1933 yılında Sümerbank ve Halkbank, 1935’de Etibank kurulmuştur.¹⁸³

2.1 Hayvan Çeşitleri Konusunda Yapılan Çalışmalar

Anadolu, Romalılar zamanından itibaren Akdeniz havzasının hayvan ihtiyacını temin etmiş; 1934 yılı itibarıyla da kısmen temin etmeye devam etmiştir. Anadolu topraklarının hem geniş çayır ve meraları hem de coğrafi konumu oldukça müsaittir. Ancak köylünün kültür seviyesinin yükseltilmesi, dış ve iç pazara önem verilmesi gerekmektedir.¹⁸⁴ Bu nedenle Hükümetler görevde kaldıkları süre içerisinde hayvancılık konusunda çalışmalarda bulunmuşlardır. Topraksız çiftçiye toprak dağıtmak ve böylece her bölgede çiftçi ailesinin geçinebilmesini sağlamak, toprağın işlenmesi için halka bir çift dahi olsa hayvanat sağlamak, hayvancılığın teşvikine; hayvan cinslerinin ıslahına ve çoğaltılmasına ve hayvan mahsulleri endüstrisinin ilerlemesine yardımcı olmak, süt ve sütçülüğe gereken önemi vermek gibi amaçlar çerçevesinde hareket etmiştir.¹⁸⁵

1931 Ağustos ayı sonunda Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi köylerle ve hayvancılıkla ilgili bazı bilgilere yer vermiştir. Köylerin durumuna baktığımızda: “... Köyler harap bir haldedir. Ziraat çok iptidaidir. Alınan mahsul azami %5-6’dır. Buna rağmen halk buğdayını satamamaktadır. Zirai mahsulat para etmemektedir. Buna mukabil milyonlarca hayvanı beslemeye müsait olan meralar, otlaklar boş bir haldedir. Yetiştirme çok geridir. Hayvancılıkta çobanlık devrinin başlangıçtaki usulleri geçerlidir.” Bunun nedenleri ise daha çok kış aylarının uzun sürmesi, iktisadi seviyenin düşüklüğü, ağılların eksik olması, vahşi hayvan saldırıları, hayvan hastalıkları ki bu hastalıklarda baytara haber verilmemesi ve köylünün kendi bildiği ilaç ya da muska, tütsü uygulaması, damızlık eksikliğinden çok hayvan bakımı konusunda bilgi eksikliği denilebilir. Zor durumda olan köylüye yardımcı diye gönderilen büyük boğalar çoğu köylerde bakımsızlıktan telef olmuştur. Ayrıca halkın

¹⁸² 1923-1940 Dönemi Demiryolları, Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi, S. 442-443,2006/2-3, s. 25.

¹⁸³ Kurtcephe-Beden, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, ..., s. 446-452.

¹⁸⁴ Selahattin Batu, “Türkiye’de Hayvancılık”, *Ülkü*, C. 3, S. 17, Temmuz 1934, s. 369-371.

¹⁸⁵ Kazım Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*, İstanbul, 1968, s. 175-179.

elinde bulunan buğday ve pamuk satılamamış; üzüm, incir, zeytinyağı gibi maddelerinde fiyatları düşmüştür. Ancak Yunanistan, Suriye, Mısır ve İtalya'ya hayvan ihraç edilebilecekken ülke ihraç konusunda yetersiz kalmıştır. Hatta Yunan tüccarlarının bazıları bizzat İzmir ve Bursa'ya gelip hayvan satın almışlardır. Yine Hükümet az da olsa büyük yetiştirme çiftlikleri yapılması ve çobanların eğitilmesi konusunda çalışmalar yapmıştır.¹⁸⁶

Hayvancılık ve zootekni (hayvanların üreme gelişimini inceleyen bilim dalı) için Türkiye'ye çeşitli profesörler getirilmiştir. Bunlardan biri olan Velman, 1932-1933 senelerinde ülkede incelemeler yapmış ve ıslah programları hazırlamıştır. Profesör Vetulani, Prof. Şpöttel, İsviçre Veteriner İşleri Umum Müdürü ve Fransa Haralar Müfettişi Umumisi gibi yerlerden de kişiler gelmiştir.¹⁸⁷ Hayvancılık konusunda araştırma yapmak üzere Karacabey Harası Müdürü Şefik Bey ve Laboratuvar Baytarı İsmail Hakkı Bey'de 1934 yılı Mart ayında Macaristan'a gönderilmiştir.¹⁸⁸ 1937 yılında yine hayvanların ıslahı konusunda çalışmak üzere Irak'taki hayvanları incelemek amacıyla Zootekni Uzmanı Nurettin Aral Irak'a gönderilmiştir.¹⁸⁹ 1938 yılı Temmuz ayında ise Iraklı bir ziraatçi olan B. Zeynel Hurşit; Trakya'da arıcılık, hayvancılık, ziraat ve ekonomi alanında incelemeler yapmak amacıyla Edirne'ye davet edilmiştir. İnece, Sırpsındığı ve Havsa köylerini gezmiştir. Köy bürolarının çalışmaları üzerinde durmuştur.¹⁹⁰

1931 Aralık ayında ise hayvan neslinin ıslahı konusunda Macaristan'dan alınan merinos cinsi bin koyun ve otuz beş koçun hepsi Karacabey Harası'na verilmiş kişisel yetiştiricilere verilmemiştir. Bunun nedeni ise iklime ayak uydurmak konusunda harada daha iyi bakılacağıdır. Tekirdağ'ın İnanlı Çiftliği'nde inekhane ve aygır deposu açılması planlanmış, Doğu illerinde ise Erzurum'da bir mezbaha ile Trabzon, Rize'de soğuk hava mahzenleri yapılması, Erzurum-Rize yolunun onarım işine başlanması yoluna gidilmiştir.¹⁹¹

¹⁸⁶ Salahattin Batu, "Hükümet Hayvan Çiftlikleri", *Hâkimiyet-i Milliye*, 27 Ağustos 1931, s. 4.

¹⁸⁷ Nurettin Aral, "Cumhuriyet Devrinde Hayvancılık", *Üretim*, Yıl 2, C. 2, S. 17, Ankara, Eylül 1950, s. 4,10.

¹⁸⁸ BCA, Fon Kodu 30.18.1.2, Yer Numarası 43.16.14, (23.03.1934).

¹⁸⁹ BCA, Fon Kodu 30.18.1.2, Yer Numarası 72.15.14, (27.02.1937).

¹⁹⁰ "Iraklı Bir Ziraatçının Trakya'da Tetkikleri", *Akşam*, 1 Temmuz 1938, s. 4.

¹⁹¹ "Hayvan Islahı Faaliyeti", *Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Kânunusani/Ocak 1931, s. 2.

1934 Nisan ayında hayvancılık konusunda Gazi Orman Çiftliği'nde; at, inek, koyun, tavuk ve arı yetiştirilmiştir. Kırım, Hollanda, Simental ve Jersey gibi yerli inekler çiftlikte çoğaltılarak halka dağıtılmıştır. Atlardan ise Nonius, Arap ve yerli atlar üretilmiştir. Koyunlardan kıvırcık, karaman, Macar, Alman merinosları, Ankara tiftikleri, Maltız keçileri yetiştirilip dağıtılmaktadır. Tavuk olarak Legorn, Rodaylant, Faverol ve yerli tavuklar yetiştirilmiş ve köylüye damızlık olarak dağıtılmıştır.¹⁹²

1934 Eylül ayında Ziraat Vekili Muhlis Erkmen şark vilayetlerine bir gezi düzenlemiş ve gezinin sonunda Trabzon'dan İstanbul'a giderken Giresun'a uğramıştır. Giresun'da yaptığı konuşmaya Akşam Gazetesi şu şekilde yer vermiştir: *"Gezdiğim yerlerde bilhassa hayvancılık, sütçülük ve meyvacılık hakkında tetkikat yaptım. Kars ve Erzurum'da sütçülük, peynircilik ve hayvan bakımı müesseseleri açacağız. Pasinler ovası ve Bayburt'a tohumları temizlemek için makineler göndereceğiz. Fındık ziraatı meselesine de ehemmiyet vermekteyiz. Bu husustaki teşkilatı genişleteceğiz ve araştırma müesseseleri açacağız."*¹⁹³

Doğu bölgelerindeki hayvanların ıslahı konusunda 1936 yılında mera ve çayırarda damızlık yetiştirme istasyonları için Kars'ın Göle bölgesinde hazineye ait olan Şerefiye ve merkezdeki Akpınar ile İsa çayırının inekhane, tay çiftliği ve boğa büyütme istasyonları kurulması için Ziraat Vekâleti'ne bağlanmasına karar verilmiştir.¹⁹⁴ Aynı yıl Doğu illerindeki at, koyun ve sığırların ıslahı konusunda baytarlık teşkilatı tarafından birtakım önlemler alınmıştır. Kars ilinde ağır koşum atları olan top koşumu ve çift koşumu atların Ardene yarımkan ve Orlof safkan ırkları geliştirilmeye çalışılmış, suni olarak aygırları elde etmek için baytarlığa yatırımlar arttırılmış, Rusya'dan safkan Orlof aygırı ile Kıbrıs'tan merkep aygırı alınması gerekmiştir. Göle bölgesindeki Şeref İnekhanesinin ordunun ihtiyacı olan top atları yetiştirmek için Malakan kısrağı alınmıştır. Doğu bölgesindeki atlardan başka sığırlar içinse Rusya'dan başka alıcı devletler aranmıştır. Mallarını İstanbul'a kadar getiren tüccarlar zararlı çıktığından bunun engellenmesine çalışılmıştır. Doğudan çıkan bir malın nakliye, mezbaha ve iskele gibi birçok yerde masraflarından dolayı satıcılar

¹⁹² "Gazi Orman Çiftliği", *Hâkimiyet-i Milliye*, 21 Nisan 1934, s. 6.

¹⁹³ "Zirai Faaliyet", *Akşam*, 8 Eylül 1934, s. 2.

¹⁹⁴ *BCA*, Fon Kodu 30.18.1.2, Yer Numarası 68.75.17, (15.09.1936).

oldukça zarar etmiştir. Ordunun at ve konserve et ihtiyacını karşılamak amacıyla Mareşal Fevzi Çakmak tarafından Göle inekhanesi gezilmiş ve incelenmiş Amerika'dan askeri fabrikalar için kösele denilen derilerin getirilmesi kararı verilmiştir. Et konserve fabrikası için İktisat Vekâleti (Celal Bayar) çalışmalar yapmıştır. Koyunların ıslahı içinse Karaman safkan et koyunları ve Herik (Tunç) adı verilen yün koyunları için ağılların yapılması ve arttırılması gerekmiştir.¹⁹⁵

1937 senesi ve öncesinde sanayileşme planları uygulanmış üretimin arttırılması ve milli servetin dış piyasalara çıkmayarak içeride kalmasına gayret edilmiştir. Sanayileşme planı ile beraber fabrikalar ve yün kombinalar (birkaç sanayi kuruluşunun birbirine bağlanması) sanayinin gelişmesini ayrıca paranın da içeride kalmasını sağlamıştır. Ziraat kooperatifleşme sayesinde ziraat ürünlerinin arttırılması, iyi cinsler yetiştirilmesi ve bu cinslerin özelliklerini iyileştirme yoluna gidilmiştir. Hayvancılık konusunda da Hayvan ve Tarım Satış Kooperatifleri oluşturulmuştur. Zootekni alanında ilerlemeler yaşanmış ve hayvan ıslah işlerine ağırlık verilmiştir.¹⁹⁶

1938 Eylül ayında Trakya'da İnanlı ve Şerefli gibi büyük çiftliklerde köy damızlık boğaları yetiştirilmiş, elliye yakın aşım duraklarında çalışmalar yapılmış ve hayvan hastalıkları ile mücadelelere devam edilmiştir. Hayvancılığı teşvik amacıyla Trakya'nın büyük merkezlerinde her yıl hayvan sergileri açılmıştır. Eylül ayında Edirne'de bir hayvan sergisi açılmış ve sergide 32 kısrak ve tay, 29 boğa ve inek, 14 koç ve koyun halk ve jüri tarafından çok beğenilmiş bu yetiştiricilere para ödülü verilmiştir. Çorlu'da da aynı ayın sonlarına doğru hayvan sergisi açılması gündeme gelmiştir.¹⁹⁷ 1938 yılı itibarıyla Edirne merkezinde aşıcılık ve ziraat, İstanbul Selimiye'deki nalbant kursları çalışmaları devam etmiştir.¹⁹⁸ Yapılan çalışmalar kapsamında birçok hayvan çeşidi yetiştirilmiştir.

2.1.1 Koyun

Koyun yetiştirme konusunda ilk olarak 1931 yılında milli dokuma fabrikalarının ihtiyacını karşılamak amacıyla İngiltere'den 2.400 liralık Sovyet koçu

¹⁹⁵ BCA, Fon Kodu 30.10.0.0, Yer Numarası 71.465.5, (07.10.1936), s. 1-3.

¹⁹⁶ Münir H. Erem, "Yeni Kooperatifleşme ve Hayvancılığın İnkişafı", *Açık Ses*, 13 Ocak 1937, s. 2-3.

¹⁹⁷ "Trakya'da Açılan Hayvan Sergileri Çok Rağbet Görüyor", *Ulus*, 9 Eylül 1938, s. 6.

¹⁹⁸ BCA, Fon Kodu 30.10.0.0, Yer Numarası 73.481.4, (10.12.1938).

ile Macaristan'dan merinoslar getirilmesi olmuştur. Ancak getirilen merinoslar geldikleri yerdeki iklime uyum sağlayamamış ve hastalıklara yakalanmışlardır.¹⁹⁹ Bu nedenle et verimi oldukça düşük, yünleri ince yapıda olmuştur. Ülke içinde yetişen kıvırcıklar bu merinoslara göre verimli olduğundan çoğu kişi tarafından bu merinoslar yetiştirilmemiştir. Yine de merinos yetiştirilmesi konusunda çalışmalar devam etmiş, Bursa ve Balıkesir illerinde melez yetiştirme işine başlanmıştır. Melez yetiştirmede et veriminin kıvırcıktan yüksek olması ve kilosunun 50 kg aşağı olmaması hedeflenmiştir. Yününün aynı şekilde kıvırcıktan iyi olması, vücudunun hastalıklara dayanabilmesi ve süt veriminin yüksek olması beklenmiştir.²⁰⁰ 1931 yılında koyunların ıslahı için Bursa, Balıkesir, Çanakkale illerini de içine alan ve merkezi Bursa'da olan bir cemiyet kurulmuştur.²⁰¹ Bu cemiyet Ağustos ayında kurulmuş, Eylül ayında ilk toplantısını yapmıştır. Merkez kazalardan bütün koyun yetiştiricileri bu kongreye katılmıştır.²⁰²

1932-1933 yıllarında koyunlara suni tohumlama yapılması işine ağırlık verilmiş ve Gazi Orman Çiftliği'nde yapılan faaliyetler Kastamonu milletvekili tarafından yürütülmüştür. Koyunların tohumlanması amacıyla Aydos yaylasında bir suni tohumlama istasyonu açtırılmıştır. Zootekni Profesörü ve Bursa Milletvekili Muhlis Erkmen tarafından suni tohumlama işleri için yurt dışına bazı heyetler gönderilmiş ve Zootekni İşleri Umumi Müdürlüğünde suni tohumlama şubesinin kurulmasına öncülük etmişti.²⁰³ 1935 yılı Ağustos ayında merinos cinsini arttırmak amacıyla Karacabey Harası'nda bulunan koyunlara suni tohumlama ve aşılama yöntemi uygulanmıştır.²⁰⁴ 1936 yılında da suni tohumlama işine ağırlık verilmiş ve bu doğrultuda tohumlama için Atatürk Orman Çiftliği'ne kapalı tüpler içinde tohumlar gönderilmiştir.²⁰⁵ 1937 yılına gelindiğinde ise Bursa'da suni tohumlama laboratuvarı açılmasına karar verilmiştir. Önceki senelerde yapılan tohumlama işleri olumlu sonuçlar vermeye başlamış ve halkta bu bilgiler ile ilgilenmiş, yarımkan Türk

¹⁹⁹ Nazım, "Türkiye'de Cumhuriyetten Evvel ve Cumhuriyet Devrinde Koyun Islahı", ..., s. 266-267.

²⁰⁰ İbrahim Yarkin, "Türkiye'de Merinosçuluk", *Türk Ekonomisi*, Yıl 4, C. 4, S. 35, Ankara, Mayıs 1946, s. 144-145.

²⁰¹ "Koyun Yetiştirmek", *Akşam*, 28 Ağustos 1931, s. 2.

²⁰² "Bursa'nın İktisadi Vaziyeti", *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Eylül 1931, s. 4.

²⁰³ "Merinos Yetiştiricilerine-Türkiye'de Suni Tohumlama", *Açık Ses*, 29 Aralık 1937, s. 3.

²⁰⁴ "Merinos Cinsini Çoğaltmak İçin", *Ulus*, 9 Ağustos 1935, s. 3.

²⁰⁵ "Servet Kaynağı Olan Hayvancılık İçin Mühim Bir Teşebbüs", *Açık Ses*, 5 Aralık 1936, s. 1.

merinosları da yetiştirilmeye başlanmıştır. 1926 yılında 19.000 koyun merinoslaştırmaya (koyunların suni tohumlama ile merinos ırkına çevrilmesi) tabii tutulmuştur. 1937 senesine gelindiğinde ise 50- 60 bin koyuna tohumlama yapılması hedeflenmiş bu kapsamda Bandırma ve Çanakkale civarında çalışmalara başlanmıştır.²⁰⁶ Bursa’da 1937 yılının Haziranından Kasım ayına kadar 95 günlük merinos suni tohumlama ile halkın elindeki 75.913 adet koyun tohumlanmıştır. 14.853 adet suni tohumlama tutmamış yeniden tohumlama yapılmıştır.²⁰⁷ Verimin yüksek olması için 1938 yılında bu defa Bursa’nın Kemalpaşa ve Karacabey kazalarında 22 adet merinos suni tohumlama istasyonu açılmıştır. Burada baytar ve sağlık memuru görev almış, 65 bin kadar koyunun suni olarak tohumlanması hedeflenmiştir. Yine Balıkesir’de 6 adet istasyon açılmış ve 90 bin tohumlama yapılması planlanmış, Bandırma’da ise 14 istasyon açılmıştır.²⁰⁸

1934 yılında yünlü mensucat imalinde iyi cins kumaşlar için gerekli olan Kamgarn ipliğin ithalatı arttığından dolayı ülkedeki yünlerden faydalanma yoluna gidilmiş, Bursa’da merinos yününün işlenmesi için bir fabrika kurulması planlanmıştır. Ayrıca Bursa, Çanakkale ve Balıkesir illerine parasız olarak merinoslarda dağıtılmıştır.²⁰⁹ 5 Temmuz 1934 tarihinde 2582 Numaralı “Merinos Koyunları Yetiştirilmesi ve Islah Edilmiş Pamuk Tohumu Üretilmesi Hakkında Kanun” yayınlanmıştır. Bu kanunla merinos koyunlarının ıslah ve yetiştirilmesi, pamuk ıslahı, ıslah işi için yeterli sermaye gibi konular üzerinde durulmuştur.²¹⁰ 1936 yılında ise merinos fabrikalarının yapımına başlanmış ve yerli ipliklerin kullanılması planlanmıştır. Bu yıl Bursa’da “Tarım Satış Kooperatifleri” kurulması yoluna gidilmiş, hayvancılığın besisi ve satış işlerinin düzenlenmesi sağlanmıştır. Böylece birçok bölge bundan faydalanabilmiştir.²¹¹ Kurulan fabrikada çalışma yapması için 1937 yılında iki Alman uzman Türkiye’ye getirilmiştir. Bu kişiler damızlık hayvanları da beraberinde getirmiştir. Kıvırcık koyunlar, merinos ırkı koyunlar tarafından aşılmıştır. Böylece

²⁰⁶ “Merinosçuluk İçin Verimli Çalışmalar”, *Açık Ses*, 16 Ocak 1937, s. 1-2.

²⁰⁷ “Merinos Tohumlanmasında Dikkat Edilecek Noktalar”, *Açık Ses*, 13 Kasım 1937, s. 1.

²⁰⁸ Yunus Nadi, “Yerli Koyunların Merinosa Tahvili”, *Cumhuriyet*, 5 Temmuz 1938, s. 4.

²⁰⁹ “Memleketimizde Merinos Koyunları”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 İkincikanun/Ocak 1934, s. 5.

²¹⁰ *T.C. Resmi Gazete*, Sayı: 2752, 15 Temmuz 1934, Ankara, s. 4149.

²¹¹ “Servet Kaynağı Olan Hayvancılık İçin Mühim Bir Teşebbüs”, *Açık Ses*, 5 Aralık 1936, s. 1.

daha iyi bir ırk yetiştirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca 35 baytar ve 32 sıhhiye memuru aşılama yapması için eğitim almıştır.²¹²

1937’de merinosçuluk hakkında bilgi alması için Karacabey Merinos Yetiştirme Çiftliği Asistanı Baytar Cemal Bey ile Bursa Merinos Yetiştirme Asistanı Hadi Bey Almanya’ya üç ay staj yapmaya gönderilmiştir.²¹³ Ardından 1934-1938 yılları arasında ise Almanya’dan 360 baş merinos koçu ile 500 baş elit merinos koyunu getirilmiştir. Ayrıca bu sıralarda Bandırma’da bir merinos çiftliği kurulmuştur. 1934-1940 yılları arasında üretilmesi planlanan 500 bin merinos koyunundan yalnızca 70 bini üretilmiştir.²¹⁴

1938 senesinde Bursa’da Bursa Merinos Fabrikası açılmış, açılışını Mustafa Kemal Atatürk yapmış ve açılıştan sonra fabrikayı gezmiştir. Başvekil Celal Bayar ise merinos fabrikası için şunları söylemiştir:

“... – Merinos Fabrikası Hükümetimizin beş senelik endüstri planında önemli yer almış bir müessesedir. Hatırlarsınız ki bundan iki yıl önce İsmet İnönü’nün kudretli ve azimkâr eliyle bu fabrikanın temeli atılmıştı... Bursalılar, merinos fabrikası 4 milyon liraya mal oldu... Daha önce hiçbir müessesede kullanılmamış iş olan ipliğimiz bu fabrikada 150 bin kiloluk bir miktarla yer alacaktır. Fabrikanın 24 saatte 3 ekiple çalışacağı işçi adedi 1.650’dir... Bursa’dan Çanakkale’ye kadar uzanan alanı merinos mıntıkası olarak kabul ediyoruz... “Kamgarn” adı verilen yün ipliği fabrikası olarak da kurulan bu fabrika yün endüstri sahasında büyük bir ehemmiyeti haizdir... Fabrika taranmış iplik sistemi üzerine kurulmakla beraber yerli yünlerimiz için yeni ve çok değerli bir imalat sahası olmuştur. Ülkemiz yün ipliği konusunda bilgisinin az olmasına rağmen erilen kurslarla bu faaliyetler öğretilmiştir. İşçilerin beden terbiyesi, bilgili olmaları için kurslar da verilmiştir... Fabrikanın kurulması ise Sümerbank tarafından sağlanmıştır.”²¹⁵

Aynı yıl Nisan ayında merinosçuluğun geliştirilmesi işine devam edilmiş bunun sonucunda koyunların doğum oranları %65’e yükselmiştir.²¹⁶

²¹² “Marmara’nın Cenubundaki Koyunlar Nasıl ve Niçin Cins Değiştiriyor?”, *Akşam*, 7 Ağustos 1937, s. 7.

²¹³ BCA, Fon Kodu 30.18.1.2, Yer Numarası 72.14.6.

²¹⁴ Aslan Tufan Yazman, “Merinos Davası”, *İktisadi Yürüyüş*, Yıl 13, C. 13, S. 288, İstanbul, 30.04.1952, s. 1.

²¹⁵ “Atatürk Merinos Fabrikasını Açtı”, *Açık Ses*, 5 Şubat 1938, s. 1,3.

²¹⁶ M. Ataş, “Merinosların Kıymeti ve Merinos Etinin Lezzeti”, *Açık Ses*, 30 Nisan 1938, s. 1.

2.1.2 At

1931 yılında at neslinin ıslahı konusunda Avrupa'dan damızlıklar getirilmiş, binek ve süvari hayvanı yetiştirmek için çalışmalar yapılmıştır. Yerli hayvanların ıslah edilmesine en uygun damızlık halis kan Arap ırkı olduğundan başka yerlerden bu ırktan hayvanlar tedarik edilmiştir. Urfa civarından alınan bir kısım damızlıklar Diyarbakır aygır deposuna diğer kısmı da Erzurum aygır deposuna gönderilmiştir. Sultansuyu Harası Irak'tan alınan aygır ve kısraklar takviye edilmiştir. Aynı şekilde Çukurova Harası'nın da çalışmalarına Ziraat Vekâleti destek olmuştur.²¹⁷

1936'da Trakya'da inceleme yapılmış ve at yetiştiriciliği konusunda bu bölgenin oldukça geride olduğu tespit edilmiştir. Çünkü burada at yetiştirilmesi ve bakımını bilen kişi sayısı yok denecek kadar azdır. Daha sonra burada bir tay yetiştirme çiftliği kurulmuş ve köylünün elinde bulunan atların bir kısmı alınarak burada yetiştirilmiş, Köprücü Çiftliği'ne Çorlu'daki yetiştiricilerden taylar alınmıştır. Masrafların karşılanması Ziraat Vekâleti'nden sağlanmış, yiyecekleri ise hayvan sahipleri ve veterinerler tarafından karşılanmıştır. Alınan taylar bir sene boyunca bu çiftliklerde bakılmış ve sonuçları gayet iyi olmuştur. Önceki hallerine göre çok daha iyi olan bu taylar halka gösterildikten sonra sahiplerine geri verilmiştir.²¹⁸ Atçılık memleket için önemli olduğundan 1938 yılının ilkbahar döneminde at neslinin ıslahı kapsamında Ziraat Vekâleti tarafından program hazırlanmış ve bu program Urfa, Diyarbakır illerinde suni tohumlama ile halk kısraklarının devlet damızlıklarından tohumlanmasına karar verilmiştir. Bu işlerin yapılması için yine Bursa Karacabey'deki harada çeşitli illerden gelen veterinerle Vekâlet Şube Müdürü ve Suni Tohumlama Mütessası Fahri Araz tarafından kurslar verilmiştir.²¹⁹

Atçılık konusunda ayrıca Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya Ankara'da hayvan pansiyonunun içinde²²⁰ "Manej Mahalli"²²¹ yaptırılmasına karar vermiştir. Elli metre genişliğinde ve yüz metre uzunluğunda olan bu işletmede atların ıslahı konusunda

²¹⁷ "At Neslinin Islahı", *Hâkimiyet-i Millîye*, 3 Ağustos 1931, s. 2.

²¹⁸ *BCA*, Fon Kodu 30.18.1.2, Yer Numarası 51.9.1, (07.02.1936).

²¹⁹ "At Neslinin Islahı İçin Kurs", *Açık Ses*, 19 Ocak 1938, s. 1.

²²⁰ Yunus Nadi, "Ankara'da At Sporları Kuvvetli Bir Cereyan Aldı", *Cumhuriyet*, 19 Aralık 1932, s. 1.

²²¹ (Manej: At eğitimi ve bu eğitimin yapıldığı yerdir.)
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.56d9f8decc11a6.60096284 (Erişim Tarihi: 04.03.2016)

çalışmalar yapılmış, özellikle bu işletme kadınlar tarafından ilgi görmüştür.²²² Daha sonra 1933 yılı Kasım ayında Samsun'da Avcılar ve Atçılar Kulübü tarafından birtakım faaliyetler geliştirilmiştir. Zararlı hayvanları yok etmekle işe başlayan kulüp, Çarşamba ve Bafra'da çalışmalarda bulunmuş ayrıca bir de kulübe bağlı olarak binicilik şubesi açılmasına karar verilmiştir.²²³ İsmet İnönü'nün başkanlığı altında çalışan yarış ve ıslah derneğinin çalışmaları, Tarım Bakanlığının ve bilim adamlarının faaliyetleri, 1924-1934 yılları arasında atçılık konusunda önemli adımların atılmasını sağlamıştır. Karacabey Harası'nda yeni bir tür Türk atı olan Karacabey yarımkanı yetiştirilmiştir. Cumhuriyet ilan edildiği dönemlerde otuz bir damızlık hayvan varken bu sayı 1934 yılında 450 erkek ve 260 kısarak damızlığa ulaşmıştır. 1933 yılında Arabistan'a gönderilen heyet aylarca bütün Irak ve Suriye'yi dolaşmış, 1934 yılında yirmi iki adet at ve kısarak ile ülkeye dönmüştür. Ordu ve tarım atı yetiştirmek amacıyla Uzunyayla dâhilinde çalışmalar yapılmıştır. At yarışları konusunda ise memleketin her yerine bu yarışlar getirilmeye çalışılmıştır. Diyarbakır'dan Edirne'ye kadar hemen hemen her ilde at yarışları yapılmış ve halka ödüller dağıtılmıştır.²²⁴ 1939 yılında devlet at yarışları için halka toplam 11.890 lira vermiştir.²²⁵

2.1.3 İnek

1930'lu yıllarda ıslah çalışmaları kapsamında Karacabey, Sultansuyu, Konya ve Çukurova gibi haralarda sığırların da yetişmesi için şubeler açılmış ve ıslah işine girilmiştir. Samsun ilinde ve Muş'un Altınova ilçesinde inekhane kurulması planlanmıştır. Hara ve inekhanelerin 6 bin baş damızlık ve 18 bin baş sığır yetiştirebileceği tahmin edilmiştir. Yine yerli ineklerinde ıslahı yapılmış ve 350-500 kg arasında sığırlar ve 850-1500 litre süt veren sığırların bu yıllar itibarıyla yetiştirilmeye başlandığı görülmüştür. Sığırların ıslahı işine yerli kara inekler ile 1930 yılında Karacabey'de başlanmıştır.²²⁶ 1935'e gelindiğinde inekhane kurulmasına ağırlık verilmesi kapsamında Tokat'ta hazineye ait olan Katmer Kaya ile Çamur köyleri Ziraat Vekilliğine devir edilmiştir.²²⁷ Trakya'da ise sığır neslinin bozulduğu

²²² Yunus Nadi, "Ankara'da At Sporları Kuvvetli Bir Cereyan Aldı", *Cumhuriyet*, 19 Aralık 1932, s. 1.

²²³ Fuat Zübeyoğlu, "Samsun'da Avcılık ve Atçılık", *Akşam*, 30 Teşrinisani/Kasım 1933, s. 6.

²²⁴ Salahattin Emin, "Türk Atçılığı ve Türkiye'de At Yetiştirme", *Ulus*, 8 İlkânun/Aralık 1934, s. 5.

²²⁵ İhsan Amur, "At Yarışları", *Sivas Postası*, 11 Haziran 1938, s. 1.

²²⁶ Zeki Mağdenli, "Türkiye'de Sığırcılık", *Üretim*, Yıl 2, C. 2, S. 17, Ankara, Eylül 1950, s. 16.

²²⁷ BCA, Fon Kodu 30.10.0.0, Yer Numarası 73.478.4, (10.12.1937), s. 1-3.

ve boğa noksanlığının olduğu tespit edilmiştir. 6-8 aylık olup süttten kesilmiş olan erkek danaların alınıp iyi bakılması ve boğa olarak kullanılması yoluna gidilmiştir. Yetiştirilen boğalar az bir para ile köylülere satılmış, Şerefli Çiftliği'nde bir boğa büyütme çiftliği kurulmuştur. Nalbant kursları konusunda çalışmalar yapılmış, Trakya bölgesinde aşım durakları bütün kaza ve köylere kadar götürülmeye çalışılmıştır.²²⁸

Açılan haralar ve yapılan çalışmalar sayesinde 1930'lu yıllar itibarıyla hayvancılık milli gelir içinde önemli bir yere sahip olmuş ve hayvan mahsulleri gelirin %45'ini oluşturmuştur. Bu oran genel ziraatın ise %12'sine denk gelmiştir. Etlerin %36'sı ile sütlerin %65'i sığırlardan elde edilmiştir. Ziraat ve nakil işlerinde ise yine 4 milyon civarında çift öküzü çalışmıştır. Kars, Çarşamba ve Bursa'da sığırcılık için teşebbüslerde bulunmuş ancak sığırcılık ayrı bir meslek haline gelememiştir.²²⁹ Süt, yağ ve peynir üretimi için önemli yerlerden biri olan Ardahan'da ise 22.000 dönümlük arazide Göle inekhanesi 1936 yılında kurulmaya başlanmış ve inekhane 1937 yılında faaliyete geçmiştir. 12.000 dönümü çayırılık, 7.000 dönümü mera; 200 dönümü bina, tesis, yollar, dağ, tepe ve suyollarıdır. İklim olarak Göle'de 6 ay kış yaşandığı için damızlıkların bakımı ahırlarda yapılmıştır.²³⁰ Trakya'da ise sığır yetiştirme işi daha çok çift sürmek, araba çekmek, ineklerden; süt ve süt ürünleri yine sığırların; et, deri, boynuz ve kemikleri ile gübresinden fayda sağlamak amacıyla yapılmıştır. Yetiştirilen sığırların ırkı boz ırk olup, Plevne damızlığı da yetiştirilmiştir. Devlet bunların geliştirilmesi için çalışmalar yapmış ve Çorlu'da boğa yetiştirme çiftliği açmıştır. İyi yetiştirmek işi sadece iyi bir ırk almakla bitmemiş hayvanların beslenmesine ve bakımına da dikkat etmek gerekmiştir.²³¹

1935'e gelindiğinde dericilik konusunda çalışmalar yapılmış ağıl yapımı, hayvan sağlığı ve sigortasına önem verilmiştir. Hayvan yüzme, bağırsak ve deri kurtarma gibi işler kişilere öğretilmiştir. 1936 yılında dericiliğe önem arttığından ve daha çok sığır derileri kullanıldığından sığırların ıslahına ağırlık verilmeye devam edilmiştir. Trakya, Anadolu, Ege ve Çukurova, Doğu Anadolu ile Orta Anadolu'nun bazı kısımları olan Tokat, Sivas ve Samsun'da bu defa geniş çaplı bir sığır ıslahına

²²⁸ BCA, Fon Kodu 30.18.1.2, Yer Numarası 51.9.1, (07.02.1936).

²²⁹ Selen, "Hayvancılığımız ve Bakımlı Mera Problemi" ..., s. 38.

²³⁰ M. Murat Altan, "Göle İnekhanesi", *Üretim*, Yıl 2, C. 2, S. 17, Ankara, Ağustos 1950, s. 6-8.

²³¹ Giray, *Köylüye Hayvancılık Bilgileri*, ..., s. 5-6.

başlanmıştır. Buralarda var olan çayırılık, yoncalık gibi yerlerden faydalanılması ve halkın ziraata teşvik edilmesi, suların bakımı, damızlık boğa ihtiyacının karşılanması için karasığır damızlık hanelerin kurulması; Edirne ve İnanlı, Karacabey, Balıkesir, Çanakkale, Manisa ve Menderes, Antalya ve Muğla, Çukurova, Çifteler, Konya, Sultansuyu, Sivas, Tokat, Samsun, Kars, Erzurum ve Muş'ta inekhaneler kurulması planlanmıştır. İşlerin takip edilmesi için bilimsel tekniğe uygun elemanlar yetiştirilmesi gerekmiş, bu işlere yardımcı olacak sağlık memurları bu inekhanelerde çalışan kişilerin yanına verilmiştir. Süt kontrolleri bu yetiştirme işinde en önemli konulardan biri olmuş, Bulgaristan'dan Plevne tarzı inek ve boğalar getirtilmiştir. Trakya ve Ege'deki sığırlar Yunanistan ve Adalar'a satıldığından İstanbul'a buradan çok fazla sığır gelmemiş, İstanbul da Doğu'dan sığır almak zorunda kalmıştır. Çukurova sığırları ise daha çok Filistin'e satılmış, Doğu illerinde üretilen gerek hayvan gerekse hayvani ürünler İstanbul'a çok kolay gönderilemediğinden Kafkaslarla alışveriş içinde olunması gerekmiştir. Trabzon'dan İstanbul'a giden hayvanlar içinde alınan vergiler yüksek olduğundan bu vergilerinde azaltılması istenmiştir. Yapılan çalışmalarda amaç sığırların süt ve et verimi ile kasaplık ihracatını arttırmak, deriden elde edilen verimi yükseltmek, gübre oranlarını yükseltmek, döviz girdisi ile milli geliri arttırmak olmuştur. Kafkas pazarlarında hayvanlar büyük rağbet görmekle beraber Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya gibi ülkeler Türkiye'den çok daha iyi hayvanlara sahip olmuşlar ve Yunanistan pazarlarında kendilerini göstermişlerdir.²³²

1931 Mayıs ayı itibarıyla ıslah çalışmaları devam etmiş İnanlı, Karacabey ve Çifteler Çiftliği'nde bulunan inekhane için çeşitli yerlerden damızlık inek ve boğa satın alınmıştır. Sultanhisar Çiftliği içinde Karacadağ civarından damızlık alınmıştır. Bu yıl tiftik ıslahı da devam etmiş ve Çifteler Çiftliği'nde tiftik numune ağılı kurulmuş ayrıca damızlıkları incelemek amacıyla bir heyet Beypazarı, Ayaş ve Malıköy'e gönderilmiştir.²³³ 1939 yılı sonlarına doğru 100 tane damızlık boğanın köylülere dağıtılması planlanmıştır. Bir sonraki senenin damızlıkları için danaların o gün

²³² BCA, Fon Kodu 30.10.0.0, Yer Numarası 166.155.2, (14.04.1936), s. 2-9.

²³³ "Hayvan Cinsinin Islahı İçin", *Hâkimiyet-i Milliye*, 21 Nisan 1931, s. 2.

itibarıyla veterinerler tarafından hayvan yetiştirici köylerle seçilip damgalanması ve Ulaş büyütme çiftliğine getirilmesi planlanmıştır.²³⁴

1938 yılında Ziraat Vekâletinden Başbakanlığa, yabancı memleketten alınacak at ve sığırlar için bir yazı gönderilmiş yazı da Breton ırkı atların, 30 adet İngiliz atının ve Simental ırkı ineklerden ziyade Buntner ve Montafon ırkı ineklerin getirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Satın alınacak hayvanların 4-7 yaş arasında olmasına, hayvanların alımı sırasında gerekli kontrollerinin yapılmasına, hayvanların vücut yapılarına, hastalıklı olup olmamalarına dikkat edilerek satın alınmıştır.²³⁵

2.1.4 Tiftik ve Kıl Keçisi

Tiftiğin fiyatı 1928 yılından 1933 senesine kadar tiftik sanayisinin geçirdiği sıkıntılar ve Avusturya tiftiklerinin Türk tiftiklerle mücadele etmesi nedeni ile sürekli bir düşüş yaşamıştır.²³⁶ 1932 yılında tiftiğin kilo fiyatı buhrandan dolayı düşmüştür. Fiyat düşüklüğü 1933 yılına kadar devam etmiştir.²³⁷ Bu hususta, 1931 senesinde Tiftik Cemiyeti Başkanı (Yozgat Mebusu) Süleyman Sırrı Bey, Hâkimiyet-i Milliye Gazetesine bir mektup göndermiştir. Mektupta tiftikle ilgili şunları söylemiştir: “- *Türkiye dâhilinde tiftik keçilerinin ıslah ve teksiri ve tiftik alım ve satımı ile tiftiğin dünya piyasalarına sevk, dâhilinde nesiç, imal ve istihlaki, damızlık tekeler yetiştirecek sürü sahiplerine tevzi ve memleketin bu husustaki sair ihtiyaçlarının temini maksadıyla teşekkül eden (Türkiye Tiftik Cemiyeti) vazifesine başlamıştır. Cemiyetin faaliyette bulunduğu muntika tiftik keçisi yetiştirmekle ve tiftiğin ticaret ile iştigal edenler cemiyetin asli azasıdır...*” Ayrıca azaların görevlerini de açıklayan Sırrı Bey, tiftiği geliştirmek amacıyla ıslah işi içerisinde olduklarını da belirtmiştir.²³⁸ 1934 senesinde faaliyetlerine devam eden cemiyet, tiftiğin ülke genelinde yayılması ve üretilmesi ile piyasada düşük olan değeri için çalışmalar yapmış, dokuma tezgâhları sayesinde tiftik değerlendirilmeye başlanmış, zamanla tezgâhlarda yetişmeyince dokuma fabrikası açılmasına karar verilmiştir. Fabrika konusunda

²³⁴ “Trakya’da Fenni Hayvan Yetiştirme İşleri Programlı Şekilde İlerliyor”, *Ulus*, 30 Sonkânun/Ocak 1939, s. 6.

²³⁵ *BCA*, Fon Kodu 30.10.0.0, Yer Numarası 186.281.5, (31.08.1938), s. 1-5.

²³⁶ “Tiftik Fiyatları Neden Düştü?”, *Akşam*, 26 Kânunuevvel/Aralık 1933, s. 5.

²³⁷ Aral, “Türkiye’de Tiftik Keçisi ve Bizde Tiftik Meselesi” ..., s. 45.

²³⁸ “Tiftiklerimiz İçin Ne Düşünüyorsunuz?”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 27 Kânunusani/Ocak 1931, s. 4.

İngiliz ipek fabrikaları ile irtibata geçilmiştir. Cemiyet bir de kooperatif kurmaya karar vermiştir.²³⁹ Aynı yıl Tiftik İslah Cemiyeti, Ankara Lalahan'da oluşturduğu tiftik ağılı sayesinde damızlıkları arttırmıştır. Süleyman Sırrı Bey Yozgat'a giderek yeni damızlıklar almıştır. Yozgat civarında yapılacak olan inekhane konusunda araştırma yapmak için Ziraat Vekâleti Baytar Umum Müdürlüğü Zootečni Şubesi Müdürü Nurettin Bey Yozgat'a gitmiştir. Tiftik Cemiyetinin kendi fabrikalarında yaptığı ham ipekten yapılan astarlı kumaşlar daha güzel yapılmaya başlanmış, ülke içine ve ülke dışına satış yapılması da planlanmıştır.²⁴⁰ Ayrıca endüstri hammaddesi ve ticarete önemli bir yeri olan tiftik üretimi için Çiftçiler Harası'ndaki ağıllarda çalışmalar yapılmıştır.²⁴¹

2.1.5 Tavuk

1931 senesinde tavuklar için "Tavukçuluk Enstitüsü" kurulması planlanmış, bu doğrultuda Avrupa'dan tavukların genç ve yumurtlayanları alınmış ve üretilmiştir. Ankara'dan başka gerek oldukça İstanbul, İzmir, Samsun, Bartın, Mersin gibi yerlerde şube açılması planlanmıştır. Enstitünün amacı hem tavukların ıslah edilmesi hem de kaliteli ve bol miktar da yumurta üretmek olmuştur. Rodeyland ve Legorun (İtalya ırkı) cinsi tavukların üretimi yapılmıştır. Memleketin çeşitli yerlerinden toplanarak Ankara'ya getirilen ve aradan geçen üç günün ardından 270 tavuktan günde 230 yumurta alınmaya başlanmıştır. Bu tavuklar daha önceleri daha az yumurtlamışlardır. Ziraat doktoru olan Kadri Hüseyin Bey'de çalışmaların başında yer almıştır.²⁴² Milliyet Gazetesi 3 Haziran 1932 tarihinde yumurta ihracatında azalma olduğu şeklinde haberlere yer vermiştir. Yumurta ihracatını Fransa, İtalya, Yunanistan ve İspanya ile yapmakta olan ülke aynı yıl itibarıyla fiyatlarda ve adetlerde oldukça düşük rakamlar görmüştür.²⁴³ Bu dönemlerde yaşanan ekonomik buhranın etkileri devam ettiğinden dolayı birçok ülke ile yumurta ihracatı düşmüştür.

1933 Ocak ayında Roma'da yapılacak tavukçuluk kongresinde Türkiye'nin de orada bir sergi açmasına karar verilmiştir. Ziraat Odası bu kongre için çalışmalar

²³⁹ "Tiftik Cemiyeti Çalışmaları", *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 İkincikanun/Ocak 1934, s. 4.

²⁴⁰ "Tiftik İslah Cemiyeti İslah İşine Devam Ediyor", *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Nisan 1934, s. 5.

²⁴¹ Batu, "Türkiye'de Hayvancılık", ..., s. 315.

²⁴² K. Ö, "İktisat Vekâleti Merkez Tavukçuluk Enstitüsünde", *Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Şubat 1931, s. 2.

²⁴³ Ethem İzzet, "Yumurta İhracatımız Neden Azaldı?", *Milliyet*, 3 Haziran 1932, s. 2.

başlatmıştır.²⁴⁴ 1933'ün Haziran ayında ise tavukçuluk konusunda bazı iddialar ortaya atılmış ve yazarların bazıları yerli tavuklar yetiştirilsin derken diğer bir kısmı da yabancı tavukları yetiştirmeyi doğru bulmuştur.²⁴⁵ 1934 Mart ayında Ankara'da Tavukçuluk Enstitüsünde kuluçka makinelerine tavuklar yatırılmış, farklı kuluçkaya yatırma sayesinde Denizli cinsi adı verilen bir tavuk elde edilmiştir.²⁴⁶ 1934 senesi yumurta fiyatlarında memleket içinde bazı değişimler yaşanmış ve Türk Sanayi ve Ticaret Gazetesinin haberine göre yumurta ihracat miktarı Haziran- Temmuz ayında artmasına rağmen yumurtaların fiyatları düşmeye başlamıştır. Bunun nedeni ise daha çok tüccarların topladıkları yumurtaları işlenmemiş ve ambalajlarına dikkat etmeden piyasaya çıkarmaları, reklamlarının iyi yapılamamasıdır. Samsun kongresinde yumurtacılıkla ilgili yapılan görüşmeler sonunda birtakım kararlar alınmış ve ihracatın Trabzon, Samsun, Ordu, Fatsa, Bartın, İstanbul, İzmir ve Mersin'den yapılması kararlaştırılmıştır.²⁴⁷ 1934'ün Eylülünde yumurta konusunda dış talepler artmasına rağmen ülkede üretim az olmuştur. Bunun nedeni havanın aniden soğumasıdır. Trabzon, Giresun ve Samsun'da yumurta satışları devam etmekle beraber fiyatları oldukça artmıştır. Erzurum ve Erzincan'dan sahillere gelen yumurtalar büyük şehirlere sevk edilmiştir. Buralarda fiyat yüksekliği İstanbul'u da etkilemiş ve fiyatlar artmıştır. Aynı şekilde Trakya ve Ege sahilleri de bundan etkilenmiştir. En durgun olan yer ise Akdeniz sahilleri olmuştur.²⁴⁸ 1934 Kasım ayında Karadeniz Bölgesi'nde önce artan yumurta fiyatları daha sonra düşmeye başlamıştır. Örneğin daha önce Ordu ilinde yüz yumurta 210 kuruşa satılırken, 150 kuruşa kadar düşmüştür. Trabzon'da ise yumurtanın tanesi 2 kuruş kadar olmuştur.²⁴⁹ Yumurta fiyatları diğer hayvan ürünleri gibi yıllara göre azalıp artmıştır. Devlet bu fiyat değişiklikleri ile sürekli mücadele etmek durumunda kalmıştır.

²⁴⁴ "Tavukçuluk", *Akşam*, 31 Kânunusani/Ocak 1933, s. 5.

²⁴⁵ M. Sadi, "Tavukçuluk", *Akşam*, 26 Haziran 1933, s. 9.

²⁴⁶ "Tavuk Yetiştirme", *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Mart 1934, s. 3.

²⁴⁷ "Ziraat Programımızdan", *Türk Sanayi ve Ticaret Gazetesi*, 19 Temmuz 1934, s. 3.

²⁴⁸ "Türkofis Haftalık Servisi- Yumurta", *Hâkimiyet-i Milliye*, 21 Eylül 1934, s. 4.

²⁴⁹ "Yumurta Fiyatları Düşmeye Başladı", *Kurun*, 25 İkinciteşrin/Kasım 1934, s. 3.

2.1.6 Ülke Geneline Yetiştirilen Hayvan Sayısı ve Hayvan Ürünleri

TABLO 6: 1935-1939 Yılları Arasında Yetiştirilen Koyun, At, Eşek, Katır, Tiftik ve Kıl Keçisi, Sığır ve Manda Sayısı (Adet-Baş-Her Yaşta)²⁵⁰

YILLAR	KOYUN	AT,EŞEK,KATIR	TİFTİK ve KIL KEÇİSİ	SİĞİR ve MANDA
1935	13.591.000	1.971.000	11.761.000	7.165.000
1936	20.772.000	2.662.000	15.022.000	9.130.000
1937	21.725.000	2.819.000	15.989.000	9.670.000
1938	23.138.000	2.525.000	16.274.000	10.196.000
1939	25.221.000	2.408.000	16.518.000	10.302.000

1935-1939 yılları arasında 104.447.000 adet sayı ile en çok yetiştirilen hayvan çeşidi koyun olmuştur. Koyunların yetiştirilme oranı yıllara göre artış göstermiştir. Çünkü koyunların hem beslenmesi kolay olmuş hem de eti ve sütünden faydalanılmıştır. Koyunların ardından 75.564.000 adet sayı ile tiftik ve kıl keçisi yetiştirilmiştir. Keçilerden sonra 43.463.000 adet sayı ile sığır ve manda gelmektedir. En az ise at, eşek, katır yetiştirilmiştir. At türlerinin adedi ise 12.385.000 olmuştur. At, eşek ve katır sayılarında 1935-1936 yılları arasında belirgin bir artış olmakla beraber diğer yıllarda az da olsa düşüş yaşanmıştır. Ayrıca tiftik ve kıl keçisi ile sığır ve manda sayıları 1935-1939 yılları arasında artmıştır. Bu artışlara hayvancılık konusunda yapılan çalışmaların olumlu sonuçlar verdiğini söyleyebiliriz.

²⁵⁰ Hayvanlar ve Hayvan Ürünleri İstatistiği (1945-1950), ..., s. 2.

TABLO 7: 1931-1939 Yılları Arasında Yetiştirilen Koyun, At, Eşek, Katır, Tiftik Keçisi, Kıl Keçisi, Sığır ve Manda Sayısı (Adet-Baş-Vergiye Bağlı)²⁵¹

YILLAR	KOYUN	AT,EŞEK,KATIR	TİFTİK ve KIL KEÇİSİ	SIĞIR,MANDA
1931	11.762.343	1.403.008	12.231.710	-
1932	11.758.706	1.438.740	10.826.332	-
1933	11.070.773	1.468.104	9.752.967	-
1934	10.799.269	1.565.774	8.988.278	-
1935	12.435.698	1.630.000	9.508.000	5.910.000
1936	14.801.000	1.879.000	11.288.000	6.704.000
1937	16.449.000	2.018.000	12.465.000	7.202.000
1938	17.759.000	-	12.535.000	7.854.000
1939	18.958.000	-	12.493.000	8.215.000

1931-1939 yılları arasında 125.793.789 adet sayı ile en çok koyundan vergi alınmıştır. 1931-1939 yılları arasında 100.088.287 adet tiftik ve kıl keçisinden vergi alınmıştır. 1931-1937 yılları arasında 11.402.626 adet at, eşek ve katırdan vergi alınmıştır. At, eşek ve katırdan 1938-1939 yıllarında vergi alınmamıştır. 1931-1934 yılları arasında sığır ve mandadan alınan vergilerin sayısına ulaşamamıştır. 1935-1939 yılları arasında ise 35.885.000 adet sığır ve mandadan vergi alınmıştır.

²⁵¹ Bu tablonun oluşturulmasında iki ayrı istatistik veriden yararlanılmıştır. Bkz. *Hayvanlar İstatistiği (1929-1935)*, ..., s. 3; *Hayvanlar ve Hayvan Ürünleri İstatistiği (1945-1950)*, ..., s. 2.

TABLO 8: 1931-1939 Yılları Arasında Koyun, Tiftik Keçisi, Kıl Keçisi, Sığır ve Mandadan Elde Edilen Süt Miktarı ile Yapağı, Kıl ve Tiftik Üretimi (Ton)²⁵²

YILLAR	KOYUN	TİFTİK ve KIL KEÇİSİ	SIĞIR,MANDA	YAPAĞI, KIL ve TİFTİK
1931	430.968	536.753	984.763	33.551
1932	442.010	471.710	1.076.352	32.562
1933	400.581	423.194	1.053.519	30.423
1934	397.247	414.690	1.051.919	28.306
1935	461.815	438.638	1.077.603	32.237
1936	555.279	537.962	1.230.237	38.230
1937	617.029	585.712	1.571.496	43.104
1938	677.853	594.117	1.854.000	45.576
1939	725.634	599.405	1.621.244	47.342

1931-1939 yılları arasında koyundan 4.708.416 ton süt elde edilmiştir. 1931-1935 yılları arasında koyundan elde edilen süt miktarında dalgalanmalar yaşansa da, 1936-1939 yılları arasında artış yaşanmıştır. Çünkü koyun yetiştirimi için merinos fabrikaları açılmış ve yabancı ülkelere merinos getirilmiştir. 1931-1939 yılları arasında tiftik ve kıl keçisinden 4.602.181 ton süt elde edilmiştir. 1931-1939 yılları arasında sığır ve mandadan elde edilen süt miktarı ise 11.494.133 ton olup en çok sığır ve mandadan süt elde edilmiştir. Sığırlardan daha çok verim alınmasının nedeni ise açılan suni tohumlama istasyonları ve inekhanelerin kurulmasıdır. Yapağı, kıl ve tiftik üretimi 1931-1934 yılları arasında tiftik sanayisinin geçirdiği ağır sıkıntılardan dolayı düşüş yaşasa da 1935 yılından sonra yükselişe geçmiştir.

²⁵² Bu tablonun oluşturulmasında iki ayrı istatistik veriden yararlanılmıştır. Bkz. *Hayvan Ürünleri İstatistiği (1929-1944)*, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Yayın No: 225, Pulhan Matbaası, Ankara, 1946, s. 1.; *Hayvanlar ve Hayvan Ürünleri İstatistiği (1945-1950)*, ..., s. 13

2.2 Hayvan Sağlığı Konusunda Yapılan alışmalar

2.2.1 Hayvan Hastalıkları İle Mücadele

1930'lu yıllarda ülke genelinde insanlarda trahom, frengi, verem ve sıtma hastalıkları devam etmiş; frengi hastalığı ile mücadele konusunda 1926 yılından 1933 yılına kadar hastalığın sık görüldüğü Sivas, Bursa, Ordu, Balıkesir ve Zonguldak gibi şehirlerde özel mücadele planı oluşturulmuştur.²⁵³ Aynı şekilde hastalıklardan hayvanlarda muzdarip olmuştur. 1930 yılında Erzincan ve İzmir'de hayvancılık konusunda yapılan eğitime son verilerek, Selimiye Baytar Mektebi içinde sağlık memurları için özel bir mektep olan Küçük Sıhhiye-i Hayvaniye Memurları Mektebi açılmıştır. 12 ay olması planlanan eğitim mevsim nedeni ile 1933'ten sonra 8 aya düşürülmüştür. 1936 yılında derslerde düzenleme yapılarak öğrenim süresi bir buçuk yıla çıkarılmış, çeşitli yerlerde staj yapılmasına karar verilmiştir.²⁵⁴

Hayvanların sağlıklı çalışması açısından ayakların korunması ve bakımı için 1937 yılında "3277 Sayılı Nalbant Mektepleri" ile "Nalbantlık Hakkında Kanun" yayınlamıştır. Selimiye'deki Sıhhiye Memurları Mektebinde bir nalbant mektebi açılmış, Türkiye'de henüz eşi bulunmayan bir nalbant atölyesi yaptırılmıştır. Yine bu yıl içinde Trakya Umumi Müfettişi General Kazım Dirik'in hizmetleri ve masraflarının mfettişlike karşılanması kararı ile Trakya'dan kursiyerler İstanbul'a gelmiş burada kurs görmüş ve sınava girmişlerdir. Ziraat Vekâleti tarafından kurslarda başarılı olanlara yeterlilik belgesi verilmiştir. Nalbant Mektebi Müdürü Ahmet Esgn ile arkadaşları bu mektep için çalışmalarda bulunmuşlardır.²⁵⁵

Ayrıca 1937-1938 yılları arasında Trakya'da yapılan çalışmalar köylerde sonuçlarını vermeye başlamış ancak hayvan sağlığı konusunda çalışan memurlar yeterli miktarda başarılı olmamıştır. Hastalıktan telef olan hayvanlar ya kesilmiş ya da derileri yzlmştr. Ancak bunlar yapıldıkça hastalık hem diğer hayvanlara hem de insanlara bulaşmıştır.²⁵⁶

²⁵³ zkaya, "Cumhuriyet Döneminde Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele" ..., s. 78-81.

²⁵⁴ "Hayvan Sağlık Sıhhiye Memurları Okulu", ..., s. 333-335.

²⁵⁵ "Nalbant Mektepleri", *Türk Veterinerler Birliği Dergisi*, Yıl 8, C. 8, S. 5-6, Ankara, 29 Ekim 1938, s. 337-340.

²⁵⁶ BCA, Fon Kodu 30.10.0.0, Yer Numarası 73.481.1, (02.08.1938), s. 1-2.

1938-1939 yıllarında hayvancılık konusunda Selimiye Mektebinde genel eğitim iki yıl uygulanmış, tatil zamanlarında bile çalışılmış ve merinos bölgeleri ziyaret edilerek araştırmalar yapılmıştır.²⁵⁷ 1939 yılında hayvan sayısı oldukça artmış ve bunun en önemli sebebi ise veteriner teşkilatının çalışmaları olduğu gözlemlenmiştir. Hayvan hastalıkları ile ilgilenen bu teşkilat sayesinde ülkenin en uç noktalarına bile hizmet götürülmeye çalışılmıştır.²⁵⁸

2.2.1.1 Hayvan Sağlık Zabıtası Kanununda Yapılan Düzenlemeler

Hayvanların sağlığı konusunda 1931 Mart ayında 1775 Numaralı “Hayvanların Sağlık Zabıtası Kanununun 22’nci, 46’ncı ve 48’inci maddelerinin Tadili Hakkında Kanun” kabul edilmiştir. Tazminatlı hastalıklara ait serumlama ve aşılama işlerinin mesleği askerlik olan baytarlar tarafından yapılması, tazminatsız hastalıklara ait salgın hastalıkların serumlama ve aşılama işinin hem mesleği askerlik olan baytarlar tarafından hem de müsaadeli serbest baytarlar tarafından yapılması kararlaştırılmıştır. Hasta ve hastalarla temasta bulunan bulaşıcı hastalık taşıyan sığır ve mandaların İktisat Vekâleti tarafından serum takılması, durumu daha kötü olan hayvanların doğru bir şekilde yok edilmesi kabul edilmiştir. Tazminatsız hastalıkların aşılama ve serumlama işleri İktisat Vekâletinin tespit edeceği uygun bir yolla baytarlar tarafından ve mal sahiplerinden alınacak ücret karşılığında yapılacaktır. Aynı kanunla sığır vebasası için de düzenleme yapılmıştır.²⁵⁹

Hayvanların sağlığı konusunda yine 1931 yılında 11656 Numaralı “Hayvan Sağlık Zabıtası Nizamnamesi” kabul edilmiştir. Nizamname 8 fasıl ve 517 maddeden oluşmaktadır. Birinci fasılda hudutlardaki genel sağlık zabıtasından bahsedilmiştir. Birinci kısımda genel maddelere yer verilmiştir. Madde 1 ve 2 bu kısımda yer almıştır. İlk olarak Rize, Artvin, Kars, Beyazıt, Van, Hakkâri, Mardin, Urfa, Gaziantep, Cebelibereket, Adana, Mersin, Silifke, Antalya, Muğla, İzmir, Balıkesir, Çanakkale, Bursa, Kocaeli, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, İstanbul, Bolu, Zonguldak, Kastamonu, Sinop, Samsun, Ordu, Giresun ve Trabzon gibi illerdeki sınır kapıları ve iskelelerin hayvanların ve ham maddelerinin Türkiye’ye ithali ve Türkiye’den ihracı için açık

²⁵⁷ “Hayvan Sağlık Sıhhiye Memurları Okulu”, ..., s. 335.

²⁵⁸ *TBMM ZC*, D. 6, C. 3, İ. F, 26. Birleşim, (14.06.1939), s. 146.

²⁵⁹ *T.C. Resmi Gazete*, Sayı: 1760, 29 Mart 1931, Ankara, s. 345.

bulundurulması kabul edilmiştir. İkinci kısımda madde 3 ile madde 31 arasında ithalattan bahsedilmiştir. Türkiye'ye ithal edilecek olan bütün hayvanlar ve ham maddelerinin sahipleri veya nakledicileri bunların menşelerinde en az kırk günden beri bulaşıcı hayvan hastalıkları olmadığına dair bir "sıhhat şahadetnamesi" ve "menşei şahadetname" bulundurmaya mecbur tutulmuştur. Hayvanların menşei şahadetnamelerinde hayvanların türü, adedi, cinsi; hayvan hammaddelerinin türü, miktarı, ambalajın şekli, markası, sahibinin isminin yazılması gerekmiştir. Sınıra gelmesi yirmi bir günü geçecek olan hayvanların şahadetnamelerinin her yirmi bir günde bir defa memur baytar tarafından vize verilmesi kararlaştırılmıştır. Çeşitli yollardan ülkeye giren her hayvan türü ve hayvan ürünleri baytarlar tarafından muayene edilmiştir. Muayene sonucunda hasta olan hayvanların ülkeye girmesi yasaklanmıştır. Üçüncü kısımda ise madde 31 ile madde 38 arasında ihracattan bahsedilmiştir. Türkiye'den ihraç edilecek olan bütün hayvanlar ve ham maddelerinin sahipleri veya nakledicileri bunların menşelerinde en az kırk günden beri bulaşıcı hayvan hastalıkları olmadığına dair bir "sıhhat şahadetnamesi" ve "menşei şahadetname" bulundurmaya mecbur tutulmuştur. Hayvanların son muayenesi sırasında hastalık çıktığı anlaşılırsa ihracına izin verilmemiştir. Otlamak, çiftleştirmek, çalıştırmak amacıyla hududun on beş km mesafesinde hayvanların gidip gelmesi konusunda menşei şahadetname aranmamıştır.²⁶⁰

İkinci fasılda memleket içinde genel sağlık zabıtasından bahsedilmiştir. Birinci kısımda madde 39 ve madde 45 arasına yer verilmiştir. Memleket içinde ticareti yapılacak hayvan ve hayvan maddelerinin nakliyesi için menşei şahadetname ve sıhhat şahadetnamesi bulundurması, bir yerden başka bir yere gidecek hayvanların baytarlar tarafından muayenesi, hastalıklı olduğu anlaşılan hayvanların nakliyesine izin verilmemesi; pazar ve panayırılarda şahadetnamelerin polis, jandarma, zabıta gibi kişiler tarafından kontrol edilmesi kabul edilmiştir. İkinci kısımda madde 46 ve madde 52 arasında ihbar kısmı yer almıştır. Memlekette ve yabancı memleketlerde hayvan hastalıkları çıktığı vakit devletin yetkililerine haber verilmesi, haber verenlere ödüller verileceği, haber vermeyenlere de cezalar verileceğinden bahsedilmiştir. Üçüncü kısımda madde 53 ve madde 65 arasında hastalık ortaya çıktığında alınacak genel

²⁶⁰ T.C. Resmi Gazete, Sayı: 1901, 17 Eylül 1931, Ankara, s. 813-816.

tedbirlere yer verilmiştir. Hasta olan hayvanların diğerlerinden ayrılması, hasta hayvanlara memurlar dışında kimsenin yaklaşmaması, hayvanların o mahalleden çıkarılmaması ve başka hayvanların o mahalleye girmemesi, yok edilmesi gereken hayvanların doğru bir şekilde yok edilip gömülmesi, hastalık çıkan mahallede hastalığı belli etmek amacıyla sarı bayraklar asılması, hastalık hakkında bilgi toplanması, baytarlara yardımcı olmak amacıyla hayvan sağlık zabıtası komisyonu kurulması kararlaştırılmıştır.²⁶¹

Üçüncü fasılda madde 66 ve madde 103 arasında temizlik ve dezenfeksiyon konusu üzerinde durulmuştur. Hastalığın ortaya çıktığı yerlerde baytarların denetimi altında temizlik ve dezenfeksiyon işi yapılmıştır. Hayvanların da değdiği her yerin temizlenmesi, sağlam olan hayvanların yıkanması gibi konular üzerinde durulmuştur. Dördüncü fasılda madde 104 ve madde 454 arasında hudutlarda ve memleket dâhilinde hususi sağlık zabıtasından bahsedilmiştir. Birinci kısımda sığır vebası, ikinci kısımda şap, üçüncü kısımda dalak, dördüncü kısımda yanıkara, beşinci kısımda sığırların ciğer ağrısı, altıncı kısımda verem, yedinci kısımda boğaz hırlaması, sekizinci kısımda keçilerde zatürre, dokuzuncu kısımda çiçek, onuncu kısımda ruam, on birinci kısımda salgın beyaz damar hastalığı, on ikinci kısımda beygir frengisi, on üçüncü kısımda uyuz, on dördüncü kısımda kuduz, on beşinci kısımda kızılık, on altıncı kısımda kuşpalazı gibi hastalıklarla mücadele konusuna ayrıntılı bir şekilde değinilmiştir. On yedinci kısımda hudutlardaki hususi sağlık zabıtasına ait umumi maddelere yer verilmiştir. Beşinci fasılda madde 455 ve madde 458 arasında tazminat kısmı yer almıştır. Sığır vebası, mankafa, verem, keçilerin ciğer ağrısına tutulanlarına tazminat verilmiştir. Altıncı fasılda madde 459 ve madde 503'e yer verilmiştir. Bu fasılda mezbahalarda hayvanların ve etlerinin teftiş ve muayenesinden bahsedilmiştir. Mezbahaya gelecek olan bütün hayvanların menşei şahadetnamesinin olması, mezbahaya gelecek hayvanların baytarlar tarafından baytarlar yoksa belediye memurları tarafından muayene edilmesi, hayvanların ayakta muayene edilmeden mezbahaya alınmaması, mezbahaya gelen etlerin muayene edilmesi ve etlerin muayeneden sonra damgalanması gerekmiştir. Yedinci fasılda İktisat Vekâleti Müşavere Heyeti ve Vilayetler Sağlık Zabıta Komisyonlarının Sureti Teşekkül ve

²⁶¹ T.C. Resmi Gazete, Sayı: 1901, 17 Eylül 1931, Ankara, s. 816-819

Vazifeleri konusu yer almıştır. Bu fasıl madde 504 ve madde 506'yı içermektedir. Sekizinci ve son fasılda madde 507 ve madde 517 arası yer almaktadır. Bu fasılda ise baytari bir kongre toplanmasına karar verilmiştir.²⁶²

1932 yılında 12353 Numaralı “Hayvan Sağlık Zabıtası Nizamnamesinin Bazı Maddelerinin Tadiline Dair Nizamname” yayınlanmıştır. 152'nci madde de düzenleme yapılmıştır. Hastalık ihbar edilen yerde sağlık komisyonlarının kurulması planlanmış, hasta olan ve olmayanların ayrılması ilk amaç olmuştur. Hasta olanlar yok edilmesi gereken yerlere gönderilmiş, gönderilemeyecek durumda olanlar ise derileri ile beraber yakılarak gömülmesi; 154'üncü madde ise meraya giden ya da nakliye durumunda olan hayvanlarda ortaya çıkan bir hastalık olursa müdahale edileceği hususuna değinilmiştir.²⁶³ Aynı yıl 13160 Numaralı “Hayvan Sağlık Zabıtası Nizamnamesinin Birinci Maddesine Bir Fıkra İlavesi Hakkında Nizamname” yayınlanmıştır. Antalya'da Kaş, Muğla'da Marmaris, Balıkesir'de Akçay, Edirne'de İpsala ve Enez mevkileri hayvan ve ham maddelerin ihracına uygun kapı ve iskeleler arasına alınmıştır.²⁶⁴

1933 yılında 14156 Numaralı “9 Ağustos 1931 Tarihli Hayvan Sağlık Zabıtası Nizamnamesine Zeyledilen Nizamname” kabul edilmiştir. Bulaşıcı hastalıklar arasına kümes hayvanlarının beyaz ishali de eklenmiştir. Ülkeye girecek hayvanların İstanbul, İzmir, Samsun, Trabzon, Mersin iskeleleri ile Edirne'de Uzunköprü'den sokulmasına karar verilmiştir. Buralarda ayrıca laboratuvar kurulmuştur. Ülkeye buralardan girecek hayvanların sağlıklı olduklarına dair rapordan başka ayrıca beyaz ishalden kurtulduğuna dair de hayvanlara bir rapor alınması gerekmiştir. Damızlık olarak kullanılacak kümes hayvanlarının kan muayenelerinin yapılması da istenmiştir. Hastalık çıkan kümeslerde canlı hayvan ve yumurta satımı yasaklanmıştır. C fıkrasında yumurtalarla ilgili olan madde de düzenleme yapılmıştır.²⁶⁵

1934 senesinde 2/27 Numaralı “Hayvan Sağlık Zabıtası Nizamnamesinin Bazı Maddelerini Değiştiren Nizamname” yayınlanmıştır. Bu nizamnameye göre 40'nci

²⁶² T.C. Resmi Gazete, Sayı: 1901, 17 Eylül 1931, Ankara, s. 822-843.

²⁶³ T.C. Resmi Gazete, Sayı: 2057, 22 Mart 1932, Ankara, s. 1307-1308.

²⁶⁴ T.C. Resmi Gazete, Sayı: 2161, 30 Temmuz 1932, Ankara, s. 1753-1754.

²⁶⁵ T.C. Resmi Gazete, Sayı: 2382, 22 Nisan 1933, Ankara, s. 2389-2390.

maddede düzenleme yapılmış ve izin belgesi olmayan, muayene yerlerine uğramayan ya da gösterilen yerlerden geçmeyen hayvanların karantinaya alınması kabul edilmiştir. Ayrıca hastalık olmadığı kesinleşmeyen hayvanların satımı 42'nci maddeyle yasaklanmış, 314'üncü madde ile de baytarlar ve mücadele heyetleri hastalıklarla ilgilenmek üzere görevlendirilmiştir. 495'nci maddenin C fıkrasında sucuk ve pastırmaların hazırlanması, kontrol edilmesi gibi Ziraat Vekâleti tarafından bir talimatname hazırlanması kararlaştırılmıştır.²⁶⁶ Yine aynı yıl 2/1764 Numaralı “Hayvan Sağlık Zabıtası Nizamnamesinin Birinci Maddesine Bir Fıkra İlavesine Dair Nizamname” yayınlanmış ve hayvan ihracına müsaade edilen sınır kapıları ile iskelelere Trakya’da Ede mevki ve İbrice Limanı da alınmıştır.²⁶⁷

1935 yılında 2/1836 Numaralı “2/27 Numaralı ve 15/01/1934 Tarihli Kararname ile Mer’iyete Giren Hayvan Sağlık Zabıtası Nizamnamesinin Bazı Maddelerini Değiştiren Nizamnamenin 11'nci Maddesini Tadil Eden Nizamname” kabul edilmiştir. 499'uncu maddeye bir fıkra ilave olunmuştur. Resmi Gazete de bu maddeye şu şekilde yer verilmiştir: “*Bir mezbahada kesilip de fenni mezbahası bulunan bir yerde satılmak üzere ithal olunan ve fakat oradaki mezbahaya uğratılmayan etler yakalanınca mezbahaya sevk olunarak muayene ettirilir. Ve neticede yemeğe salih ise damgalanır. Ve miktarı bir baştan eksik olsa dahi bir baş resmi alınarak sahibine verilir. Bu suretle el kaçırmayı sanat ittihaz ettiği veyahut mezbahası olan yerde mezbaha haricinde et kestiği usulen sabit olanlar hakkında umuru belediyeye müteallik ahkâmı cezaiye hakkında 16 Nisan 340 tarihli ve 486 numaralı kanunun bazı maddelerini muaddil 1608 numaralı kanunun birinci maddesi hükmü tatbik olunur.*”²⁶⁸

Aynı yıl 2/1932 Numaralı “Hayvan Sağlık Zabıtası Nizamnamesinin Bazı Maddelerini Değiştiren Nizamnamenin 10'uncu Maddesiyle 495'inci Maddeye Eklenmiş Olan Fıkranın Kaldırılması Hakkında Nizamname” yayınlanmıştır.²⁶⁹

²⁶⁶ T.C. Resmi Gazete, Sayı: 2614, 28 Kânunusani/Ocak 1934, Ankara, s. 3412.

²⁶⁷ T.C. Resmi Gazete, Sayı: 2898, 5 Kânunusani/Ocak 1935, Ankara, s. 4638.

²⁶⁸ T.C. Resmi Gazete, Sayı: 2907, 19 Kânunusani/Ocak 1935, Ankara, s. 4763.

²⁶⁹ T.C. Resmi Gazete, Sayı: 2924, 7 Şubat 1935, Ankara, s. 4829.

1937 yılında Hayvan Sağlık Zabıtası Kanununda değişiklik yapılmıştır. 2/6158 Numaralı “Hayvan Sağlık Zabıtası Nizamnamesinin Birinci Maddesine Bir Fıkra Eklenmesi Hakkında Nizamname” çıkarılmıştır. Bu nizamname ile Çobanbeyli, hayvan ve maddelerinin ihracına uygun sınır kapıları arasına sokulmuştur.²⁷⁰

1938 yılında 2/8202 Numaralı “Hayvan Sağlık Zabıtası Nizamnamesinin Birinci Maddesinin Değiştirilmesine ve İkinci Maddenin Kaldırılmasına Dair Nizamname” yayınlanmıştır. Bu nizamname ile hayvanların yurt dışına çıkması için açık ya da kapalı olacak olan iskele ile kapıların Ziraat Vekâleti tarafından tespit edilmesi kararı kabul edilmiştir.²⁷¹

1939 Mart ayında 32 Numaralı Tamimle İbrice İskelesi hayvan ve hayvan maddelerinin ihracatına açılmıştır.²⁷² 1939’da 2/11388 Numaralı Nizamname yayınlanmıştır. Nizamnamenin 405’nci maddesini düzenlemeye gidilmiş ve bir nizamname daha çıkarılmıştır. Bakariye (sığır cinsi) ve tek tırnaklı hayvanların arasında 6 ay, koyun ve keçi gibi hayvanlar arasında 3 ay sonra hastalık baş göstermezse tedbir altına alınan yerlerin tedbirlerinin kaldırılması kararlaştırılmıştır.²⁷³

2.2.1.2 Sığır Vebası

1930’lu yıllarda kendini yoğun olarak hissettiren sığır vebası; 1921 yılından 1931 yılına kadar İran, Suriye, Irak ve Rusya’dan memleket içine sirayet etmiş ve 1922 yılında 1.951 köyde 27.022, 1931 yılında ise 157 köyde 5.685 adet hayvan telef olmuştur. On yıllık dönemde veterinerlik teşkilatı etkili bir biçimde çalışmış, 1921-1931 yılları arasında 137.146 litre serum harcanmış ve serumlanan hayvanların sayısı her yıl en az 100 bin baştan aşağıya düşmemiştir.²⁷⁴ Üretilen serumlara ve serum takılan hayvanların sayısına baktığımızda kurulan veterinerlik teşkilatı etkili bir

²⁷⁰ T.C. Resmi Gazete, Sayı: 3565, 27 Mart 1937, Ankara, s. 7861.

²⁷¹ T.C. Resmi Gazete, Sayı: 3858, 17 Mart 1938, Ankara, s. 9512.

²⁷² T.C. Resmi Gazete, Sayı: 4147, 3 Mart 1939, Ankara, s. 11360.

²⁷³ T.C. Resmi Gazete, Sayı: 4267, 25 Temmuz 1939, Ankara, s. 12343.

²⁷⁴ “Cumhuriyetin On Beş Yılında Başarılan Veteriner İşleri”, *Türk Veterinerler Birliği Dergisi*, Yıl 8, C. 8, S. 5-6, Ankara, 29 Ekim 1938, s. 247.

biçimde çalışmış, hastalıklarla olan mücadelesini ülkenin her yerine götürmeyi kendilerine amaç edinmiştir.

1931 yılında İran ve Kafkasya'da görülen sığır vebası Erzurum, Van, Gümüşhane, Trabzon, Sivas, Tokat, Kayseri ve Bitlis illerine de geçmiştir. Buralarda hayvan alım satımı yapılan pazarlar kapatılmış ve hayvan hastalığına neden olan hayvan kaçakçıları takip edilmiştir.²⁷⁵ Yine bu yıl itibarıyla Doğu illerinde ve özellikle Sivas'ta sığır vebasına karşı önlemler alınmıştır.²⁷⁶ 1933 senesinde Erzincan Serum Müessesesi sığır vebası için çalışmalar yapmaya devam etmiştir. Çevre illere gönderilmek üzere serumlar üretilmiştir.²⁷⁷ Ayrıca Türkiye'de vebaya karşı bazı tedbirler Cevat Bey (Bulaşıcı Hastalıklar Müdürü) tarafından alınmaya çalışılmıştır. Bu tedbirlere baktığımızda:

1- Türkiye'de bulunan aşiretlerin adetleri, kışlık ve yazlıkları hayvanlarının ve insanların adedi, meralara gidip gelmek için takip ettikleri yollar ve temasta buldukları mntıklar tespit edilmiş ve bunların geçitleri üzerine muayene istasyonları kurulmuştur.

2- Kasaplık ve damızlık için Doğu vilayetlerinden satın alınan hayvanların geçtiği yollarda kontrol altına alınmıştır.

3- Türkiye'nin komşu devletlerle olan anlaşmaları gereğince her sene otlamak için gelecek hayvanların meralara nasıl ve hangi yollardan gideceği muayeneleri tespit edilerek belirtilmiştir.²⁷⁸

2.2.1.3 Çiçek

Vebadan başka vücudun tamamında ya da bazı yerlerde ve deri üzerinde kabarcık şeklinde çıkan hastalık olan çiçek; koyun, keçi, domuz, beygir ve sığırlarda görülmüştür.²⁷⁹ Çoğu hayvanın kaybına neden olan hastalık; 1923 yılında 79 köyde 920 adet hayvanı telef etmiş, bu sayı 1937 yılında 408 köyde 4.190 şeklinde

²⁷⁵ Nadi, "Veba-i Bakari" ..., s. 3.

²⁷⁶ "Sığır Vebası Mücadelesi", *Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Kânunusani/Ocak 1931, s. 2.

²⁷⁷ A, "Erzincan Serum Müessesesi ve Mühim Hizmetleri", *Akşam*, 18 Teşrinievvel/Ekim 1933, s. 12.

²⁷⁸ Ekrem, *Çor veya Sığır Vebası*, ..., s. 37-38.

²⁷⁹ Ömer Adil, *Hayvan Hastalıkları*, Köy Hocası Matbaası, Ankara 1933, s. 8.

olmuştur.²⁸⁰ Hastalıklar arasında en zararlı olan hastalık koyun çiçeğidir. Hastalık vücuda girdikten sonra 3 ile 7 gün arasında fark edilmiş ve koyunun ateşi 40-42 dereceye kadar yükselmiş, hayvan yemeden içmeden kesilmiştir. Yapağı örtülü olmayan yerlerde ise 12-24 saat sonra kırmızı yuvarlak lekeler görülmeye başlanmıştır. Diğer bir şekli ise ağır çiçektir. Bu hastalık hayvanın burun deliklerinde ve akciğerinde meydana gelir hayvanları telef ederdi. Hafif çiçekte telef oranı %10, ağır çiçekte ise telef oranı %50 idi.²⁸¹ Aşılınmayan sürünün %15'ini telef eden bu hastalık gebelikte koyunların yavrularını atmasına ve doğan kuzularında anası hastaysa o kuzuya da hastalık geçirmesine neden olurdu. Ancak yeni doğan kuzular buna dayanamaz ve telef olurlardı. Bu hastalık mal sahibini etten ve süttten mahrum bırakırdı.²⁸² Şap hastalığı ile karıştırılsa da şekli, devirleri ve tırnak aralarında çıkmaması ve yalnızca keçilerin hastalığa tutulmasından anlaşılırdı. Aşısı ise 1933 yılı itibarıyla bulunamamıştır. Deve çiçeğinde ise kabarcıklar vücudun her tarafında görülürdü. Yüzde ve dudaklarda da çıkabilirdi. Tedavi edilmezse hastalık ilerler ve hayvan kaybına neden olurdu. Hasta olan hayvanlara sindirimi kolay yiyecekler vermek gerekirdi. Hayvan Sağlık Zabıtası Kanunu gereğince ise hasta olan hayvanlar sağlamlardan ayrılması gerekmiştir. Beygir ve sığırlarda da çiçek hastalığı görülürdü ancak hafif bir hastalık olarak atlatılırdı.²⁸³

2.2.1.4 Şarbon

Şarbon hastalığına ise karasığır, manda, keçi, beygir, merkep, koyun gibi hayvanlar yakalanırdı. Hastalık insanlara da geçer ve insanları öldürürdü. Bu hastalık için aşı geliştirilmiş, bir koyun veya keçi için on beş kuruş masrafla Avrupa'dan getirilmiştir. Getirilen aşılar belirli bir para karşılığında mal sahibine verilmiştir.²⁸⁴ 1933 Nisan ayında şarbon hastalığı ile mücadele konusunda Bursa'da esaslı bir şekilde mücadele edilmiştir. Bakteriyologlardan Süreyya Tahsin tarafından Ankara'da aşı hazırlama çalışmaları devam etmiştir.²⁸⁵

²⁸⁰ "Cumhuriyetin On Beş Yılında Başarılan Veteriner İşleri" ..., s. 251.

²⁸¹ Adil, *Hayvan Hastalıkları*, Köy Hocası Matbaası, Ankara 1933, s. 8-9.

²⁸² Şeran, *Hayvan Hastalıkları*, ..., s. 4.

²⁸³ Adil, *Hayvan Hastalıkları*, ..., s. 11-12.

²⁸⁴ Necati, *Hayvanat Hastalıkları ve Kurtulmak Çareleri Hakkında Fenni Nasihatler*, ..., s. 15-17.

²⁸⁵ "Bursa'da Şarbon Hastalığı", *Akşam*, 28 Nisan 1933, s. 6.

Ülkenin çoğu yerini etkileyen bu hastalık bazı kayıplara neden olmuş, Akşam Gazetesinin 1 Ekim 1933 tarihli haberine göre; Safranbolu’da sığırlarda şarbon hastalığı görülmüş ve bazı hayvanları da telef etmiştir.²⁸⁶ Hayvan kayıpları devam etmiş, 1923 yılında 72 köyde 1334 adet hayvan yok olurken bu sayı 1937 yılında 360 köyde 5.735 şeklinde olmuştur. 1938 yılı itibarıyla şarbon (Antraks) hastalığı için çalışmalar yapılmış ve hastalığın yayılış alanları, hangi hayvanlarda bulunduğu ve insanlara nasıl geçtiği incelenmiştir.²⁸⁷ Hastalıklı hayvanın etlerini iyice pişirmeden yiyen insanlarda ve hayvanların derilerini yüzen, hastalıktan telef olan hayvanların kanlarından insanlara bulaşmış ve el ile yüzde karaçıbanlar çıkmıştır.²⁸⁸

2.2.1.5 Ruam

Ruam beygir, ester ve merkeplerde görülür; hayvandan hayvana ve hayvandan insanlara geçerek onların telef olmasına neden olmuştur. Hasta hayvanın su içtiği kova ve yalaktan su içen veya hasta hayvanın bağlandığı ahıra bağlanıp aynı yemi yiyen diğer sağlam hayvanlara da geçmiştir. Bu nedenle hasta olan hayvanların ayrı yerlere bağlanıp ayrı kovalardan yem yemesi gerekmiştir.²⁸⁹ Deve, köpek, tavuk ve kediler de bu hastalığa yakalanmış ve diğer hayvanlara geçirmiştir. Hasta olan hayvanların ateşi çıkmış ve iştahsızlık başlamış, çene altındaki bezler şişmiş ve boğazları iltihap olduğundan nefesleri hırıltılı bir şekilde çıkmıştır. Zayıflayan hayvanların nabızları düşmüş ve ishal olmuşlardır. 20-25 günlük bir hastalıktan sonra hayvanlar telef olmuştur. Hayvanın akciğerinde olan ruamlar uzun süre etkili olmuş ve bu sırada diğer hayvanlara bulaşmış ciltte yaralar meydana getirmiştir.²⁹⁰

1934 yılında devlet tarafından ruamla mücadele etmek amacıyla talimatnameler yayınlanmıştır. Hayvan Sağlık Zabıtası Kanununa göre yayınlanan talimatnamede şehir ve kasabalardaki hanlar, cambaz ve kiracı ahırlarının her zaman baytarlar tarafından kontrol edilmesi, hayvanların kimliklerinin belirlenmesi, hayvan yemlikleri, pencere ve zeminlerin, sulama yerlerinin yine baytar teşkilatı tarafından

²⁸⁶ “Hayvan Hastalığı”, *Akşam*, 5 Teşrinievvel/Ekim 1933, s. 6.

²⁸⁷ “Cumhuriyetin On Beş Yılında Başarılan Veteriner İşleri ” ..., s. 249.

²⁸⁸ Şeran, *Hayvan Hastalıkları*, ..., s. 8.

²⁸⁹ Necati, *Hayvanat Hastalıkları ve Kurtulmak Çareleri Hakkında Fenni Nasihatler*, ..., s. 20.

²⁹⁰ Mazhar Haydar, “Hayvanlardan İnsanlara Geçen Hastalıklar”, *Altan*, Yıl 1, C.1, S.7, Elaziz, 22 Ağustos 1935, s. 327-328.

teftiş edilmesi gerekmiştir.²⁹¹ Ruam hastalığı için yapılan diğer çalışma ise hastalığın çıktığı hayvanlara ikinci bir kan nakli yapılmasıdır. Hayvan muayene istasyonları kurulması da kararlaştırılmış ve günde 200 hayvanın kanının alınması planlanmıştır.²⁹² 1934 Eylül ayında başlayan mücadele sonucunda Ekim ayı itibarıyla 1650 hayvanın muayenesi ile sonuçlanmıştır. ²⁹³ 1935 yılında ruamla mücadele konusunda bazı düzenlemelere gidilmiş, tek tırnaklı hayvanların muayene edilmesi ve her altı ayda bir bu muayenenin yapılması ayrıca verilerin cetvellere yazılması kararlaştırılmıştır. Ruam hastalığı olan hayvanlar yok edilmiş ve hayvanın değerinin dörtte üçü hayvan sahibine tazminat olarak ödenmiştir. Tüm hayvanlara açık olan yalakların ve hayvanın yaşadığı yerlerin senede dört defa olmak üzere temizlenmesi gerekmiştir. Bu uyarılara uymayan kişilerden 70 ile 400 lira arası, hayvanların yattıkları yerleri temizlemeyenlerden ise 10 liradan 30 liraya kadar para cezası alınmıştır.²⁹⁴

1935 yılında yine Romanya’da ruam ile ilgili çalışmalar yapılmış ve burada aşilar geliştirilmiştir.²⁹⁵ 1938 yılında Çoruh, Gümüşhane, Kars, Kastamonu, Manisa, Sivas, Tunceli, Van ve Balıkesir illerinde ruamla mücadeleye devam edilmiştir. Hastalıklarla mücadele için Adıyaman’a seyyar laboratuvar gönderilmiştir. Kütahya ve Uşak’taki Karatekeli, Kaçar ve Şehidiye aşiretlerinin, Van’daki Beritanlı aşiretinin, Dinar ve Acıpayam bölgelerinde Sarıtekeli, Avşar ve Saçıkara aşiretlerinin elinde bulunan yaklaşık 70 bin adet hayvan muayene edilmiştir.²⁹⁶

2.2.1.6 Kelebek-Uyuz-Verem

Bu dönemlerde mücadele edilen diğer bir hastalık ise kelebek hastalığıdır. Kelebek: koyun, keçi ve sığırların karaciğerinde görülen; hayvanların telefine neden olan bir hastalıktır.²⁹⁷ Kelebek defneyaprağı şeklinde yassı bir kurttur. Kelebek kurtları sulu çayırli bölgelerde daha çok görülürdü. Meralardan kurt alan koyunun kanını emerdi.²⁹⁸ Kelebek hastalığına yakalanmış koyun, keçi ve diğer hayvanları tedavi eden

²⁹¹ *Hayvan Sağlık Zabıtası*, T. C. Ziraat Vekâleti Neşriyat Müdürlüğü Kanunlar Serisi Sayı: 1, İstanbul 1936, s. 221-226.

²⁹² Yunus Nadi, “İstanbul’da Ruam Mücadelesi Başlıyor”, *Cumhuriyet*, 26 Eylül 1934, s. 2.

²⁹³ Yunus Nadi, “Ruam Mücadelesi Devam Ediyor”, *Cumhuriyet*, 10 Ekim 1934, s. 2.

²⁹⁴ Haydar, “Hayvanlardan İnsanlara Geçen Hastalıklar”..., s. 325-326.

²⁹⁵ Haydar, “Hayvanlardan İnsanlara Geçen Hastalıklar”..., s. 325-326.

²⁹⁶ BCA, Fon Kodu 30.10.0.0, Yer Numarası 186.282.18. (24.10.1938), s. 5.

²⁹⁷ Necati, *Hayvanat Hastalıkları ve Kurtulmak Çareleri Hakkında Fenni Nasihatler*, ..., s. 19.

²⁹⁸ Nazım, *Merinos Yetiştirme ve Takibi Lazım Gelen Usuller*, ..., s. 65.

ilaç, Cumhuriyet Hükümeti tarafından yurt dışından getirilmiştir. Kelebek ilacını kıymetini bilen mal sahipleri kullanmıştır.²⁹⁹

Uyuz hastalığı için geliştirilen ilaçlar sayesinde 1938 yılında Bursa'da Koyunhisar, Ulubad, Çataloğlu, Balat gibi yerlerde büyük banyolar yaptırılmış ve 41 bin kadar koyun bir senede bu banyodan geçirilmiştir.³⁰⁰

Verem ise tavuk, hindi, güvercin, ördek, kanarya kuşları, kaz, papağan, yırtıcı kuşlar ve serçelerde görülmüştür. Bu hastalık domuzlara ve domuzlardan insanlara geçmiştir. Nerden geldiği tam olarak bilinmeyen bu hastalık hava yolu ile diğer hayvanlara bulaşmıştır. Hayvanda yavaş yavaş bir zayıflama görülmüş, hayvanın ibiği solgunlaşmış, vücut sıcaklığı artmış ardından hayvan telef olmuştur. Papağanlar ise daha çok belde deri veremi şeklinde hastalık görülmüştür. Hasta olan hayvanlar bir tarafa ayrılıp tedavi edilmiş tedavi edilmezse yok edilmiştir.³⁰¹ İneklerde ve öküzlerde de görülen verem; hayvanların yorulmasına, kesik kesik öksürmesine, ineklerin sütünün azalmasına ve koyulaşmasına neden olmuştur.³⁰² İlk olarak veremle mücadele Ankara ve çevresinde başlamıştır. 100 bin ineğin muayenesinin yapılması planlanmış ve Türkiye genelinde 3 milyondan fazla ineğin gözden geçirilmesi gerekmiştir.³⁰³

2.3 Hara ve Aygır Depolarının Geliştirilmesi

Kurulan haralarda çeşitli hayvanlar yetiştirilmiş, dış ülkelerden hayvanlar getirilerek hem bu haralara hem de ülkenin hayvan ihtiyacı olan yerlerine bu hayvanlar gönderilmiştir. Bazen halka hayvancılık konusunda konferanslar verilmiştir. Yine bu dönemde Karacabey, Sultansuyu, Çifteler ve Çukurova Haralarında çalışmalar devam etmiştir.³⁰⁴ Bu haraların çalışmalarında Profesör Velman, Profesör Vetulani, İsviçre Federal Hükümeti Veteriner İşleri Umum Müdürü gibi kişilerin katkısı çok büyük olmuştur.³⁰⁵

²⁹⁹ Necati, *Hayvanat Hastalıkları ve Kurtulmak Çareleri Hakkında Fenni Nasihatler*, ..., s. 19.

³⁰⁰ "Cumhuriyetin On Beş Yılında Başarılan Veteriner İşleri" ..., s. 247.

³⁰¹ Yunus Nadi, "İstanbul'a Tavuk İthalı Yasak Edildi", *Cumhuriyet*, 16 Aralık 1946, s. 1,3.

³⁰² Ünal, *Köylülere Öğüt: Hayvan Hastalıkları ve Koruma Çareleri*, ..., s.17-18.

³⁰³ Nadi, "Hayvan Hastalıkları ile Mücadele", *Cumhuriyet*, 13 Ekim 1937, s. 3.

³⁰⁴ Batu, "Türkiye'de Hayvancılık" ..., s. 312.

³⁰⁵ Akhun, "Cumhuriyet Devrinde Türkiye'de Atçılık" ..., s. 70.

Ziraat Vekâleti, 1936 yılı itibarıyla hayvancılık konusunda daha sıkı çalışılmıştır. Karacabey, Çifteler ve Sultansuyu haralarını genişletmiştir. Ayrıca Trakya'nın nüfusu göçmen yerleştirme işi nedeniyle artığında buradaki hayvan yetiştirme işiyle daha çok ilgilenilmiştir. Bu nedenle Trakya'daki İnanlı aygır deposu ve inekhanesi kadrosunun iki misli artırılması gerekmiştir. Trakya'dan başka Doğu illeri için de çalışmalar yapılmış. Memleketimizde bulunan her müessesede eksik olan hayvan kadrosunun tamamlanması için çalışılmıştır.³⁰⁶

1937 yılı başlarında Ziraat Vekâleti tarafından kalkınma programı hazırlanmaya devam edilmiştir. Atçılık konusunda Karacabey, Çifteler, Konya ve Çukurova haralarında eksiklikler tespit edilmiştir. Vekâlete ait İnanlı, Çifteler, Uzunyayla, Çukurova, Ilıca ve Diyarbakır aygır depoları kuvvetlendirilmiştir. Konya ve Diyarbakır aygır depolarının kadroları genişletilmiştir. Ayrıca Doğu'da bir hara daha kurulması planlanmıştır. Memleket içinde eksik olan aygırları için uygun bir suni tohumlama teşkilatının kurulması da gündeme gelmiştir. Aydın, Ankara, Samsun, Çukurova, Diyarbakır, Urfa, Erzurum ve Kars gibi yerlerde çalışmalar yürütülmüştür. Sığırcılık konusunda İnanlı, Karacabey, Çifteler ve Sultansuyu; 1936 yılında kurulan Göle (Kars) inekhanelerinden başka 1937 yılında kurulan Tokat, Yozgat, Sivas ve Erzurum'da; 1938 yılında Aydın ve Samsun'da, 1940-1941 yıllarında Muş ve Diyarbakır'da yeni inekhanelerin açılması planlanmıştır. Koyunculuk konusunda ise Bursa, Balıkesir, Çanakkale gibi yerlerde et ve yün için başlayan çalışmalar devam etmiştir. Suni tohumlama işine de ağırlık verilmiştir. Ayrıca vilayetlerde tay depoları kurulması da amaçlanmıştır.³⁰⁷

2.3.1 Haralar

2.3.1.1 Karacabey Harası

Çalışmalar kapsamında 1931 yılında Ziraat Kongresinde yapılan toplantıda Karacabey Harası içinde bir çoban okulunun açılması ve çoban köpeklerinin haralarda yetiştirilerek köylüye dağıtılması, develerin korunması ve eşeklerin himaye edilmesi

³⁰⁶ "Hayvancılık Siyasetimiz", *Ulus*, 5 Ağustos 1936, s. 2.

³⁰⁷ "Kalkınma Hazırlıkları", *Ulus*, 25 Sonkânun/Ocak 1937, s. 2.

gibi konular görüşülmüştür.³⁰⁸ Aynı yıl Eylül ayında Bursa’da bir hayvan sergisi açılmıştır. Sergiye iyi beslenmiş 439 adet hayvan katılmıştır. Sergide Baytar Müdürü Şefik, Karacabey Harası Müdürü Şevki, koyunculuk işiyle ilgilenen Nazım Bey yer almıştır. İyi yetiştirilmiş olan hayvan sahiplerine 4500 lira ödül verilmiştir. Sergide merinos koyunları, taylor, yarımkan merinoslar dikkat çekmiştir. Hayvanların yapılarının iyi olması ıslah çalışmalarının başarılı olduğunu göstermiştir. Bursa ilinde genel olarak hayvancılık önemli olmuş bu alanda elde edilen gelir Bursa’nın sanayi ve iktisat anlamında da kalkınmasını sağlamıştır.³⁰⁹

1932 yılı başlarında Ziraat Vekâleti tarafından bir heyet Karacabey Harası’na gönderilmiştir. Gönderilen heyetin amacı işe yaramayan taylorların ve damızlığa elverişli olmayan hayvanların ihraç edilmesidir. Ayrıca harada yetişen iyi damızlıkların ülke geneline dağıtılması da sağlanmıştır.³¹⁰ Nisan ayında Ziraat Vekâleti Teftiş Heyeti Reisi Naki Bey, Karacabey Harası’na gitmiş ve incelemelerde bulunmuştur. Hara için memleketin ıslah çalışmaları yönünden en iyi hara olduğunu belirtmiştir.³¹¹

Harada yapılan çalışmaları takip etmek amacıyla çeşitli baytarlar ülkeye getirilmiştir. Profesör Oscar Velman (Budapeşte Baytar Mektebi Müdürü), 1932 yılında bu harayı ziyaret ederek incelemelerde bulunmuş ve yarımkan geliştirme konusunda olsun haranın genel gelişimi konusunda olsun takdirlerde bulunmuştur. 8 senelik gelişimin oldukça iyi olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Vellman Karacabey’den başka Eskişehir, Ankara, İstanbul ve Tekirdağ’a giderek incelemeler yapmıştır. Velman genel olarak şu noktalara değinmiştir:

“Eskişehir’de Çifteler Aygır Deposunu, inekhanevi ve koyun numune ağılını gördüm. Tekirdağ civarında bulunan İnanlı aygır deposuyla inekhanede tetkikat yaptım. Kırklareli’nde ve Edirne’de de tetkikatta bulduktan sonra Bursa’ya gittim. Bursa’da Türkiye’nin en büyük hayvan yetiştirme müessesesi olan Karacabey Harasını tetkikle meşgul oldum. Burada on üç gün kalarak haranın at, sığır ve koyun şubelerini gördüm. Sonra, Uludağ’da haraya ait koyun otlaklarını ve koyunları tetkik ettim. Bundan sonra Konya, Adana, Malatya, Sivas ve Kayseri şehirlerine gideceğim. Gittiğim yerlerde yalnız

³⁰⁸ “Ziraat Kongresinde Hayvan Raporunu Tetkik Ettik”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Kânunusani/Ocak 1931, s. 1

³⁰⁹ “Bursa Hayvan Sergisi”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Eylül 1931, s. 2.

³¹⁰ “Karacabey Harası”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Şubat 1932, s. 3.

³¹¹ “Karacabey Harası”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Nisan 1932, s. 3.

hayvan yetiştirme müesseselerinin tetkikiyle iktifa etmiyorum. Bilhassa ehemmiyet verdiği nokta halkın, köylülerin elinde bulunan hayvanlar ve bunlara ait bakım şartlarıdır. Şimdiye kadar gezdiğim yerlerde hususi muhasebelere ait bazı aygır depolarında kusurlar, noksanlar gördüm. Bu depolarında doğrudan doğruya devlete ait hayvan müesseseleri kadar tekâmül etmesi temenniye değer. Devlete ait aygır depolarını ve bu depolarda mevcut damızlık hayvanları iyi buldum. Bu müesseseler muktedir ellerde ve kıymetli mütehassıslar tarafından idare edilmektedir...’’³¹²

Velman ayrıca Türkiye’de büyük çiftliklerin ve büyük arazilerin az bulunduğuna bu nedenle devletin hayvan yetiştirme konusunda hara ve aygır depolarında şubeler açtığına, damızlık yetiştirme konusu üzerinde yoğunlaşılması gerektiğine değinmiştir. Velman, Karacabey Harası’nda incelemelerde bulunmuş hara hakkında birtakım yorumlara yer vermiştir. Hayvan yetiştirmede en büyük rol oynayan bu haranın; kurulduğu zamandan itibaren 1932 yılına kadar çok büyük gelişimler gösterip Avrupa’daki haralarla mukayese edebilecek bir duruma geldiğini tespit etmiştir. Özellikle harada, saf ve yarımkan Arap atlarıyla; Nonius cinsi atların yetiştirilmesi yapılmıştır. Ardından Velman köylünün elinde çok iyi hayvanların olduğuna ancak hayvan cinslerinin ıslah edilmesi gerektiğine, hayvan cinslerinin ıslahı sayesinde hem köylü halkın ekonomik durumunun düzeleceğine hem de memleketin iktisadi seviyesinin yükselmesine katkı sağlayacağına değinmiştir. Velman’ın yaptığı incelemeler rapor şeklinde Hükümete sunulmuş, Hükümette ortaya çıkan eksiklikleri zaman içerisinde gidermeye çalışmıştır ³¹³

Velman’dan başka 1935 yılı sonlarına doğru Karacabey Harası etrafında bulunan mera ve çayırın ıslahı için Macaristan’dan Uzman Profesör Kalbai, Karacabey Harası’nda incelemelerde bulunmuş ve sonuçlarını rapor şeklinde devlete vermiştir.³¹⁴

³¹² Akhun, “Cumhuriyet Devrinde Türkiye’de Atçılık” ..., s. 70-71; Yunus Nadi, “Prof. M. Vellman İstanbul’a Geldi”, *Cumhuriyet*, 16 Temmuz 1932, s. 2; “Hayvanlarımızın Islahı İçin”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 31 Temmuz 1932, s. 1; “Mütehassıs Profesör Oskar Velman”, *Vakit*, 31 Temmuz 1932, s. 1-2.

³¹³ Akhun, “Cumhuriyet Devrinde Türkiye’de Atçılık” ..., s. 71.

³¹⁴ “Çayır ve Mera Uzmanı Geldi”, *Ulus*, 5 Sontesrin/Kasım 1935, s. 3.

2.3.1.2 Sultansuyu Harası

Malatya'da işe başlayan Sultansuyu Harası için 1931 yılında Irak'tan 21 baş safkan Arap kısrağı alınmıştır. Ancak yetiştirme işi istenildiği gibi olmamış ve 1933 senesinde tekrar Irak'tan üç aygır getirtilmiştir. Alınan aygırlar sayesinde çalışmalar devam etmiş, Sultansuyu Harası; Arap kısrağ ve tay sergilerinin yapıldığı bir yer haline gelmiştir. Sultansuyu Harası'ndaki atlar genelde hiçbir yere benzemeyen türün atları olmuştur. En asil Arap atları burada yetiştirilmiştir.³¹⁵

1936 yılında haranın ot ambarında çıkan yangın nedeni ile hara tamamen kül olmuştur. Hara dört bin lira gibi bir parayla yeniden yapılmıştır. Üç kısrağla işe başlayan hara atçılık, sığircılık, koyunculuk ve ziraat gibi dört koldan çalışmıştır. Bu kollardan A kısmı ıslah B kısmı ise gelir kollarıdır. Atçılık kolunun bütün amacı cinsi iyi ve güzel at yetiştirmektir. Halkın elinde bulunan atlarla harada bulunan atlar arasında kan derecelerinin yükseltilmesi işi yapılmıştır. Bu kolun hayvan mevcudu seksen beş baştır. Bunlardan on iki başı safkan Arap aygırı, yirmi bir başı da safkan Arap kısrağıdır. Diğerleri ise dişili erkekli damızlık taylardır. Malatya kazalarından her yıl hara tohumluklarına çekilen üç yüz kısrağdan doğan taylara menşei şahadetname verilmiştir. Kısır olan kısrağların hamile kalması için suni sıfat yapılmıştır. Böylece daha çok tay yetiştirilmeye çalışılmıştır. Sultansuyu Harası, gerek iklimi gerekse bulunduğu arazi itibarıyla Arap atlarının yetiştirildiği en önemli yerlerden biri olmuştur. Bu konuda Uzman Fikret Algan büyük bir çalışma yürütmüştür. Sığircılık kolu ise haranın gelir kısmını oluşturmaktadır. Sığırların mevcudu o yıllarda yüz baştır. Yavru ve süt satışları ile elde edilen gelir atçılığa sarf edilmiştir. Koyunculuk kolu da gelir koludur. Koyunlar Salyurt ve Osmandede mevkiinde yaz kış kışlamaktadırlar. Koyunların yün, et, süt ve yavrularının satışlarından elde edilen gelir ıslah kısmına sarf edilmiştir. Koyunların ırkı ise akkaramandır. Ziraat kolu ise damızlık hayvanların yem ve ot ihtiyacını karşılamaktadır. Hara sadece hayvan yetiştirmede değil ziraat işlerinde de köy ve kasabalara numune olmaktadır. Haranın fidanlığında yirmi binden fazla meyvalı ve meyvasız fidan yetiştirilmektedir. Harada çalışan memurlar işlerini düzgün yapan kişilerdir. Temizlik işine de önem verilmektedir. Aynı yıl maneş ve mânîa atlama

³¹⁵ Akhun, "Cumhuriyet Devrinde Türkiye'de Atçılık" ..., s. 71.

alanları da haraya eklenmiştir. Kışın hayvanların temiz hava alması için dört at gezdirmeliği yaptırılmıştır. Haranın elinde elli üç parça köy olmak üzere iki yüz bin dönümden fazla arazisi vardır. Haranın Ilıcak yazı adıyla ayrıca elli altmış bin dönümlük bir arazisi daha vardır. Akçadağ kazasının merkezi Arga'da büyük bir aygır deposunun yapılması da planlanmıştır.³¹⁶

Sultansuyu Harası'nda yapılan diğer bir çalışmada su işlerinin halledilmesi amacıyla 1932 yılında Polonyalı Su Mühendisi Bayolobloski ülkeye getirilmesidir. Ayrıca Karacabey Harası için Türkiye'de bulunan Macar Pap Karol, Sultansuyu Harası'na da davet edilmiş burada ağaçlandırma, çayırların ıslahı ve suni çayırların yetiştirilmesi gibi işler ile ilgilenmiştir. Malatya'dan itibaren Suriye, Irak ve Kafkas sınırlarına kadar uzanan arazide atlarla sığırların ıslahı amacıyla damızlık yetiştirmekte olan haranın arazisi yetersiz gelmiş; 1935 yılında haraya yaylalarda tahsis edilmiştir. Sultansuyu ve Karacabey Haralarında Arap atı yetiştiriciliği önemle yapıldığından Yugoslavya Hükümeti 1937 yılında Türkiye'den bir Arap atının kendilerine satılmasını istemiştir. Bu doğrultuda 1937 yılında bu haralardan Yugoslavya Hükümetine hediye olarak Arap atı gönderilmiştir.³¹⁷

1938 tarihinde Sultansuyu Harası'na ait olan arazinin 60.000 dönümünde ziraat yapılırken, 170.000 dönümü meralık alandır. Hara dört şubeye ayrılarak hizmet vermiştir. Bunlardan ilki at şubesidir. Burada safkan Arap atları, inek şubesinde Şark kırmızısı sığırlar yetiştirilmiştir. Koyun şubesinde akkaraman koyunların ıslahı yönünde çalışmalar yapılmış, Ziraat şubesinde ise hara hayvanlarının teknik ve ölçülü beslenmesi için çayır, yonca gibi hayvan yemlerinin ziraatı yapılmıştır. 1939 yılında haranın idare heyetinde yer alan memurlardan Muzaffer Seymen ve arkadaşlarının ihmalleri nedeni ile yangın çıkmıştır. Yangın nedeni ile büyük kayıplar meydana gelmiştir. Yangın nedeni ile yeniden ahır yapılması gerekmiştir.³¹⁸

³¹⁶ "Sultansuyu Harası", *Akşam*, 1 Mart 1936, s. 6-7.

³¹⁷ Erdem, "Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyete Kalan Miras: Sultansuyu Harası" ..., s. 160-169.

³¹⁸ Erdem, "Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyete Kalan Miras: Sultansuyu Harası" ..., s. 160.

2.3.1.3 Çifteler Harası

Çifteler Çiftliği (Harası), 1927 yılında damızlıklarını Karacabey Harası'na nakil etmiş ve asıl faaliyetine 1934 senesinde 35 baş damızlık kısarak ile Eskişehir'de başlamıştır. Çayır yönünden oldukça verimli olan hara, kışın soğuk ve yazında sıcak bir mevsim içinde yer aldığından bu yönde önlemler alınması yoluna gidilmiştir. Harada safkan Arap ve yarımkar Arap yetiştirilmeye çalışılmıştır.³¹⁹

2.3.1.4 Çukurova Harası

Çukurova Harası, Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde Sultansuyu Harası'nın kışlak vazifesini görmüştür. Sultansuyu Salyurt yaylasında yazı geçiren damızlık kısaraklar kış mevsiminde Çukurova çiftliklerine indirilmiştir. Mercimek Çiftliği'nin içinde yirmi beş damızlık kısarak ile kurulmuş olan harada yarımkar Arap ve Nonius türü atlar ile Kıbrıs, Puato merkepleri yetiştirilmiştir.³²⁰ Çukurova Harası, 1931 yılında İktisat Vekâleti tarafından ihya edilmiştir.³²¹ Yani hara yeniden yapılan çalışmalarla canlandırılmaya çalışılmıştır.

1939 yılında Çukurova Harası hayvan cinslerinin ıslahı konusunda çalışmalarda bulunmuştur. Öküz, at ve inek gibi hayvanların ıslahına ağırlık veren hara, 95 dönümlük bir alanda faaliyetini sürdürmektedir. Ahır ve binaları modern bir görünümde olan harada baytari etütlerde yapılmaktadır. Mercimek aygır deposu, bu haradaki 1400 kısrağın ıslah işini üstlenmiştir.³²²

2.3.2 Aygır Depoları

1921 yılında 31 baştan ibaret olan devlet aygır adedi, 1931 senesinde 525 adete çıkmıştır. 1923 yılında devlet aygırları ile yetiştirici kısaraklarına 1071 sıfat yapıldığı halde, 1931 senesinde sıfat adedi 16.372'ye çıkmıştır. Yine bu süre içinde Karacabey, Sultansuyu, Çukurova haraları; Çifteler, Mercimek, Uzunyayla, İnanlı, Akçadağ, Ilıca ve Diyarbakır aygır depoları tesis edilmiştir. 1926 yılından itibaren yarış ve serfgilerle

³¹⁹ Akhun, "Cumhuriyet Devrinde Türkiye'de Atçılık" ..., s. 71-72.

³²⁰ Akhun, "Cumhuriyet Devrinde Türkiye'de Atçılık" ..., s. 72.

³²¹ "Çukurova Harası", *Hâkimiyet-i Milliye*, 16 Teşrinievvel/Ekim 1931.

³²² "Çukurova'da Kış Daima İlık Geçer", *Akşam*, 2 Kânunusani/Ocak 1939, s. 7.

hayvan yetiştiriciliği teşvik edilmiştir.³²³ 1934 Mart ayında ıslah çalışmaları neticesinde Ankara'daki aygır depolarındaki aygırlarda diğer yıllara göre bir artış yaşanmış, suni tohumlama ve at koşularının yapılması devam etmiştir. Aynı yıl damızlıklara önem verilmiş ve ıslah işlerinde hayvanları yine kendi kanı ile kuvvetlendirmek gerekmiştir.³²⁴

1933 yılında sıfat faaliyeti nedeniyle İnanlı, Çifteler, Mercimek, Uzunyayla, Arga, Erzurum aygır depolarında bulunan 150 kadar damızlık aygırın çeşitli vilayetlerdeki sıfat merkezlerine gönderilmesi için Ziraat Vekâleti tarafından emir verilmiştir. Arga, Mercimek aygır depoları merkezleriyle Uzunyayla'nın Kaynar, Kaftangiyen istasyonlarında; Kayseri, Çorum, Çankırı, Kırşehir, Eskişehir, Bursa, Balıkesir, Kırklareli, İstanbul, İzmir ve Burdur vilayetlerinde suni sıfat yapılması planlanmıştır.³²⁵

Aygır depolarında atlar, uzak köylere aşım durakları yapılarak dağıtılmış, köylü elindeki kısraqlarla bu atları çiftleştirerek iyi yavrular yetiştirmeye çalışmıştır. Ayrıca çiftleştirilen kısraqlara birer izin belgesi verilmiştir. Bir sene sonra ise “menşei şahadetname” denilen bir belge daha verilmiş ve bu belgeye doğacak hayvanın nereye ait olduğu yazılmıştır. Çoğu kişiler bu şahadetnamelere önem vermeyip bu işi yapmamıştır. Ancak devletin taylara özel olarak açtığı sergilere girmek için bu menşei şahadetnamenin kesinlikle olması istenmiştir. Bu sergilerde hayvanlarına iyi bakanlara ve şahadetnamesi olan kişilere ödüller verilmiştir.³²⁶ Örneğin 1936 senesinde Türkiye'nin 56 yerinde yarışma ve sergiler düzenlenmiştir.³²⁷ Bunların sonucunda başarılı olanlara ödülleri verilmiştir. 1934 yılında Konya'da, 1935 yılında ise Diyarbakır'da aygır depoları kurulmuştur.³²⁸ Ayrıca 1939 yılında köylere 1000 adet damızlık boğa gönderilmiştir.³²⁹

³²³ “At ve Atlı Spor”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Eylül 1932, s. 6.

³²⁴ “Hayvan Islah İşleri”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 13 Mart 1934, s. 3.

³²⁵ “Hayvan Nesli”, *Akşam*, 4 Şubat 1933, s. 5.

³²⁶ Giray, *Köylüye Hayvancılık Bilgileri*, ..., s. 3-5.

³²⁷ Karaesmen, *Hayvancılık*, ..., s. 14.

³²⁸ Akhun, “Cumhuriyet Devrinde Türkiye’de Atçılık” ..., s. 72.

³²⁹ Yunus Nadi, “Trakya’da Açılan Artezyen Kuyuları”, *Cumhuriyet*, 19 Ekim 1939, s. 6.

Eylül 1931’de Dr. Selahattin, Kayseri-Uzunyayla arasında bulunan köyleri gezmiş ve köylerin genel durumu hakkında Hâkimiyet-i Milliye Gazetesinde şu bilgilere yer vermiştir:

“... Hayvancılık bizde daha çok geridir. Kışları soğuk, açlık, ağılsızlık ve kurtlar hayvan sürülerinde %30-%70 telefat vermektedir. Birçok bulaşık hastalıklar, batıl iytikatlara ve meskenlerin iptidailiği yüzünden hiçbir hıfzıssıhha tedbiri yapılmamakta ve bu yüzden bu bahtsız hayvanlar çok telefat vermektedirler. Bu sebeplerden köylünün bu yegâne gelir membaı da pek asgari bir seviyeye inmiş ve esasen bu çorak tabiatın pençesinde didinen köylünün, toprakla uğraşmaktan hayvancılığa pek az vakti kalmaktadır... Birde köylünün para sarf ettiği şeyleri tetkik ettik. Şehre gidip ne aldıklarını sorduk. Bunlar, tuz, gazyağı elbise ve hayvan yuları gibi birkaç türlü eşyadan ibarettir... Köylü bu eşyalardan başka yiyecek şeyler için para vermez. Zaten yediği şeyler de pek basittir. İçinde tezek yanan bir çukurun üstünde hamur pişirirler. Buna yağı alınmış biraz süt ve peynir refakat eder. Yumurta ve tereyağını ekseriyetle satarlar. Çokları bulgur bile yemez. Et, senede azami iki defa yenen nadir bir yemektir...”³³⁰

Ardından 1933 yılında Ziraat Vekili Muhlis Bey Uzunyayla aygır deposuna bir gezi yapmıştır. Bunun sonucunda Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi muhabirlerine şunları söylemiştir: “Uzunyayla seyahatinden çok memnun ve mütehassıs olarak döndüm. Orada atçılığın dirilmekte ve canlanmakta olduğunu yakından görmek benim için büyük bir zevk ve haz oldu. Bütün o sahada canlı bir hareket görülmektedir. Bütün yetiştiriciler ıslah encümeninin ve vekâletin temin etmiş olduğu aygırlardan çok memnundur. Vekâlet bu canlanmaya başlayan ve büyük bir istikbal gösteren atçılığın ilerlemesi için her türlü tedbirleri almayı vazifesinin başında saymaktadır.”³³¹

1938 yılında İnanlı Çiftliği’nde damızlıklardan iyi sonuçlar alınmıştır. Daha önce açılan tay ve boğa büyütme çiftliğinde 350 baş kadar damızlık yetişmiştir. 1939 yılı başlarında ise aşım duraklarına yenilerinin eklenmesi ve tavukçuluk için çalışmalar yapılmıştır.³³²

1939 senesinde ıslah çalışmaları devam etmiş, bu defa Çukurova’da önemli çalışmalar yapılmıştır. Öküz, inek ve at neslinin ıslahı için ahırlar modern görünüme

³³⁰ “Anadolu Köy ve Köy İktisadiyatı”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Eylül 1931, s. 4.

³³¹ “Uzunyayla’da Atçılık İlerliyor”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Temmuz 1933, s. 1.

³³² “Trakya’da Hayvan Yetiştirme”, *Ulus*, 23 İlkteşrin/Ekim 1939, s. 2.

kavuşturulmuştur. Mercimek aygır deposu Çukurova’da mevcut 14 bin kısrağın ıslahı işine girişmiştir. Baytar ve kimyagerler de çalışma içerisinde olmuştur.³³³

At neslinin iyileşmesi için Hükümet elinde bulunan aygırlarla halkın elinde bulunan kısraklara aşımalar yapmıştır. Bu aşımaların sayısı ise 1931’de 16.372, 1932’de 18.689, 1933’de 20.135, 1934’de 22.829, 1935’de 23.709, 1936’da 25.761, 1937’de 27.761, 1938’de 28.721, 1939’da 31.789 adet şeklinde olmuştur.³³⁴

2.4 Hayvanların Beslenmesi Konusunda Yapılan Çalışmalar

Kurak bölgelerde hayvanların daha zayıf ancak bol yeşilli bölgelerdeki hayvanların ise daha iyi büyüdüğü görülmüştür. Yine aynı yerde doğan ve farklı bölgelerde yetişen iki hayvan ırkının farklı özelliklere sahip olarak yetiştiği gözlemlenmiştir. Hayvanlara verilen yemlerin bir kısmı oluşturduğu ürünlere diğer kısmı ise kendi vücudunun gelişmesine gitmiştir. Bu nedenle hayvanların çok iyi bakılması gerekmiştir. Kana geçen karbon, azotlu olan protein, yağ, şeker gibi maddeler hayvana verilmiştir. Karbon hayvanın vücut sıcaklığını meydana getirmiştir. Karbonun bir kısmı vücut sıcaklığına harcanırken diğer kısmı da hayvanın ihtiyacı olan diğer maddeler için harcanmıştır.³³⁵ Hayvanın vücut sıcaklığını etkileyen birçok neden vardır. Bunlardan en önemlisi ise değişen hava koşulları olmuştur.

1933 kışında Van’da hayvanların telefata çok fazla olmuştur. Özellikle ot sıkıntısı nedeni ile bazı yerlerde bu telefata %40 oranına kadar ulaşmıştır. Ot 4 ve arpa 5.50 kuruşa çıkmış; kar yağışı devam etmiş ve daha sonra ot 5, arpa 6 ve saman ise 15 kuruşa yükselmiştir. Başkale ilçesindeki sonbaharda elde edilen samanlar çürümüş bu nedenle başka bir ilçeden saman alınmış, askerin elinde bulunan 25 bin kilo ot halka dağıtılmıştır.³³⁶

³³³ “Hayvan Cinslerini İslah İçin”, *Tan*, 3 İkincikanun/Ocak 1939, s. 2.

³³⁴ Akhun, “Cumhuriyet Devrinde Türkiye’de Atçılık” ..., s. 72.

³³⁵ Ekin, *Hayvancılık*, ..., s. 40-41.

³³⁶ BCA, Fon Kodu 30.10.0.0, Yer Numarası 121.860.2, (16.04.1933), s. 2-4.

2.5 Hayvancılığın Ekonomiye Etkileri

Ekonomiyi etkileyen en önemli unsur memlekette bulunan hayvan hastalıkları olmuştur. Hastalıkların çoğu dışarıdan gelmiş ve bu hastalıklar hayvan servetini azaltmış, hayvanların verimlerini düşürmüş ve ekonomik olarak sıkıntılara neden olmuştur. Veterinerlik teşkilatı kurulmadan önce hastalık nedeniyle ülkede çok fazla hayvan kaybedilmiş ancak daha sonra veterinerlik teşkilatının çalışmaları sayesinde sağlık alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Ancak bu yeterli olmamış, 1933 yılında yalnız koyun ve keçilerde olan parazit hastalıklarında 5 milyona yakın Türk lirası değerinde zarar yaşanmış, bu zarar memleketin çoğu yerini etkilemiştir. Ahır ve meraların sayısı az olmuş ve çoğu hayvan dışarılarda kalmış hayvanlar o şekilde bakılmıştır. Bu da yine verimi düşürmüştür. Sağlık açısından hayvanlar pis yerlerde bakılmıştır. Ancak bunların düzeltilmesi ve devletin bu konularda köylüye yardım etmesi, ekonomik olarak gelişebilmek için hayvancılık alanında her bölgede yetiştirilecek yem çeşidi neyse ona göre ekim yapmak, satış kooperatifleri ile satış organizasyonları kurmak ve yem ile beslenme konusunda önlemler alınması gerekmiştir.³³⁷

Hayvan hastalıklarından başka ekonomiyi etkileyen diğer bir unsur et fiyatlarındaki hareketlilik olmuştur. Et fiyatları İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük illerde her zaman yükselip düşmüştür. Fiyatların yükselmemesi için ziraat kurumu Ocak 1939 itibarıyla devlet çiftliklerinde bulunan 100 adet koyunun piyasaya çıkarılmasına karar vermiş, Trabzon'dan 3.500 adet hayvanın İstanbul'a getirilmesi planlanmıştır. Kurum ayrıca piyasadan %20 oranında pay alarak başka hayvanları kestirmiş ve böylece hayvan maliye fiyatlarını incelemiştir.³³⁸ Ocak ayında et fiyatları sorunu devam etmiş ve dükkânlarda satılan et fiyatları ile mezbahalarda satılan etin arasında fark olduğu ortaya çıkmış bu fark azaltılmaya çalışılmıştır.³³⁹ İstanbul'un et ihtiyacı her geçen gün artmış ve 1939 yılı itibarıyla 2500-3000 arasında hayvan kesimine ihtiyaç olduğu Kasaplar Cemiyeti tarafından tespit edilmiştir. Kurban

³³⁷ Arıtman, "Milli İktisadiyatımızda Hayvancılık ve Türkiye'de Hayvancılığın İnkişaf İmkânları" ..., s. 458-464.

³³⁸ "Ziraat Kurumu Piyasaya Bol Miktarda Et Çıkarmaya Karar Verdi", *Tan*, 1 İkincikanun/Ocak 1939, s. 2.

³³⁹ "Süt, Ekmek ve Et Derdi Hallediliyor", *Tan*, 30 İkincikanun/Ocak 1939, s. 8.

Bayramı zamanları ise et fiyatları daha çok artmış, koyulan narhtan dolayı et satımı zor olduğu için narhın kaldırılması esnaflar tarafından belediye ve valiliğe bildirilmiştir.³⁴⁰ Bu bildirimden bir ay sonra devlet narhı kaldırmış ve hayvan kesiminin arttırılması planlanmıştır. Devlet Ziraat İşletmeleri, et işletmesi yapan ve kesimlerin yapıldığı mezbahaları incelemesi altına almıştır. Böylece et fiyatlarının artmasının önüne geçilmiştir.³⁴¹

Hayvancılığın ekonomiye katkıları göz önüne alındığında 1930'lu yıllarda hayvan hırsızlığı önem arz etmektedir. Hırsızlık sadece bir bölge ile sınırlı kalmamış ülke genelinde devam eden hırsızlık nedeni ile 1933 yılında bu konu Mecliste görüşülmüş ve belgesiz hayvan satımının olmaması gerektiği, bunun dışındaki tüm satışların hırsızlık olduğu Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı tarafından dile getirilmiştir. Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya ise ülkenin çok geniş topraklara ve hayvan çeşidine sahip olduğuna, hayvan hırsızlığının Meşrutiyetten beri ülke için sorun teşkil ettiğine, Karadeniz ve Akdeniz Bölgesi'nde hayvanların dışarılarda çok kaldığına ve ahırlara girmediğine, idari âmirlerin güvenliğinin daha çok sıkılaştırması gerektiğine değinmiştir. Ayrıca 1329 (1913) tarihli Kanunda 1933 yılında değişikliğe gidilmiş ve çalınan hayvanın izinin bir köy ya da bir mahalle ya da bir ev olduğu anlaşılırsa ve burada yaşayanlar bu çalıntıyı ispat edemedikleri zaman çalınan hayvanın bedelini para toplayarak ödemesi kabul edilmiştir.³⁴² 1933 yılı itibarıyla Dâhiliye Vekili tarafından Hayvan Hırsızlığının Önüne Geçilmesi Konusundaki Kanunun (1329 Tarihli) 17'nci maddesinde düzenleme yapılmış ve hayvan çalanlara ya da yataklık edenlere 6 ay süre ile vilayetleri dışında çıkmaları yasaklanmıştır.³⁴³

2.5.1 İthalat ve İhracat

Ülke içinde hayvancılık konusunda çalışmalar yapılırken aslında hayvancılık, ithalat ve ihracat oranının büyük bir kısmını meydana getirmiştir.³⁴⁴ 1923-1934 yılları arasında Türkiye'de yılda ortalama 22,7 milyon lira değerinde hayvan ve hayvan

³⁴⁰ Nadi, "Et Fiyatları Günden Güne Yükseliyor", *Cumhuriyet*, 28 Ocak 1939, s. 2.

³⁴¹ Yunus Nadi, "Yeni Et Narhı", *Cumhuriyet*, 14 Şubat 1939, s. 2.

³⁴² *TBMM ZC*, D. 4, C. 19, İ. 3, 12. Birleşim, (11.12.1933), s. 52-53.

³⁴³ Yunus Nadi, "Hayvan Hırsızlığı Hakkındaki Kanunun Bir Maddesi", *Cumhuriyet*, 8 Aralık 1933, s. 3.

³⁴⁴ Hüsamettin, "Mersin İskelesinin 1932 Senesi Hayvan ve Hayvani Maddeler İthalat ve İhracatı", *Türkiye Baytarlar Cemiyeti Mecmuası*, S. 1-4, Ankara, 1 Temmuz 1934, s. 50.

mahsulleri ihraç edilmiştir. Hayvan mahsullerinin ihracatının genel değeri, ziraat mahsullerinin ihracat değerinin ortalama olarak %20'sini tutmuştur. Memleketin beslenme ve giyim ihtiyacını sağlayan hayvanların bakımı bu nedenle gerekli olmuştur. Hayvan hastalıkları ile mücadele eden veteriner teşkilatı; mezbahalarda kesimden önce ve sonra hayvanları muayene etmiş, çarşı ve pazarları kontrol altına almıştır.³⁴⁵

İlk olarak koyun ve sığırlar için İstanbul'da Üsküdar ve Okmeydanı'nda karantina şubeleri oluşturulmuştur. Doğu illerinde yetişen koyunlar buradan Mısır, Suriye, Yunanistan ve İtalya'ya gönderilmiştir.³⁴⁶ 1922-1932 yılları arasında ihracat ürünleri içinde koyunların payı daha çok olmuştur.³⁴⁷ İstanbul ve İzmir limanlarından ise 85 bin kilo yapağı başka ülkelere gönderilmiştir.³⁴⁸ Yine bu yıl içinde Hayfa, İskenderiye, Beyrut, Pire, Rodos ve Malta gibi yerlere koyun, keçi, manda ve sığır ihraç edilmiş ve toplam ihraç sayısı 954.049 adet olmuştur.³⁴⁹ 1932 yılında yine Yunanistan ile ticari ilişkiler kapsamında Yunanistan'dan gruplar gelmiş ve hayvancılık konusunda görüşmeler yapılmıştır.³⁵⁰ Yapılan görüşmeler neticesinde Yunanistan'a 1934 yılında 16 buçuk milyonluk mal ihraç edilmiştir.³⁵¹ 1939 yılında ticaret devam etmiş ve İzmir, Kuşadası, Dikili iskeleleri ile Trakya canlı hayvan ihraç merkezinden Yunanistan'a koyun ve keçi ihraç edilmiştir.³⁵²

İhracatta önemli bir yere sahip olan keçiler daha çok Amerika, Fransa, İspanya ile Almanya'ya; 1933 yılına kadar da Sovyet Rusya'ya gönderilmiştir. 1934 yılı itibarıyla Almanya, ülkeden en çok tiftiği alan ülke olmuştur.³⁵³ Türkiye'nin Akdeniz'de işlek bir iskelesi ve ticaret merkezi olan Mersin şehri, canlı hayvan ve hayvani tarzda maddelerin ülkeye girip çıkmasını sağlayan bir yer olmuştur. İhraç için Mersin'e; Antalya, Konya, Niğde, Kayseri, Yozgat, Maraş, Urfa vilayetlerinden

³⁴⁵ Türk Veteriner Hekimliğinin 100'ncü Yılı Dolayısıyla", *Ulus*, 25 Sonkânun/Ocak 1943, s. 2.

³⁴⁶ Yunus Nadi, "Memleketimizden Hayvan İhracına Başlanıyor", *Cumhuriyet*, 7 Nisan 1930, s. 4.

³⁴⁷ Hüsamettin, "Mersin İskelesinin 1932 Senesi Hayvan ve Hayvani Maddeler İthalat ve İhracatı", ..., s. 50.

³⁴⁸ Yunus Nadi, "Hayvan İhracı", *Cumhuriyet*, 20 Haziran 1932, s. 3.

³⁴⁹ Hüsamettin, "Mersin İskelesinin 1932 Senesi Hayvan ve Hayvani Maddeler İthalat ve İhracatı", ..., s. 48.

³⁵⁰ Yunus Nadi, "Yunanistan'la Hayvan Ticareti", *Cumhuriyet*, 9 Ocak 1932, s. 1.

³⁵¹ Yunus Nadi, "Yunanistan'a İhracatımız", *Cumhuriyet*, 2 Aralık 1934, s. 4.

³⁵² Yunus Nadi, "Yunanistan'a Yapılacak Hayvan İhracatı", *Cumhuriyet*, 24 Kasım 1939, s. 3.

³⁵³ M. Faik Üstüner, "Tiftik Ticaretini ve Tiftik Keçilerini Koruyalım", *Vatan*, 17 Mayıs 1944, s. 3.

hayvanlar gelmiştir. 1932 senesinde Mersin'den yabancı memleketlere 235.365 lira değerinde hayvan ve hayvani maddeler çıkarılmış, 105.248 liralıkta Türkiye'ye mal sokulmuştur. 1932 senesinden 5 yıl önce 15-20 liraya satılan koyunlar bu yıllarda 5-6 liraya satılmıştır.³⁵⁴

1933 senesinde İzmir limanından 10.416 koyun, 45.294 kuzu, 861 keçi, 113 oğlak, 13.692 sığır, 1.270 manda, 11 beygir, 313 tavuk, 15.608 kuzu derisi, 29.766 koyun derisi, 103.754 oğlak derisi, 24.021 av derisi, 4.387 kilo tiftik, 799 kilo sığır bağırsağı, 648 kilo koyun bağırsağı, 31.927 kilo kıl, 134 yapağı ihraç edilmiştir.³⁵⁵

1934 yılı yaz aylarında ihracat artmaya ve sonbaharda devam etmeye kışın ise en yüksek dereceye çıkmaktadır. İhraç hayvanlarının yetiştirme mıntıkları içinde İçel vilayeti birinci gelmiştir. Buradan 1933 yılı itibarıyla 18 bin kadar hayvan çıkarılmıştır. Bunun çoğunu keçiler ve ikinci olarak Kayseri Uzunyayla'daki akkaramanlar oluşturmuştur. Hayvani maddelerden en önemli ihracat ürünü olan yapağının ihracatı zamanla düşmüştür. Deri ve tiftikte aynı şekilde düşüşler yaşanmıştır. İhracatta yine önemli olan ürünlerden biri de Adana'nın Karataş nahiyesinde tutularak varillerde tuzlanan ve kayıklarla Mersin'e gelen balıklarda vardır. Bu balıklar çoğunlukla Filistin'e gönderilmiştir. İthalatta ise sığır ve manda derileri alınmıştır. Avusturalya'nın manda derileri yerli derilerden daha iyi olduğu için bu deriler tercih edilmiştir. Damızlık merkepler daha çok Kıbrıs'tan ithal edilmiştir.³⁵⁶

1930'lu yıllarda yoğun olarak ticari ilişkilerde bulunan Rusya'ya baktığımızda; 1925-1932 yılları arasında genel olarak ihracat artarken 1932 yılında Rusya'nın fazla ürün satın almasından dolayı en yüksek seviyeye çıkmıştır. İhracatta 1934 yılından sonra hayvanların baş olarak azalmasıyla beraber kıymetleri de azalmıştır. Sovyet Rusya'ya kasaplık hayvan ihracatı 1930'da %37.5, 1931'de %51 oranı bakariye (sığır cinsi) iken bu oran 1934'de %25, 1936'da %17 şeklinde olmuştur. Ganemiye (koyun cinsi) ise 1930'da %62.5, 1931'de %49 olmuştur. Sovyet Rusya'ya koyun cinsi ve sığır cinsi ihracat ise 1934 yılına kadar artmış ancak 1934 yılından

³⁵⁴ Hüsamettin, "Mersin İskelesinin 1932 Senesi Hayvan ve Hayvani Maddeler İthalat ve İhracatı", ..., s. 47-48.

³⁵⁵ "Hayvan İhracatı", *Akşam*, 25 Kânunusani/Ocak 1933, s. 5.

³⁵⁶ Hüsamettin, "Mersin İskelesinin 1932 Senesi Hayvan ve Hayvani Maddeler İthalat ve İhracatı", ..., s. 48-51.

sonra iç piyasadaki isteklerin artmasından dolayı azalmıştır. Rusya 1932 yılında 100.549, 1933’de 70.000, 1934’de 74.883, 1935’de 95.194, 1936’da 104.000, 1937’de ise 89.000 ton canlı hayvan almıştır. Bunların değerlerine baktığımız da ise (1000 ruble şeklinde) 1932’de 18.280, 1933’de 13.587, 1934’de 10.857, 1935’de 9.385, 1936’da 54.910, 1937’de 46.104 kıymetinde olmuştur. Koyun ve sığırdan başka Sovyet Rusya, 1930 yılından sonra hayvan sayısının azalması ile beraber çok miktarda at ve kısrak almıştır.³⁵⁷

1938 yılında İstanbul’da 3018 Sayılı Kanunun 7’nci maddesine uygun olarak “Doğu ve Cenup Vilayetleri Mıntıkası Canlı Hayvan İhracatçıları Birliği Türk Anonim Şirketi” merkezi Kars olmak üzere kurulmuştur. Canlı hayvan işleri ile ilgilenen birlik hayvan yetiştirme konusunda çalışmış ve hayvan sigortalarının yapılmasına ağırlık vermiştir.³⁵⁸

³⁵⁷“Doğu İllerimizin Hayvan Yetiştirme Bakımından Ehemmiyeti”, *Türkofis*, Yıl 2, C. 4, S. 21, Ankara, Şubat 1939, s. 60-61.

³⁵⁸ *Doğu ve Cenup Vilayetleri Mıntıkası Canlı Hayvan İhracatçıları Birliği Türk Anonim Şirketi Statüsü*, Alaeddin Kral Basımevi, İstanbul, 1938, s. 5-6.

TABLO 9: 1931-1939 Yılları Arasında Canlı Hayvan İthalat Ve İhracatının Miktar Ve Kıymetleri (Kümes Hayvanları İle Kuş Dâhil Değildir)³⁵⁹

YILLAR	İTHALAT		İHRACAT		FARK	
	Baş	Lira	Baş	Lira	Baş	Lira
1931	6.669	474.541	770.658	8.007.261	+ 763.989	+ 7.532.720
1932	1.116	206.206	727.836	6.357.824	+ 726.720	+ 6.151.618
1933	3.976	170.665	821.953	5.315.266	+ 817.977	+ 5.144.601
1934	3.430	201.533	975.471	5.795.920	+ 972.041	+ 5.594.387
1935	1.940	396.318	851.647	4.440.294	+ 849.707	+ 4.043.976
1936	965	156.201	675.362	3.425.274	+ 674.397	+ 3.269.073
1937	323	31.688	562.059	3.005.601	+ 561.736	+ 2.973.913
1938	516	37.297	372.011	2.929.057	+ 371.495	+ 2.891.760
1939	2.116	708.935	317.061	2.260.842	+ 314.945	+ 1.551.907

1931-1939 yılları arasında ise ithalatta baş olarak hayvan sayılarında düşümler yaşanmıştır. İhracat oranlarında ise baş olarak artışlar yaşanmış ülkeye giren paranın miktarı da artmıştır.

2.5.2 Ziraat ve Hayvancılık

Ziraat, orman, maden gibi servetlerin yanında ekonomik olarak yükselmeye önemli araçlardan birisi de hayvancılık olmuştur. Hayvanların fiziksel hizmetleri ile süt, et, yağ, yün ve yapağı gibi ürünlerinden faydalanılmıştır. Bu ürünler dışarıya ihraç edilse de ihraç edilen diğer ürünlerden sayısal olarak az olmuştur. Bu nedenle hayvancılık geliştirilmeye çalışılmış ve çiftçi ile köylünün bilgilendirilmesi yoluna gidilmiştir. Doğu ve İç Anadolu’da yalnız hayvancılık ile uğraşp geçimini temin eden kişilere ayrıca bir önem verilmiştir. At varlığı da az olduğundan atların yetiştirilmesine teşvik edilmiştir. Bir taraftan yetiştirici şirketler kurulup diğer taraftan da hayvan sigortaları oluşturulmaya çalışılmış ancak çok başarılı olunamamıştır.³⁶⁰ Başarısızlığı etkileyen diğer bir nokta ise hayvan hastalıkları olmuştur.³⁶¹ Başarısızlıklara rağmen çalışmalar devam etmiş, yem konusuna ağırlık verilerek

³⁵⁹ Hayvanlar ve Hayvan Ürünleri İstatistiği (1945-1950), ..., s. 16.

³⁶⁰ Cemal Yüksel, “Zirai Kalkınmada Hayvancılığın Önemi, Yetiştirici Şirketler ve Hayvan Sigortaları”, *Dıranaz*, Yıl 2, C. 2, S. 24, İkincikanun/Ocak 1938, s. 8-9.

³⁶¹ Ş.Ş Dirimci, “Hayvancılık”, *Altan*, Yıl 2, C. 2, S. 16, Elaziz, 22 Mayıs 1936, s. 105.

Ankara Orman Çiftliği'nde ve Ankara Yüksek Ziraat Enstitülerindeki tecrübe hayvanları iyi bakım ve yemleme sayesinde kuvvetli bir şekilde yetiştirilmiştir.³⁶² Saman gibi değeri az olan ürünler hayvanlar tarafından tüketilerek hayvanlar kıymetlendirilmiş ve ziraat yapılmayan arazilerde hayvanlar otlatılarak hayvanların bakımına devam edilmiştir.³⁶³ Hayvanlar, iyi bakım sayesinde birçok ürün meydana getirmiştir.

Hayvanların eti, sütü ve yağları insanların önemli yiyecekleri olmuştur. Bunlar normal zamanlarda tüketilmesine rağmen savaş zamanlarında insanlar tarafından daha çok aranmıştır. Yün, tiftik gibi maddelerde sanayide kullanıldığından sanayi için önemli ürünler olmuştur. Bu hayvanların yetiştirilmesi için tarım alanında çalışmalar yapılmıştır. Ancak memleket içinde uzun yıllardan beri iyileştirilmiş yani düzeltilmiş kasaplık sığır, süt ineği, çift öküz gibi türlere kolay kolay rastlanmamıştır. Örneğin 1939 yılı itibarıyla Türkiye'de 18.9 milyon koyun, 3.6 milyon tiftik keçisi, 8.8 milyon kıl keçisi, 711 bin manda, 7.5 milyon sığır ve 61 bin katır varlığı olsa da bu sayı nüfusa ve araziye göre aslında az bir sayı olmuştur. Diğer ülkelere göre yine Türkiye'nin hayvan varlığı az bir miktardadır. Bu sayıları arttırmak için çalışmalar yapılmış³⁶⁴ ilk olarak Ziraat Vekâleti; Balıkesir, Bursa ve Çanakkale vilayetlerinde merinoslaştırma işini ele almıştır. Halk sürülerinin yarısını merinosa çevirmiştir.³⁶⁵

Memleket içinde merinos ırkı hem bakımının kolay hem de verimli olması nedeni ile halk tarafından yetiştirilmiştir. Ayrıca bu dönemlerde hayvanlar çiftçilerin sigortası niteliğindedir. Hayvanların varlığı çiftlik sahipleri için önemli olmakla beraber çiftlik sahiplerinin elinde nakit eksikliği hayvan sahipleri için oldukça zor bir durumdur. Hayvanların çoğu varlıklı ve sayısı belli çiftlik sahipleri ile toprakla uğraşmadığı halde çok sayıda hayvan varlığı bulunan büyük yetiştiricilerin elinde kalmıştır. Yine tarımla ilgili olarak yağışın fazla olduğu dönemlerde ürünlerden elde edilen gelir fazla ve yağışın az olduğu dönemlerde ürünlerden elde edilen gelir azdır. Kuraklık zamanlarında kuraklık hayvanların %20'sine zarar vermiştir. Ancak tüm

³⁶² Aritman, "Milli İktisadiyatımızda Hayvancılık ve Türkiye'de Hayvancılığın İnkişaf İmkânları" ..., s. 462.

³⁶³ Karaesmen, *Hayvancılık*, ..., s. 4.

³⁶⁴ Şevket Hatipoğlu, "Hayvancılığımızda İstihsal Politikası", *Dönüm*, Yıl 5, C. 5, S. 9, Ankara, 1940, s. 378-379.

³⁶⁵ Batu, *Hayvan Ekonomisi*, ..., s. 16.

koşullara rağmen insanlar hayvan yetiştirmeye devam etmiştir. Hayvan besleme ve bakımı konusunda bilgi eksikliği ve zor şartlar altında hayvan bakımı yapılmaya devam edilmiştir. Her şeye rağmen hayvancılık yine de insanlara bir kâr getirmiştir.³⁶⁶

2.5.3 Hayvan Derisi Konusunda Yapılan Çalışmalar

Deri giyim, eşya, endüstri ve savaşlarda kullanılan önemli bir maddedir.³⁶⁷ Çeşitli ürünlerin imalatında kullanılan deri, ticarete etkili bir ürün olmuş ancak 1934 yılı itibarıyla deri ihracatında büyük sorunlar yaşanmıştır. Hayvanların derilerinin şarbonlu olduğu konusunda haberler çıkmış bu nedenle hayvan ihraç istasyonları kurulmuştur. Böylece hayvanlar kontrol edilmiştir.³⁶⁸ Hastalıklar nedeni ile hayvanların yetersiz kaldığı zamanlarda dışarıdan hayvanlar alınmıştır. 1936 yılı itibarıyla debagat (dericilik) sanayisinde “kösele” adı verilen büyükbaş hayvanların derileri oldukça önemli olmuştur. Ancak yılların getirdiği birtakım olumsuz şartlardan dolayı ülke hayvanları özellikle sığırlar küçük kaldığından deri ithal edilmiştir.³⁶⁹ Vidala³⁷⁰ üretiminde kullanılan deriler yeterli olmadığından vidalalık deriler de dışarıdan getirilmiştir. Dana ve sığırlardan deri elde edebilmek amacıyla bazı ıslah çalışmaları yapılmış; büyük, ağır ve kalın deri elde etmek ilk amaç olmuştur. Doğu vilayetlerinde ise çayır, mera ve yaylaklarda ıslah çalışmaları için sığırlara müsait yerler hazırlanmıştır.³⁷¹

1934 yılında deri sanayinde eksikler nedeniyle çalışmalar yapılmıştır. Dericilik konusunda gerekli olan hammadde dışardan aldığından dolayı sıkıntılar yaşanmıştır. Dışardan alınan deriler hem kalın hem de büyüktür. Ülke içinde yetişen hayvanların derileri de kullanılmadığından hayvanların ıslah işine girilmiştir. Bu amaçla hayvan

³⁶⁶ Nurettin Aral, “Çiftçilerimizin Kalkınmasında Hayvan Varlığının Önemi”, *İzmir'de Köycülük*, S. 34, İzmir, Mart 1947, s. 19-20.

³⁶⁷ Zeki Mağdenli, “Türkiye Hayvancılığı ve Dericilik”, *Türk Veteriner Cemiyeti Dergisi*, C. 14-15, S. 4, İstanbul, Nisan 1945, s. 17.

³⁶⁸ Yunus Nadi, “Hayvan ve Nebat Hastalıkları”, *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1934, s. 4.

³⁶⁹ BCA, Fon Kodu 30.10.0.0, Yer Numarası 166.155.2, (14.04.1936), s. 1.

³⁷⁰ (Vidala: Çanta ve ayakkabı yapılan tabaklanmış dana derisi) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.56e70ce12553b6.37678031. Erişim Tarihi: 14.03.2016.

³⁷¹ BCA, Fon Kodu 30.10.0.0, Yer Numarası 166.155.2, (14.04.1936), s. 1-2.

yetiştiren köylüye damızlık dağıtılmış, devlet çiftlikleri kurarak fenni usullerde hayvan yetiştirilmiştir. Ancak fakir ve borç içinde olan köylü hayvanlarını bakamamıştır.³⁷²

Islah çalışmaları ve hayvanlara hazırlanan uygun yerler neticesinde 1933-1938 yılları arasında küçükbaş hayvanların derilerden elde edilen gelir 3.500.000-4.000.000 arasında değişmiştir. Dericilik önemli bir geçim kaynağı olmasına rağmen çeşitli hastalıklar ya da derileri yüzme sırasında meydana gelen sorunlardan dolayı bazen deri üretimi az gerçekteşmiştir. Büyükbaş hayvanların derileri ise 1935-1938 yılları arasında ortalama yıllık 380.000 adettir. Büyükbaş deri üretimi yıllık ortalama 350-380 bin olmasına rağmen fabrikaların eline 100 bin kadarı geçmiştir. Yerli sığırlardan ortalama 15 kg deri elde edilmiştir. Ancak dışarıdan sığırlardan alınan derilerin ağırlıkları ise ortalama 22 kg civarında olmuştur. Dericiliğin gelişmesi için ilk önce hayvanların bakımına dikkat etmek gerekmiştir. Hastalıklarla mücadele edilmesi; çeşitli yerlerde et, deri, besi merkezleri kurulması planlanmıştır. Ayrıca köylü ham derileri kendilerine çarık veya başka bir eşya yapmış buda derilerin israf olmasına neden olmuştur. Bunun için köylünün elindeki ham deriyi iyi bir parayla ya da neye ihtiyacı varsa onu vererek deri işleticilerinin alması sağlanmıştır. Bazı yerlerde yine deri toplama yerleri kurulmuştur. Fabrika ve deri üreten yerlerin sürekli denetlenmesi gerekmiştir. Planlanan diğer bir çalışma ise Türkiye Dericilik Enstitüsünün kurulması olmuştur.³⁷³

2.5.4 Hayvan Vergisi Konusunda Yapılan Değişiklikler

En yüksek seviyesine 1930-1931 yıllarında ulaşan hayvan vergisi ekonomik buhranın etkisiyle birlikte halkı zor durumda bırakmıştır.³⁷⁴ Bu nedenle 1839 Numaralı “Hayvanlar Vergisi Kanunu” 06.07.1931 tarihinde kabul edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti içinde bulunan koyun, kıl keçisi, tiftik keçisi, sığır, manda, at, katır, deve, eşek ve domuz türü hayvanların sahipleri vergiye bağlanmıştır. Yabancı memleketlerden Türkiye’ye ithal edilen hayvanlardan o yıl içinde vergi alınmamıştır. Nisan ayı başında henüz bir yaşına gelmeyen davarlar ile iki yaşına gelmeyen sığır, manda ve develer; Eylül ayının on altıncı günü altı aylık olmayan domuzlar ile

³⁷² “Deri Sanayii İçin”, *Akşam*, 9 Teşrinievvel/Ekim 1934, s. 2.

³⁷³ Mağdenli, “Türkiye Hayvancılığı ve Dericilik” ..., s. 17-23.

³⁷⁴ Özer, “Cumhuriyet Döneminde Hayvanlar Vergisi Kanunu ve Uygulanışı” ..., s. 717.

damızlık oldukları belgelenen aygır, boğa, teke, koç ve eşekler, kazanç vergisine bağlı olan hayvanlar ve ordu ve jandarmaya ait binek hayvanları vergiden muaf tutulmuştur. Her sene Nisan ayının birinden on beşine kadar hayvanların, sahipleri tarafından kayıt defterlerine kaydettirilmesi gerekmiştir. Verginin miktarı da belirlenmiş olup baş olarak şu şekildedir:

	1931'de Alınacak	1931'den Sonra Alınacak
Koyun ve Kıl keçi	60 (Kuruş)	50
Tiftik	40	40
Deve	200	200
Manda	150	150
Sığır	100	90
At, İğdiş, Kısırak ve Katır	125	125
Eşek	50	50
Domuz	350	300

Davar ve develer için Haziran ayının ilk haftası; sığır, manda, at, iğdiş, kısırak, katır, eşek ve domuzlar içinse Ekim ayının ilk haftası ödemelerin yapılması gerekmiştir. Bir takım cezalarda bu kanunla uygulanmıştır. İlk olarak işini düzgün yapan ihtiyar heyeti, muhtar ve memurlara ikramiye verileceğinden bahsedilmiştir. Daha sonra ise işini düzgün yapmayan kişilere cezalar verileceği belirtilmiştir. Hayvan sahiplerine ise yoklama sırasında kayıt ettirilmeyen ve yoklamada meydana çıkarılan hayvanlardan üç misli, yoklama zamanından 10 Temmuz'a kadar geçen zamanda kaydettirilmeyen hayvanlardan beş misli, yine yoklama zamanı sırasında hayvanların kendi köylerinden başka bir yere kayıt belgesi olmadan götürülmesinden %20, aynı dönemde kayıt belgesi olmadan başka bir yere götürülen ve orada vergisi verilen hayvan olduğu anlaşılırsa %20, başka bir yere götürülen ancak vergisi verilmeyen hayvanların olduğu tespit edilirse %50 oranında zam uygulanmıştır. Bu kanunla 12 Şubat 1340 (1924) tarihli ve 410 Numaralı, 30 Kânunusani 1926 tarihli ve 729 Numaralı, 22 Haziran 1927 tarihli ve 1134 Numaralı kanunlarla 18 Mayıs 1929 tarihli ve 1454 Numaralı Kanunun on ikinci maddesi geçersiz sayılmıştır.³⁷⁵

1932 yılında Sivas Mebusu Remzi Bey; koyun, kıl keçisi ve tiftik vergilerinin değiştirilmesini ve hayvan sahiplerine vesika ile tuz satılmasına dair Meclise teklif getirmiştir. Tekliflerinin sebeplerine baktığımızda ise koyun ve tiftik fiyatlarının 8-10

³⁷⁵ T.C. Resmi Gazete, Sayı: 1849, 15 Temmuz 1931, Ankara, s. 617-620.

lira olması gerekirken 2,5-3 liraya indiğine bu oranın bir önceki seneye göre daha çok azaldığına, Mersin ile Hafik'te bu oranın yarım liraya kadar düştüğüne değinip 40-50 kuruş olan vergilerin ödenemeyeceğine değinmiştir. Hayvan sahiplerinin çoban kirası, kışın yiyeceği ve tuz parası ve hayvandan alınan vergi gibi masrafları çok olduğuna değinen Remzi Bey, bu nedenle birçok hayvan sahibinin ucuz bir fiyattan hayvanlarını kasaplara sattığını, hayvan varlığının oldukça azaldığını söylemiştir. Azalan hayvan sayısına oranla devletinde elde ettiği gelir azalmıştır. Hayvan vergilerinin baş olarak alınmasının yanlışlığını da vurgulayan Remzi Bey, vergilerin kıymet ve kazanca göre alınması gerektiğini söylemiştir. Tuz vergisi yine bu dönem itibarıyla hayvan sahipleri tarafından zor olarak ödenmiş hatta vergi fazla diye hayvanlara az tuz verilmiştir. Lehistan'da çıkan haberlerde Türkiye'de hayvanlara az tuz yedirildiğinden derileri iyi olmadığı ve Türkiye'den Lehistan'a bir süre deri sokulmadığı yazılmıştır. Bu nedenle tuz vergisinde indirim yapılması gerekmiştir. Tuz vergisi ile hayvan vergisinden yapılacak olan azalmaların devlete zarar vermemesi içinse pamuk, çay, dokuma, kahve, pirinç, limon gibi vergilerin bir miktar arttırılması gerekmiştir.³⁷⁶

28 Mart 1935 tarih ve "2677 Numaralı Kanun"la Hayvanlar Vergisi Kanununda değişiklik yapılmış ve vergisi alınacak hayvanların kaydının yapıldığı mali yıl içinde doğan davaları vergiden muaf tutulmuştur. Ayrıca eklenen geçici bir madde ile yaş ihtilafından dolayı 1934 yılının Nisan ayında henüz kaydettirilmemiş olan davarlardan vergiye tabi olanların kaçak sayılamayacağı belirtilmiştir.³⁷⁷

Halk vergilerin azaltılmasından yana olurken devlette halktan aldığı vergiler sayesinde ayakta kalmıştır. Halkın devlete karşı olan ya da birbirlerine olan borçları günden güne artmıştır. Cumhuriyet Hükümeti ilerlemenin ve ayakta kalmanın yolunun ekonomiye önem vermek, ekonomiyi geliştirmek olduğunu bildiği için bu yönde çalışmalara ağırlık vermiştir. 1934 yılında yine bu çalışmaların bir neticesi olarak tuz vergisi yarı yarıya indirilmiş ve şeker ucuzlamıştır. Emlak vergilerinde ise 1935 yılı itibarıyla %25'lik, hayvan sayım vergisinde de bir indirim planlanmıştır. 1935 yılı

³⁷⁶ BCA, Fon Kodu 30.10.0.0, Yer Numarası 4.19.12, (12.11.1932), s. 2-7.

³⁷⁷ Gönüllü, "Milli Mücadele ve Cumhuriyet Döneminde Hayvanlar Vergisi (1920-1962)" ..., s. 82.

itibarıyla koyun keçi gibi küçükbaş hayvanlarda %25, büyükbaş hayvanlarda ise %35-50 derecesinde bir indirim gündeme gelmiştir.³⁷⁸

Ocak 1936'da hayvan vergisinin yeniden düzenlenmesi konusunda Mecliste geçen konuşmalara baktığımızda: Manisa Milletvekili Refik İnce hayvanları yazmaya çıkan memurlara verilecek ücretlerin nasıl hesaplanacağını sormuş; Bütçe Encümeni Mazbata Muharriri ise Harcırah Kanunundaki özel hükümlere göre hesaplanacağını söylemiştir. Merinoslardan az vergi alındığını dile getiren Eskişehir Milletvekili Emin Sazak'a karşı, Ziraat Encümeni Mazbata Muharriri Yaşar Bey tarafından merinosun ülkede yeni yetiştirilen bir hayvan olduğunu ve sanayide ne kadar önemli olduğunu bu nedenle daha az vergi alındığı cevabı verilmiştir. General Ahmet (Urfa Milletvekili) ise bu konuda vergiden tamamen muaf tutulmasını söylemiştir. İzmir Milletvekili Halil Menteşe ise hayvanların toprağın işlenmesinde kullanıldığı ve arazi vergisi alındığı için aslında hayvan sahiplerinden daha fazla vergi alındığına ve azaltılması gerektiğine değinmiştir. Maliye Vekili Fuat Bey ise vergilerin buhran dolayısıyla bu şekilde olduğunu ve daha sonraki dönemlerde ancak indirim yapılabileceğine dile getirmiştir.³⁷⁹

Yeniden yapılan bir düzenleme ile hayvan vergisi konusunda 2897 Numaralı "Hayvanlar Vergisi Kanunu" 20.01.1936 tarihinde kabul edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti içinde bulunan koyun, kıl keçisi, tiftik keçisi, sığır, manda, at, katır, deve, eşek ve domuz türü hayvanların sahipleri vergi vermeye mecbur tutulmuştur. Yabancı memleketlerden Türkiye'ye ithal edilen hayvanlardan o yıl içinde vergi alınmamıştır. Aynı kanunla vergiden muaf olan hayvanlar belirtilmiştir. Hayvanların vergi için kaydı yapıldıktan sonra doğan hayvanlar; yine kayıt sırasında iki yaşını bitirmemiş sığır, manda ve develer ile üç yaşını bitirmemiş at, katır ve eşekler; damızlık oldukları belgelerle tespit edilmiş aygır, boğa, teke, koç ve eşekler; kanunların uygulanması için çalışan zabıtalara ve memurların binek hayvanları, özel kanunlar nedeni ile vergiden muaf tutulan hayvanlar, hastalığın bulaştığı sürüdeki hayvanlar ki bunların baytarlar tarafından raporla belirtilmesi şartıyla bu hayvanlar vergiden muaf tutulmuştur. Her

³⁷⁸ Yunus Nadi, "Bazı Vergilerin Hafifletilmesi için Alınan Tedbirler", *Cumhuriyet*, 21 Ekim 1935, s. 1-2.

³⁷⁹ Yunus Nadi, "Sayım Vergisi Mühim Mikyasta İndirildi", *Cumhuriyet*, 14 Ocak 1936, s. 1,8.

yıl Mart ayının on beşinde kayıtlama işine başlanmıştır. Hayvanlar yazılı kayıt döneminde hangi mahalle ya da köydeyse oraya kaydedilmiş, 1 Nisandan 15 Nisana kadar köylü elinde ne kadar mal varsa kaydettirmiş ve imzalarını atmışlardır. Hudut dışında otlatılan hayvanlar kayıt zamanı sahipleri tarafından resmi bir vesika ile buldukları yerin defterlerine kayıt ettirilmesi gerekmiştir. Köy ve kasabalarda bu işe bakan ihtiyar meclisleri ya da memurlar tarafından buranın en üst görevlisine bu defterler, en geç Nisanın yirmi ikinci akşamına kadar ulaştırılması gerekmektedir. Yanlış bilgi verdiklerini düşündükleri kişiler için ayrıca bir mazbata yapılarak bu bölgenin en büyük âmirlerine bu kayıt defterlerinin ulaştırılması gerekmiştir. Nisanın genellikle yirmi dördünden sonra Mayısın yirminci günü akşamına kadar hayvanların kontrol edilmesi yoklama kolları tarafından yapılır ve yoklama sonuçları en geç üç gün içinde idari âmirlerine göndermek zorundadır. Kayıt ve yoklama sırasında hayvanların buldukları kaza dışına tezkeresiz çıkmaları yasaklanmış ve binek hayvanlarının kayıtları yanında bulunması gerekmiştir. Gümrük vergisi için Türkiye'ye ithal edilen hayvanların nakilleri sırasında sahipleri tarafından gümrük idaresine gümrük resminin verildiğini gösteren makbuzu göstermesi gerekirdi. Hayvanların kaydı sırasında ülke dışında olan hayvanların sayımdan sonra ülkeye girişleri yine gümrük memurları tarafından sayılarak yurda alınması ile olurdu. Kazanç vergisinde ise kaza dışına nakillerinde yanlarında vergi karneleri ve ruhsat tezkereleri bulunması lazımdı. Vergi miktarları ise baş olarak şu şekildedir:³⁸⁰

Koyun ve Kılkeçisi	40 (Kuruş)
Merinos koyunu	20
Tiftik Keçi	30
Sığır	60
At, İğdiş, Kısırak ve Katır	60
Manda	75
Deve ve Domuz	100

Koyun, kıl keçisi, merinos, deve ve domuzlardan alınacak vergiler Haziran ayında; sığır, manda, eşek, katır ve atlar içinde Eylül ayında birinci taksit olarak planlanmıştır. İkinci taksit zamanı ise yazılı ayların ilk haftaları olarak, kuraklık olursa da Temmuz ya da Ağustos aylarında alınabileceği belirtilmiştir. Vergi sahipleri kendileri adlarına tespit edilen vergilere itiraz edemeyip, ceza vergileri ile ceza

³⁸⁰ T.C. Resmi Gazete, Sayı: 3218, 29 Kânunusani/Ocak 1936, Ankara, s. 6005-6008.

zamlarına itiraz edebilmişlerdir. İtiraz komisyonları tarafından bir karara bağlanan bu itirazlar ihbarname ile sorumlulara bildirilmiştir. Eğer hayvan vergisinin hesaplamalarında bir yanlışlık varsa bunların düzeltilmesi için kişilerin Gelir Müdürlüğüne başvurması gerekmiştir. Aynı kanunla cezalar kısmına da yer verilmiştir. Hayvanların kayıt sırasında kendi köylerinden başka bir köyde kayıt ettirilmelerinden %10, taksit zamanları içinde vergilerin ödenmemesi ve kaza dışına çıkan hayvanlardan %15, yoklama sırasında yoklama yapılmadan başka bir yere taşınan hayvanlardan %20, kayıt ettirilip ancak yoklama sırasında nakil belgesi alınmadan kaza dışına çıkışlarında %50, kayıt sırasında kayıt ettirilmeyip yoklama sırasında ortaya çıkan hayvanların vergilerinden 2 kat, kayıt harici oldukları anlaşılan hayvanlardan 4 kat zam cezası alınmıştır. İşini düzgün yapan çalışanlara ve memurlara maaşları yanında ikramiyelerin de verileceği belirtilmiştir. Görevini düzgün yapmayanlar içinde işlemler yapılmıştır. Sahipsiz hayvanlarla ilgili de bir düzenlemeye yer verilmiştir. 2 gün içinde ortaya çıkmayan yani sahibi olmayan hayvanların satılacağı, vergilerin verilmediği 5 sene boyunca artık hukuk kuralları çerçevesinde cezalar verileceği belirtilmiştir. Bu kanun 1936 yılı başlangıcından itibaren geçerli sayılmış ve “1839 Numaralı Kanunun” ekleri ile düzenlemeleri geçersiz sayılmıştır.³⁸¹

Yapılan çalışmalar ve alınan vergiler kapsamında Mustafa Kemal Atatürk, Kasım 1937’de Meclisin açılış konuşmasında Cumhuriyet rejiminin ülkeye sağladığı faydalardan, memlekette topraksız çiftçinin kalmamasından, çiftliklerin değerlerinin arttırılmasına, hayvan vergilerinin azaltılmaya çalışıldığına ve aslında dış ülkelerle rekabeti güçleştiren vergilerin tamamen ortadan kaldırılması gerektiğine değinmiştir.³⁸² Bu nedenle 1938 yılında Hayvan Vergisi Kanununda değişikliğe gidilmiştir. 23.03.1938 tarihinde 3343 Numaralı “Hayvanlar Vergisi Kanununun Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesine ve Bu Kanuna Bazı Hükümler Eklenmesine Dair Kanun” ilan edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan koyun, kılkeçisi, tiftik keçisi, sığır, sığır, manda, deve ve domuzların sahipleri vergi vermekle yükümlü olmuşlardır. At, katır ve eşekten vergi alınmamıştır. Ayrıca Hükümet, vilayet ve

³⁸¹ *T.C. Resmi Gazete*, Sayı: 3218, 29 Kânunusani/Ocak 1936, Ankara, s. 6005-6008.

³⁸² Yunus Nadi, “Milli Şef Millete, Hükümete Yeni Direktifler Verdi”, *Cumhuriyet*, 2 Kasım 1937, s. 1,8.

belediyelere ait hayvanlardan; hayvanların kaydına başlandığı tarihte iki yaşına gelmemiş olan sığır, manda ve deveden; damızlık oldukları belgelenen boğa, teke ve koçlardan vergi almamıştır. Yoklama belgelerinin yanında bulundurulması kaldırılmıştır. Baş olarak hayvanlardan alınan vergi miktarı ise şöyledir:

Merinos Koyunu	20 (Kuruş)
Tiftik Keçi	25
Koyun ve Kıl Keçi	40
Sığır	35
Manda	75
Deve ve Domuz	100

Vergilerin koyun, kılkeçisi, tiftik, merinos, deve ve domuzlar için Haziran ayının ilk haftası; sığır ve mandalar içinse Eylül ayının ilk haftası ödenmesi kararlaştırılmıştır. Ülkede iklim şartları nedeni ile bazı bölgelerde koyun, keçi ve tiftik için taksit zamanlarının Temmuz-Ağustos aylarının ilk haftaları ödenebileceği belirtilmiştir.³⁸³

2.5.5 İstanbul Hayvan Borsası'nın Etkileri

İstanbul, Türkiye'nin en çok kasaplık hayvan alan ve tüketen şehri olmuştur. Anadolu'nun en uzak yerlerinden İstanbul piyasasına hayvanlar getirilmiştir. Her sene İstanbul'a gelen hayvanların ortalama adedi 700 bin baş ve 33 milyon kiloyu bulmuştur.³⁸⁴ İstanbul Hayvan Borsasının kolay çalışması için Ekonomi Bakanlığı tarafından 1-2. 9. 1939 tarihinde 29989/5976 sayılı yazıları ile sığırların üç gün Tophane'de, koyunlarında Okmeydanı'nda dört gün karantina altında tutulması ve daha sonra çıkarılması kararlaştırılmış bu şekilde yoğunluk azaltılmaya çalışılmıştır. Borsanın et işleri ile ilgilenmesi ve mezbahanın diri satış işlerini üstlenmesi, mezbaha karşısında bir de et şubesi açılması, işin çabuk ve düzgün yapılması işlerin ilerlemesini sağlamıştır.³⁸⁵ Borsaya satılmak üzere getirilecek hayvanların barınması için yerler yapılması ve bu hayvanlara yem ve suyun sağlanması konusunda çalışmalarına devam

³⁸³ T.C. Resmi Gazete, Sayı: 3869, 30 Mart 1938, Ankara, s. 9557.

³⁸⁴ İstanbul Hayvan Borsası (1928-1934) ..., s. 69.

³⁸⁵ İstanbul Hayvan Borsası (1928-1934), ..., s. 20-22.

etmiştir. Ekonomi Bakanlığı istediği zaman bu kurumun çalışma çevresini genişletebilmiştir.³⁸⁶

Etlere ise gerek diri hayvanlar olarak gerekse mezbahada kesilip et şeklinde borsaya girmiştir. Etlere borsaya alınması bütün et satışlarının borsa beyannameleri üzerinde gösterilmesi, malın miktarını, fiyatını ve alıcı ile satıcının ismi imzası gibi durumlar ile satışların düzenli bir şekilde yapılması sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak bazen bu işlerin takibi konusunda aksaklıklar yaşanmıştır. Perakendeciler veresiye aldıkları etlere karşı bir ticari vesika yerine geçecek herhangi bir borsa kâğıdını imza etmenin kendilerine zarar vereceğini düşünmüşlerdir. Perakendeciler hem önceden beri senet imzalamamışlar hem de perakendecilerin veresiye aldıkları etlerin parasını ödeme vakitleri geldiği zaman verecek yedek sermayeleri olmamıştır. Etlere borsaya girmesinden doğan bu karışık ve doğru olmayan bazı işlerden dolayı birtakım düzenlemelerin yapılmasına karar verilmiştir. Hayvanların kesildikten sonra ise gövdelerinden ayrı olarak satılan baş, ciğer, iškembe ve ayaklarına sakatat denilirdi. Bunlar hayvan kesildikten sonra hayvan sahipleri tarafından toptan satılırdı. İstanbul'da 1930'lu yıllarda 80-100 arası değişen sakatat dükkânları vardı. Ticarete bağırsak ve deri esnaf arasında sakatat girmezdi. Ancak borsa talimatnamesinde bir iki yıl yapılan çalışmalarda sakatatlarında borsada yokken borsa içine alınması kararlaştırılmıştır. 1932-1933 yılları arasında İstanbul'da iyi ve kötü olarak 600.000 bağırsak olmakla beraber koyunların çeşidine göre bu sakatatlar değişmiştir. Hayvan derileri ise yine hayvan sahipleri ile alıcı arasında yapılan anlaşma sonucunda satılmış; yapaklı, yapaksız, bir kırkım, iki kırkım olarak ayrılmıştır.³⁸⁷

İstanbul Hayvan Borsasında diri hayvan satışlarına baktığımızda: 1931 yılında 642.277, 1932'de 515.079, 1933'de 660.742, 1934'de 640.508, 1935'de 655.635, 1936'da 774.807, 1937'de 686.490, 1938'de 739.693, 1939'da 750.231 adet şeklinde olmuştur.³⁸⁸ Diri hayvan satışları 1931-1935 yılları arasında dalgalanmalar yaşasa da 1936 yılında en yüksek seviyesine çıkmıştır. Ardından 1937 yılında bir azalma yaşasa da 1938-1939 yılları arasında tekrar artmıştır.

³⁸⁶ *İstanbul Hayvan Borsası (1928-1934)*, ..., s. 19.

³⁸⁷ *İstanbul Hayvan Borsası (1928-1934)*, ..., s. 42-46.

³⁸⁸ *Hayvanlar İstatistiği (1940)*, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Yayın No: 174, Ankara, 1942, s. 143-144.

1930-1934 yılları arasında karaman, dağlıç, kıvırcık, kuzu, keçi ve öküz; borsa tarafından Yunanistan, İskenderiye ve Hayfa'ya satılmıştır. En çok karaman en az ise öküz gönderilmiştir. Borsada en çok satılan hayvan ise Karaman olmuştur. Bu karamanlardan en çok Şarki Anadolu'dan kızılkaraman, ikinci olarak ise Orta Anadolu'dan akkaraman gelmektedir. Akkaraman alımı 15 Haziranda başlar ve Eylül'e kadar, kızılkaraman alımı ise 15 Temmuzdan başlayıp Ocak ayına kadar devam ederdi. Dağlıç ise Orta Anadolu'dan, kıvırcık ve kuzular Trakya ve Marmara Bölgesi'nden gelirdi. Karadeniz Bölgesi'nden gelen karayakalar yine kıvırcık gibi muamele görürlerdi. Dağlıç mevsimi ise Nisan, Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarıydı. Kuzu alımı yine ocak ayında başlar ağustos ayında biterdi.³⁸⁹

2.5.6 Süt ve Et Meselesi

Hayvancılık 1930'lu yıllarda ziraat ve ticaret ile birlikte değerlendirilmiş ayrı olarak ele alınamamıştır. Yabancı memleketlerde belli başlı bir üretim konusu olmuş, hayvanın eti, sütü, derisi için ayrı ayrı müesseseler kurulmuştur. Yine Avrupa memleketlerinde ülkedeki ineklerin 3-4 katı süt veren inekler ve daha güçlü hayvanlar yetiştirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda ülkedeki hayvan neslinin ıslahı, hayvanlardan alınan verimin artırılması, salgın hastalıklarla mücadele, et ihtiyacının halledilmesi gibi konular üzerinde durulmuştur.³⁹⁰

Süt ve et fiyatlarında Cumhuriyetin ilanından itibaren sürekli değişimler yaşanmış, bu fiyatların dengelenmesi konusunda çalışmalar yapılmıştır. 1933 Kasım ayında süt fiyatları artmıştır. İstanbul Sütçüler Cemiyeti, İstanbul içinde ve civarında bulunan mandıralarda sütün toptan 14-15 kuruşa satıldığını bu nedenle perakende olarak sütün 20-25 kuruşa satılması gerektiğini; 4-5 kuruşa satılan sütlerin belediye zabıtası talimatnamesi gereğince satılması yasak ve yağı alınmış sütler olduğunu bildirmiştir. Ayrıca çoğu ülkelerde sütün litresi 10-12 kuruşa satılırken ülke içinde bir bardak süte 10 kuruş verilmiştir.³⁹¹ 1934 yılında süt meselesi önemli bir konu olmaya devam etmiş ve ucuz süt satıldığına dair birtakım haberler çıkmıştır. Ancak yalnız ülke içinde değil süt üretimi fazla olan ülkelerde bile ucuza süt satılmamıştır. İstanbul'da

³⁸⁹ *İstanbul Hayvan Borsası (1928-1934)*, ..., s. 58-59.

³⁹⁰ "Servet Kaynağı Olan Hayvancılık İçin Mühim Bir Teşebbüs", *Açık Ses*, 5 Aralık 1936, s. 1.

³⁹¹ "Süt Fiyatları Çok Pahalıdır", *Akşam*, 29 Teşrinisani/Kasım 1933, s. 1.

bu yıl içinde yirmi bin litre süt verebilecek inek varken piyasalarda satılan süt miktarı yalnızca bin litreden biraz fazla olmuştur. Ayrıca süt üretiminin sağlıklı bir şekilde yapılması konusu gündeme gelmiş ve Sıhhiye Vekilinin bu konu ile daha çok ilgilenmesi gerekmiştir.³⁹² Süt meselesi 1935 yılında da devam etmiş, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı sütlerin ne şekilde üretilip satılacağı konusunda açıklamalarda bulunmuştur. Hastalıklı hayvanlar ile ilaçla tedavi edilen hayvanların sütleri, kötü kokan, rengi değişmiş sütlerin satılması yasaklanmıştır. Süt veren hayvanların bakımının sağlıklı ortamlarda yapılması ve sütlerin nakilleri ya da satışları sırasında etiketlerinin konulması açıklanmıştır. Sütlerin bir yerden başka yere taşınması sırasında gerekli hava ısisının ayarlanması, kapların temiz olmasını da belirten Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı yoğurtlar için de birtakım kurallar belirlemiştir. Yoğurtların %30 ya da %40'ı arasında yağ oranının olması, üzerlerine etiketlerin yazılması ve kapalı kutularda saklanması gerekmiştir.³⁹³

1939 yılında İstanbul Belediyesi tarafından bir heyet oluşturulmuş ve heyet et, süt meselesi ile ilgili incelemelerde bulunmuştur. Heyette görev yapan kişilerden biri süt meselesini şu şekilde açıklamıştır:

“- Süt meselesi her şehir bilhassa İstanbul için en mühim derterden biridir. Fakat tespit ettiğimiz esaslara göre süt işini esaslı surette hallettiğimize kani bulunuyoruz. Bu o esaslara göre raporumuzu hazırlayarak Doktor Lütfü Kırdar'a vereceğiz. Raporumuzda inekçilere dokunulmamasını teklif edecek değiliz. Yalnız süt sağma usullerinde daha fazla sıhhi kaidelere riayet edilmesini ileri süreceğiz. Buradan başka belediyenin bir süt fabrikası tesis etmesini istiyoruz. Süt müstahsilleri, ineklerinden aldıkları sütleri kendi damgalarını ihtiva eden kaplarla doğru bu fabrikaya sevk edeceklerdir. Sütlerde bu fabrikada işlendikten sonra gerekli yerlere gönderilecektir...”³⁹⁴

Süt meselesinden başka diğer bir önemli konu ise et sorunu olmuştur. 1939 Şubat ayında alınan tüm önlemlere rağmen et sorun olmaya devam etmiş, Celal Bayar Hükümeti'nin aldığı önlemler etkisiz kalmış ve et fiyatları ucuzlamamıştır. Bunun

³⁹² Tahsin Çoşkan, “Memlekette Süt Derdi”, *Kurun*, 25 İkinciteşrin/Kasım 1934, s. 7.

³⁹³ “Hükümet Süt İşini Kökünden Halletmek Üzeredir”, *Tan*, 25 Temmuz 1935, s. 3.

³⁹⁴ “Süt, Ekmek ve Et Derdi Hallediliyor”, *Tan*, 30 İkincikanun/Ocak 1939, s. 8.

diğer bir nedeni de hayvan sahipleri satışlarını yaparken arada bulunan komisyoncular aracılığı ile yaparlardı. Tan Gazetesi komisyonculukla ilgili şu ifadelere yer vermiştir:

“Mesela Erzurum’daki satıcıdan kafa hesabıyla İstanbul’daki alıcıdan kilo hesabıyla komisyon alınır. Erzurum’daki satıcılar komisyoncuya verecekleri miktarı mal fiyatı üzerinden hesapları. Bu komisyonu toptan olarak alıcı evvela öderdi. Malın mezbahaya gelişinde de kilo hesabıyla ayrıca yine bu komisyoncuya para verilirdi. İstanbul’da piyasaya hâkim vaziyette olan koyun tüccarları, muamelelerini görünüşte komisjonsuz ve doğrudan doğruya Erzurum’daki tüccarlarla yaparlardı komisyon vermezlerdi. Fakat İstanbul’da yapılırken, müşterileri olan küçük toptancılardan gerek Erzurum ve gerekse İstanbul komisyonu olan parayı zamlarla birlikte alırlardı. Bu para açıktan ve hususi bir kârdi.”³⁹⁵

Ziraat Kurumu hayvancılığı ve et işini düzene koymak için çalışmasına rağmen örneğin Erzurum’daki hayvan tüccarları Ziraat Kurumu ile iş yapmaktan kaçınmıştır. Bunun nedeni ise Ziraat Kurumunun alacağı hayvan sayım vergisi olmuştur. Erzurum’daki hayvan tüccarları sayım aylarında ellerinde hayvan bulundurmamış ve kendilerini sayım vergisinden muaf tutmaya çalışmışlardır. Denizden ve karadan sevk edilen hayvanların çoğunu ise aynı sayım makbuzu ile sevk etmişlerdir. Bitlis ili de 1939 yılı itibarıyla hayvan alım ve satımında önemli illerden biri olmuştur. Suriye’de koyun kralı olarak tanınan Kebolzade Rıza adlı kişinin elinde bulunan hayvan ticaretinin diğer bir kolu Siirt’tedir. Siirt’teki hayvan ticareti ise Seyit Hacı Süleyman tarafından idare edilmiştir. İstanbul’daki tüccarların bazıları Rıza ile haberleşme içinde olmuş ve İstanbul dışında Ankara, Adana, İzmir, Yunanistan, Suriye, İran, Irak’a hayvan ticareti yapılmıştır.³⁹⁶

2.6 Doğu Anadolu’nun Hayvancılık Bakımından Önemi

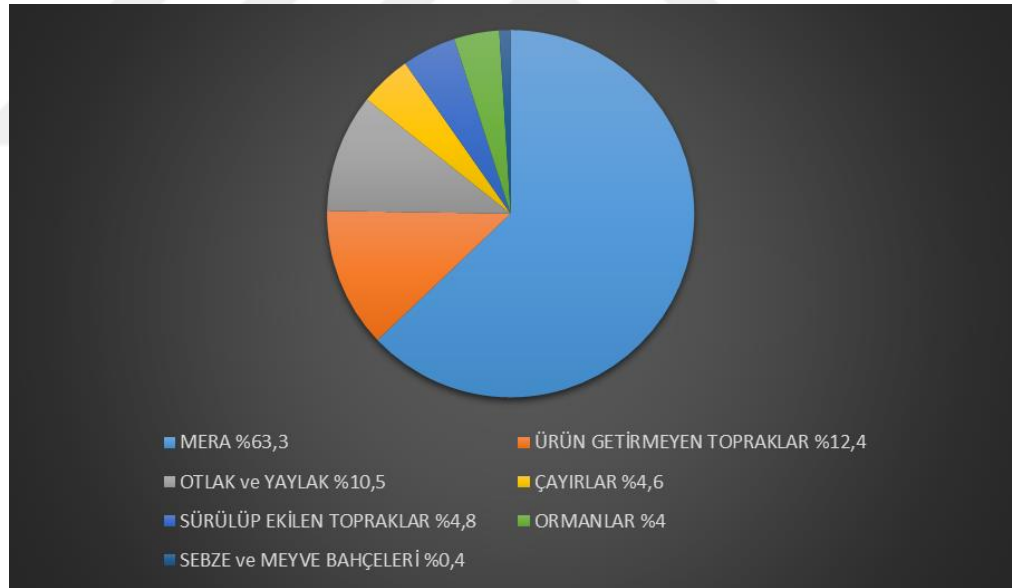
Doğu vilayetleri Karadeniz’de Trabzon ve Gümüşhane; Orta Anadolu’da Sivas, Doğu’da Bingöl, Elazığ; Güney’de Diyarbakır, Siirt ve İran, Irak arasında kalan yeri kapsamaktadır. Doğu vilayetleri coğrafi konum itibarıyla Karadeniz, Hindistan, Orta Asya, Bağdat, Suriye, Batı Anadolu ve Kafkasya ile olan yol bağlantısı üzerinde bulunmuş önemli ticaret limanı olan Akdeniz’e ulaşan ve oradan Mısır ve Filistin’e

³⁹⁵ “Yediğimiz Etin Hikâyesi”, *Tan*, 5 Şubat 1939, s. 1,10.

³⁹⁶ “Yediğimiz Etin Hikâyesi”, *Tan*, 5 Şubat 1939, s. 1,10.

giden mallar sayesinde önemli bir rol oynamıştır. Doğu vilayetlerinde iklim oldukça soğuk olmakla beraber, yüksek yaylalar, vadiler ve zengin ovalara sahip olması hayvancılık ile uğraşılmasına; Karadeniz’de ise fındık ve çay yetiştirilmesine imkân vermiştir. Genel olarak Türkiye’nin %17,4 oranlık bir alanını kaplayan Doğu illeri, yine Türkiye’nin genel olarak otlak ve yaylaklarının %48’ini oluşturmaktadır. Doğu illerinin 13.303.000 hektarlık yüzölçümünün %78’ini çayır, otlak, yaylak ve meralar kapsamaktadır. Bu nedenle bu illerde hayvancılık önemli bir yere sahip olmuştur. Yüksek yayla özelliğine sahip olan Kars, Erzurum, Ağrı ve Van vilayetlerinde hayvancılık için çok fazla müsait yerler vardır. Iğdır, Tuzluca, Hakkâri, Oltu ve Erzincan hem hayvancılık hem de ziraat için müsait yerlerdir. Artvin, Rize ve Erzurum’da Yusufeli civarında ise tütün, narenciye (turunçgiller), kuru ve yaş meyve, zeytin ve çay gibi tarımsal ürünler yetiştirilmiştir. Bağ ve bahçe işleri ile tahıl yetiştirilen yerler ise Ağrı, Erzurum, Van, Kars, İspir, Narman ve Muş’tur.³⁹⁷

TABLO 10: Doğu Anadolu Topraklarının Varlığı³⁹⁸

Doğu illerinde yetiştirilen hayvanlara baktığımızda: Kızılkaraman, beyaz karaman, yerli ırktan herik koyunları,³⁹⁹ (Karadeniz’in geçit bölgelerinde yetiştirilen,

³⁹⁷ “Doğu İllerimizin Hayvan Yetiştirme Bakımından Ehemmiyeti” ..., s. 41-47.

³⁹⁸ “Doğu İllerimizin Hayvan Yetiştirme Bakımından Ehemmiyeti” ..., s. 46-47.

³⁹⁹ “Doğu İllerimizin Hayvan Yetiştirme Bakımından Ehemmiyeti” ..., s. 47.

beyaz renkli, kaba ve karışık yapağılı bir tür koyun.)⁴⁰⁰; Göle, Çıldır Şark kırmızısı ırkı⁴⁰¹ ve Simental (İsviçre'den köken alan, İsviçre sığır varlığının % 51'ini oluşturan en eski ve en geniş alana yayılmış sığır ırkları arasında yer alan hızlı büyüme ve gelişmesi; üstün süt, tereyağı, peynir verimi ve iş hayvanı olarak kullanılabilmesi nedeniyle pek çok bölgede aranan bir ırk)⁴⁰², Karadeniz'le Erzincan civarında yerli kara ırkı sığırlar, atlardan Orlov (Rus), yerli Nonius ve yarımkarı Arap yetiştirilen cinslerdendir. Şark kırmızısı ırk sığırların menşei Kars ilinde Göle ve Çıldır kazalarıdır. Van'da yine Herik denilen koyun yünleri üretilmiş, yapağı ve kıl miktarı yıllık 3,5– 4 milyon kilo arasında olmuştur. Doğu illeri yapağı üretiminin ancak %9 oranını karşılamıştır. Ham derilerden sığır, manda, koyun ve keçi derileri üretilmiş; Kars vilayeti sığır derisinde en iyi üretim yapan yer olmuştur. Doğu illerinde (Ağrı, Erzurum, Erzincan, Kars, Muş, Van, Hakkâri, Artvin ve Rize) 1934 yılı itibarıyla 27.678 adet sığır derisi, 139 manda derisi, 105.740 koyun ve keçi derisi olmak üzere toplam 133.557 adet ham deri elde edilmiştir. Bağırsakların sayısı ise tespit edilememiştir.⁴⁰³

TABLO 11: 1933-1937 Yılları Arasında Doğu Anadolu'da Bulunan Hayvanlar Ve Hayvanların Sayıları (Adet)⁴⁰⁴

Yıllar	Koyun	Kılkeçisi	Tiftik	Sığır	Manda	At	Katır	Eşek	Deve
1933	1.441.772	500.521	14.061	611.690	47.349	45.027	2.459	20.066	641
1934	1.259.954	436.345	13.346	575.326	40.892	55.369	2.291	21.106	876
1935	1.682.505	488.123	18.809	643.306	40.394	47.868	2.969	24.188	832
1936	1.847.030	543.180	30.405	723.535	48.748	51.574	3.744	22.702	798
1937	2.016.654	479.887	40.592	788.425	52.789	53.930	4.069	23.541	486

1934 yılından sonra 1937 yılına kadar hayvan sayılarında genel olarak artışlar yaşanmıştır. En çok koyun, en az katır ve deve yetiştirilmiştir.

⁴⁰⁰

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.56c48cb14bf735.41596731. Erişim Tarihi: 22.12.2015.

⁴⁰¹ “Doğu İllerimizin Hayvan Yetiştirme Bakımından Ehemmiyeti” ..., s. 47.

⁴⁰² <http://ne-demek.net/anlam%C4%B1/Simental-s%C4%B1%C4%9F%C4%B1r%C4%B1-ne-demek.html>. Erişim Tarihi: 22.12.2015.

⁴⁰³ “Doğu İllerimizin Hayvan Yetiştirme Bakımından Ehemmiyeti” ..., s. 47-57.

⁴⁰⁴ “Doğu İllerimizin Hayvan Yetiştirme Bakımından Ehemmiyeti” ..., s. 49.

Hayvan mahsullerine baktığımızda ilk olarak süttten bahsederek süttün; sağlıklı bir şekilde üretilmesi, çocuk, yaşlı ve hastaların bu sütleri tüketmesi sonucunda hayvan süttünde bulunan verim insanlara geçmiştir. Bu kapsamda 1931 senesinde Sağlık Vekâleti, sütlerin ne derece üretildiği ve satıldığı konusu üzerinde durmuş; hayvan hastalıkları özellikle bu senelerde verem fazla olduğundan dolayı hastalıkların da sütlere geçmemesi için çalışmalar yapmıştır. Sütlerin pastörizesine yani içindeki mikropların öldürülmesi için tesislere ağırlık verilmiştir. Kaymak, yoğurt gibi ürünlerin ürüne uygun kâğıtlarla kaplanmasına, sağlık memurları tarafından sık sık ahırların teftiş edilmesine dikkat edilmiştir. İktisat Vekâleti tarafından süttçülük için laboratuvarlar kurulmuş ve buralarda sütlar incelenmiştir. Almanya'daki süttçülük enstitüsü ile de iletişime geçilmiştir. Ayrıca bu yıl Hâkimiyet-i Milliye Gazetesinde, Amerika'daki ideal bir sütt sağım evinin örneği gösterilmiştir. Elektrikli sütt emme aletlerinin kullanıldığına dikkat çeken gazete 12 dakikada 50 ineğin sağıldığını belirtmiştir. Bu usulün ilk uygulandığı yer olarak ise "Walker Gordon Süttanesi" olarak yazılmıştır.⁴⁰⁵ Ayrıca sütt miktarının azlığından dolayı diğler devletlerden 120 bin liralık sütt tozu alınmıştır. Bu ihtiyacı azaltmak amacıyla Kars'ta sütt tozu ve öz sütt üretme için bir sermayedar tarafından fabrika kurulmasına karar verilmiştir. Kutular içinde sütt üretmek ve ülkenin çeşitli yerlere dağıtılması planlanmıştır. Almanya'ya gidilip bu fabrikaların örnekleri görülmüştür.⁴⁰⁶

Sığırcılık ve sığır mevcudu oranıyla ülkede başta gelen illerden biri olan Kars'ta işletme bakımından gelişme sağlanmıştır. 1934 yılı itibarıyla genel olarak Türkiye'de üretilen sütt miktarı 2.546.994 ton olup bunun 1.488.304 tonu inek süttü, 845.511 tonu koyun ve keçi süttü, 212.179 tonu manda süttüdür. Doğu vilayetlerinde ise 1934 yılı itibarıyla, 275.139 ton inek süttü, 123.969 ton koyun ve keçi süttü, 27.091 manda süttü ve toplam 426.199 ton sütt üretilmiştir. 1937 yılında Doğu illerimizin sütt üretim miktarı %39,9'dur. Bu oranın büyük bir kısmını Kars ili oluşturmaktadır (%33,1). Sütt miktarı ve et miktarının 1937 yılında çoğalan hayvan sayısına göre arttığı gözlemlenmiştir. Memleket içinde 1933-1934'de 1.474 milyon, 1934-1935'de 1.511 milyon ve 1935-1936'da 1.586 milyon litre sütt üretimi yapılmıştır. Ancak elde edilen

⁴⁰⁵ "Sütt Meselesinin Sıhhat ve İstihsal İtibarıyla Büyük Ehemmiyeti Vardır?", *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Şubat 1931, s. 4.

⁴⁰⁶ "Kars'ta Bir Sütt Hülâsası Fabrikası Açılıyor", *Akşam*, 22 Kânunusani/Ocak 1933, s. 1-2.

süt miktarı yine de az olmuştur. Çünkü bilgili elamanlara, teşkilatlı bir yapıya ihtiyaç vardır.⁴⁰⁷

Doğu illerinde süttten başka etin işlenmesi, sucuk, pastırma ve salam haline getirilmeleri bazı vilayetlerde gelişigüzel yapılmış, bu alanda çalışacak bilgili kişiler olmadığı için üretim işi yavaşlamıştır. Ardahan'dan Zonguldak ve İstanbul'a kavurma, sucuk, salam ve pastırma gönderilmiş; 1937 yılında Kars'ta 41.000 kilo pastırma, 38.000 kilo kavurma, 5.000 kilo sucuk ve 4.000 kilo salam üretilmiştir. Kars'tan sonra pastırmacılıkta Erzurum ili gelmiştir. Kars ilinin diğer bir faaliyeti ise kaz yetiştiriciliği olmuş, küçük bir işletmede kaz ciğeri ve yağı üretilmeye çalışılmıştır. Süt ile etten başka yağ, peynir ve derilere baktığımızda: Kars ilinde Kaşar ve Gravyer peyniri (İsviçre kökenli bir peynir) 1931 de 26.600, 1932 de 30.500, 1933'te 20.000, 1934 de 12.900, 1935 de 14.500, 1936 da 45.100, 1937 de ise 57.000 kg olarak üretilmiştir. Doğu illerinde özellikle Kars'ta tereyağı, eritilmiş yağ ve kaşar, gravyer (İsviçre), krem ve rokfor (Fransa), felemenk (Hollanda), edamer (Hollanda), tilsiter (Doğu Prusya), trapist gibi peynirlerin (Bosna-Hersek) ve Edirne beyaz peynirlerinin üretilmesini yaygınlaştırma ve bu maddelerin Kars için önemli bir ihracat ürünü olabilmesi için geliştirilmesi gerekmiştir.⁴⁰⁸

İç ve dış ticarete baktığımızda: İç ticarete Kars, Erzurum, Ağrı, Van ve Muş illeri; İç Anadolu ile İstanbul'un en önemli hayvan pazarlarıdır. İç Anadolu'dan ve diğer bölgelerden her sene hayvan alıcıları gelir Kars- Erzurum pazarlarından canlı hayvan alırdı. Buralardan koşu için genç öküz, pastırmalık inek ve damızlık hayvanlar alınan en çok hayvan türü olmuştur. İstanbul'a ise daha çok kasaplık hayvanlar gönderilmiştir. İç Anadolu'dan gelen alıcılar daha çok Mart ve Nisan aylarında gelmişler, bu aylarda hayvanların fiyatları belli olduğundan alıcı ile satıcı arasında ya da diğer alıcılar arasında rekabetten dolayı fiyatlar yükselmiş Mayıs ayına kadar bu

⁴⁰⁷ “Doğu İllerimizin Hayvan Yetiştirme Bakımından Ehemmiyeti” ..., s. 53. (Makale de Türkiye genelinde toplam süt miktarı 2.546.994 ton olarak yazılmış ve bunun 1.488.304 tonu inek sütü, 845.511 tonu koyun ve keçi sütü, 27.091 tonu da manda sütü olarak hesaplanmıştır. Ancak 27.091 ton süt, genel olarak Türkiye'deki manda sütü miktarını değil sadece Doğu'da yetişen mandalardan alınan ton miktarıdır. Çünkü toplamda verilen 2.546.994 sayısına ulaşmak için genel itibarıyla manda sütünün miktarı 212.179 ton olması gerekmektedir.) (Makale de Doğu illerinde elde edilen süt miktar oranı toplamda 423.059 ton olarak hesaplanmıştır. Ancak toplamın doğru şekli 426.199 ton olması gerekmektedir.)

⁴⁰⁸ “Doğu İllerimizin Hayvan Yetiştirme Bakımından Ehemmiyeti” ..., s. 55-56.

fiyat yüksekliği devam etmiştir. Bazen de Haziran ayı sonuna kadar sürmüştür. Yağış ve ot durumu satışı etkilerdi. Ot durumu iyi olursa hayvanların fiyatı artardı. Ancak ot durumu o sene için kötüyse hayvanın fiyatı düşerdi. Kurak olduğu dönemlerde satışlar az olurdu. Alıcılar ot ve yağmur durumunu iyice tespit etmeden Doğu illerinden hayvan almaya gitmezlerdi. Haziran ayından sonra fiyatlar biraz daha düşmeye başladılar ve bu sırada Suriye'ye ve Sovyet Rusya'ya hayvan satışları başladılar. İstanbul piyasasına ise ancak sonbaharda satışlar yapılırdı. Doğu illerinden İstanbul'a senelik 160.000- 180.000 (baş) arası koyun ve 8.000- 10.000 (baş) arası inek satılırdı. Hayvan sevkiyatından sonra yağ, peynir, pastırma, süttozu, kavurma, ham deri ve yapağı gibi ürünlerin sevkiyatının toplamı da önemli tutarlara ulaşmaktaydı.⁴⁰⁹

Doğu vilayetleri hem Sovyet Rusya hem de İran ve Irak'la ticari ilişkiler içinde olmuş, üretilen bazı ürünler İç Anadolu'ya oradan İstanbul'a; bazıları Karadeniz'de Hopa, Trabzon ve Rize limanlarına gönderilmiştir. Ancak iller geniş bir coğrafyada dağılmış olmasına rağmen demiryolları fazla gelişmemiş,⁴¹⁰ şose⁴¹¹ yol da fazla gelişmeyip sadece Kars, Erzurum ve Artvin'de gelişmiştir. En önemli şose yolları ise üç kol şeklinde sıralanmıştır. İlki Trabzon'dan başlayarak Erzurum – Hasankale ve Ağrı üzerinden İran'a ulaşan 688 km transit yoludur. İkincisi ise Hopa, Artvin, Ardahan, Kars üzerinden, birinci kolu Sarıkamış ve Erzurum'a diğer kolu Kağızman, Tuzluca, Iğdır üzerinden Ağrı'ya ulaşan yoldur. Üçüncü yol ise Erzurum-Erzincan'dan Sivas ve Yozgat'a uzanan transit yoludur. Nakliye aracı olarak ise daha çok kamyonlar ve otomobiller kullanılmış; ayrıca öküz arabası, at, katır, deve gibi hayvanlar tercih edilmiştir. Kış aylar şiddetli olduğu zamanlarda ise kızaklar kullanılmıştır. Kars vilayetinde ise daha çok “furgon” denilen çift atlı arabalarda nakliyat yapılmıştır. 1937 yılına doğru devlet Trabzon-İran yolunun işletilmesinde yolcu ve eşya taşınmasında kolaylıklar sağlamıştır. Ancak Doğunun diğer illerinin bu yollarının geliştirilmesi daha yavaş olmuştur. Nakliye ücretleri ise daha çok kamyoncu ve komisyoncuların kararı ile belirlenmiştir. Nakliyelerce yapılan hayvan sayımında hayvan yavrularından, erkek damızlıklardan, nakliyede kullanılan hayvanlardan,

⁴⁰⁹ “Doğu İllerimizin Hayvan Yetiştirme Bakımından Ehemmiyeti” ..., s. 58-59.

⁴¹⁰ “Doğu İllerimizin Hayvan Yetiştirme Bakımından Ehemmiyeti” ..., s. 43-50.

⁴¹¹ Şose: Genellikle taş kırıkları üzerine kum döşenip silindir geçirilerek yapılan yol. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=299619. Erişim Tarihi: 10.04.2019.

askeriyeye ait hayvanlardan vergi alınmadığından bu hayvan sayılarının aslında az olduğu, gerçekte hayvanların daha fazla olduğu tahmin edilmiştir. Nakliyelerce yapılan hayvan sayımında hayvan yavrularından, erkek damızlıklardan, nakliyede kullanılan hayvanlardan, askeriyeye ait hayvanlardan vergi alınmadığından bu hayvan sayılarının aslında az olduğu, gerçekte hayvanların daha fazla olduğu tahmin edilmiştir.⁴¹²

Dış ticarete ise Suriye, Sovyet Rusya ve İran'a önemli ürünler satılmış ayrıca Trabzon, Hopa ve Rize limanlarından diğer ülkelere mallar gönderilmiştir. En çok satış yapılan ülke Sovyet Rusya olmuş ve Rusya daha çok kasaplık hayvanlar, yün, pamuk, av derileri, ham deri ve ot gibi malzemeler almıştır. Rusya'dan ise Türkiye; petrol, benzin, mazot, şeker, demir ve inşaat malzemeleri satın almıştır. Hayvan tüccarları 1937 yılına kadar birbirleri ile yolsuz rekabette bulunarak Sovyet Rusya'ya hayvan ihracatı için sözleşme yaparlardı. Bu rekabetler dolayısıyla hayvanlar değerinde satılmamış, Sovyet Rusya'da ticaretin devlet monopolü (tekeli) sistemine girmesinden sonra (1930) büyük fiyat düşüklüğüne maruz kalmıştır. 1930-1936 yılları arasında Sovyet Rusya ile ihracatta kasaplık hayvanlar olarak öküz, inek ve koyun satılmıştır. Tüccarlar zamanla Anadolu'dan ürün almaktansa Sovyet Rusya'dan yabancı bir ürünün ülkeye sokulması yoluna gitmiştir. Böylece tüccarlar Sovyet Rusya'ya bağlı kalmıştır. Bu gibi ticaret ilişkilerinin ülkenin lehine çevirmek amacıyla "3018 Sayılı Kanun" a dayanarak 1937 yılında merkezi Kars'ta olmak üzere "Doğu ve Cenup Vilayetleri Mıntıkası Canlı Hayvan İhracatçıları Birliği Türkiye Anonim Şirketi" kurulmuştur. Böylece Sovyet Rusya ile 1932 yılından 1937 yılına kadar olan satışlarda %18- %20 oranında bir artış yaşanmıştır. Satışların % 70'ini kasaplık hayvanlar oluşturmuştur. Sovyet Rusya ile kasaplık hayvan ihracatına baktığımızda 1931 yılında 71.061, 1932'de 212.883, 1933'de 157.331, 1934'de 205.724, 1935'de 165.255, 1936'da 155.671 (adet) baş şeklinde olmuştur. Kıymetleri (lira) ise 1931'de 1.073.836, 1932'de 2.529.334, 1933'de 1.409.884, 1934'de 1.642.281, 1935'de 1.277.396, 1936'da 1.152.676, 1937'de 1.019.496 şeklinde olmuştur.⁴¹³

⁴¹² "Doğu İllerimizin Hayvan Yetiştirme Bakımından Ehemmiyeti" ..., s. 43-50.

⁴¹³ "Doğu İllerimizin Hayvan Yetiştirme Bakımından Ehemmiyeti" ..., s. 59-60.

TABLO 12: Türkiye'nin Geneli İtibarıyla Canlı Hayvan İhracatında Doğu'nun Aldığı Oranın Karşılaştırılması (Baş)⁴¹⁴

YILLAR	TÜRKİYE	DOĞU	DOĞU ORANI %
1931	770.658	71.061	9,2
1932	728.000	212.891	29,3
1933	821.653	157.331	20,3
1934	975.471	205.724	21,1
1935	851.647	164.255	19,2
1936	671.100	155.671	26,5
1937	58.048	113.121	20,8

Doğu illerinin canlı hayvan ihracatı, ülkenin genel hayvan ihracatına göre % oranında aldığı değer daha yüksek olmuştur.

TABLO 13: Türkiye'nin Geneli İtibarıyla Canlı Hayvan İhracatında Doğu'nun Aldığı Oranın Karşılaştırılması (Kıymet: 1000 TL)⁴¹⁵

YILLAR	TÜRKİYE	DOĞU	DOĞU ORANI %
1931	8.007	1.073	13,4
1932	6.357	2.529	39,4
1933	5.315	1.409	26,5
1934	5.795	1.642	28,4
1935	4.440	1.277	28,8
1936	3.359	1.152	34,4
1937	2.919	1.116	38,1

Türkiye'nin genel hayvan ihracatı 1931 yılında 8 milyon lira civarında olmuş ve bu gelir diğer yıllarda düşmüştür. Ancak Doğu illerinin bu ihracat içindeki yeri aynı seviyede seyretmiştir. Ayrıca yüzde olarak Doğu'nun ihracatta yeri oldukça yüksektir.

⁴¹⁴ "Doğu İllerimizin Hayvan Yetiştirme Bakımından Ehemmiyeti" ..., s. 62.

⁴¹⁵ "Doğu İllerimizin Hayvan Yetiştirme Bakımından Ehemmiyeti" ..., s. 62.

2.7 Atatürk Orman Çiftliği

Atatürk Orman Çiftliği'nde 1930 yılından itibaren inek ve koyun sütlerinin değerlendirilmesi amacıyla planlı bir program çerçevesinde üretime geçilmiştir. Ankara'nın artan nüfusu süt ve süt ürünlerine olan talebi arttırmış bu nedenle mevcut fabrikalara her türlü teknik destek sağlanmıştır. Atatürk Orman Çiftliği'nden 1931 yılında 46.443, 1932'de 61.414, 1933'de 62.723, 1934'de 62.182, 1935'de 63.510, 1936'da 66.573, 1937'de 114.254 litre süt satılmıştır. Çiftlikte üretilen koyunlardan Silivri tipi yoğurtlar mevsimine göre inek-koyun, inek-manda yoğurdu adı altında Ankara piyasasına sunulmuştur. Böylece Ankara halkının yoğurt ihtiyacı %65-70 oranında karşılanmıştır. Peynircilik konusunda ise çiftlik kurulmadan önce Bursa ve Edirne dışında gelişmemiş olan bu sektör, peynirciliği tüm ülkeye yaymak amacıyla hareket etmiştir.⁴¹⁶

TABLO 14: Atatürk Orman Çiftliği'nde 1931-1937 Yılları Arasında Yetiştirilen Koyun ve Sığır ile Yün Üretimi⁴¹⁷

Yıllar	Damızlık Koyun	Sağmal Koyun	Saf Erkek Karagül	Saf Dişi Karagül	Melez Karagül	Yün Üretimi (kg)	Kara Sığır	Sağmal Kara Sığır
1931	6.367	4.453	9	16	91	7.151	78	37
1932	7.405	4.865	27	17	112	7.540	52	30
1933	7.230	5.163	31	23	304	9.220	65	35
1934	7.512	5.275	23	28	1.054	9.512	72	43
1935	7.166	4.869	28	29	1.018	10.560	74	42
1936	8.034	5.424	39	32	1.994	14.902	94	52
1937	7.901	5.020	44	40	1.926	14.931	95	56

⁴¹⁶ Aydoğan, Atatürk Orman Çiftliği Arazilerinin Değişen Kullanımları, ..., s. 73-75.

⁴¹⁷ Aydoğan, Atatürk Orman Çiftliği Arazilerinin Değişen Kullanımları, ..., s. 67.

1931-1937 yılları arasında Atatürk Orman Çiftliği'nde en çok damızlık koyun yetiştirilmiştir. Ardından sağmal koyun gelmektedir. Çiftlikte yün üretimi yıllara göre artış göstermiştir.

2.8 Hayvancılık Sahasındaki Bazı Çalışmalar

Türkiye Hayvanları Koruma Cemiyeti tarafından 1938 yılı itibarıyla 9.693 hayvan tedavi edilmiştir. Yakalanan kedi ve köpeklerin adedi ise 69.753 olmuştur. Bunlardan 3.046 adedi sahiplerine geri verilmiş kalanları ise uygun yöntemlerle yok edilmiştir. 1930 yılından önce konferanslara çok fazla ilgi yokken, 1930-1938 yılları arasında bu konferanslara önem verilmeye başlanmış ve 800 adet konferans düzenlenmiştir. Hayvanları korumak için yine okullarda resim yarışmaları yapılmış ve kazananlara ödülleri verilmiştir. Örneğin Büyükkada ve Heybeliada'da hayvanlarına iyi bakan hayvan sahiplerine nakit ödüller verilmiştir. Hayvanlara taşıyabilecekleri kadar yük taşımak ve haşereleri yiyen kuşların sayısının artırılması içinde cemiyet çalışmalar yapmıştır. Halk tarafından yakalanan 9000 kadar kuş serbest bırakılmıştır. Çalışmalarda jandarma ve polis büyük katkıları olmuştur.⁴¹⁸

Hayvancılığı geliştirmek amacıyla Nahiye ve Gümrük Müdürleri beslemekte oldukları hayvanlar için yem bedelleri almaktayken değişen koşullar ve maddi sıkıntılar nedeni ile 1932 yılında Nahiye Müdürlerine ayda 10 lira verilen yem bedelinin kesilmesi ile 19 Mayıs 1930 tarih ve "1625 Sayılı Kanun" geçersiz sayılmıştır.⁴¹⁹ Hayvan Sağlığı Küçük Sıhhiye Memurlarına hayvan yem bedeli aylık olarak verilmeye başlanmıştır.⁴²⁰

1937 yılında köylerdeki eğitimi geliştirmek ve halkın bilgi seviyesini yükseltmek amacıyla "3238 Sayılı Köy Eğitimcileri Kanunu" (11.06.1937) kabul edilmiştir. Bu kanun nüfusları öğretmen gönderilmesine yetmeyen köylerin eğitim ve öğretimi, ziraat gibi işlerin gösterilmesi amacıyla köy eğitimcileri yetiştirilmesine karar verilmiştir.⁴²¹

⁴¹⁸ "Türkiye Hayvanları Koruma Cemiyetinin On Beş Yıllık Faaliyeti", ..., s. 328-330.

⁴¹⁹ TBMM ZC, D. 4, C. 10, İ. 2, 6. Birleşim, (19.11.1932), s. 1, 30.

⁴²⁰ TBMM ZC, D. 4, C. 18, İ. 3, 6. Birleşim, (27.11.1933), s. 66.

⁴²¹ T.C. Resmi Gazete, Sayı: 3639, 24 Haziran 1937, Ankara, s. 8367.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: 1940- 1950 YILLARI ARASI

HAYVANCILIK

3 Nisan 1939-9 Temmuz 1942 tarihleri arasında II. Refik Saydam Hükümeti, 9 Temmuz 1942-3 Mart 1943 tarihleri arasında I. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti, 3 Mart 1943-7 Ağustos 1946 tarihleri arasında II. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti, 7 Ağustos 1946-10 Eylül 1947 tarihleri arasında Recep Peker Hükümeti, 10 Eylül 1947-10 Haziran 1948 tarihleri arasında I. Hasan Saka Hükümeti, 10 Haziran 1948-16 Ocak 1949 tarihleri arasında II. Hasan Saka Hükümeti, 16 Ocak 1949-22 Mayıs 1950 tarihleri arasında Şemsettin Günaltay Hükümeti görevde kalmıştır. 7 Ocak 1946 tarihinde ise Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü Demokrat Partiyi kurmuştur.⁴²²

II. Dünya Savaşı yıllarında savaşa fiili olarak girilmemiş olsa da ekonomik olarak halk büyük yaralar almıştır. Savaş koşulları nedeni ile halk elinde bulunan malları stoklamış sonucunda ise malların fiyatlarında artışlar yaşanmıştır. 1939-1942 yılları arasında Refik Saydam Hükümeti'nin politikalarına baktığımızda; kontrol edilemeyen fiyatlardan dolayı sıkı ekonomik önlemler alınmıştır. Bunun en iyi göstergesi 18 Ocak 1940 tarihinde "3780 Numaralı Milli Korunma Kanunu"nın ilan edilmesidir. Bu kanunla devlete geniş yetkiler verilmiştir. Devlet, ihtiyaç halinde kişilerin kendi ziraat alanı dışında uzakta bir yerde çalıştırılmalarını; belirli bölgelerde üretilecek ürünün çeşit ve miktarını belirleyebileceklerini, kırk dönümden az arazisi olan köylünün elinden ökülzerinin alınabileceği, halkın elinde bulunan her türlü ziraat aracına el koyulacağı halka bildirmiştir. Daha sonraları ise halk sadece tarım işinde değil yol, köprü yapımı, maden gibi işlerde de çalıştırılmıştır. Köylü ağır çalışma şartları altında ezilmiştir. Çalışma dışında köylü halktan ağır vergilerde alınmaya devam edilmiştir. II. Dünya Savaşı döneminde arttırılan asker sayısı nedeniyle hayvan ve nakil araçlarının satın alınması gerekmiştir. Bu nedenle halka, hayvan ve kol gücü eksikliğinden doğacak durumların aksamaması önemle bildirilmiştir. 1942-1946 tarihleri arasında Şükrü Saraçoğlu Hükümeti ülkeyi yönetmiştir. Devlet ekonomi üzerindeki müdahale ve denetimini gevşetmiş, fiyatları serbest bırakarak üretimi

⁴²² Oran, *Türk Dış Politikası*, ..., s. 242,479.

arttırmayı hedeflemiştir. Bu amaçla zorunlu vergi olarak %25 kuralını uygulamaya koymuştur. Devlet bu vergi ile hububat ürünlerinin tümüne değil belirli oranına el koymuş, geri kalan ürünü ise üretici serbest bir şekilde satabilmiştir. Ancak daha önceki Hükümet döneminde olsun bu dönemde olsun istenilen netice alınamamıştır.⁴²³

1946-1947 tarihleri arasında görev yapan Recep Peker Hükümeti ise toprak kanununun adaletli bir şekilde uygulanması, tarım araçlarının temini, her türlü ilaç ve benzeri gereksinimlerin karşılanması yolunda çalışılmıştır. 1947-1949 yılları arasında ise I. ve II. Hasan Saka Hükümetleri görev yapmış bu yıllarda yine toprak üretimini arttırmak amacıyla hareket edilmiştir. 1949-1950 yılları arasında Şemsettin Günaltay Hükümeti ise seçim ve basın kanunu konularına ağırlık vermiştir.⁴²⁴

3.1 Hayvan Çeşitleri Konusunda Yapılan Çalışmalar

1922 yılından 1941 yılına kadar genel olarak hayvan sayısında 19.098.792 (baş) artış meydana gelmiştir. 1941 yılında 31.579.816 (baş) damızlık koyun ve keçi mevcudu olmakla beraber, hayvanların toplam sayılarının ortalama 80 milyon başa çıkarmak ilk amaçlardan olmuştur. Yine verimli geçen 1941 yılı sonunda hayvan gelirleri ortalama 108 milyon civarında seyretmiştir.⁴²⁵ Damızlık yetiştirilmesi sorunu yaşayan Türk hayvancılığının, 1950 yılı itibarıyla damızlıktan çıkarılan hayvan sayısı 2.689.439 başa ulaşmıştır. Bu nedenle 14 bin damızlık aygıra, 25 bin baş merinos koça ve yüz binlerce baş yerli koçlara ihtiyaç vardır. Ülkede hayvanları yetiştirmek için özel çiftlikler kurulmasına rağmen damızlık yetiştirme işi az ve yavaştır.⁴²⁶

Hayvan sayılarının artırılması, köylerdeki eğitimi geliştirmek ve halkın bilgi seviyesini yükseltmek amacıyla 1940 yılında 3803 Sayılı ve 17.04.1940 tarihli “Köy Enstitüleri Kanunu” kabul edilmiştir. Bu kanunla ziraat işlerine elverişli bulunan yerlerde Eğitim Bakanlığı tarafından okul açılmasına, köy okulunu tamamlayan sağlıklı ve uygun çocukların enstitülere alınmasına, mezun olanların öğretmen olarak

⁴²³ Özer, *Demokrat Parti'nin Köy ve Köylü Politikaları (1946-1960)*, ..., s. 41-54.

⁴²⁴ Özer, *Demokrat Parti'nin Köy ve Köylü Politikaları (1946-1960)*, ..., s. 137-144.

⁴²⁵ Nurettin Aral, “Tarım Bakanlığının Zootečni Politikası”, *Türk Veteriner Cemiyeti Dergisi*, C. 14-15, S. 2, İstanbul, Nisan 1945, s. 3-7.

⁴²⁶ Aral, “Cumhuriyet Devrinde Hayvancılık” ..., s. 4,10.

atandıkları yerlerde 20 sene çalışmasına; öğretmenlerin köylerdeki bağ, bahçe ve hayvancılık gibi konularda halka yardımına karar verilmiştir.⁴²⁷ 1942’de çalışmalara devam edilmiş ve hayvanların bakımı ve üretilmesi, hayvanların neslinin tükenmemesi ve bitki cinslerinin korunması işlerini de köy enstitüleri ve köy eğitmenleri yapmıştır.⁴²⁸

Hem hayvan sayılarının istenilen seviyeye çıkarılamaması hem de halkın bilgi eksikliği gibi durumlara bir de ziraatın etkisi düşünüldüğünde; 1943 yılında Dr. Osman Uludağ, Ulus Gazetesinde hayvancılıkla ilgili şu bilgilere yer vermiştir:

“... Ziraat vekilinin yulaf arpa gibi hayvan yemlerine büyük bir önem verdiği görüyorum. Bunlardan başka şurada burada müsait toprak görünce hemen ufak ölçüde yonca tarlaları yetiştirmiş senede yedi defa biçilen yoncaların az bakımla güzel bir hayvan yemi olacağını köylüye bu tarlalarla öğretmek istiyoruz... Ziraat Vekilinin kıskançlığını bilmezdim. Toprağı gözünden bile kıskanıyor. Boş arazi gördüğü vakit, güya kendi kendine söyleniyor. Bazen de güya aydınlanmak için soruyor... Devlet tarlası, senelerden beri yapılmak istenen şeyleri bu sene toptan yaptırmıştır. Konferans, radyo, gazete, kitap... Orta Anadolu, daha ziyade hayvancılıkla geçinir. Fakat hayvancılık bizde iptidaidir. Koyunlar ilkbahardan itibaren rasgele arazi üzerinde yayılarak bulabildikleri yeşillikleri kemirirler. Yazın bunlarda güneşten kavrulur ve koyunlar otlayacak yeşillik bulamazlar. Hele kar yağıp ortalık örtüldüğü vakit hayvanlar aylarca aç kalır. İşte memleketimizde hayvancılık ve işte halkın geçimini teşkil eden hayvancılığın acıklı durumu.”⁴²⁹

Bu nedenle hayvancılık konusunda ıslah çalışmalarına ağırlık verilmiş ve 1948 yılında merkezi Edirne’de kurulan “Edirne İli Hayvancılığın İnkışaf ve Korunması Birliği” hayvancılığın ıslahı konusunda önemli bir adım teşkil etmiştir. At ve aygırların neslini geliştirmek, köylülerin elinde var olan boğa sayısını arttırmak amacıyla kurulan bu işletmenin masrafları köy ve muhtarlar, özel idare ve belediyeler tarafından toplanmıştır. Merkez ve ilçelerde boğa istasyonları kurulmuş, yem konusunda yonca ekimine öncelik ve teşvikler verilmiştir.⁴³⁰

⁴²⁷ T.C. Resmi Gazete, Sayı: 4491, 22 Nisan 1940, Ankara, s. 13682-13683.

⁴²⁸ TBMM ZC, D. 6, C. 26, İ. 3, 75. Birleşim, (19.06.1942), s. 239.

⁴²⁹ Osman Şevki Uludağ, “Ekilmemiş Bir Karış Toprak Bırakmamak İçin”, *Ulus*, 22 Eylül 1943, s. 2,4.

⁴³⁰ Haşim Dizdaroğlu, “Edirne İlinde Kurulmuş Bulunan Edirne İli Hayvancılığın İnkışaf ve Korunması Birliği Hakkında”, *Türk Veteriner Hekimleri Derneği Dergisi*, Yıl 18, C. 18, S. 26, Ankara, Kasım 1948, s. 22-24.

3.1.1 Koyun

Koyunların ıslahı kapsamında ilk olarak İktisat ve Ziraat Vekâleti koyunlardan elde edilen yünlerin fiyatlarını kendileri belirlemiştir. Bu fiyat belirlemeyi halka anlatmak için merinos fabrikaları memurlarından bazılarına görev verilmiş ve memurlar köy köy dolaşarak yünleri tespit edilen fiyattan almıştır. Ayrıca merinosların yanında fabrikalarda yerli koyunların yünleri işlenerek değer kazandırılmaya çalışılmış; Afyon, Eskişehir, Kütahya ve İçel’de memurlar yolu ile yün aldırılmıştır.⁴³¹

1941 yılında Sivas’ın Kangal ilçesinde merinos koyunu yetiştirmek amacıyla çalışmalar yapılmış, Çifteler Harası’ndan getirilecek merinos koçlarıyla Kangal koyunları arasında ilk defa suni tohumlama yapılması planlanmış ayrıca bunların Sivas’ın diğer ilçelerine götürülmesini de sağlanmıştır.⁴³² Koyun ve keçilerin ıslahında yüksek verim elde etme amacına gidilmiştir. Bunun için ya başka ırklardan hayvanlar alınmış ya da var olan türler geliştirilmiştir. Merinos koyunları için ıslah programı ayarlanmış ve bu hayvanlardan kürk elde etme amacı güdülmüştür.⁴³³

1940-1951 yılları arasında ise 146 bin baş merinos koyunu yetiştirilebilmiş ve istenilen sonuç elde edilememiştir. Bursa’da tekstil amacıyla merinos fabrikası kurulurken yetiştiricilerin getireceği ürünler ve fiyatları belirlenmiş ancak yaşanan II. Dünya Savaşı ve çeşitli başka sorunlardan dolayı bu fiyatları ve fabrikaları takip etmek zor olmuştur. 1944 yılında Başbakan Şükrü Saraçoğlu Bursa’yı ziyareti sırasında Çelik Palas Otelinde yapılan bir görüşmede merinos teşkilatının iflas etmekte olduğu halk tarafından kendisine bildirilmiştir. Sümerbank’ın merinos yününün kilosunu dört liradan aldığı ancak bir kilo yünden iki metre kumaş elde edildiğine, metresinin ise 21 liradan satılıp toplamda 42 lira ettiğine, bunun 20 lirasının üretim masrafı ve alım işlerine gittiği varsayılırsa Sümerbank tarafından 22 liralık bir kâr elde edilmiş olduğu da bu sırada Başbakan’a anlatılmıştır. Başbakan, Ankara’ya dönüşünde bu işle ilgilenmiş %1 oranında merinoslara bir zam yapılmış ancak bu oran yetmemiştir. Merinos yetiştirme işi için ülke geneline dönen Hükümet, Konya ve Yozgat dolaylarında yetiştirme işine başlamış istenilen faaliyetler yapılamayınca yapılan suni

⁴³¹ Yunus Nadi, “Merinos Yünleri”, *Cumhuriyet*, 6 Mayıs 1940, s. 2.

⁴³² “Koyunlarımız Merinoslaştırılıyor”, *Sivas Postası*, 6 Birinciteşrin/Ekim 1941, s. 1.

⁴³³ Aral, “Tarım Bakanlığının Zooteknik Politikası”, ..., s. 9.

tohumlama işleri kötü sonuçlar vermiştir. Bu nedenle Van ve Çanakkale'deki inekhane ile haralarda yeni çalışmalar denenmiştir. 1934 yılından 1951 yılına kadar Karacabey Harası ile Bandırma Merinos Çiftliği'nden 26 bin baş koyun ve koç halka ulaştırılmıştır.⁴³⁴

3.1.2 At

Atçılık konusunda 1940 yılında Sivas'ta ve ayrıca diğer daha birçok ilde at yarışları yapılmıştır.⁴³⁵ 1945 yılı itibarıyla at yarışları ıslah edilen atlar sayesinde daha başarılı geçmiştir. Ancak at yarışlarına verilen ikramiyeler az olmuş, devletin hara ve depolarındaki atları daha pahalıya sattığı ya da bu fiyatları arttırdığı gözlemlenmiştir. Atlara verilen ikramiyeler az olduğundan çoğu kişi atlarını yarışa sokmaktan kaçınmıştır.⁴³⁶

Ziraat Bakanlığı tarafından at yetiştirme konusunda çalışmalar yapılmış ve Türkiye'deki at ırklarını bozmadan durumlarını iyileştirmek yoluna gidilmiştir. Çok büyük yapılı damızlıkların yetişmesinin önüne geçmek, atların hızlı olmasını sağlamak, dış görünüşlerini iyileştirmek amacı güdülmüştür. Safkan, Yarımkan, Nonius gibi türler yetiştirilmiş, dışarıdan Vellman gibi çeşitli profesörler getirilerek incelemeler yapılmıştır.⁴³⁷

3.1.3 İnek

Halkın hayvanların bakımına verdiği önem neticesinde memlekette 1940 yılı itibarıyla sığır sayısı 10 milyon civarına yükselmiştir. Fiyat olarak ise sığırın değerleri 300 milyon liraya yakın olmuştur.⁴³⁸ Yine 1940'lı yıllarda Karacabey'de (Bursa) 409, Sultansuyu'nda (Malatya) 216, Çifteler'de (Eskişehir) 474, Konya'da 210, Çukurova'da (Adana) bulunan sığırcılık şubelerinde 129 adet, Kazova inekhanesinde 465, İnanlı' da 255 adet damızlık hayvan yetiştirilmiştir.⁴³⁹

⁴³⁴ Yazman, "Merinos Davası", ..., s. 1,7.

⁴³⁵ İhsan Amur, "At Yarışları", *Sivas Postası*, 11 Haziran 1938, s. 1.

⁴³⁶ "Atçılık Âleminde", *Vatan*, 26 Nisan 1945, s. 3.

⁴³⁷ Akhun, "Cumhuriyet Devrinde Türkiye'de Atçılık" ..., s. 70.

⁴³⁸ Ekin, *Hayvancılık*, ..., s. 7.

⁴³⁹ Batu, *Hayvan Ekonomisi*, ..., s. 14-15.

Göle İnekhanesinde ise 1940 yılında 699, 1941’de 437, 1942’de 374, 1943’de 410, 1944’de 430, 1945’de 434, 1946’da 442, 1947’de 387, 1948’de 462 ve 1949 yılında 523 adet damızlık yetiştirilmiştir. Bazı dönemlerde damızlıkların sayısı azalmıştır. Bunun nedeni ise çoğu zaman tam kadro ile çalışılmamış olunmasıdır. Göle kırmızısı ırkı sığırların yetiştirilmesi ile işe başlayan inekhane bu ırkın verimli olması için çalışmalar yapmıştır. Göle kırmızısı inekler; altın sarısından koyu kırmızıya, mor kırmızıdan tarçını kırmızıya renk gösteren düz, alacasız cins ineklerdir. Bu inekler iri yapılı olduğundan yem olarak ineklere kuru ot, yonca, korunga gibi bitkiler verilmiştir. Göle’de don, kırağı, dolu gibi olaylardan dolayı çoğu ürünün yetiştirmek zor olmuş ve mevsim iyi olursa arpa, yulaf, çavdar, buğday yetiştirmek mümkün olmuştur.⁴⁴⁰

Karacabey Harası’nda inek ve koyun sütlerinin daha iyi koşullarda üretilmesi ve verimini arttırmak amacıyla sütçülük kursu açılmıştır. Süt üretimi ülke için önemli bir besin maddesi olmuş, ülke genelinde buğday üretiminden sonra en çok süt üretilmiştir. Ticaretle de önemli bir yere sahip olan süt; yağ ve peynir üretiminde kullanılmıştır.⁴⁴¹ İstanbul, Kocaeli, Eskişehir, Bursa, Bandırma, İzmir, Aydın, Manisa, Konya ve civarı, Kars gibi illerde süt sığırı yetiştirilmesine ağırlık verilmiştir. Et yetiştirme konusunda İstanbul ve Erzurum’da çalışmalar yapılmıştır.⁴⁴²

Sığırlar için bir sığır çiftliğinin kurulması ve Sığırcılık Çiftlikleri Anonim Ortaklığı tesis edilmesi planlanmıştır. Bu amaçla fazla sermayeli bir şirketin kurulabileceği tespit edilmiş, bu şirketlere parasını kullanmayan emekliler, memurlar ve her sınıftan halkın katılabilmesi sağlanmıştır. Böylece birçok çiftlikler meydana getirilmesi planlanmıştır. Bu şirketlerin başında işini düzgün yapan, bilgili veterinerler ile memurların bulunması gerekmiştir.⁴⁴³

⁴⁴⁰ Altan, “Göle İnekhanesi” ..., s. 6-8.

⁴⁴¹ Zeki Mağdenli, “Karacabey Harasında Açılan Sütçülük Kursu”, *Türk Veterinerler Cemiyeti Dergisi*, Yıl 12, C.12, S. 2, Ankara, Temmuz 1944, s. 3-4.

⁴⁴² Zeki Mağdenli, “Hayvancılığımızın Kalkınma Programları Nasıl Olmalıdır?”, *Türk Veteriner Hekimleri Derneği Dergisi*, Yıl 23, C. 23, S. 82-83, Ankara, Temmuz- Ağustos 1953, s. 893-894.

⁴⁴³ “Bir Sığır Çiftliği Kuramaz Mıyız?”, *Üretim*, Yıl 2, C. 2, S. 17, Ankara, Eylül 1950, s. 3.

3.1.4 Tiftik ve Kıl Keçisi

Otomobil, tren ve otobüslerin kumaşları, kadın kumaşları, kordon kemer ve şapkalıkların hepsi için gerekli olan iplikler tiftik keçisinden sağlanmaktadır. Ayrıca bu ipten kilim, halı, boyunbağı, dirhem çorabı, sof şal, seccade, oda döşemesi çeşitleri, kanepeler ve sandalye yüzleri de yapılmıştır.⁴⁴⁴ Tiftik konusunda Türkiye’de yünlü sanayide dokunan kumaşlara % 15-40 oranında tiftik karıştırılmış ve bu oran fabrikalara ve ürettikleri ürüne göre değişmiştir. Mesela mantoluklara %40 oranında karıştırılmıştır. Ayrıca tiftik, koyunyünü ile de karıştırılarak kullanılmış ve böylece pahalı olan tiftik daha ucuza satılmıştır. Tiftiğin kullanmadan önce taranması gerektiğinden ağcılık içinde elverişli olmuş ve tiftikten artan taraklarla keçeler yapılmıştır. 1939-1940 yılları arasında İngiltere’ye 2000 ton ve Romanya’ya da 1600 ton tiftik satılmıştır. 1941 yılında İngiltere tekrar 3400 ton, 1942’ de iki defa olarak 2500 ton ve 2800 ton tiftik almıştır. 1943 yılında yine İngiltere 3400 ton ve Almanya’da 2000 ton tiftik almıştır.⁴⁴⁵ 1945 senesinde ülkedeki tiftikler daha çok ihraç malı olarak kullanılmış ve fabrikalarda kullanılmamıştır. Bunun nedeni ise tiftiğin elyafının makinelere sarması olmuştur.⁴⁴⁶ 1945 yılında Türkiye Tiftik Derneği, Ankara’da bir toplantı yapmıştır. Toplantıda “Türk Tiftik Enstitüleri Kombinasyonu ve Tiftik Ticareti Anonim Şirketi” kurulması kararı alınmıştır.⁴⁴⁷

Yapılan çalışmalara devam edilmiş bunun neticesinde, Güney ve Batı bölgelerinde daha çok ziraat ürünleri yetiştirilirken, Orta Anadolu’da daha çok keçi yetiştirilmiştir. Tiftik keçisinden önemli bir gelir eden Anadolu’da keçi yetiştirme işi 1946 yılı itibarıyla daha çok Afyon (167.502 adet), Ankara (690.645), Sinop (41.336), Çorum (179.463), Eskişehir (231.417), Kastamonu (313.756), Kırşehir (132.720), Konya (427.951), Kütahya (101.369), Mardin (133.335), Niğde (147.915), Siirt (50.530), Sivas (9.936), Yozgat (153.762) ve Zonguldak (31.658) gibi birçok illerde yapılmıştır. Ankara, Afyon ve Kütahya keçileri daha çok değer görmüştür. Yağlı olması bakımından Konya ve Niğde keçileri de bazı alıcılar tarafından değerli

⁴⁴⁴ Aral, “Türkiye’de Tiftik Keçisi ve Bizde Tiftik Meselesi” ..., s. 42-43.

⁴⁴⁵ Sevim San, “Tiftik Hakkında Birkaç Söz”, *Türk Veterinerler Cemiyeti Dergisi*, Yıl 16, C. 16, S.11, İstanbul, Aralık 1946, s. 30-31.

⁴⁴⁶ M. Faik Üstüner, “Tiftik Ticaretini ve Tiftik Keçilerini Koruyalım”, *Vatan*, 17 Mayıs 1944, s. 3.

⁴⁴⁷ “Türkiye Tiftik Derneği Toplantısı”, *Vatan*, 23 Haziran 1945, s. 2.

bulunmuş, Mardin ve Siirt'te yetiştirilen renkli tiftiklerin ise yerel dokumalara faydası olmuştur. Ayrıca 1940'lı yıllarda tiftik alanında herkesin alabileceği, herkese uygun bir sanayi de olmadığından ilk önce saf tiftik fabrikalarının kurulması ve iş yapıldıktan sonra satılacak bir pazar ve müşteri bulmak gerekmiştir.⁴⁴⁸

⁴⁴⁸ Aral, "Türkiye'de Tiftik Keçisi ve Bizde Tiftik Meselesi" ..., s. 38-50.

TABLO 15: 1940-1950 Yılları Arasında Yapağı, Kıl ve Tiftik Üretimi (Ton Olarak)⁴⁴⁹

YILLAR	YAPAĞI	KIL	TİFTİK
1940	33.295	6.699	7.721
1941	33.336	6.904	7.480
1942	30.542	6.503	7.554
1943	28.300	6.128	6.745
1944	30.299	6.749	6.743
1945	31.767	7.231	6.561
1946	31.202	7.154	5.586
1947	32.319	7.702	5.882
1948	34.236	8.298	6.576
1949	32.157	8.078	6.202
1950	30.491	8.294	5.845

1940-1950 yılları arasında koyun ve kuzu yetiştirilme oranı keçilerden fazla olduğundan ve iyi bakım sayesinde yapağı üretimi de (347.944 ton) fazla olmuştur. Ardından 79.740 ton kıl üretimi gelmektedir. 73.255 ton ile en az tiftik üretilmiştir. Tiftiğin az üretilmesinin nedeni ise kıllarının makinelere sarmasıdır.

3.1.5 Tavuk

Kümes hayvanlarını yetiştirmek ülke geneli için çok fazla uğraşılan bir alan olmamış; etleri, tüy ve yumurtaları değerli olmasına rağmen önemi daha çok 1940'lı yılların sonuna doğru anlaşılmıştır.⁴⁵⁰ 1940 yılının Ağustos ayında İstanbul Ziraat Müdürlüğü tarafından fakir olan köylüye iyi cins tavuk yumurtası ve iyi yetiştirilmiş piliçlerde az bir ücretle dağıtılmıştır.⁴⁵¹

Ülkede 1945 yılı itibarıyla daha çok Rodeyland ve Legorun tavukların beslenmesine devam edilmiş, Legorun tavukları (İtalya kökenli) ülkede çok sayıda yetiştirilen bir tür olmuştur. Amerika'da yapılan çalışmalarda bu tavuğun senede 320

⁴⁴⁹ *Hayvanlar ve Hayvan Ürünleri İstatistiği (1945-1950)*, ..., s. 13.

⁴⁵⁰ Adil Yergök, "Köylülere Kümes Hayvanları İçin Öğütler", *İzmir'de Köycülük*, S. 34, İzmir, Mart 1947, s. 6.

⁴⁵¹ "Fakir Köylüye Dağıtılan Tohumlar Geri Alınmayacak", *Vatan*, 24 Ağustos 1940, s. 2.

yumurta verdiği kaydedilmiştir. Bu sayı iklimi ve bakım koşullarına göre değişmiştir. lke içinde ortalama 220-280 adet arasında yumurta vermiştir. Yumurtaları beyaz ve ağırlıkları 60-70 gram kadardır. Etleri de oldukça lezzetlidir.⁴⁵²

Ülkede tam anlamıyla bir tavuk iftliği kurulamamış ve tavuklar daha çok köylünün elinde kalmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan önce 15 milyona yakın olan kümes hayvanlarının sayısı savaştan sonra 6-7 milyona kadar inmiştir. Ülkedeki araziler 60-70 milyon kümes hayvanı beslemek için müsaittir ancak bu sayı sadece 6-7 milyon civarında olmuştur. Köy ve çiftlik sahipleri tavuğu daha çok ticaret için değil de gelecek misafirleri ağırlamak için yetiştirmiş, köylülerin çoğu tavukları yani piliçleri pazara getirip satmıştır. Tavuklar genel olarak 3 yıl yumurta vermişler ve 3 yıldan sonra tavukları beslemek gereksiz olmuştur. Tavukların iyi yetişebilmesi için diğer bir önemli konu ise horoz ve yemdir.⁴⁵³ Cıvcıvlerin damızlığa ayrılacak olanları, horoz ya da yumurta için yetiştirilecek olanları ayrılarak yetiştirilmiştir.⁴⁵⁴

⁴⁵² T. Parlar, "Tavukçuluk", *Akın*, 9 İkiniteşrin/Kasım 1944, s. 3.

⁴⁵³ Selahaddin Onur, "Köy ve çiftliklerde Tavukçuluk", *ifti Yolu*, C. 1, S. 3, 15 Mayıs 1947, s. 12-13

⁴⁵⁴ "Tavukçuluk", *İzmir'de Köycülük*, S. 57, İzmir, şubat 1949, s. 12.

3.1.6 Ülke Genelinde Yetiştirilen Hayvan Sayısı ve Hayvanlardan Elde Edilen Süt Miktarı

TABLO 16: 1940-1950 Yılları Arasında Yetiştirilen Koyun, At, Eşek, Katır, İnek, Manda, Tiftik Keçisi ve Kıl Keçisi Sayısı (Baş-Adet-Her Yaşta)⁴⁵⁵

YILLAR	KOYUN	AT,EŞEK,KATIR	İNEK ve MANDA	TİFTİK ve KIL KEÇİSİ
1940	26.272.000	2.381.000	10.706.000	16.896.000
1941	25.412.000	2.878.000	11.027.000	17.057.000
1942	22.967.000	2.763.000	10.500.000	16.403.000
1943	21.105.000	2.694.000	10.079.000	16.206.000
1944	22.450.000	2.796.000	10.406.000	17.225.000
1945	23.386.000	2.683.000	10.658.000	16.248.000
1946	23.387.000	2.733.000	10.607.000	16.683.000
1947	24.580.000	2.901.000	10.748.000	17.258.000
1948	25.480.000	2.978.000	11.116.000	18.558.000
1949	23.073.000	2.923.000	11.001.000	17.403.000
1950	23.038.000	2.882.000	11.051.000	18.465.000

1940-1950 yılları arasında 261.150.000 adet ile en çok koyun yetiştirilmiştir. Koyun bakımı ve yetiştirilmesi kolay olduğundan sayısı da fazla olmuştur. Ayrıca bu yıllarda haralarda yoğun çalışmalar yapılmış ve halka damızlıklar dağıtılmıştır. Koyunun ardından en çok yetiştirilen diğer bir hayvan cinsi ise 188.402.000 adet ile tiftik ve kıl keçisidir. 117.899.000 adet inek ve manda; 30.162.000 adet at, eşek ve katır yetiştirilmiştir.

⁴⁵⁵ Bu tablonun oluşturulmasında iki ayrı istatistik veriden yararlanılmıştır. Bkz. *Hayvanlar ve Hayvan Ürünleri İstatistiği (1945-1950)*, ..., s. 2; *Hayvan Ürünleri İstatistiği (1929-1944)*, ..., s. 1.

TABLO 17: 1940-1950 Yılları Arasında Yetiştirilen Koyun, At, Eşek, Katır, İnek, Manda, Tiftik Keçisi ve Kıl Keçisi Sayısı (Baş-Adet-Vergiye Bağlı)⁴⁵⁶

YILLAR	KOYUN	AT,EŞEK,KATIR	İNEK ve MANDA	TİFTİK ve KIL KEÇİSİ
1940	18.857.000	-	8.463.000	12.772.000
1941	18.805.000	2.250.000	8.673.000	12.829.000
1942	17.283.000	2.187.000	8.278.000	12.535.000
1943	16.125.000	2.004.000	7.821.000	11.817.000
1944	17.266.000	2.024.000	7.950.000	12.658.000
1945	18.062.000	2.054.000	8.210.000	13.097.000
1946	17.874.000	2.071.000	8.092.000	12.487.000
1947	18.466.000	2.183.000	8.486.000	13.353.000
1948	19.388.000	2.243.000	8.717.000	14.497.000
1949	18.201.000	2.284.000	8.917.000	14.087.000
1950	17.256.000	2.288.000	8.813.000	14.180.000

1940-1950 yılları arasında 197.583.000 adet ile en çok koyundan vergi alınmıştır. Koyundan sonra en çok vergisi alınan hayvan türü ise 144.312.000 adet ile tiftik ve kıl keçisidir. Tiftik ve kıl keçisini 92.420.000 adet ile inek ve manda takip etmiştir. En az ise 21.588.000 adet ile at, eşek ve katırdan vergi alınmıştır. Ayrıca 1940 yılında at, eşek ve katırdan vergi alınmamıştır.

⁴⁵⁶ Hayvanlar ve Hayvan Ürünleri İstatistiği (1945-1950), ..., s. 2.

TABLO 18: 1940-1950 Yılları Arasında Koyun, İnek, Manda, Tiftik Keçisi ve Kıl Keçisinden Elde Edilen Süt Miktarı (Ton)⁴⁵⁷

YILLAR	KOYUN	İNEK ve MANDA	TİFTİK ve KIL KEÇİSİ
1940	713.091	1.541.037	615.143
1941	713.837	1.558.978	627.667
1942	656.258	1.479.390	608.655
1943	608.250	1.397.062	580.528
1944	647.097	1.583.346	625.797
1945	400.575	1.069.908	375.707
1946	690.346	1.606.259	656.848
1947	703.412	1.679.547	699.364
1948	744.325	1.746.093	752.189
1949	405.816	1.173.706	408.610
1950	667.710	1.758.986	746.039

1940-1950 yılları arasında 16.594.312 ton ile en çok inek ve mandadan süt elde edilmiştir. Koyundan elde edilen süt miktarı ise 6.950.717 ton olmuştur. Tiftik ve kıl keçisinden elde edilen süt miktarı ise 6.696.547 ton şeklindedir. 1949 yılı kış mevsiminin çok sert geçmesinden dolayı hayvanlar çok fazla zarar görmüştür. Bu nedenle aynı yıl itibarıyla elde edilen süt miktarı da düşmüştür.

3.2 Hayvan Sağlığı Konusunda Yapılan Çalışmalar

3.2.1 Hayvan Sağlık Zabıtasında Yapılan Düzenlemeler

1940 yılında kelebek ve deri hastalığı nedeni ile Hayvan Sağlık Zabıtası Nizamnamesine ek nizamname (2/12968 Numaralı Kararname) eklenmiştir. Nizamnamede yapılacak tedbirler ele alınmış ve Türkiye'ye girecek hayvanların muayene edilmesi gerektiği üzerinde durulmuş, memleket içinde çıkan hastalıkların tedavisinin ise devlet tarafından verilecek ilaçlarla veteriner tarafından yapılması

⁴⁵⁷ Bu tablonun oluşturulmasında iki ayrı istatistik veriden yararlanılmıştır. Bkz. *Hayvanlar ve Hayvan Ürünleri İstatistiği (1945-1950)*, ..., s. 12; *Hayvan Ürünleri İstatistiği (1929-1944)*, ..., s. 1.

kararlaştırılmıştır. Bataklıklar, çeltikler ve su sümüklüleri ile mücadele kararı alınmıştır.⁴⁵⁸

1943'e gelindiğinde Hayvan Sağlık Zabıtası Nizamnamesine tekrar bir ek nizamname (2/19688 Numaralı Kararname) eklenmiştir. Ek Nizamname ile koyun, keçi ve sığırlarda ortaya çıkan hastalıklarla mücadele yolları açıklanmıştır. Sınırlardan içeri sokulacak hayvanların muayenesinin yapılması, hastalıklı çıkanların tedavisi, gerekli serumların kullanılma yöntemleri anlatılmıştır. Memleket içinde ise yavru atma hastalığı gibi sorunları olan hayvanların sahipleri tarafından en yakın köy muhtarı ya da baytara haber vermesi, baytarların gerekli tedbirleri alması ve tedavi etmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Sürülerin bir ay ara ile iki defa muayene edilmesi, hasta olan ve olmayan sürülerin birbirinden ayrılması ve hayvanların bakımının dikkatli yapılması, aşıım yapacak boğaların altı ay ara ile kontrol edilmesi, yavru atma hastalığına yakalanan sığırların sütlerinin imha edilmesi nizamnamenin diğer maddeleridir. Koyun ve keçilerde ise süt kesen hastalığı için mikroplarla mücadele edilmiştir. Dışarıdan ülkeye sokulacak ve bu hastalığı taşıdığı tespit edilen hayvanların geri gönderilmesi, yine aynı şekilde veterinerlere haber verilmesi ve veterinerlerin hayvanları muayene etmesi gerekmiştir. Ülke içinde de veterinerlere haber verilip sağlık önlemleri alınmıştır. Koyun ve keçilerdeki kıl kurdu hastalığı için de aynı yöntemler uygulanmıştır.⁴⁵⁹

Değiştirilen kanunlar yeterli gelmeyince 1945 yılında Hayvan Sağlık Zabıtası Kanununun 58'inci ve 59'uncu maddelerinde tekrar bir değişikliğe gidilmiştir. Çeşitli hastalıklardan telef olan hayvanlar için hayvan sahiplerine tazminat verilmesi ve ancak hasta olduğu anlaşılan, devlete haber verilemeyen hayvanlar için hayvan sahiplerine herhangi bir tazminat verilmeyeceği halka bildirilmiştir.⁴⁶⁰

3.2.2 Hastalıklarla Mücadele

Hastalıklarla mücadele etmek amacıyla veteriner teşkilatı kurulmuş ancak çoğu yerde veterinerlerin çalışmaları yarıda kalmıştır. Tedavi edilen hayvanlara hastalıklar

⁴⁵⁸ T.C. Resmi Gazete, Sayı: 4460, 16 Mart 1940, Ankara, s. 13505-13506.

⁴⁵⁹ T.C. Resmi Gazete, Sayı: 5390, 27 Nisan 1943, Ankara, s. 4913-4917.

⁴⁶⁰ TBMM TD, D. 7, C. 18, T. 2, 71. Birleşim, (08.06.1945), s. 198-199.

ya diğ er hayvanlardan bulaşmış ya da uzun bir süre sonra tekrar kendini göstermiştir. Hayvanların ırklarında hastalıklar oldu ğ u için yeni sağlam ırklar meydana getirmek zor olmuştur. Bu sorunları gidermek amacıyla veterinerlik teşkilatında düzenlemeler yapılmıştır. Ç eşitli hayvan iş leri ile uğ raş mak üzere Zootekni konusunda Tarım Bakanlığı tarafından bir teşkilat kurulmuştur. Yüksek ziraat mühendisi ve veterinerler ile iyi yetiştirilmiş müfettiş, yetiştirme müfettiş i unvanını alan kişiler, il ve ilçeler teşkilatına geçebilmiştir. Bu teşkilat içinde yine orta ziraat mektebinde okumuş lara, sağı k memurlarına ve kurslarla yetiştirilmiş teknik kiş ilere ihtiyaç duyulmuştur.⁴⁶¹

30 Ocak 1949 tarihinde Veteriner Hekimler Derneğ i Kongresinde Tarım Bakanı Cavit Oral birtakım konuşmalarda bulunmuştur. Ulus Gazetesi bu konuşmaya ş u şekilde yer vermiştir: “ ... Arkadaş larım; Veteriner dediğ imiz zaman, mütekâsif bir ziraat varlığı olan Türkiye'nin hayvan varlığı gözümüzde canlanır. Büyük bir davanın ekonomide kalkınmanın ve sosyal refahın peşinde koş an Türkiye ziraatını medeni milletler seviyesine yükseltmek isterken ihmal edemeyeceğ i mevzulardan biri de hayvancılıktır, hayvancılık politikamızdır....” Cavit Oral konuşmasının devamında, ziraatın hayvancılığ a dayandığı memlekette hayvancılık politikasına ağı rlık verilmesi gerektiğ ini; ancak hayvanların 1940'lı yıllar itibarıyla halkı çok memnun eden bir durumda olmadığını söylemiştir. 1949 yılı itibarıyla toplam 56 milyonu bulan hayvan sayısı diğ er memleketlerdeki adetten daha fazla olmasına rağmen kalite bakımından hiç birisiyle mukayese edilecek bir durumda değ ildir. Bu nedenle milli servet içinde önemli bir paya ve yere sahip olan hayvancılığ ın verimli hale getirilmesi, ıslah edilmesi gerekmiştir. Tarım Bakanı hazırladıkları beş yıllık tarımsal kalkınma planında hayvancılık konusunu da ele aldıklarına ve hayvancılığ ın geliş imi konusunda herkesin ç aba göstermesi gerektiğ ine değ inmiştir. Oral ayrıca veteriner teşkilatı konusunda ise:

“...Arkadaş larım; Veterinerlerimizin memleket iş inde ve vazifesinde yapmış oldukları iş ler pek büyüktür. Bu yaz gezdiğ im ve gördüğ üm haraların durumu bana hakiki bir zevk vermiştir ve gerçekten haralarımız övünülecek birer müessese olmuştur. Bu eserle hepimiz ve hepiniz övünebilirsiniz... Hiç ş üphe yok ki haralarımızın birçok noksanları ve ihtiyaçları vardır. Bunu bütçe imkânları dahilinde telafisine çalışacağız...”

⁴⁶¹ Kadri Bilgemre, “Türk Hayvancılığ ını Geliştirme Yolları”, *T. C. Tarım Bakanlığı Dergisi*, Yıl 1, C. 1, S. 2, Ankara, Kasım 1947, s. 3-4.

Arkadaşlarım; Biliyorsunuz ki hayvan varlığımız, mikrobik ve paraziter 28 çeşit hastalığın tehlikesine maruzdur. Bu hastalıklardan her sene büyük telefata uğruyoruz. Bunun içindir ki kendi müesseselerimizdeki aşı ve ilaç miktarını süratle arttırarak birçok hastalıkları aşılama, serumlamak, ilaçlamak suretiyle hayvan sağlığını korumak vazifesi ve mecburiyetiyle karşılaşmakta bulunuyoruz... ”⁴⁶²

Görüldüğü üzere ülke içinde Türk veterinerlerine büyük görevler düşmüştür. Çünkü diğer ülkelerde 50 bin hayvana bir veteriner düşerken ve en çok 5 bin hayvanın muayenesini yaparken ülke içinde bir veterinerine 150 bin hayvan düşmekte ve bir veteriner 40 bin hayvanın muayenesini yapmaktadır.⁴⁶³ Bu nedenle Doğuda bulunan 9 veteriner 27 veteriner, 24 sağlık memuruna 40 tane daha eklenmiştir. Erzurum’da serum ve aşı yapmak için bakteriyoloji müessesesi kurulması, Tarım Bakanlığı tarafından planlanmıştır. Ayrıca Tarım Bakanlığı hayvan hastalıkları ile mücadele ve ıslah çalışmaları konularına ağırlık vermiştir. 1949 yılı itibarıyla 56 milyon hayvan sayısı olduğundan bu hayvanları hastalıklardan korumak için yoğun çalışmalar yapılmış serum, aşı ve biyolojik madde üretimi 8 milyon doz civarındayken 12 milyon doza çıkarılması planlanmıştır.⁴⁶⁴

1949 yılı itibarıyla Veteriner ve Zootekni İşleri Genel Müdürü tarafından yapılan bildiriye göre hayvan hastalıkları konusunda şu ifadeler yer verilmiştir: Van, Hakkâri, Ağrı, Kars, Eskişehir ve Konya illerinde ruamla mücadeleler devam etmiştir. Siirt, Bitlis, Muş, Van, Ağrı, Kars, Erzurum ve Bingöl illerinde yine kıl kurdu ve kelebek hastalığı ile mücadeleler yapılmıştır. Doğu illerinde 200 kadar veteriner ve sağlık memuru çalışmıştır. Elazığ’da Bakteriyoloji ve Seroloji alanında en modern müesseseler kurulmaya, Van ile Bursa’da hayvan hastanesi ve laboratuvar yapımına başlanmıştır. İzmir ve Konya’da ise aşı için büyük bir aşı serum müessesesi kurulmaya; Pendik, Etlik, Bursa, Antalya, Mersin ve Samsun’da mahalli laboratuvarların yapımına başlanmıştır. Samsun’da yapılan Veteriner Bölge laboratuvarının yapımı bitmek üzere olup, İstanbul’daki Bakteriyoloji Enstitüsüne yeniden 4 laboratuvar eklenmiştir.⁴⁶⁵

⁴⁶² “Veteriner Hekimleri Derneği Kongresinde”, *Ulus*, 30 Ocak 1949, s. 3.

⁴⁶³ “Veteriner Hekimleri Derneği Kongresinde”, *Ulus*, 30 Ocak 1949, s. 3.

⁴⁶⁴ *TBMM TD*, D. 8, C. 18, T. 3, 75. Birleşim, (25.04.1949), s. 602-604.

⁴⁶⁵ “Veteriner ve Zootekni İşleri Umum Müdürünün Üretim’e Beyanati”, *Üretim*, Yıl 1, C. 1, S. 7, Ankara, Ekim 1949, s. 6.

1950'li yıllara doğru ülkede var olan hayvan hastalıkları nedeni ile elinde hayvanı bulunan birkaç kişinin veya köylünün ortaklaşa köy veteriner teşkilatı kurulması gerekmiştir. Bu veterinerler her an hazır bir şekilde bekleyip her ay hayvanları kontrolden geçireceklerdir. Ayrıca 2 yılda bir de hayvanların aşıları yapılacaktır.⁴⁶⁶

3.2.2.1 Kene-Uyuz-Kelebek-Şarbon-Çiçek-Sığır Vebası İle Mücadele

1941 senesinde Sivas'ta kene ile uyuz hastalığı,⁴⁶⁷ Malatya'nın Darende ve Akçadağ kazalarında koyun hastalıkları ile mücadele edilmiştir.⁴⁶⁸ 1941'in Ağustos ayında ise kış keneleri ile mücadele için talimatnameler yayınlanmıştır. Kış aylarında hayvanlara zarar veren keneler için ağullar, çardaklar ve ahırlar incelenmiş ayrıca temizlenmiştir.⁴⁶⁹ Kasım ayında Malatya, Yozgat, Kayseri gibi vilayetlerin kaza ve nahiyelerinde çalışmaların çoğu başarılı olmuştur.⁴⁷⁰

1938 yılında sayısı az olan çiçek hastalığı 1942 yılında II. Dünya Savaşı nedeni ile tekrar yükselmiştir.⁴⁷¹ Devlet, 1942 yılı itibarıyla daha önce ücretli olan ve eczanelerden alınan kelebek hastalığının ilaçlarını ücretsiz olarak halka vermiş ve hayvanları parasız muayeneye başlamıştır.⁴⁷²

1945 yaz aylarında Gaziantep'in 174 köyünde tespit edilmiş olan keçi ve koyun uyuzuna karşı bir mücadele başlatılmıştır. Trakya'da ise aynı dönemler sığır hastalığına karşı çalışmalar yapılmış Kırklareli ve Tekirdağ'da bir ekip oluşturulmuş ekiplere hastalıklarla ilgili bilgiler verilmiştir. Denizli'de ise keçi uyuzu hastalığı ortaya çıkmış bu hastalık için kurs verilmiş bölgenin 93 köyünde 183 bin hayvan üzerinde koruma çalışmaları yapılmıştır.⁴⁷³

⁴⁶⁶ Ömer Gebelek, "Hayvancılığımızın Kalkınma Çareleri", *İktisadi Yürüyüş*, Yıl 11, C. 11, S. 248, İstanbul, 30.04.1950, s. 6, 23.

⁴⁶⁷ "Sivas Veteriner Müdürlüğünde Hayvan Hastalıkları İle Mücadele", *Sivas Postası*, 2 Temmuz 1941, s. 2.

⁴⁶⁸ "Koyun Hastalıkları İle Mücadele", *Sivas Postası*, 31 Temmuz 1941, s. 2.

⁴⁶⁹ *BCA*, Fon Kodu 30.10.0.0, Yer Numarası 186.283.1, (14.08.1941), s. 5-6.

⁴⁷⁰ "Sivas Veteriner Müdürlüğünden", *Sivas Postası*, 8 İkinciteşrin/Kasım 1941, s. 2.

⁴⁷¹ *BCA*, Fon Kodu 30.10.0.0, Yer Numarası 186.283.3, (09.09.1942), s. 9-10.

⁴⁷² Ünal, *Köylülere Öğüt: Hayvan Hastalıkları ve Koruma Çareleri*, ..., s.14.

⁴⁷³ "Yurdumuzda Veteriner Çalışmaları Devam Ediyor", *Ulus*, 14 Ağustos 1945, s. 3.

9 Şubat 1948 ile 23 Şubat 1948 arasında Tarım Bakanlığı tarafından yapılan bir toplantıda hayvan hastalıkları ve alınması gereken tedbirlerle ilgili birtakım görüşmeler yapılmıştır. Toplantıya çok sayıda veteriner, profesör ve uzman katılmıştır. Toplantı maddelerine ayrıntılı olarak baktığımızda ise hayvan hastalıklarından özellikle bulaşıcı olan şarbon, çiçek ve tavuk vebası gibi hastalıklarla nasıl daha iyi mücadele edileceği, mücadele sırasında gereken ilaçlar ve malzemelerin tamamlanması, bakteriyoloji ve hayvan hastaneleri gibi kurumların iyileştirilmesi, veterinerlerin savaş zamanlarında daha verimli olarak çalışmaları gibi konular üzerinde durulmuştur. Ülke genelinde etkili olan ruam, çiçek, uyuz gibi hastalıklarla mücadelede Tarım Bakanlığı, kendi içerisinde var olan salgın hastalıklarla mücadele teşkilatı içinde bu hastalıklar için ayrı ayrı bürolar kurularak mücadele edilmesine; dalak hastalığı için serum sayısının artırılmasına, aşılara çok ihtiyaç olursa dışarıdan alınmasına karar vermiştir. Ankara, Eskişehir, İstanbul ve Konya gibi illerde ruam hastalığı ile mücadele için acilen önlem alınması, Sağlık Zabıtası Kanununun maddelerinin daha sıkı bir şekilde takip edilmesi de alınan kararlar arasındadır. Hayvan hastalıkları için kurulan müesseseler içinse veteriner hizmetlerinin aşılarda konusunda deneme yapması, serum üreten çiftliklerin kurulması, yurt içinde öğrenim gören öğrencilere çalışmalarında yardımcı olunması, sağlık memurlarının sayısının artırılması için Erzurum ve Konya’da birer okul açılması, veteriner teşkilatının eleman ihtiyacını karşılamak amacıyla fakültelerde daha fazla öğrenci yetiştirilmesi, nalbant kurslarının ise 4 ay ve acemiler içinse 6 ay olarak yapılması gibi konularda kararlar alınmıştır.⁴⁷⁴

1940’lı yılların sonuna gelindiğinde ise sığır vebası tehlikesi İran’da yaşanmış ve Kars Milletvekili Tezer Taşkiran ise ülkeye bu hastalığın bulaşmaması için Mecliste konuşma yapmıştır. Tarım Bakanı Cavit Oral’da cevap olarak: “- *Sınır illerine, Gümrük ve Tekel, İçişleri Bakanlıklarına sınırların kapatılması haberi gönderilmiştir. Aralık 1949 tarihinde ise F.A.O Komitesi bir aşı geliştirmiş ve aşının tekniğini göstermek amacıyla ülkemize gelmiştir.*” şeklinde açıklamada bulunmuştur. Yine Aralık ayında İran ile sürekli görüşmeler yapılmış ve sınır bölgelerinde

⁴⁷⁴ “Hayvan Hastalıklarına Karşı Savaş Planı”, *T. C. Tarım Bakanlığı Dergisi*, Yıl 2, C. 2, S. 7, Ankara, Nisan 1948, s. 26-30.

hastalığın geçmemesi için mücadele ekipleri kurulmuştur. Pendik Bakterioloji Enstitüsünde de aşı için çalışmalar yapılmıştır.⁴⁷⁵

3.2.2.2 Şap-Çiçek-Yavru Atma

Mücadele edilen diğer bir hastalık türü şaptır. Şap ile tedavi edilmesinden dolayı halk arasında bu hastalığa şap hastalığı denilmiştir.⁴⁷⁶ Hayvanlardaki diğer bulaşıcı hastalıklar gibi şap da bulaşıcı bir hastalıktır. Bu hastalık çatal tırnaklı hayvanlarda ortaya çıkmıştır. Hastalığa tutulan hayvanlar telef olmazlarsa da yazın sıcak ve kurak mevsimlerde iyi tedavi edilmediğinden çok zayıflarlar ve ziraat işinde kullanılamazlardı. İnekler sütlerini keserler ve bazen gebe inekler yavrularını düşürürlerdi.⁴⁷⁷ 1941 senesi Temmuz ayında Mardin, Diyarbakır, Siirt ve Bitlis illerinde şap hastalığı görülmüştür.⁴⁷⁸

Koyun ve keçilerde daha çok görülen çiçek hastalığı ise domuzlara, domuzlardan da diğer hayvanlara geçmiştir. Bu hastalık, serumlarla tedavi edilmiş ve İstanbul mezbahası tarafından incelenmiştir. Dışarıdan getirilen domuzlarda⁴⁷⁹ trişin⁴⁸⁰ ve tüberküloz hastalığı görülmüştür.⁴⁸¹

1934 yılından 1945 yılına kadar Türkiye’de yavru atma hastalığı görülmüştür. Tarım Bakanlığı tarafından komisyon kurularak devlet hara ve çiftliklerinde incelemeler yapılmıştır. Sağlam sürüleri yetiştirmek, sağlam olanları hasta olanlarından ayırmak ve aşılama ile savaş, Tarım Bakanlığının bu hastalıkla mücadele yolları olmuştur. 1934-1945 yılları arasında 2.763 kan örneğinden 136’sı hastalıklı bulunmuştur. Laboratuvarların uzaklığı nedeni ile kan örnekleri çok az gönderilmiştir. Yavru atma hastalığı bulaşıcı bir hastalık olmakla beraber on yıl içinde 148 yavru atma

⁴⁷⁵ TBMM TD, D. 8, C. 25, T. 4, 62. Birleşim, (10.03.1950), s. 265-266.

⁴⁷⁶ E, A. , “Sığırların Şap Hastalığı”, *Üretim*, Yıl 2, C. 2, S. 17, Ankara, Eylül 1950, s. 7.

⁴⁷⁷ Necati, *Hayvanat Hastalıkları ve Kurtulmak Çareleri Hakkında Fenni Nasihatler*, ..., s. 11-13.

⁴⁷⁸ BCA, Fon Kodu 30.10.0.0, Yer Numarası 186.283.1, (03.07.1941), s. 6.

⁴⁷⁹ “İstanbul Mezbahası Nasıl Çalışıyor”, *Üretim*, Yıl 2, C. 2, S. 17, Ankara, Ağustos 1950, s. 13.

⁴⁸⁰ Trişin: Yuvarlak solucanlar (Aschelminthes) sınıfının, iplik solucanları (Nematodes) takımından, erginleri insan ve domuz gibi memelilerin ince bağırsaklarında asalak olarak yaşayan, 1-4 mm kadar uzunlukta, larvaları kas tellerine yerleşerek kistler yapan bir ilkel solucan tipi.) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.56c84de250e441.9235334 Erişim Tarihi: 20.02.2016.

⁴⁸¹ “İstanbul Mezbahası Nasıl Çalışıyor” ..., s. 13

vakası sığırlarda yaşanmıştır. Hastalıkla ilgili Almanya ve Amerika'da çok fazla aşı çalışmaları yapılmıştır. Türkiye'de bu çalışmaları yakından takip etmiştir.⁴⁸²

3.2.2.3 Ruam-Kolera-Veba

1950 yılı itibarıyla ruam hastalığı; Ankara, Afyon ve Kütahya illerinde yoğun olarak görülmüştür. 45 gün devam eden ruamla mücadelede, 2200 köyde mevcut olan 100 bin baş beygir ve katır muayene edilmiştir. Bu muayene işi için 39 ekip içinde 45 veteriner ve 90 sağlık memuru katılmıştır. Hastalıktan dolayı yok edilecek hayvanlar için en az 600 bin lira tazminat verilmesi de planlanmıştır.⁴⁸³

Anadolu, Avrupa, Amerika, Güney Afrika ve Asya'da; kaz, ördek, güvercin ve tavukta kolera görülmüştür. Yabani kuşların getirdiği bu mikrop diğer hayvanlara da geçmiştir. Hastalığa tutulan hayvanlarda iştahsızlık görülmüş ve hayvanların vücut sıcaklığının arttığı gözlenmiştir. Üç hafta veya daha fazla süren bu hastalık sonunda hayvan kayıpları yaşanmıştır. Telef olan hayvanların kalpleri kırmızı, karaciğerlerinde ise sarımtırak noktacıklar meydana gelmiş ve bağırsakları ise sulu ve kanlı bir görünümde olmuştur. Hastalıktan korunmak için hasta olan hayvan kümese sokulmamış ve baytara haber verilmiştir.⁴⁸⁴

Veba ise kolera hastalığına benzeyen bir hastalık olup rüzgârlı ve rutubetli yerlerde yaşayan kümes hayvanlarında görülmüştür.⁴⁸⁵ 1946 yılı itibarıyla Ankara ve çevresinde tavuklarda görülen veba artmış ve Etlik Bakteriyoloji Enstitüsü elinde bulunan aşırı uygulayacak bir tane bile tavuk bulamadığından Erzurum'dan tavuk getirtmek zorunda kalmıştır. İzmit'te de aynı dönemler itibarıyla bu hastalık artmış ve İstanbul'a da bulaşan veba nedeni ile İstanbul'a tavuk gönderimi yasaklanmıştır. Vebadan başka difteri ve kolera hastalığı da görülmüştür.⁴⁸⁶

⁴⁸² A. Ekrem Vardar, "Memleketimiz Sığırlarında Brucellosis Bang Durumu ve Savaş Usulleri", *Türk Veterinerler Cemiyeti Dergisi*, Yıl 16, C. 16, S.11, İstanbul, Aralık 1946, s. 35-43.

⁴⁸³ "Sığırcılık- Üç İlimizde Ruam Mücadelesi Yapılıyor", *Üretim*, Yıl 2, C. 2, S. 17, Ankara, Ağustos 1950, s. 11.

⁴⁸⁴ A. Enver Akdoğan, *Kümes Hayvanlarının Âdi ve Bulaşıcı Hastalıkları I*, T.C. Trakya Umumi Müfettişliği: Köy Bürosu, Halk Basımevi, Yayın Sayısı 49, İstanbul, 1937, s. 16-19.

⁴⁸⁵ Yergök, "Köylülere Kümes Hayvanları İçin Öğütler", ..., s. 12.

⁴⁸⁶ Yunus Nadi, "İstanbul'a Tavuk İthalı Yasak Edildi", *Cumhuriyet*, 16 Aralık 1946, s. 1,3.

3.3 Hara ve Aygır Depolarının Geliştirilmesi

Tarım Bakanlığı ve Hükümet, memleket içinde hara ve aygır depolarının adedini arttırmak; damızlığa yaramayan hayvanları başka alanlarda kullanmak ya da yok etmek gibi amaçlar çerçevesinde hareket etmiştir. Yine var olan haralar ile aygır depolarının geliştirilmesi ya da yenilerinin kurulması için çalışmalar yapmıştır.⁴⁸⁷

Hükümetler hara, aygır depoları, numune ağılları ve hayvan sergileri ile hayvancılık konusunda çalışmalar yapmış; bilhassa köylerdeki hayvancılığa ağırlık vermiştir. Köylerde hayvanların ırkları bozulmuş, verimleri azalmış ve cüsseleri küçülmüştür. Köylü halk ayrıca damızlık seçimine de dikkat etmemiştir. Çünkü köylü halk bilgi eksikliği içindedir ve iktisadi şartlar da damızlık seçimini olumsuz etkilemiştir.⁴⁸⁸

1949 yılında Eskişehir'in Hasırcı Çiftliği'nde aygır depolarının kurulmasına karar verilmiştir. Damızlık ihtiyacının sağlanması için Çukurova Harası'na 32 baş inek satın alınmış ve Konya ile Sultansuyu Harası içinde akkaraman yetiştirmek amacıyla 400 baş koyun getirilmiştir. Trakya kıvırcık ağılı ile Eskişehir'de yetiştirilen merinoslar için 700 baş koyun alımına karar verilmiş, Bursa ve Balıkesir'in merinos ihtiyacı içinse 750 baş erkek merinos kuzusu alımı planlanmıştır. Bakanlık tarafından sergiler ve at yarışları desteklenmiş başarılı olan kişilere çeşitli ödüller verilmiştir. Adana, Urfa ve Antep at yarışları için 55 bin lira harcanmıştır. Edirne, Tekirdağ, Çanakkale, Bursa, Kocaeli, Aydın, İzmir, Denizli, Kütahya, Kayseri, Amasya, Kars ve Erzurum gibi illerde damızlığa yaramayan 100 bin hayvanın iğdiş edilmesine karar verilmiştir. Karacabey, Çifteler, Konya ve Çukurova Haraları ile Doğu illerimizdeki haraların eksiklikleri olan ahırlar, ambarlar, lojmanlar ile idare binasının yapımına başlanmış ve 1.600.000 liraya çıkan masraf devlet tarafından karşılanmıştır.⁴⁸⁹

⁴⁸⁷ TBMM TD, D. 8, C. 18, T. 3, 75. Birleşim, (25.04.1949), s. 602-604.

⁴⁸⁸ Selahattin Batu, "Köy Davası İçinde Hayvancılık", *Ziraat Dergisi*, C. 1, S. 1, 1940, s. 21-22

⁴⁸⁹ "Veteriner ve Zootečni İşleri Umum Müdürünün Üretim'e Beyanati", *Üretim*, Yıl 1, C. 1, S. 7, Ankara, Ekim 1949, s. 6.

3.3.1 Haralar

3.3.1.1 Karacabey Harası

1940'lı yılları itibarıyla Karacabey Harası en güzel hayvanların yetiştirildiği bir yer olmuş, ülke içinde daha önce hiçbir yerde yetiştirilmeyen hayvan türleri burada yetiştirilmiştir. Haranın içerisinde bulunan ev, hastane, süthane gibi yapılarda da çalışmalar başarılı bir şekilde devam etmiştir.

Bunun en güzel örneği ise Melahat Aksel'in haraya ilişkin görüşleridir. 1941 yılında Karacabey Harası'nı ziyaret eden Melahat Aksel,⁴⁹⁰ Karacabey Harası'nın merkez binasının güzel bir yapıda olduğunu; yolların etraflarının ağaçlandırıldığını, bütün binalar, ahırlar ve yolların tertemiz olduğunu belirtmiştir. Ahırların gübre kokusundan arınmış ve karasinek olmadığını dile getirmiş, ardından da harayla ilgili şu ifadelere yer vermiştir:

“...Seyisler, hizmetçiler büyük bir dikkatle yetiştirilmiş; temiz giydirilmiş, âdeta askeri bir disiplin altına alınmıştır. Her tavla kapısında bizi karşılayan nöbetçi seyis ahırın mevcudunu verirken âdeta bir asker tavlasi önünde olduğumuzu zannettirmektedir. Binicilik talebeleri süvari binicilik mektebinin sabık hocası Bay Taton'un himmetiyle mükemmel bir tarzda yetişmektedirler. Harada atlar safkan ve yarımkan olmak üzere iki gruba ayrılmıştır... Bütün bu atlar ayrı ayrı isimlendirilmiş olan kısımlarda bulunmaktadır... Karacabey'de gözüme çarpan ve beni pek sevindiren bir nokta da at ıslahında takip edilen esaslardır. Filhakika Türk atını ıslah ederken daha ziyade İngiliz ırkına yer verildiği görülmektedir... Bu şekilde bugün ortaya Türk yarımkanı çıkmaktadır. İngiliz kanını taşıyan bu yarım kanlar üzerinde hala çalışıldığını büyük bir memnuniyetle gördüm. Mükemmel laboratuvarlar bu mesaiye yardım etmektedir...”⁴⁹¹

Atçılık konusunda her türlü tedbirler alınmış, yetiştirilen safkanlar koşularda tecrübe edilmiştir.⁴⁹² Ancak yarışların yapıldığı konkurhipiklerin⁴⁹³ sayılarının az olduğundan sayılarının arttırılması gerekmiştir. At neslinin ıslahı dışında koyun ve

⁴⁹⁰ Türkiye'nin ilk kadın binicisi. Bkz. A. Fuat Ünver, *Antik Çağdan Modern Olimpiyatlara Binicilik Sporuna ve Türk Biniciliğinin Olimpik Gelişimi*, Ankara Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2006, s. 65.

⁴⁹¹ Melahat Aksel, “Karacabey Harasında Gördüklerim”, *Akşam*, 18 Eylül 1941, s. 6.

⁴⁹² Melahat Aksel, “Karacabey Harasında Gördüklerim”, *Akşam*, 18 Eylül 1941, s. 6.

⁴⁹³ Konkurhipik: Atlarla yapılan binicilikte engel atlama. <https://tr.wiktionary.org/wiki/konkurhipik>. Erişim Tarihi: 12.04.2019.

sığırların ıslahı da Karacabey Harası'nda yapılmıştır. Merinos koyunlarından alınan neticeler pek parlak sonuçlar vermiştir. Bu kapsamda Aksel şu ifadeleri dile getirmiştir: “... Harada öyle yerli merinoslar gördük ki daha iki yaşında oldukları halde Avrupa'dan gelen merinosların boyunda idiler. Mütihazsısların kanaatine bunlar daha iri olacaktır. Memleketin yün sanayiinde mühim roller oynayacak olan bu merinos işi Karacabey Harası'nın en fazla muvaffak olan şubelerinden biridir. Bütün bu çalışmalar bir sistem dâhilinde ve semere verir mahiyettedir...”⁴⁹⁴

1942 yılı itibarıyla Karacabey'de ıslah edilen sığırların 200-300 kilodan 350-450 kiloya ve süt verimleri de 500-600 litreden 850-950 litreye kadar çıktığı görülmüştür. Damızlık boğalar ise 500-550 kilo olarak yetiştirilebilmiştir. Damızlıkların eksikliklerinin giderilmesi için ayrıca Ziraat Mektepleri ile Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu Çiftlikleri ve Türkiye Şeker Fabrikaları Çiftliklerinden köylere damızlık boğa verilmesi planlanmıştır.⁴⁹⁵

1944 yılında yüz bin dekarlık bir araziye ulaşan Karacabey Harası'nın merkezinde pansiyon, müdürlük binası, elli dört ailenin oturduğu memur evleri, insan ve hayvan hastaneleri, bir sınıflı ilkokul, postane, değirmen, fırın, elektrik santrali, süthane ve daha başka çeşit altmışa yakın yapıdan oluşan bir teşkilat kurulmuştur. Haranın geniş arazisinde atçılık, sığırcılık ve koyunculuk gibi işler de yapılmıştır.⁴⁹⁶

1945 yılında ise Karacabey Harası'nda bir geçit töreni yapılmış ve Ulus Gazetesi muhabirlerinden Musa Ataş töreni şu şekilde anlatmıştır:

“... Saat 15'de uzaktan bir duman koştı. Başta atçılık mütihazsısı ve binicilik öğretmeni, talebesi Türkiye'nin en namlı ve ünlü atlarına binmişler yel gibi bize yaklaşıyorlar. En önde şanlı bayrağımız dalgalanıyordu. Yıldırım gibi geçen sürüler önümüzdeki yoldan hiç taşmadan büyük bir intizamla sel halinde akıyorlar. Baba aygırlar sürüsünü muhtelif ırk taylar, elit yarımkan ananç kısıraklar, Nonius ve Karacabey ananç kısırak sürüleri takip ediyor. Sıra sığırcılık şubesine geldi. Çiftçiliğimizin ve sütçülüğümüzün temeli olan bu şubenin en güzel ve verimli cinsleri geçmeye başladı. Montafon boğaları, boz boğalar, buzağı, düve ve inek sürüleri durmadan geçiyor. Dişi mandalar ve çeşit çeşit sığır cinsleri dağılmadan ürkmeden, sağa

⁴⁹⁴ Melahat Aksel, “Karacabey Harasında Gördüklerim”, *Akşam*, 18 Eylül 1941, s. 6.

⁴⁹⁵ Mağdenli, “Türkiye’de Sığırcılık” ..., s. 16.

⁴⁹⁶ Turhan Ayten, “Karacabey Harası”, *Vatan*, 2 Ağustos 1944, s. 3.

sola kaçmadan yol boyunu kuşatıyor. Bütün bu hayvanların sağrıları belden dümdüzdü. Biraz sonra koyun şubesinin geçişi başlıyordu. Damızlık baba merinos koçları, sürülerin başında gerdan kırarak geçiyorlar. Her biri harpten evvel 2500 liraya satın alınmış. Merinos sürüleri, elit merinos koçları, muhtelif kan merinos ve sakız sürülerinin ardı arkası kesilmiyor. Tribünün önündeki yol, intizamlı ve birbirine karışmadan geçen on binlerce koyundan sanki bir sel ve nehir halini almıştı. Manzara cidden görülmeye ve hatta bir filme alınmaya değerdi. İtfaiye bu yolu sık sık suluyordu. Koyunları haranın ziraatçilik şubesi takip etti. En son model motorlu ziraat vasıtaları ile insan ve hayvanla çalışan ilk aletler burada yan yana, dünya ziraat tekniğindeki gelişmeyi canlı bir surette ölçmeye yarıyordu. Amerika'dan getirilmiş biçer-döğerler, harman makineleri, farmal çayır ve balya makineleri, topyekûn ve kombina ziraat tekniğinin canlı bir parçasıydı. En son geçen domuzlardı. Bu şube harada yeni kurulduğundan fazlaca ilgilendim... Daha sonra Karacabey Harası'nın temeli olan atçılık şubesinin engelli koşu parkına gidildi. Türkiye'nin en güzel tayları ve en genç cokeylerin elinde titiz bir itina ile engelli koşulara göre burada yetiştiriliyorlar. Kim bilir bunlar yarın hangi yarışların kahramanları olacaklar. Aralarında harpten evvel Avrupa yarışlarını kazanan ağabeyleri de var. Mesela Hınçal, Akıncı ve hatta Mussolini kupasını kazanan Yıldız gibi atlar da burada. Genç atlar, genç ellerde bütün engelleri atıyorlardı.”⁴⁹⁷

1947 yılında haranın topraklarının az olmasından dolayı Tarım Bakanlığı tarafından Bursa Tarım Okulunun da bu haranın topraklarına katılmasına karar verilmiştir.⁴⁹⁸

1947 Kasım ayında Yürük Çelebi, harada bir gün geçirmiş ve harada gördüklerini Akşam Gazetesinde şu şekilde anlatmıştır:

“Sürüleri, yaşlarına göre tasnif etmişler. Küçük taylar bir tarafta, büyük taylar bir tarafta, yavrulu kısraklar bir tarafta ve hepsinin başında ayrı ayrı mesul şahıslar. Biz yaklaşınca askeri bir selama çıkıyorlar. Gene askeri sert bir sesle kelimeleri dillerinde süratle tekerleyerek sürünün mevcudunu, cinslerini sayıp bildiriyor, tam haberini veriyorlar. Ömrünüzde hiç tay sürüsü görmedinizse sanki hiç çiçek görmemişsiniz, hiç kuş görmemişsiniz, hiç deniz görmemişsiniz gibi güzel nesnelere koleksiyonunuzda bir eksiklik olduğuna hükmediniz. İnsan misafirlerin etrafını çeviriyorlar... Atların ve kısrakların kendi aralarında daha tayken nişanlandıklarını burada öğrendim. Meğer bir atın sağrısındaki yahut kalçasındaki büyüklük gelecek nesilde tashih edilsin diye, sağrısında yahut kalçasında küçüklük olan bir kısrak seçilmiş. Bunlar aralarında

⁴⁹⁷ Musa Ataş, “Karacabey Harasında Hayvanların Yaptığı Bir Geçit Töreni”, *Ulus*, 20 Haziran 1945, s. 4.

⁴⁹⁸ “Kurdoğlu Demecinde Diyor Ki”, *Ulus*, 1 Nisan 1947, s. 5.

nişanlanırmış. İşte Karacabey Harası böyle bir hayvan laboratuvarıdır. Hele hastaları için ayrı ahırda bir ihtimam var ki... Bir nabız bir baytarın elinde, öbür nabız başka bir baytarın elinde, diye bir karikatür tabla çizeyim... İneklere mahsus laboratuvarında da kavanoz içinde, portakal büyüklüğünde kıl toplar gördük. Meğer danaları yalaya yalaya bu toplar midelerinde birikmiş ameliyatla çıkarılmış... Meşhur yarış Macar atlarının anaları babaları da bu haradadır... Merinos yetiştirme konusunda hara çalışmaları yapmıştır ancak istenilen seviyeye ulaşamamıştır... 800 at, 700 sığır, 6000 koyun, 5000 tavuk, 320 domuz olan ayrıca tavşanları kobayları ve sairesi bulunan bu müesseseyi zevkle gezmekte devam ederken şu şayanı hayret noktada durdum: 320 domuz, ihtimal başımızı çevirinceye kadar birkaç misli artmıştır. Bir batında 18 yavru doğuran ucube domuzu ihtimal manda büyüklüğünde sanırsınız. Hayır. Durmaksızın ha yerler ha yerler. Ancak bu domuzlara çok fazla talip vardır. Bir ana domuzdan senede 1500 kilo et alınmış gibi efsanevi rakamlar işittim. Karacabey cinsi tavuk diye harada yepyeni ve faydalı bir ırkın üretildiğini gördüm. Karacabey Harasında her ihtiyaç usulince düşünüldüğü için köylü çocuklarından heveskârlar toplanarak bir binici mektebi de yapılmış. On birinde, on beşinde olan çocuklar, koskoca hayvanlara atlayarak öğrendikleri marifetleri maneje yerinde bize gösterdiler...⁴⁹⁹

3.3.1.2 Konya Harası

1934 yılında Tarım Bakanlığına bağlanan Konya Çiftliği hara adını almıştır. 1934-1943 yılları arasında hara, Tarım Bakanlığından çok büyük yardımlar görmüştür. 1943 yılında ise yeni Tarım Bakanı olan Şevket Raşit Hatipoğlu, harayı ziyaretinde bu haranın kalkınması için yardımların daha çok olacağını açıklamıştır. Ayrıca Konya Valisi Fuat Tuksal'ın haraya yardımları olmuş, böylece hara kalkınmaya başlamıştır.⁵⁰⁰ Hayvancılığın yanında burada tarım konusunda çalışmalar yapılmış daha çok buğday yetiştirilmiştir. Konyalılar buğday ve koyunun kendileri için önemli olduğunu -*Buğdayla koyun, gerisi oyun!* sözüyle açıklamışlardır. Konya ovasında çok sayıda koyun yetiştirilmekle beraber harada koyun yetiştirme çalışmalarına 1945 yılı itibarıyla başlanmıştır. Ayrıca yerli akkaraman⁵⁰¹ ve 500 anaçla⁵⁰² yün üretmek için

⁴⁹⁹ Yürük Çelebi, "Liderlik İddiasındaki Yaman Boğa: Hırçın", *Akşam*, 24 Kasım 1937, s. 3.

⁵⁰⁰ Yılmaz, "Konya Harası" ..., s. 80.

⁵⁰¹ Yılmaz, "Konya Harası" ..., s. 77.

⁵⁰² (Anaç-Anaç: Analaşmış, çok yavru doğurmuş, yaşlanmış, kümes hayvanı, kuş ve evcil memeli hayvan.)

<http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=comttas&view=ttas&kategori1=derlay&kelime1=ana%C3%A7>. Erişim Tarihi: 17.02.2016.

çalışmalar devam etmiştir. Anaçların 1000'e çıkarılması amaçlanmış ve yapağı konusunda üretim planlanmıştır.⁵⁰³

Bunların dışında Konya Harası'nda atçılık, sığırcılık, tavukçuluk ve ziraat yapılmıştır. Haranın kendisi yetiştirme yapmak yerine elindeki yüksek verimli aygırları halk kısraklarına çekmek için ıslah çalışmalarına ağırlık vermiştir. Bu nedenle bu haraya "Demokrat Hara" denilmiş diğer haralara (Sultansuyu ve Karacabey Haraları) "Aristokrat Hara" adı verilmiştir. Bu haralarda yerli kan at ırkları sokulmamakta ve asil atlar çiftleştirilmektedir. Konya Harası'nda safkan Arap, yarımkan Arap, safkan Nonius, Karacabey Nonius, yarımkan Puato merkepleri ve safkan Kıbrıs merkepleri; sığırcılık şubesinde ise yerli karasığır lar yetiştirilmiştir. Yerli karasığır lar iyi bakıma alınmış ve ıslah işine tutulmuştur. Bunun sonucunda ise 81'e yakın yeni sığır elde edilmiştir. Bu sığır sayısının 500'e çıkarılması, sığırlar üzerinde et ve süt veriminin artırılması amaçlanmıştır. Sığırlardan alınan verim yükseltilmiş ve günlük 4-8 kilo süt elde edilmiştir. Hara dışındaki sığırların ağırlığı 200 kg olduğu halde hara içindeki sığırların ağırlıkları 300-350 kg, boğaların ağırlıkları ise 500-550 kilo arasında olmuştur. Harada yetişen inekler harada tutulmuş ve boğalarda ilin çeşitli yerlerine toplu bir şekilde satılmıştır. Satılan boğaların birleştirilmesi ile köy halkı boğa istasyonu kurmuştur. Buralar için ot ve yem gibi her türlü yemleri hazırlamışlardır. Konya'da biri merkezde olmak üzere 8 adet aşım durağı kurulmuştur.⁵⁰⁴

3.3.1.3 Çukurova ve Sultansuyu Harası

Çukurova Harası'nda 1941 yılında yetiştirilen erkek kuzulardan 100 tanesi kesilmiş ve derileri İstanbul piyasasında beşer liradan satılmıştır. 1942 ve 1943 yılında derileri İstanbul'da 10'ar liraya satılmıştır. Aynı yıllar içinde safkan koçlardan üç baş koyun Çukurova'ya getirilmiş ve suni tohumlama ile 400 baş Kızılkaraman koyunu ile çiftleştirilmiştir. Çiftleştirilme işinin ardından 300 baş yarımkan Karagül kuzusu meydana gelmiştir. 1942 senesinde 600 koyuna suni tohumlama yapılmış, 500 baş kuzu elde edilmiştir. 1943'de üç koçla 800 koyun tohumlanmış 600 kuzu elde

⁵⁰³ Yılmaz, "Konya Harası" ..., s. 77.

⁵⁰⁴ Yılmaz, "Konya Harası" ..., s. 77-80.

edilmiştir. 1944’de bir koçtan 325 koyuna suni tohumlama yapılmış 335 kuzu alınmıştır.⁵⁰⁵

Sultansuyu Harası’nda iki yaşından büyük aygırlar bir ahırda, iki yaşından büyük kısraklar bir ahırda, ondan küçük ve büyükleri başka başka ahırlara yerleştirilmiştir. Ahırların arası ise oldukça uzun yapılmış bunun nedeni ise habersiz bir çiftleşmenin önüne geçmek olmuştur. Ayrıca atların yanı başına da hangi ırktan geldikleri ve adları yazılmıştır.⁵⁰⁶

3.3.2 Aygır Depoları

1942 yılında Trabzon’da bulunan at deposu kapatılmış, İnanlı ve Çifteler depolarına sevk edilen aygırlar için Edirne ve Trakya vilayetleri iaaş ödeneği koyamamış, Bursa vilayeti ise 30 baş aygır için 7000 lira ödenek ayırmış ancak bu ödeneğin az olması nedeniyle aygırları dağıtmak zorunda kalmıştır. Denizli ve Giresun’daki aygır depoları kapatılmaktan son anda kurtarılmıştır. Ziraat, Milli Müdafaa, İktisat, Dâhiliye, Nafia ve Maarif Vekâletleri hepsinin aynı zamanda hayvancılık konusunda ıslah çalışması yapması gerekmiştir. Bütün vekâletlerin çalışmalarındaki amaçlar ise daha çok bütçelerin yeterli hale getirilmesi, kapanmış olan depoların yeniden açılması ve satılan aygırların yerine yenisinin alınması olmuştur.⁵⁰⁷

3.4 Hayvanların Beslenmesi İçin Yapılan Çalışmalar

Cumhuriyet Hükümetleri hayvanların beslenmesi konusunda ilk olarak yonca bahçelerinin arttırılmasına ve mera hayvancılığında ahır hayvancılığına geçilmesine çalışmıştır. Hayvanların beslenmesi verimli ziraat sayesinde olmuştur.⁵⁰⁸ Hayvanların

⁵⁰⁵ Yılmaz, “Çukurova Harası” ..., s. 76.

⁵⁰⁶ Faruk Fenik, “Sultansuyu Harası”, *Vatan*, 30 Temmuz 1944.

⁵⁰⁷ BCA, Fon Kodu 30.10.0.0, Yer Numarası 186.281.12, (14.08.1942), s. 1-2.

⁵⁰⁸ Nuri Benlioğlu, “Memleketimiz Ziraatında Hayvan Yemleri Davası”, *İzmir’de Köycülük*, S. 47, İzmir, Nisan 1948, s. 9,21.

beslenmesinde daha çok çayır kullanılmış; iyi yem elde etmek için sistemli yem ziraatı, çayır ve meracılık konusuna ağırlık verilmiştir.⁵⁰⁹

Hayvan, çiftçilerin başyardımcısı ve birçok ürünün ham maddesini oluşturmuştur. Anadolu’da 150- 200 kilo arasında olan inekler yıllık ortalama 300 kilo süt vermişlerdir. İyi bakıldığı zaman ise süt miktarı 1000 kiloya kadar çıkmıştır.⁵¹⁰ Hayvanların ırkları iyi olsa bile bakımı ve yem verilmesi yeterli olmayan hayvanlar büyüyememiş bu nedenle hayvanlardan alınan verimler düşmüştür. Bunun için hayvanların bakımına dikkat etmek gerekmiştir. Bir hayvana doğduğu andan itibaren bol süt içirilmiştir. Çünkü hayvanlar en iyi büyüme dönemleri süt emdikleri ve gençlik dönemleridir. Örneğin iyi bakılan bir dana ilk doğduğunda 36 kilo, 3 aylık olduğunda 150, 6 aylıkta 220, 1 yaşında 300, 2 yaşında 400, 3 yaşında 470 ve 4 yaşında 500 kilo civarında olmuştur.⁵¹¹

1940 yılında yaşanan soğuklar nedeni ile hayvan telefata fazla olmuştur. Hayvanların bazıları soğuktan dolayı yavrularını düşürmüşlerdir. Hayvan fiyatları ile et fiyatlarında yükselmeler başlamıştır.⁵¹² 1942-1943 kışının zor şartlar altında geçmesinden dolayı hayvan sayılarında azalma yaşanmıştır.⁵¹³ 1945 yılında yaşanan yoğun yağışlardan dolayı (yeteri kadar beslenemeyen) koyun sayısında 1946 yılı itibarıyla bir artış yaşanmamış; tiftik, kıl keçisi ve sığırların sayılarında bir düşüş yaşanmıştır. Ayrıca 1941-1942 yıllarında 1.821.530 (adet) koyun, 597.503 kıl keçisi, 447.978 tiftik keçisi, 241.375 sığır, 26.192 manda, 16.268 at, 2.740 eşek, 2.111 katır ve 2.042 deve; 1949-1950 yıllarında ise 295.355 (adet) koyun, 217.229 kıl keçisi, 40.756 tiftik keçisi, 76.841 sığır, 11.778 manda, 11.075 at, 13.807 adet eşek, 592 katır ve 77 deve şiddetli kış nedeniyle telef olmuştur.⁵¹⁴

⁵⁰⁹ Vecdet Erkun, “Hayvancılığımızın Kalkınmasında Çayır ve Meracılığın Önemi”, *İktisadi Yürüyüş*, Yıl 11, C. 11, S. 248, 30 Nisan 1950, s. 6.

⁵¹⁰ Sedat Kansu, “Milli Ekonomimizde Hayvan Yemi Problemi”, *Türk Veterinerler Cemiyeti Dergisi*, Yıl 16, C. 16, S. 9, İstanbul, Eylül 1946, s. 3.

⁵¹¹ Karaesmen, *Hayvancılık*, ..., s. 6.

⁵¹² “Soğuklardan Hayvan Telefata Fazla Oldu”, *İkdam*, 2 Nisan 1940, s. 2.

⁵¹³ Ali Aras, “Türkiye’de Hayvancılığın Durumu ve İnkişaf Yolları”, *Ziraat Dergisi*, Yıl 14, S. 120, Aralık, 1954, s. 21.

⁵¹⁴ Zeki Mağdenli, “Türkiye’de Hayvancılık ve Zirai İskân Meseleleri”, *Türk Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*, Yıl 6, S. 116-117, Mayıs-Haziran 1956, s. 2881.

Hayvanların beslenmesi konusunda Akın Gazetesi 1945 yılında Antakya’da bulunan Tüccar-Çiftçi Kulübüne, Reyhanlı ilçesinin; Paşahüyük, Killik, Kumluada, Yatova, Çingiloğlu ve Artçitepe köylerinden çiftçilerin geldiğini ve çiftçilerin anlattıkları bilgiler doğrultusunda gazetede şu habere yer vermiştir: 1945 yılında çeltik ekimi nedeniyle köylerin maddi ve manevi birçok zararlar gördüğünü, sivrisinek hücumu ve sıtma hastalığı nedeniyle halkın işini yapamadığını ve sıtma yüzünden telef olanların bile olduğunu söyledikten sonra; su kıtlığından bahsetmiştir. Su kıtlığının nedeni de ekilen çeltik tarlalarıdır. Çünkü çeltik tarlalarını ekenler Afrin çayını bentler yaparak bu tarlalara akıtmıştır. Hayvanların da bu çaydan su içtiğini söyleyen köylüler, su olmadığı için iki saat mesafede başka bir çaya gitmek zorunda kalmıştır. Başka bir yere giderken hem sıcaklık, hem uzak mesafe hayvanları zor duruma bırakmış; bazı hayvanlar çatlayarak telef olmuştur. Köylüler hayvanların telef olmasından dolayı ekin işlerinin de zora girdiğini; bu konu için kaymakam ile konuştuklarını ve yapılan incelemeler sonucunda çeltikçiler ile görüşmeler yapıldığını ancak aradan bir süre geçmesine rağmen yine suyun gelmediğinden yakınmışlardır. Ayrıca halk çeltik ekenlerin nüfuzlu kişiler olmasından dolayı herhangi bir değişiklik yapılmadığını da dile getirmiştir. Gazetecilerde dilekçe ile valiliğe başvuru yapmalarını ve durumu anlatmalarını söylemişlerdir.⁵¹⁵ Burada görmekteyiz ki halk bir yandan ekin ekmekte diğer yandan da hayvanlarının bakımına önem vermektedir. Yaşanan susuzluk ve yem eksikliği hayvanların telefine neden olmuştur. Geçim kaynağı hayvancılık olan halkı zor durumda bırakmıştır.

Yemsizlik nedeni ile Tarım Bakanlığı Veteriner İşleri Umumi Müdürlüğü tarafından Başbakanlığa bir yazı gönderilmiş ve yazıda 1945 yılının ilkbahar mevsiminde fazla yağın kar nedeni ile birçok hayvanın telef olduğuna, yemsizlik nedeni ile bazı hayvanların ihraç edilmesine değinilmiştir. Hatta bazı yetiştiriciler hayvanlarını satmaya başlamışlardır.⁵¹⁶ 1945 yılında yağmurların az yağmasından dolayı verimli mahsuller alınamamıştır. Yemsizlik nedeniyle hayvanlar sıkıntılar

⁵¹⁵ “Köylülerin Habercimize Anlattıkları”, *Akın*, 1 Temmuz 1945, s. 3.

⁵¹⁶ *BCA*, Fon Kodu 30.10.0.0, Yer Numarası 186.284.2, (04.07.1945), s. 1.

çekmiştir. En önemli sıkıntıları ise salgın hastalıklara yakalanmalarıdır. Bu nedenle Tarım Bakanlığı çalışmalar yapmıştır.⁵¹⁷

1937 yılında kabul edilen “Ziraat Bankası Kanunu” ile 1945 yılında Hükümet, yemsizlik nedeni ile sorun yaşayan ve hayvanını satmak zorunda kalan köylüye Ziraat Bankası sayesinde krediler açmış, hayvan sahiplerinin hayvanlarını satmasının önüne geçmeye çalışmıştır. Bir ay sonra ise krediler, sağılan koyun ve keçi için baş olarak 2 lira, yine sağılan inek ve mandalar için baş olarak 40 lira şeklinde olarak tespit edilmiştir. Tarım Bakanlığı hayvan hastalığı ile mücadele konusunda tedbirlerini arttırmıştır.⁵¹⁸

Geniş topraklara sahip olan ülkede 1947 yılı itibarıyla hayvan yemi problemi tekrar göze çarpmaktadır. Çeşitli bitki türleri de yetiştirilmiş ancak hayvanlara gereken önem verilememiş ve hayvanların bakımı yapılamamıştır. Üretimin yanında birde bu yemlerin işlenmesi zor olmuştur. Hayvanların bakıldığı her yerin malzemesi kendi bölgesine göre olduğundan orada o yapıdan binalar meydana getirilmiştir. Burada yine amaç ucuz ve sağlam yapılar kurmak olmuştur. Bu yapılar kurulmasına rağmen hayvancılık istenilen seviyeye çıkamamıştır.⁵¹⁹

1949 yılı kış ayları da zor şartlar altında geçmiş bu nedenle Eskişehir Milletvekili Abidin Potuoğlu bu konuda Mecliste çeşitli açıklamalarda bulunmuştur. Kış aylarının zorluklarına değinen Potuoğlu; hayvanların tamamen elden beslemek zorunda kaldığını, hayvan yemleri yetişmeyeceğinden dolayı hayvanların telef olacağını söylemiştir. Ticaret Bakanı Cemil Said Barlas (Gaziantep Milletvekili) ise cevap olarak aslında arpa ve yulafın yeterli miktarda olduğunu, borsada bile arpa satışlarının fazla olduğunu ve milli savunma ihtiyacı için bir kısmının da saklandığını belirtmiştir. Abidin Potuoğlu ise cevaben arpa var olmasına rağmen kış aylarının daha uzun süreceğine ve yetmeyeceğine değinmiş, devletin bu konularla çok alakasız olduğunu dile getirmiştir. Ticaret Bakanı ise tekrar bir açıklama yaparak devletin bu konu ile sürekli ilgilendiğini ve yardımların yapıldığını belirtmiştir. Son olarak Trakya’da ot varlığının fazla olduğuna değinen Ticaret Bakanı Cemil Said Barlas

⁵¹⁷ “Yurdumuzda Veteriner Çalışmaları Devam Ediyor”, Ulus, 14 Ağustos 1945, s. 3.

⁵¹⁸ Yunus Nadi, “Çiftçiye Hayvan Yem Kredisi Açıldı”, *Cumhuriyet*, 11 Ekim 1945, s. 3.

⁵¹⁹ Bilgemre, “Türk Hayvancılığını Geliştirme Yolları” ..., s. 4-5.

oradan ot getirtilebileceğini dile getirmiş, Abidin Potuoğlu ise halkın oradan yem getirecek durumda olmadığını ve hayvanların sadece ot yiyerek hayatlarını devam ettiremeyeceğini söylemiştir.⁵²⁰

1949 yılı kışının çok sert geçmesinden dolayı hem ekinler hem de hayvanlar çok fazla zarar görmüştür. Bu konuda Yozgat Milletvekili İhsan Olgun Mecliste hayvan ziyanının çok fazla olduğuna değinmiş, Doğu ve Orta Anadolu'da ekimin az olduğunu belirtmiştir. Bunun için önlemler alınması gerektiğini dile getirmiştir. Tarım Bakanı Cavit Oral ise bu konuda kış aylarının mahsulleri etkilediğini ve 1948 yılına oranla daha az ekim yapıldığını belirtmiştir. Hayvancılığın ziraat ve gıda bakımından üzerinde durulması Tarım Bakanlığı tarafından ilk hedef olmuş, Şark vilayetlerine ayrı bir önem verilmiştir.⁵²¹

1949 yılında yaz aylarının kurak geçmesinden dolayı tekrar yem sorunu ortaya çıkmış ve Eskişehir Milletvekili Abidin Potuoğlu 1950 yılında yazlık ekim için çiftçiye tohumluk ve hayvan yemi verilip verilmeyeceğini Mecliste Tarım Bakanına sormuştur. Tarım Bakanı Cavit Oral (Seyhan Milletvekili) ise bu konuda 1948-1949 kışının uzun ve yazının kurak gitmesinden dolayı 52.000.000 liralık kredi kullanılarak 143.067 ton günlük tohumluk sağlandığını ve dağıtıldığını, ofis stoklarında var olan buğdayın dağıtılması ve satılması yoluna gidildiğini belirtmiştir. Ancak arpa tohumu elinde olmadığını söyleyen Hükümet, 25 kuruşa pazardan bu tohumların temin edilebileceğini söylemiştir. Ayrıca hayvan yemi için de Ziraat Bankası 1950 yılında kadar köylere 6.221.000 liralık yatırımlar göndermiştir. Abidin Potuoğlu tekrar Bakana cevap vererek bu yıllarda 4-5 milyon hayvanın telef olmasına Hükümetin neden olduğunu ve gerekli yardımları yapmadığına değinmiştir. Potuoğlu, 50-60 milyon hayvan mevcudu olan ülkede 6 milyon liralık yardımın az olduğunu da dile getirmiştir.⁵²²

⁵²⁰ *TBMM TD*, D. 8, C. 15, T. 3, 30. Birleşim, (12.01.1949), s. 64-66.

⁵²¹ *TBMM TD*, D. 8, C. 18, T. 3, 75. Birleşim, (25.04.1949), s. 602-604.

⁵²² *TBMM TD*, D. 8, C. 25, T. 4, 62. Birleşim, (10.03.1950), s. 267-269.

3.5 Ekonomi ve Hayvancılık

1941 yılı itibarıyla ekonomide hayvancılığın tuttuğu yer çok önemli olmuştur. 250 milyon Türk lirası değerinde olan 27.129.214 baş hayvan türünün bulunması ekonominin devamı ve canlılığı için oldukça önemli bir sayıdır. Türkiye’de hayvancılıktan sağlanan yıllık gelir ise ortalama 125 milyon Türk lirasıdır. Ekonomi için et, süt, yün, kıl, deri, tiftik gibi ürünler de en önemlileridir. Geliri en çok olan ürün ise süt olmuş; ardından et, yumurta ve yün gelmiştir. Toplam gelirin %48.9’unu süt ve %23.2’sini et oluşturmuştur. Üretilen canlı hayvan, yumurta, tiftik, yün ve deri dış ticarete önemli bir yere sahip olmuştur.⁵²³

Bu doğrultuda 1940 yılında 4.659.401, 1941’de 4.928.651, 1942’de 4.507.327, 1943’de 4.242.068, 1944’de 4.140.417, 1945’de 4.485.501, 1946’da 4.941.617, 1947’de 4.916.617, 1948’de 4.997.542, 1949’da 4.707.561, 1950’de 5.187.449 adet hayvandan deri elde edilmiştir.⁵²⁴

Ekonomi ve hayvancılık kapsamında kooperatiflerin artırılması planlanmıştır. Ülkede kooperatifler oldukça azdır ve et sıkıntısı ya da başka bir hayvansal gıda ihtiyacında fiyatların çok fazla yükselip azalmasına neden olmaktadır. Kooperatiflerin ise burada mallara daha iyi değer vermesi beklenmiştir. Kooperatifler; sergi, pazar ve ihracat işlerinde ortaklarına yararlı olmaya çalışmıştır. İthalat ve ihracatta devlet nerede hangi hayvanın ve ürünün yetiştirileceğini, nereye pazarlanacağını belirler, bunları kayıt altına almaya çalışır ve bazı dönemlerde bazı hayvanların yurt dışına çıkmasına yasaklama getirirdi. Bundaki amaç üretimi ya da hayvanları ülke içinde himaye etmektir. Ayrıca sınır kapıları ve gümrüklerde veteriner teşkilatı tarafından kurulan sistemlerde ülkeye giren ya da çıkan hayvanlar muayene edilmeye çalışılmıştır. 1940’lı yıllarının sonuna doğru ülkede herhangi bir hayvan sigortası olmamakla beraber hasta olan hayvanların yok edilmesi karşısında devlet halka sigortaya benzer yardımlar yapmıştır.⁵²⁵ Ancak bunlar yetmediğinden bir sigorta

⁵²³ Arıtman, “Milli İktisadiyatımızda Hayvancılık ve Türkiye’de Hayvancılığın İnkişaf İmkânları” ..., s. 455.

⁵²⁴ *Hayvanlar ve Hayvan Ürünleri İstatistiği (1945-1950)*, ..., s. 13.

⁵²⁵ Abdurrahman Eroğlu, “Hayvancılığımız Üzerinde Devletin Rolü”, *Çiftçi Yolu*, C. 2, S. 12, 15 Mart 1948, s. 6.

teşkilatı kurmak gerekmiştir. Uzun vadeli imkânlar ile sağlanan krediler ile yetiştiriciliğin daha kolay bir hale getirilmesi planlanmıştır.⁵²⁶

1950 yılı başlarında Marshall yardımlarından ayrılan ödeneklerle aslında Doğu illerine soğuk hava depo yapılması düşünülmüş ayrıca Toprak Mahsulleri Ofisi'nin et verimini arttırmak amacıyla çalışmalar yapılmıştır. Hayvanların yeni doğanlarını düzgün bir şekilde yetiştirmek ve bunları kıymetlendirmek amacı güdülmüştür. Ülkedeki hayvan hastalıkları kadar başka bir ülkede hayvan hastalıkları bulunmamakla beraber ülke içinde hastalıklarla mücadele için ayrılan para az miktarda olmuştur. Ülke genelinde fakirlik ve bilgisizlik nedeni ile hem maddi yönden hem de bilgisizlik nedeni ile hayvanların bakımı oldukça zor olmuştur. Bakımı ve yem türlerini arttırmak için halka türlü bitki ve yem tohumları vermek gerekmiştir. Ayrıca hayvanların ahır ve ağıllarının düzenlenmesi için 20-30 milyonluk bir para ayrılması planlanmıştır. Hayvan bakımı zor olmasına rağmen genel olarak yıldan yıla hayvan sayısı artmıştır.⁵²⁷ 1950 yılı yaz ayları itibarıyla da Yine ıslah çalışmaları için ülkeye gelen Marshall yardımlarından bir kısmının hayvancılığa ayrılması planlanmıştır.⁵²⁸

1950 yılında ise hayvan sahiplerine verilen kredilerde artış yaşanmış; sağılan koyun, tiftik, keçi ve koça baş olarak 2 liradan 4 liraya krediler verilmiş, böylece küçük sürü sahiplerine 200, orta sürü sahiplerine 400 ve büyük sürü sahiplerine 1000 liralık krediler verilmiştir. Yunus Nadi, Cumhuriyet Gazetesinde konuyla ilgili şunlara yer vermiştir:

“Merinos koyunları için verilen kredi 4 liradan 6 liraya çıkarılmış, böylece küçük sürü sahiplerine verilen kredi 800'den 1200'e, orta sürü sahiplerine 300'den 4500'e yükseltilmiş, büyük sürü sahiplerinininki 6 bin lira olarak eskisi gibi kalmıştır. Kıvırcık koyun ve koç sahiplerinin kredileri 3 lira attırılarak küçük sürü sahiplerinin kredisi 600'den 1200'e, orta sürü sahiplerinin 3000'den 4500'e, büyük sürü sahiplerinininki ise 4000'den 6000'e çıkarılmıştır. Montafan inek, tandır ve zavut cinsine verilen kredi 60'dan 100 liraya çıkarılmıştır. Yerli manda, inek sürülerinden küçük sürü sahiplerinin kredisi 500, ortaninki 3000, büyüklerinininki 4000 liraya çıkmıştır. At

⁵²⁶ Bilgemre, “Türk Hayvancılığını Geliştirme Yolları” ..., s. 4.

⁵²⁷ Aslan Tufan Yazman, “Hayvancılığın Kalkınması İçin Marshall Planından Niçin Ödenek Ayrılmıyor?”, *İktisadi Yürüyüş*, Yıl 11, C. 11, S. 246, İstanbul, 31.03.1950, s. 1,5.

⁵²⁸ M. Murat Altan, “Marshall Yardımı ve Hayvancılık Davamız”, *Üretim*, Yıl 2, C. 2, S. 17, Ankara, Ağustos 1950, s. 18.

*sürülerindeki kredi artma ise küçük sürü için 1000, orta sürü için 5000 lira olarak tespit edilmiştir.*⁵²⁹

3.5.1 Hayvan Vergisinde Yapılan Değişiklikler

1941-1942 yıllarında artan fiyatlardan dolayı hayvanlardan alınan verginin miktarı arttırılmıştır. Demokrat Parti'nin kurulmasından sonra hayvanlardan alınan verginin yükü azaltılmaya çalışılmıştır.⁵³⁰

31 Mayıs 1941 yılında “3828 Numaralı Kanuna Ek Kanun Olan 4040 Sayılı Kanun” çıkarılmıştır. Sınırlar içinde bulunan koyun, kılkeçisi, tiftik, manda, at, katır, deve, eşek ve domuzdan vergi alınmıştır. Hayvanların kaydına başlanıldığı tarihte iki yaşını bitirmemiş olan sığır, manda, develerle; henüz üç yaşını bitirmemiş at, katır ve eşekler vergiden muaf tutulmuştur. Memurların binek hayvanları ile damızlık oldukları belgelenen aygır, boğa, teke, koç ve eşekler de vergiden muaf tutulmuştur. Baş olarak alınan vergi miktarı ise şu şekilde olmuştur;

Merinos Koyunu	30 (kuruş),
Tiftik ve Sığırdan	35
Koyun ve Kıl Keçisi	60
Manda	100
At	10
Deve ve Domuz	125 ⁵³¹

1942 yılında artan ihtiyaçlardan dolayı vergilere zam yapılmıştır. “27 Mayıs 1942 Tarih ve 4226 Sayılı Kanun” kabul edilmiştir. Bu kanunla hayvanlardan alınan vergi miktarı ise şu şekilde olmuştur:

⁵²⁹ Yunus Nadi, “Hayvan Sahiplerine Açılan Krediler Arttırıldı”, *Cumhuriyet*, 7 Kasım 1950, s. 3.

⁵³⁰ Özer, “Cumhuriyet Döneminde Hayvanlar Vergisi Kanunu ve Uygulanışı” ..., s. 718.

⁵³¹ *T.C. Resmi Gazete*, Sayı: 4822, 31 Mayıs 1941, Ankara, s. 1005.

Merinos Koyunu	40 (kuruş)
Tiftik Keçisi ve Sığır	45
Koyun ve Kıl Keçisi	80
Manda ve At	125
Deve ve Domuzdan	150
Eşekten	25 ⁵³²

13 Haziran 1945 tarihinde “4750 Sayılı Kanun” ilan edilmiştir. Hayvanların her yıl Nisan ayının birinci gününden, on beşinci günü akşamına kadar hayvanların kayda geçirilmesi gerekmektedir. 1950 yılı itibarıyla hayvanlardan alınan verginin aşamalı bir şekilde kaldırılmasına karar verilmiştir. Ancak bu verginin kaldırılması 1962 yılını bulmuştur.⁵³³

3.5.2 Süt ve Et Meselesi

1941 senesinde devlet süt işi ile ilgilenmeye devam etmiş sütlerin üretimi ve satımı sırasında sütlere herhangi bir yabancı maddenin katılması yasaklanmıştır. Hayvanlardan alınan sütlerin birbirine karıştırılmasını yasaklayan devlet, yoğurtlar içinde aynı uygulamayı getirmiştir.⁵³⁴ 1944 yılı itibarıyla da çoğu insan süte su katarak satmış ayrıca krema fabrikalarına yağ vermek amacıyla sütün yağı ve kaymağı alınmaya başlanmış bu nedenle Sıhhat Vekâleti bazı krema fabrikalarını kapatmıştır.⁵³⁵

Et fiyatlarında ise daha önceki yıllarda dalgalanmalar yaşanmış ve Mart 1940 itibarı ile et fiyatları artış göstermiştir. Toptan satışlarda dağlıç 53-55, karaman 52, kuzu 45-55, sığır ise 37 kuruştan satılmıştır. Karaman 10, dağlıç 5 ve sığır ile kuzu 5 kuruş bir artışa uğramıştır. Nedeni ise daha çok kış ayının kötü geçmesi olmuştur.⁵³⁶

Büyük iller dışında diğer illerde de et ve deri fiyatlarındaki artışlar 1941 yılı itibarıyla halkı zor durumda bırakmıştır. Örneğin Kocaeli’nde yaşayan köylü elinde bulunan çift hayvanatını ileride daha iyisini alırım maksadıyla satmış ancak daha

⁵³² Özer, “Cumhuriyet Döneminde Hayvanlar Vergisi Kanunu ve Uygulanışı” ..., s. 711-718.

⁵³³ Özer, “Cumhuriyet Döneminde Hayvanlar Vergisi Kanunu ve Uygulanışı” ..., s. 711-718.

⁵³⁴ “Süt Meselesi”, *Vatan*, 18 Temmuz 1941, s. 1.

⁵³⁵ Murat Kayahanlı, “Halis Süt Bulmak Zor Değil”, *İkdam*, 24 Nisan 1944, s. 2.

⁵³⁶ Yunus Nadi, “Et Fiyatları Yükselmeye Başladı”, *Cumhuriyet*, 24 Mart 1940, s. 2.

iyisini alamamıştır. Hem ülke geneli hem de ordu ihtiyacı için bu durum oldukça kötü neticeler vermiştir. Kocaeli'nin Derbent bölgesinde bir köyde 23 çift koşum hayvanından 8 koşum hayvanının satıldığı ve diğer köylerde de durumun bu şekilde olduğu Kocaeli valisi tarafından Hükümete bildirilmiştir.⁵³⁷

1944 yılı başında koyun eti fiyatlarında büyük bir artış yaşanmış ve İkdam Gazetesinde Selahaddin Güngör bu konuyu şu şekilde kaleme almıştır: *“Bu sabah, bir kasap dükkânı önünden geçiyordum. Baktım yan yana iki semiz kıvırcık... Etiketeki rakamı okuyunca, hayvan dirilip boynuzları ile beni toslayacakmış gibi ayaklarım geri geri gitmeye başladı. İki büyük dünya harbini idrak etmiş bir neslin çocuğuyum, daha bugüne kadar koyun etinin İstanbul'da üç yüz otuz kuruşa satıldığını hatırlamıyorum...”* Hele şu; *“Karamanın koyunu, sonra çıkar oyunu...”* sözüne *şimdilerde öyle bir tutuluyorum ki... Zavallı Kararman koyunu, sanki insanlara ne oyun yapabiliirdi? Olsa olsa biraz karın ağrısı verirdi. İşte hepsi bu! Asıl oyunu şimdi Karaman sürülerine hükmeden adamlar bize yapıyor...”*⁵³⁸ Görüldüğü gibi et fiyatlarında artışlar daha önce görülmemiş şekilde artmıştır.

11 Nisan 1944'de et meselesi İstanbul için önemli bir sorun olmaya devam etmiş ve İkdam Gazetesi kasaplarda et olmadığına ve belediyenin bu konu ile ilgili çalıştığına değinmiştir.⁵³⁹

1944'ün Temmuz ayında Vatan Gazetesi muhabirleri İstanbul'da Balıkpazarı'ndaki kasaplarla et konusunda bir röportaj yapmış kasaplardan biri et konusunda şunları söylemiştir:

“- Eti mezbahadan 180 kuruşa alırsız. 198 kuruşa satış yaparsız. Koyun, kuzu, kıvırcık, karaman, dağlıç etlerinin hepsinin fiyatı aynıdır. Başka yerden et alamayız. Günde 120 ile 150 kilo arasında et satılır. Birkaç gün evvel mezbahada et bulunmuyordu. Mesela 10 kilo istersek 4 kilo gönderiliyordu. Şimdi ne kadar ararsak buluyoruz. Sıkıntımız kalmadı...” Kasaba, ayrıca eskiden olduğu gibi halkın da et alıp alamadığını soran kişiye cevaben kasap: *“- Eskiden müşteri gelince bir iki hatta dört kilo et satın alabilirdi. Şimdi müşterimizin çoğu 250 gram et alıyorlar. Fakat eskiden dükkâna*

⁵³⁷ BCA, Fon Kodu 30.10.0.0, Yer Numarası 65.436.2, (24.02.1941), s. 1.

⁵³⁸ Selahaddin Güngör, “Et Mirsadı İbretten Temaşa Edilen bir Lüks Metâ Oldu”, *İkdam*, 12 Şubat 1944, s. 2.

⁵³⁹ “Et Buhranı”, *İkdam*, 11 Nisan 1944, s. 2.

koyduğumuz et günde 200 kilodan fazla olmadığı halde bugün yine 150-200 arasında gezer. Günde gelen et gider.” demiştir. Ayrıca eti nasıl aldıklarını soran röportaja cevaben başka bir kasapta şu açıklamada bulunmuştur: “- Et, tüccarlar tarafından köylüden satın alınır. Komisyoncu eline geçer. Toptancılar komisyonculardan alarak perakendecilere satarlar; halk da perakendecilerden alır. Komisyoncular namına her taraftan et gelir. Belediye bu etler üzerinden rüsum olarak mezbahadaki etlere fiyat koyar. Bu fiyatlar et bulunmadığı zamanda yükselmediği gibi, etin çok olduğu vakitlerde de düşmez.”⁵⁴⁰

1944 yılı Ağustos-Eylül aylarında ise İstanbul’a çok sayıda kasaplık hayvan gelmeye başlamıştır. Hayvan sayısı arttıkça et fiyatları düşmeye başlamıştır.⁵⁴¹

1945 yılına gelindiğinde şehirlerin et ihtiyacını karşılamak, Doğu illerinden gelen etlerin daha kolay ulaştırılabilmesi için şirketler kurulmaya başlanmıştır. Böylece büyük illerde %30 oranında bir et fiyatı ucuzluğu elde edilmesi planlanmıştır.⁵⁴² Yapılan planlamalar olumlu sonuç vermemiş 1945’in Ağustos ayında İstanbul’da et bulunamamış, toptancılar ile celepler arasında yaşanan fiyatlar nedeni ile de mezbahada koyun kesilememiştir. Belediyelerde çalışan kişilerin azlığı nedeni ile Hükümet bu kurumları takip edememiştir.⁵⁴³

1946 yılında et fiyatlarında artışlar devam etmiş ve uzun süreli programlar yapılması gündeme gelmiştir. Et meselesinin en önemli nedeni ise üretilen et miktarının ülkeye az gelmesi yani yetiştirilememesidir. Diğer nedenlerden biri de hayvan hastalıklarıdır. Ayrıca dışarıya yapılan ihracatlar ülkedeki et meselesinin nedenlerinden birini oluşturmuş; bakımsızlık, bilgisizlik de diğer etkilerden bazılarıdır. Et meselesinin diğer bir yüzüne baktığımızda ise genellikle büyük şehirlere hayvanlar canlı olarak gönderilmiştir. Hâlbuki canlı hayvan yerine eti yüzülmüş hayvan gönderimi yapılırsa miktarı daha çok olurdu. Etin bir yerden bir yere gönderimini kış aylarında yapmak ya da kış gelmeden etleri dolaplara koymak et buhranını birazcık olsun azaltabilirdi.⁵⁴⁴

⁵⁴⁰ M., “Et Meselesi”, *Vatan*, 16 Temmuz 1944, s. 4.

⁵⁴¹ “Çok Sayıda Kasaplık Hayvan Geliyor”, *İkdam*, 6 Eylül 1944, s. 3.

⁵⁴² Yunus Nadi, “Et İhtiyacını Temin İçin Bir Şirket Kuruluyor”, *Cumhuriyet*, 21 Haziran 1945, s. 2.

⁵⁴³ Faruk Yenik, “Et Meselesi”, *Vatan*, 8 Ağustos 1945, s. 3.

⁵⁴⁴ “Et Meselesi”, *Yeni Sabah*, 8 Kasım 1946, s. 3,6.

3.5.3 İthalat ve İhracat Oranları

1940'lı yılların başında tiftik satışları konusunda Romanya ile yapılan ihracat ülkenin işine yaramış ve Ticaret Bakanı Nazmi Topçuoğlu Romanya'ya üç bin ton yapağı ve bin balya kadar tiftiğin satıldığını açıklamıştır. Elde bulunan diğer ürünler içinde yeni arayışlar içine girilmiştir.⁵⁴⁵

1940 yılında ihracat ve ithalatta ilerlemek amacıyla Mersin'de "Cenup Vilayetleri Hayvan İhracatçılar Birliği" ve "Garp Vilayetleri Canlı Hayvan İhracatçıları Birliği" kurulması için çalışmalara başlanmıştır.⁵⁴⁶ İzmir'de yine 1940 yılında "Garp Vilayetleri Canlı Hayvan İhracatçıları Birliği" kurulmuştur. Birlik İzmir, Aydın, Denizli, Muğla ve Antalya'da faaliyette bulunmuştur. Gerekli olan her türlü maddelerin tür ve miktarını üretmek amacıyla çalışmalar yapmak, stoklar meydana getirmek ve iç-dış piyasaları takip ederek birtakım önlemler alınmasını sağlamak birliğin amaçları arasında olmuştur.⁵⁴⁷ Yapılan çalışmalar olumlu etki vermiş gibi görünsede tiftik meselesi tekrar gündeme gelmiş ve ihracatta 22-25 milyon lira arasında değişen bir geliri olan tiftik 1943 yılı itibarıyla ihracata kapatılmıştır. Bunun nedeni ülke içinde artan tiftik fiyatı gibi görünse de aslında savaştan önce tiftiğin kilosu 150-170 kuruş, harptan sonra Anadolu'da 120-140 kuruşa düşmüştür.⁵⁴⁸ Diğer ülkelerde tiftiğin kilo fiyatı fazla olmasına rağmen Anadolu'da düşüşün nedeni (yani tiftik ihracatının kapanmış olmasının nedeni) aslında fiyatlarından dolayı değil de kalitesinden dolayıdır.

1945 yılında Mersin'de ve Güney bölgelerinde düşen canlı hayvan fiyatlarından dolayı yüz bin koyun ile on beş bin sığır serbest döviz ile ihraç edilmesi kararlaştırılmış, Mersin'de bulunan Canlı Hayvan İhracatçıları Birliğine üye olan her tacir bu ihracata katılabilmektedir.⁵⁴⁹

1947'de Elazığ Milletvekili Fahri Karakaya Mecliste hayvan ihracına karar verilip verilmediği ve zirai kredilerin arttırılmasına dair Devlet Bakanı ve Başbakan

⁵⁴⁵ "Tiftik Satışları", *İkdam*, 23 Haziran 1940, s. 2.

⁵⁴⁶ Yunus Nadi, "Hayvan İhracatçılar Birliği", *Cumhuriyet*, 26 Mart 1940, s. 5.

⁵⁴⁷ *Garp Vilayetleri Canlı Hayvan İhracatçıları Birliği Statüsü (3018 Sayılı Kanununun 7. Maddesine Göre Kurulan)*, Bilgi Matbaası, İzmir, 1940, s. 3-4.

⁵⁴⁸ M. Faik Üstüner, "Tiftik Ticaretini ve Tiftik Keçilerini Koruyalım", *Vatan*, 17 Mayıs 1944, s. 3.

⁵⁴⁹ "Yurdumuzdan Koyun ve Sığır İhraç Edilecek", *Akın*, 28 Eylül 1945, s. 2.

Yardımcısı Faik Ahmet Barutçu'ya (Trabzon) soru sormuştur. Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Faik Ahmet Barutçu (Trabzon) ise cevap olarak hayvan ihracına izin verilmediğine ve et fiyatları arttığından dolayı bir süre daha ihraca izin verilmeyeceğini ve zirai krediler konusuna gelince ise yıldan yıla artış gösterdiğini 1942 yılında 69.100.000 lira kredi verilirken 1947 yılında kredilerin 203.300.000 lirayı bulduğunu ve 1948 yılında ise belirlenen hedefin 255.300.000 lira olduğunu belirtmiştir. Tekrar söz alan Karakaya, ülke de hayvan sayısının aslında yeterli oranda olduğuna; İstanbul'un etlerinin Erzurum Kars ile Trakya'dan geldiğine, diğer yerlerdeki etlerin ise ihraç edilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Et fiyatlarının İstanbul gibi büyük yerlerde fazla olmasının nedeni olarak, komisyoncuların fazla kâr elde etmek istemelerini, nakil araçlarının yüksek fiyatlı olmasını ve belediyelerin fazla vergi almalarını göstermiştir.⁵⁵⁰

1948 yılı itibarıyla hayvan ihracı konusunda tekrar sorunlar yaşanmış bu defa Van Milletvekili İbrahim Arvas, Mecliste Ticaret Bakanına soru yönelmiştir. Tarım Bakanı Cemil Said Barlas (Gaziantep) ise ihracın sadece döviz ve dolarla yapılacağına, Erzurum gibi bazı Doğu vilayetlerinden Suriye gönderilecek hayvanların sterlin karşılığında satılmasına karar verildiğini açıklamış, 1935 senesinde memlekette 12 milyon koyun varken 498 bin koyun ihraç edilmiş, 1948 senesinde ise 19 milyon koyun varken 300 bin koyunun ihraç edilmesine karar verilmiştir. Ancak 300 bin koyunun ihracına karar verilmesine rağmen sadece 89 bin koyun ihraç edilebilmiştir. Son olarak ise Van Milletvekili İbrahim Arvas İran gibi devletlerle ihracat konusunda anlaşma yapılması gerektiğini ve böylece hem kaçakçılığın önüne geçilebileceği hem de gelirlerin artacağını vurgulamıştır.⁵⁵¹ 1948 yılında yine Filistin'e sterlin karşılığında 500 baş sığır Mersin limanından ihraç edilmiştir.⁵⁵²

1949 yılında ise Manisa Milletvekili Yunus Muammer Alakant Mecliste, Ekonomi ve Ticaret Bakanı Cemil Said Barlas'a hayvan ihracı ve hayvan kaçakçılığı konusunda bazı sorular yönelmiştir. Cemil Said Barlas ise 1944 yılında Yunanistan ile ekonomik antlaşma imzalandığını, söz konusu bu antlaşmanın gereğince

⁵⁵⁰ *TBMM TD*, D. 8, C. 7, T. 2, 4. Birleşim, (10.11.1947), s. 37-40.

⁵⁵¹ *TBMM TD*, D. 8, C. 18, T. 3, 5. Birleşim, (12.11.1948), s. 106-108.

⁵⁵² *BCA*, Fon Kodu 30.01.0.0, Yer Numarası 84.531.14, (23.12.1948), s. 1.

Yunanistan'a 500 bin dolar değerinde kuzu ve 3.5 milyon değerinde sığır, manda, koyun ve keçi gönderildiğini dile getirmiştir. Ayrıca ihracatın genel olarak üç şekilde yapıldığını belirtmiştir. İlk olarak İngiliz lirası ile ikinci olarak ise sterlinle ve son olarak ise anlaşması bulunan devletlerle çeşitli kurallar çerçevesinde yapılan ihracatlardır. Ticaret Bakanı ayrıca hayvan kaçakçılığı konusunda da ellerinden geleni yaptıklarını belirtmiştir. Ardından Yunus Muammer Alakant; I. Hasan Saka Hükümetinden önce canlı hayvan ihracatının yapılıp, I. Hasan Saka Hükümeti döneminde bu canlı hayvan ihracatı durdurulup ve bu nedenle ihracat için bekleyen hayvanların çoğunun telef olduğunu, Cemil Said Barlas'ın ise I. Hasan Saka Hükümeti döneminde ihracatı yasaklayanlar arasında olduğunu daha sonra II. Hasan Saka Hükümeti döneminde ise ihracata yeniden başlayan kişinin yine Barlas olduğunu, et fiyatlarının sürekli yükseldiğini ve ihracatın azaltılması gerektiğini dile getirmiştir, Ticaret Bakanının cevabı ise başka yerlerden koyun ve sığır alınması ve ithalat ile ihracatta ilerlemelerin olduğu şeklinde olmuştur. Görüşmeler devam ederken bu defa da Yunus Muammer Alakant yağ ve peynir gibi ürünlerin ihracatta ne kadar yer tuttuğunu ve dış piyasalardaki fiyat farklarının ne derece olduğunu bakana sormuştur. Bakan ise yağ ve tereyağının ülkeye ancak yettiğinden ihraç edilmediğini, ancak yağ kaçakçılığı ve hayvan kaçakçılığının çok olduğunu, adeta kaçakçıların kendi aralarında yarıştığını, beyaz peynirin az miktarda ihraç edildiğini, peynir fiyatlarının yüksek olmasının dış piyasa ile bir ilişkisi olmadığını ve ülkeye giren dövizin az olup kaçakçılığın fazla olmasından dolayı fiyatların arttığını dile getirmiştir.⁵⁵³

⁵⁵³ TBMM TD, D. 8, C. 19, T. 3, 83. Birleşim, (10.05.1949), s. 260-265.

TABLO 19: 1940-1950 Yılları Arasında Canlı Hayvan İthalat Ve İhracatının Miktar Ve Kıymetleri (Kümes Hayvanları İle Kuş Dâhil Değildir)⁵⁵⁴

YILLAR	İTHALAT		İHRACAT		FARK	
	Baş	Lira	Baş	Lira	Baş	Lira
1940	3.513	1.007.748	183.943	1.324.315	+ 180.430	+ 316.567
1941	464	70.966	70.683	842.722	+ 70.219	+ 771.756
1942	3	360	-	-	- 3	- 360
1943	-	-	397	25.011	+ 397	+ 25.011
1944	-	-	39	1.340	+ 39	+ 1.340
1945	2	870	30.551	929.554	+ 30.549	+ 928.684
1946	1	100	463.381	34.000.591	+ 463.380	+ 34.000.308
1947	183	157.502	551.487	26.473.810	+ 577.304	+ 26.318.208
1948	75	140.250	300.313	16.219.139	+ 300.238	+ 16.078.889
1949	112	59.287	583.104	32.462.634	+ 582.992	+ 32.403.347
1950	155	10.363	539.033	23.825.608	+ 538.878	+ 23.813.245

1940-1950 yılları arasında ithalatın en fazla olduğu yıl 1940 yılıdır. Yaşanan soğuk hava şartları nedeniyle hayvan ihtiyacı arttığından dışarıdan ülkeye hayvan getirilmiştir. Diğer yıllar ise ithalat oranları düşmüştür. 1940-1945 yılları arasında en alt seviyesinde olan ihracat bu yıldan sonra artış göstermiştir. İhracat oranının en fazla olduğu yıl ise 1949'dur. 1949 yılının kış ve yaz mevsiminin zor şartlar altında geçmesine rağmen (hayvan sayısının artışı neticesinde) dışarıya hayvanlar gönderilmiştir.

3.5.4 Ziraat ve Hayvancılık

Ülkedeki tarım işletmelerinin önemli bir kısmı hayvansal ve bitkisel üretimi beraber yapmaktadır. Bu iki alan birbiriyle sürekli etkileşim halinde olduğundan tarımda elde edilen gelirler hayvan yetiştirmeyi de doğrudan etkilemiştir.

Ziraat ve hayvancılık kapsamında Fikret Çağlar Tarım Bakanlığı dergisinde şu ifadeler yer vermiştir: "1943-1944 yılı ortalamalarına göre bir senelik milli gelir 8.027.709.000 lira bu miktarın ziraattan sağlanan kısmı 3.942.643.000 lira ile genel gelirimizin %46,96'sını oluşturmuştur. Bu miktar zirai mahsullerin müstahsil elinden

⁵⁵⁴ Hayvanlar ve Hayvan Ürünleri İstatistiği (1945-1950), ..., s. 16.

çıkış değerini göstermektedir. Bundan ayrı olarak bu senelerde elde edilen ticaret gelirinin ortalama 1.125.080.000 lirası da ziraat ürünlerinin tedavülünden meydana gelmiştir. İki senelik ortalamalara göre ziraatın milli gelire sağladığı değer 5.067.723.000 lira tutmakta ve milli gelirin %63,1'ini teşkil etmektedir.”⁵⁵⁵

Ziraat alanında hayvancılık önemli olduğu için tam anlamıyla bir düzenleme yapılması amacıyla 11 Haziran 1945 tarihinde Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu (4753 Numaralı) kabul edilmiştir. 66 madde ve sekiz bölümden oluşan bu kanunla yurt topraklarının sürekli olarak işletilmesi amacı güdülmüştür. Arazisi olmayan veya yetmeyen çiftçilere ya da çiftçilik yapmak isteyenlere aileleri ile birlikte geçimlerini sağlayacak ve iş kuvvetlerini değerlendirecek ölçüde araziye sahip olmalarını sağlamak ilk amaç olmuştur. Yüz ölçüsü olarak bin metre yere dönüm denilmiş ve bu arazilerin üç yıl üst üste işlenmemesi durumunda devlet tarafından toprakların geri alınması kararlaştırılmıştır. Her türlü inceleme Tarım Bakanlığı tarafından yapılmıştır. Hayvancılık konusunda ise Tarım Bakanlığının ıslah istasyonlarında, fidanlıklarında ve hayvan yetiştirme müesseselerinde yetiştirilen iyi cins tohumluk fidan ve damızlık hayvanlardan dağıtılacaklar ilk önce bu kanun gereğince topraklandırılmış olanlara verilmesi kabul edilmiştir. Arazi dağıtımında bölgenin iktisadi şartları göz önüne alınabileceği gibi bağcılık, meyvecilik, tarla ziraatı ve hayvancılık yapılabilecek basit işletmelerin kurulabileceği alanlara göre de yapılmıştır.⁵⁵⁶

Yozgat Vekili İhsan Olgun Mecliste, köylünün ekim işlerinde az çalıştığını bunun nedenin ise makine ziraatı olmadığından kol gücüyle ve zayıf öküzlerle çalışıldığını belirtmiştir. Ziraat Bankasının halka verdiği kredilerinde amaçlarına ulaşmadığına değinen Olgun, ziraat ve hayvancılıktan çok halkın bu paraları kendi ihtiyaçlarını karşıladığını belirtmiş, küçük sulama işleri ile tohum işlerinin geliştirilmesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca İhsan Olgun Van ve Ağrı'da var olan yasak bölgelerin aslında yasak bölge olmaktan çıktığına ve halka açılmasına, buralarda haralar ve aygır depolarının kurulması gerektiğine, bazı sermaye sahibi tüccarların Kars'tan iri baş hayvanları alarak Orta Anadolu ya da diğer yerlere hayvanları

⁵⁵⁵ Fikret Çağlar, “Türkiye Milli Gelirinde Hayvan Ürünlerinin Payı ve Önemi”, *T. C. Tarım Bakanlığı Dergisi*, Yıl 2, C. 2, S. 7, Ankara, Nisan 1948, s. 15.

⁵⁵⁶ *T.C. Resmi Gazete*, Sayı: 6032, 15 Haziran 1945, Ankara, s. 8893-8896.

götürerek başka kişilere veresiye olarak sattıklarını ve bu hayvanların büyük yapıda olduğundan dolayı bozkırlarda yetiştirilmesinin zor olup bakılmayan hayvanların telef olduğuna bu nedenle köylünün borçlarının arttığına değinmiştir.⁵⁵⁷

1947 yılında Trabzon Milletvekili Mustafa Reşit Tarakçıoğlu TBMM'ye bir kanun teklifi sunmuş ve teklifinde 4753 Sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun yapılırken köy hayvanlarının otlaması için orta malı olarak köylerin tüzel kişiliklerine mera, çayırılık ve yayla tahsis edilmesinin düşünülmediğini, çiftçiye dağıtılacak arazi cinsleri arasında çayırılıklar ve meralarda sayıldığını bu nedenle hayvanların otladığı bazı meralarında şahıslara geçeceği ve otlak kalmayacağı da düşünülmüştür. Köylüler için yayla hayatının önemine değinen Tarakçıoğlu, yayla ve meraların arttırılması ve mera ile yaylaların vakıflar ile gerçek kişiler elinde olduğunu bu azaltılırsa hayvancılığın daha çok gelişeceğini savunmuştur.⁵⁵⁸ Ardından 24.01.1950 tarihinden hayvan yetiştirme işi de Çiftçiyi Topraklandırma Kanununa eklenmiştir.⁵⁵⁹

Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun bazı maddelerinde 1950 yılı itibarıyla değişikliğe gidilmesine ve bazı maddelerin eklenmesine karar verilmiştir. 22.03.1950 yılında kabul edilen "5618 Nolu Kanun" da asıl amaç toprakların sürekli olarak işlenmesini sağlamaktır. Kanunla çiftçilerin kim olduğu hangi şartları taşıması gerektiği tanımına yer verilmiştir. Kültür arazi içinde ekim, dikim, bakım ve hayvan veya hayvan mahsullerinin üretilmesinin gerekliliği belirtilmiştir. Kanunun uygulandığı bölgelerde ekonomik ve hayvan varlıkları yönündeki gelişmeler göz önünde tutularak tarla, bağ, bahçe gibi kültür arazisi yerler ayrıldıktan sonra mera ve yaylak ihtiyaçları Tarım Bakanlığı ve Bakanlar Kurulu tarafından belirlenmiştir. Arazi sahibi yapılacaklar içinde Tarım ve Veteriner Fakülte veya okullarına da yer verilmiştir. Bu okullarda mezun olup çiftçilik konusunda istekli olanlara topraklar verilerek yetiştirilmesi planlanmıştır.⁵⁶⁰

1950 yılı itibarıyla ülke içindeki halk toprağını yeteri derece işleyemediğinden ekip biçilen arazi sayısı çok azdır. Ziraatte makineleşmeye geçilmesine rağmen

⁵⁵⁷ *TBMM TD*, D. 8, C. 18, T. 3, 75. Birleşim, (25.04.1949), s. 602-604.

⁵⁵⁸ *TBMM TD*, D. 8, C. 25, T. 4, 62. Birleşim, (10.03.1950), s. 5-6.

⁵⁵⁹ *TBMM TD*, D. 8, C. 25, T. 4, 62. Birleşim, (10.03.1950), s. 15.

⁵⁶⁰ *T.C. Resmi Gazete*, Sayı: 7467, 27 Mart 1950, Ankara, s. 18166-18168.

makineleşme işi de tam bir düzene koyulamamıştır. Tarlaların bakımını sağlayan su ve yol, gübre gibi unsurlarda yok derecededir. Bu nedenle üretilen ürünlerin fiyatları yüksektir. Bu gibi eksiklikler giderilmeye çalışılmış mera, yaylak ve kışlakların nasıl daha iyi olunabileceği konusu üzerinde durulmuştur.⁵⁶¹ Gelişen koşullar itibarıyla makine ve traktör alan çiftçiler ile köylüler hayvandan daha az faydalandığı için hayvancılığı ikinci plana atmıştır.⁵⁶² Tarım Bakanlığının oluşturacağı Merkez Koordinasyon Komisyonu sayesinde ıslah çalışmalarına hız verilmiştir. Komisyon; nahiye, kaza ve iller de bu konu için çalışan birlikleri arttırmak, işletme sermayelerine yardım etmek, bakım ve deneme işleri için usta elemanlar yetiştirmek gibi amaçlar doğrultusunda hareket etmiştir.⁵⁶³

3.6 Hayvan Varlığının Önemi

1941 yılında hayvanların öneminin anlaşılması için Erzurum'da hayvan panayırı açılmış; kasaplık, damızlık hayvanlar ile hayvan ürünleri sergilenmiştir. Deri, yün ve kıl gibi ürünlerin satışları yapılmıştır. Ağrı, Kars, Muş ve Gümüşhane'den de katılım olan bu panayır çift ve kasaplık hayvanlar ile ilgilenen kişilerin hayvanları rahatlıkla alabildikleri yer olmuştur.⁵⁶⁴ Ayrıca yetiştiriciliği teşvik amacıyla 1947 yılında Aksaray'da panayırlar açılmıştır. Hayvan Alım Satımı Panayırı adı verilen bu panayırda, temiz yemek ve lokantalar ile otellerde hazırlık içinde olmuştur.⁵⁶⁵

1950 yılı itibarıyla hayvan sergilerinde özellikle enenen (erkeklik görevi alınan) boğaların çift hayvanı olarak kullanılmasının önüne geçmek için çalışmalar yapılmıştır. Çünkü sayı ülke genelinde azdır ve 50-60 bin boğaya ihtiyaç vardır. Sergiye boğaları ile gelenlere ödül verilmesi ya da satın alınması planlanmış ayrıca genç boğa yetiştiriciliği için teşvikler yapılmıştır.⁵⁶⁶

⁵⁶¹ Zeki Mağdenli, "Ziraat ve Hayvancılığımızın Kalkınması", *İktisadi Yürüyüş*, Yıl 12, C. 12, S. 271, İstanbul, 15.03.1951, s. 3.

⁵⁶² Aslan Tufan Yazman, "Hayvancılığımızın İnkişafına Mani Olan Sebepler", *İktisadi Yürüyüş*, Yıl 13, C. 13, S. 285, İstanbul, 31.01.1952, s. 1.

⁵⁶³ Mağdenli, "Hayvancılığımızın Kalkınma Programları Nasıl Olmalıdır?" ..., s. 889-891.

⁵⁶⁴ "Erzurum'da Hayvan Panayırı Açılacak", *Sivas Postası*, 28 Ağustos 1941, s. 3.

⁵⁶⁵ Yunus Nadi, "Hayvan Panayırı", *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1947, s. 6.

⁵⁶⁶ "Sığırcılık- Memleketimizde Köy Sürüleri İçin Genç Boğa Yetiştiriciliğinin Teşvik Edilmesi", *Üretim*, Yıl 2, C. 2, S. 17, Ankara, Ağustos 1950, s. 11.

Nurettin Aral'a göre 1945 yılında ülkede 17.945.444 adet koyun, 116.170 merinos, 9.819.769 kılkeçisi, 3.276.756 tiftik keçisi, 90.879 deve, 668.807 manda, 3.640.916 öküz, 3.899.920 inek, 748.460 at, 1.233.137 eşek, 73.220 katır, 2.019 adette domuz olmak üzere toplam 41.415.497 adet hayvan vardır. Böylece her çiftçi ailesine 1,2 inek ve 1,3 öküz düşmektedir. Yine at ve mandalara bakıldığında 4-5 aileye 1 at ya da 1 manda düşmektedir.⁵⁶⁷

Hamit Sadi Selen, hayvan sayıları ile ilgili olarak Türk Ekonomisi dergisindeki yazısında şu noktalara değinmiştir: 1944-1945 yılı itibarıyla %40 oranındaki topraklar hayvan otlatmak amacıyla kullanılmış, 30 milyon hektarlık meralarda ise 20 milyona yakın kasaplık sığır ve 100 milyona yakında koyun yetiştirilebilme imkânı olmuştur. Ancak ülke içinde bu hayvan sayısı mevcut olmamakla beraber bu sayıların arttırılması, hayvancılığın gelişmesi konusunda çalışmaların yapılması, hayvancılığı bir meslek haline getirilmesi, hayvan sahiplerinin hayvanı kendi ihtiyacı için değil de daha çok pazar için üretim yapması gerekmiştir. Hayvanların çoğu bakımsız meralarda olduğundan dolayı hayvan sayılarında azalma yaşanmış, bakımsız olan meraların bakımlı hale getirilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Yine hayvancılık konusunda sütçülük yapan ile kasaplık hayvan besleyen şubelerinde ayrı ayrı oluşturulması konusu üzerinde durulmuştur.⁵⁶⁸

Hamit Sadi Selen'in söylediklerine nazaran Zeki Mağdenli kendi makalesinde bu konuda yazarın bazı düşüncelerine katılmadığını dile getirmiş ve bunu şöyle açıklamıştır: Ülke içinde bazı yerlerde koyun ve keçi yetiştirme işinin gerçek bir meslek halinde yapıldığını, şahsi olarak koyun besleyen ailelerin sayılarının az olduğunu, eğer ülke genelinde şahsi olarak hayvancılık yapanların sayısı fazla olsaydı ülke genelindeki hayvan sayısının daha az olması gerektiğini belirtmiştir. Yazar ayrıca kasaplık hayvanlarla ilgili şu ifadede bulunmuştur: “...Kasaplık ve ihraç edilen hayvanlar Orta, Doğu ve Güney Anadolu'dan alınmıştır. Buralarda bulunan aşiretlerde hayvancılık yapılmaktadır. Ali Kanlı aşireti, Bitlisin Dü-ab, Nemrut, Şeyh Ömer ve Kavalçın yaylalarında ve Güney kışlaklarında hayvancılıkla uğraşan bir

⁵⁶⁷ Nurettin Aral, “Hayvan Varlığının Önemi”, *İktisadi Yürüyüş*, Yıl 7, C.7, S. 163, İstanbul, 8 Ekim 1946, s. 18.

⁵⁶⁸ Selen, “Hayvancılığımız ve Bakımlı Mera Problemi” ..., s. 38-39.

aşirettir. Bu aşirette 1945 yılı itibarıyla 25 bin baş koyun ve 10 bin baş keçi yetiştirdiği bilinmektedir. Diğer bir aşiret ise Beritanlı aşiretidir. 100 evli bir aşiret olan Beritanlı aşiretinin 120 bin baş koyunu vardır ve 1938 yılında sayım vergisinde 33.027 lira vergi vermiştir. Bu aşiret Bingöl ve Urfa'da yaşamıştır."⁵⁶⁹

Diğer bir noktayı da yazar endüstriyel ve hakiki meslek halinde ele almış ve Ankara ile Konya illerini karşılaştırmıştır. Ardından şu ifadelere yer vermiştir:

"...Türkiye'deki ise kilometre kareye düşen hayvan sayısı 51, 100 nüfusa düşen hayvan sayısı 222,6 baştır... Bu sayılar 1944 ve 1945 yılına ait olmakla beraber 1941-1942 yılında yaşanan yoğun kış ve ülkemizde 3.147.390 civarında hayvanın telef olduğu sayılardır. Trakya, Marmara ve Ege'de ise süt mamulleri ve kasaplık kuzu yapağısı yetiştirmek üzere endüstriyel koyunculuk ve sığırcılık yapılmıştır. İstanbul mezbahasında her yıl kesilen 320 bin koyun yine buralardan alınmaktadır. Yine her yıl üretilen beyaz peynirlerde Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Bursa illerinden sağlanmaktadır. Ülkemizde yine sığırların büyük bir bölümü koşum hayvanıdır tabiri aslında tam doğru değildir. 10 milyon sığır bulunan ülkemizde bunun 4 milyonu inek, 4 milyonu öküz ve diğer 2 milyonu dana dersek, ineklerimiz tam olarak ülkemizi et ve süt yönünden beslemiyor demek yanlış olur. Amaç daha çok çift hayvanı yetiştirmek demek daha yerinde olmuştur."

Zeki Mağdenli son söz olarak hayvancılığın gelişmemesini daha çok ulaşım, eğitim ve endüstri konusunda geri kalınmasından; sürekli değişen iç ve dış ticaret ile fiyat politikaları, hayvan ve maddeleri nakliyatının gereği gibi düzenlenmemesinden dolayı olduğunu söylemiştir.⁵⁷⁰

Sonuç olarak Hamit Sadi Selen ülkede hayvan sayılarının az olduğuna ve hayvan yetiştirilmesi işinde geri kalındığına değinmiştir. Zeki Mağdenli ise ülkede hayvan sayısı az da olsa kilometreye düşen hayvan sayısının ortalama bir seviyede olduğunu belirtmiştir. Zeki Mağdenli ve Hamit Sadi Selen'in ortak yönü ise hayvancılığın her açıdan geliştirilmesi gerektiği yönünde olmasıdır.

Bu dönemlerde hayvan hırsızlığı devam etmiş bu nedenle "Hayvan Hırsızlığının Meni Konusunda 5617 Nolu Kanun", 22.03.1950 yılında kabul edilmiştir. Büyük ve küçükbaş hayvanların alım satım ve bunların çalınması halinde

⁵⁶⁹ Zeki Mağdenli, "Hayvancılığımız ve Hayvan Yemi Problemi", *Türk Ekonomisi*, Yıl 4, C. 4, S. 35, Ankara, Mayıs 1946, s. 140-142.

⁵⁷⁰ Mağdenli, "Hayvancılığımız ve Hayvan Yemi Problemi" ..., s. 140-142.

yapılacakların yer aldığı bu kanunda; büyükbaş hayvanlar olarak bahsedilen deve, at, katır, sığır, eşek ve mandadır. Küçükbaş olanlar ise koyun ve keçilerdir. Satış için hayvan sahiplerine satış belgesi verilmiş ve bu belgede hayvanın cinsi, özellikleri ve hayvan sahibinin adı soyadı ile açık adresi yazılmıştır. Hayvan hırsızlığını önlemek amacıyla valiler, kaymakamlar, il idaresi gibi kuruluşlar köy ve belediye gibi bir alt kuruluşlara bu kanun konusunda bilgilendirme göndermiştir. Hayvan hırsızlığı meydana geldiği vakit yetkililere haber vermek gerekmiştir. Karakol amirleri, kolluk memurları gibi kişilerde hayvan hırsızlarının yakalanması için çalışmış ve hırsızlara gerekli olan cezaları vermiştir. Cezalar hem satıcıya hem de satın alana verilmiştir. Aslında amaç satışların belge ile yapılmasını sağlamak olmuştur. Sahipsiz hayvanların ise satışları için bir sene beklenir ve bir sene içinde sahibi bulunmayan hayvanlar satılarak devlet tarafından ücreti başka alanlarda kullanılırdı. Bu kanunla ayrıca “6 Nisan 1329 (1913) Tarihli Hayvan Sirkatinin Meni Hakkında Kanun” yürürlükten kaldırılmıştır.⁵⁷¹

1952 yılında Güney ve Doğu Türkiye’de hayvancılık konusunda incelemeler yapılmış ve bu incelemeye Mr. M. L. Dayton, M. S. A Mission Şefi; Mr. Laurell L. Seranton, Amerika Sefareti Tarım Ateşesi; Mr. Elmer A. Strach, Tarım Bakanlığı Müşaviri; Mr. Burl Winchester; Tarım Bakanlığı Hayvancılık Müşaviri; Nihat Aksoy, Karacabey Harası Sığırcılık Şube Şefi; Süreyya Çakıroğlu, Devlet Üretim Çiftlikleri Hayvancılık Şubesi Müdürü; Bay Acar Özgen gibi kişiler katılmıştır. Ankara’dan başlayan gezi Konya, Mersin, Adana, Gaziantep, Mardin, Diyarbakır, Van, Erzurum, Erzincan, Sivas, Tokat, Amasya ve Çorum ile tekrar Ankara’ya dönüşle bitmiştir. Köylerde sığırlar arasında fazla bir fark görülmemiş ve tek farkın cüsse yönünden olduğu söylenmiştir. Süt verimi yüksek olan inekler bakılmış ancak yine de verim düşük olmuş, damızlık seçimine köylü çok dikkat etmemiştir. Çoğu köylerde sığırlar iyi bakılmamış bu nedenle süt ve et üretimi az olmuştur. İnek başına ortalama yıllık 600 kg süt elde edilmiştir. İneklerin etleri ise ne kadar yem verilirse verilsin az olmuş, hayvanlar geç geliştiği için hem etleri daha sert hem de hayvanın bakım maliyeti fazla olmuştur. Öküz yetiştirme konusunda ise köylüler genelde öküzleri çeki hayvanı ve

⁵⁷¹ T.C. Resmi Gazete, Sayı: 7467, 27 Mart 1950, Ankara, s. 18165-18166.

hayvanlarının devamı şeklinde faydalanmışlar ancak bu sayıların sığırlara oranla çok az olduğu görülmüştür.⁵⁷²

1952 yılı itibarıyla hara, devlet çiftlikleri, inekhaneler ve şeker fabrikaları çiftliklerine de yapılan bu gezi sonunda bu kurumlardaki hayvan bakımının köylere göre daha iyi olduğu sonucunu çıkarmıştır. Ancak devlet tarafından kurulan ve aslında bir amacı da köylüye hayvancılık ile ilgili bilgi vermesi ya da yardımcı olması gereken bu yerlerin köy çalışmaları konusunda eksik kalmış olduğu bir gerçektir. Hayvan yetiştirme şubelerinin başına işten çok fazla anlamayan, pratik bilgilere sahip olmayan veteriner hekimler getirilmiştir. Bu gezi sonunda ise eksikliklerin giderilmesi ve Marshall yardımından biraz para ayrılarak düzenlemelerin yapılması planlanmıştır.⁵⁷³

3.6.1 Türkiye Hayvanları Koruma Cemiyetinin Çalışmaları

Hayvanları Koruma Cemiyeti 1940 yılında Doğu Anadolu'da yaşanan felaketlerden dolayı buradaki hayvanları korumak amacıyla yardım yapılmasına karar vermiştir. İngiliz Hükümeti gibi yabancı ülkelerden bu konu ile ilgili bilgi alımı yoluna gidilmiştir.⁵⁷⁴ 1945 yılında Hayvanları Koruma Cemiyeti hayvanları çoğaltmak ve cinslerini ıslah etmek amacıyla Avrupa ve Amerika'da yürürlükte olan kanunlardan bir kısmını toplamış ve devlete sunmuştur. Cemiyet, hayvanların korunmasına dair olan Belediye Zabıta Talimatnamesi ile Türk Ceza Kanunu maddelerini toplayıp bir broşür halinde halka dağıtmıştır.⁵⁷⁵

Cemiyet 1946 itibarıyla ise Tarım Bakanlığı tarafından tasarıları hazırlanan "Hayvan Yetiştirme ve Islahı Kanununun" tetkiki sırasında bazı tedbirlerin alınmasını rica etmiş ve bunlar daha sonra kabul olmuştur. Cemiyet aynı zamanda kısa bir propaganda filmi yaptırmış, sokaklarda hayvanlara eziyet edenlere cezalar kestirmiş ve 1946 yılı içinde cemiyet hastanesinde 127 beygir, 908 köpek, 855 kedi ve 101 adet

⁵⁷² "Güney ve Doğu Türkiye'de Yapılan Hayvancılık Tetkik Gezisi Hakkında Özet Rapor", *Ziraat Dergisi*, Yıl 13, C. 13, S. 115, Ankara, Eylül- Ekim 1953, s. 44-47.

⁵⁷³ "Güney ve Doğu Türkiye'de Yapılan Hayvancılık Tetkik Gezisi Hakkında Özet Rapor" ..., s. 47-52.

⁵⁷⁴ "Hayvanları Koruma Cemiyeti", *Akşam*, 10 Kânunusani/Ocak 1940, s. 3.

⁵⁷⁵ Yunus Nadi, "Hayvanları Koruma Cemiyeti'nin Faaliyetleri", *Cumhuriyet*, 23 Şubat 1945, s. 2.

başka hayvan ayakta; 17 beygir, 37 köpek, 26 kedi hastanede tedavi edilmiştir. Ayrıca 153 hayvana ameliyat yapılmıştır.⁵⁷⁶

⁵⁷⁶ Yunus Nadi, ‘‘Hayvanları Koruma Cemiyeti’nin Bir Senelik Faaliyet Raporu’’, *Cumhuriyet*, 31 Mayıs 1946, s. 4.

SONUÇ

Tarihin eski zamanlarından beri Anadolu'nun temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olmuştur. İlk Türk devletleri, Selçuklu Devleti, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinde hayvancılık önemli bir yere sahip olmuş; hayvancılık konusunda çalışmalar yapılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu getiren, Balkan ve Birinci Dünya Savaşı arkasından Kurtuluş Savaşı; Türkiye'de hayvancılık sektörüne de çok büyük darbe vurmuştur. Mevcut hayvan sayısının yarısı kaybedilmiş, savaşlarının ardından hayvan hastalıklarında artışlar meydana gelmiş, imkânsızlık ve bilgi eksikliği hayvan hastalıklarıyla mücadeleyi güçleştirmiştir. Ayrıca bulaşıcı hayvan hastalıkları nedeniyle hayvan kaybı artmıştır. Yaşanan hayvan kayıpları, halkın başta gelen geçim kaynaklarından biri olması nedeniyle halkın sefaletinin de beraberinde getirmiştir.

Kurtuluş Savaşı ardından Mustafa Kemal Milli Mücadele'de hedef olarak tam bağımsızlığı işaret etmişti. Milli Mücadelenin sonucunda bağımsızlık kazanılmış, Lozan Antlaşması ile uluslararası arenada Türkiye'nin bağımsızlığı tescillenmişti. Ancak Atatürk'ün hedef gösterdiği tam bağımsızlık için sadece siyasi bağımsızlık yetmezdi; sosyal ve kültürel alanlarda da modern dünyanın gereklerini yerine getirip, iktisadi alanda kalkınmak ve başarılı olmak gerekliydi. Özellikle iktisadi alanda kalkınmayı sağlamak tam bağımsızlığa giden yoldu. Bunu hızlı ve pratik olarak gerçekleştirmek için öncelikle ziraat ve hayvancılığa odaklanıldı.

Milli Mücadelenin lideri ve Cumhuriyetin kurucusu Atatürk, Türkiye'nin hayvancılık konusunda da kalkınması için, adeta seferberlik ilan ederek hayvancılığın kalkındırılmasını milli bir hedef olarak işaret etmiştir. Bu amaca ulaşacak politikalar belirlenmiş ve hızla uygulanmaya başlanmıştır. Cumhuriyet Hükümetleri döneminde hayvancılık politikalarına baktığımız zaman hayvancılığın geliştirilmesi, yaygınlaştırılması ve ekonomik katma değerinin büyütülmesi için büyük bir caba sarf edilmiştir. Bu cabalarda özellikle Atatürk döneminde büyük ilerlemeler ve başarılar elde edilmiştir.

Atatürk döneminde siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda yapılan inkılâplar baş döndürücü bir hızda ilerlerken, iktisadi alanda da hayvancılığın kalkındırılması

politikaları aynı hızda uygulanmıştır. Bunun için hayvanların bakımı ve beslenmesi konuları ele alınmış, bakım ve beslenme için bir takım çalışmalarda bulunulmuştur. İnsanlarda ve hayvanlarda var olan hastalıklar nedeniyle halk zor durumda kalmıştır. Hayvanların hastalıklara karşı korunması ve hayvan hastalıkları ile başarılı bir şekilde mücadele edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda birçok kanun yayınlanmış ve çağın getirdiği durumlara göre kanunlarda değişiklikler yapılmıştır. Özellikle sığır ve basından telef olan hayvanların adedi çok fazla olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında hastalıklarla mücadele ilkel bir şekilde yapılırken daha sonraları bulaşıcı hayvan hastalıkları ile mücadele edebilmek için aşı ve serum üretim merkezleri ile hastaneler kurulmuştur. Buralarda hasta olan veya olmayan hayvanlar aşılanmıştır. Yine hayvanların ıslahı ve çoğaltılması çalışmaları yapılmıştır. Bunun için ülkenin çeşitli yerlerinde haralar, aygır depoları, damızlık merkezleri, inekhaneler ve çiftlikler kurulmuştur. Kurulan bu yapıların gelişimi için diğer ülkelerle karşılıklı alışveriş halinde olunmuştur. Bu yapılarda tecrübeli, görevinin sorumluluklarını bilen memurlar çalıştırılmış, bazı yerlerde bu memurlar başarılı olurken bazı yerlerde memurların keyfi tutumları nedeniyle başarısız olunmuştur. Ancak yine de hayvancılığın geliştirilmesi için kurulan bu merkezlerin yaptıkları çalışmalar başarılı olmuştur.

Yapılan çalışmalar kapsamında Milli Mücadele dönemine göre Cumhuriyet döneminde hayvan sayısı istikrarlı bir şekilde artmıştır. Hayvan ve hayvansal ürünlerden elde edilen gelirlerde genel olarak bir artış sağlanmıştır. Yine Türkiye'nin hayvancılık sektörünü modern dünyanın ölçütlerine çıkarabilmek için, yurtdışından veterinerler getirilerek, çağdaş veterinerlik hizmetleri verilmiştir. Halka eğitimler verilerek halk bilinçlendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca yurtdışından iyi hayvan cinslerinin de getirilmesi sağlanmıştır. Yani Atatürk'ün her alana yaydığı modernleşmeden, hayvancılık sektörü de nasibini almış ve hayvancılık konusunda eldeki mevcut şartlar düşünüldüğünde son derece başarılı olunmuştur.

Hayvancılığın ekonomiye katkıları göz önüne alındığında topraksız çiftçiye toprak dağıtılmış, çift hayvanatı verilmiştir. Ekonominin devamı için her dönemde hayvan sahiplerinden vergi alınmıştır. Fakir olan halk bu vergileri vermekte büyük sıkıntılar yaşamış elindeki hayvanı satmak sorunda kalmıştır. Hayvancılığın gelişimi

amacıyla ülkenin çoğu yerinde hayvan sergi ve panayırıları açılmaya çalışılmış, halkın yetiştirdiği en güzel hayvanlar buralarda sergilenmiştir. Bu sergilerde başarılı olanlara ödüller verilmiştir. Ayrıca ülke hayvancılığı içinde Doğu Anadolu'nun etkisi çok fazla olmuştur.

Atatürk sonrası dönemde, İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Türkiye'de savaşın getirdiği sıkıntılar nedeniyle, olağanüstü tedbirler alınmıştır. Bu olağanüstü tedbirlerin halka sosyal ve iktisadi yansımaları ağır olmuştur. Bu şartlar altında halkın yaşesinin sağlanması, ordunun beslenmesi gibi konular nedeniyle hayvancılık daha bir önemli hale gelmiştir. Bu zor dönemde köylü beslediği hayvanlar sayesinde hem kendi ihtiyaçlarını karşılamış hem de devlete olan vergisini ödeyebilmiştir. Savaş yıllarında hayvancılığın ekonomiye kattığı değer oldukça önemli olmuştur. Bu nedenle İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin hayvancılığı kalkındırma gayretleri devam etmiştir. Bu dönemde yem bitkilerinin yeteri kadar ekilememesi nedeniyle zaman zaman hayvanların beslenmesi sıkıntılı olmuştur. Hayvan sahipleri yemsizlik ve hava şartları nedeniyle hayvanlarını satmak zorunda kalmış, hatta hayvan telefleriyle de karşılaşmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ayrıca hayvan sağlığı ile ilgili çıkarılan bir takım kanun ve çeşitli uygulamalarla çalışmalara devam edilmiştir. Kene, uyuz, şarbon, çiçek, sığır vebası, şap gibi hastalıklarla mücadele yapılmış, savaş yılları olmasına rağmen devlet hayvan zaman zaman ücretsiz aşı ve ilaçta vermiştir. Hayvanların çoğaltılması ve bakımı konusunda da benzer çalışmalar yapılmıştır. Burada belirtilmesi gereken nokta, kaliteli ırkların oluşturulmasında çok fazla başarılı olunamadığıdır. Ancak İkinci Dünya Savaşı ve sonrası dönemde savaşın getirdiği tüm olumsuz şartlara rağmen hayvancılık gelişmeye devam etmiştir.

Tek parti döneminde hayvancılık büyük oranda devlet destekli olmuştur. Üretici neredeyse her konuda devlet tarafından destek görmüştür. Bu durum adeta üreticinin her şeyi devletten bekler hâle gelmesine de yol açmıştır. Türkiye Milli Mücadele sonrası Cumhuriyetin ilanı ile birlikte hayvancılık sektörünü kalkındırmak için uyguladığı politikalara bakıldığında, çağdaş Dünyanın gerekli kıldığı politikaları uygulamıştır. Bu politikalar büyük oranda başarılı olmuş, hayvancılık istikrarlı bir şekilde gelişmiştir. Ancak modern hayvancılığın ön gördüğü hayvansal üretimde hayvan sayısından çok, hayvansal verim önemlidir. Bu konuda çok gayret

gösterilmesine rağmen istenilen başarı elde edilememiştir. Bunun nedenleri ise, halkın geleneksel üretim yöntemlerinden vazgeçmemesi, dönem itibarıyla yeterli veterinerin bulunmaması, iyi et ve süt verecek kaliteli ırkların üretilip yaygınlaştırılmaması gibi nedenleri vardır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında da Türkiye'nin hayvancığı geliştirme gayretleri devam etmiştir. Özellikle Türkiye'de çok partili hayata geçişle birlikte, Meclis'te hayvancılık muhalefetine gündeminde olmuş, hayvancılık siyasi alanda tartışılmıştır. Bu tartışmalarında bir sonucu olarak hayvancılıktan alınan verginin yükü bu dönem azaltılmıştır.

Günümüz Türkiye'si bugün Cumhuriyetin ilk yıllarındaki gibi yeniden hayvancılığa önem vermelidir. Hayvancılığı destekleyip kalkındırma gayretinde olmalıdır. Hayvancılık kamuoyu nazarında çok kıymetli olarak görülmeli ve hayvancılığın kalkındırılması yeniden milli bir hedef haline getirilmelidir.

KAYNAKLAR

I. ARŞİV

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri

- BCA*, Fon Kodu 30.18.1.2, Yer Numarası 4.36.16, (19.06.1929).
BCA, Fon Kodu 30.10.0.0, Yer Numarası 185.278.14, (04.09.1929).
BCA, Fon Kodu 30.10.0.0, Yer Numarası 4.19.12, (12.11.1932)
BCA, Fon Kodu 30.10.0.0, Yer Numarası 121.860.2, (16.04.1933).
BCA, Fon Kodu 30.18.1.2, Yer Numarası 43.16.14, (23.03.1934).
BCA, Fon Kodu 30.10.0.0, Yer Numarası 166.155.2, (28.05.1935).
BCA, Fon Kodu 30.18.1.2, Yer Numarası 51.9.1, (07.02.1936).
BCA, Fon Kodu 30.10.0.0, Yer Numarası 166.155.2, (14.04.1936)
BCA, Fon Kodu 30.18.1.2, Yer Numarası 68.75.17, (15.09.1936).
BCA, Fon Kodu 30.10.0.0, Yer Numarası 71.465.5, (07.10.1936)
BCA, Fon Kodu 30.18.1.2, Yer Numarası 72.14.6, (18.02.1937).
BCA, Fon Kodu 30.18.1.2, Yer Numarası 72.15.14, (27.02.1937).
BCA, Fon Kodu 30.10.0.0, Yer Numarası 73.478.4, (10.12.1937).
BCA, Fon Kodu 30.10.0.0, Yer Numarası 73.481.1, (02.08.1938).
BCA, Fon Kodu 30.10.0.0, Yer Numarası 186.281.5, (31.08.1938).
BCA, Fon Kodu 30.10.0.0, Yer Numarası 186.282.18, (24.10.1938).
BCA, Fon Kodu 30.10.0.0, Yer Numarası 73.481.4, (10.12.1938).
BCA, Fon Kodu 30.10.0.0, Yer Numarası 65.436.2, (24.02.1941).
BCA, Fon Kodu 30.10.0.0, Yer Numarası 186.283.1, (03.07.1941).
BCA, Fon Kodu 30.10.0.0, Yer Numarası 186.283.1, (14.08.1941).
BCA, Fon Kodu 30.10.0.0, Yer Numarası 186.281.12, (14.08.1942).
BCA, Fon Kodu 30.10.0.0, Yer Numarası 186.283.3, (09.09.1942).
BCA, Fon Kodu 30.10.0.0, Yer Numarası 186.284.2, (04.07.1945).
BCA, Fon Kodu 30.01.0.0, Yer Numarası 84.531.14, (23.12.1948).

II. RESMİ YAYINLAR

II. I. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ZABIT CERİDELERİ (TUTANAK DERGİLERİ)

- TBMM ZC*, D. 3, C. 8, İ. 2, 35. Birleşim, (16.02.1929).
TBMM ZC, D. 3, C. 20, İ. 4, 72. Birleşim (08.06.1930).
TBMM ZC, D. 4, C. 10, İ. 2, 6. Birleşim, (19.11.1932).
TBMM ZC, D. 4, C. 10, İ. 2, 6. Birleşim, (19.11.1932).
TBMM ZC, D. 4, C. 18, İ. 3, 6. Birleşim, (27.11.1933).
TBMM ZC, D. 4, C. 19, İ. 3, 12. Birleşim, (11.12.1933).
TBMM ZC, D. 6, C. 3, İ. F., 26. Birleşim, (14.06.1939).
TBMM ZC, D. 6, C. 26, İ. 3, 75. Birleşim, (19.06.1942).
TBMM TD, D. 7, C. 18, T. 2, 71. Birleşim, (08.06.1945).
TBMM TD, D. 8, C. 7, T. 2, 4. Birleşim, (10.11.1947).
TBMM TD, D. 8, C. 18, T. 3, 5. Birleşim, (12.11.1948).
TBMM TD, D. 8, C. 15, T. 3, 30. Birleşim, (12.01.1949).
TBMM TD, D.8, C. 18, T. 3, 75. Birleşim, (25.04.1949).
TBMM TD, D. 8, C. 19, T. 3, 83. Birleşim, (10.05.1949).
TBMM TD, D. 8, C. 25, T. 4, 62. Birleşim, (10.03.1950).
TBMM TD, D. 8, C. 25, T. 4, 62. Birleşim, (10.03.1950).
TBMM TD, D. 8, C. 25, T. 4, 62. Birleşim, (10.03.1950).
TBMM TD, D. 8, C. 25, T. 4, 62. Birleşim, (10.03.1950).

II. II. RESMİ GAZETE

- T.C. Resmi Gazete*, Sayı: 888, 14 Mayıs 1928.
T.C. Resmi Gazete, Sayı: 1522, 17 Haziran 1930.
T.C. Resmi Gazete, Sayı: 407, 29 Haziran 1926.
T.C. Resmi Gazete, Sayı: 1199, 26 Mayıs 1929.
T.C. Resmi Gazete, Sayı: 3639, 24 Haziran 1937.
T.C. Resmi Gazete, Sayı: 6032, 15 Haziran 1945.
T.C. Resmi Gazete, Sayı: 4822, 31 Mayıs 1941.
T.C. Resmi Gazete, Sayı: 631, 12 Temmuz 1927.
T.C. Resmi Gazete, Sayı: 1139, 10 Mart 1929.

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 1760, 29 Mart 1931.
T.C. Resmi Gazete, Sayı: 1849, 15 Temmuz 1931.
T.C. Resmi Gazete, Sayı: 1901, 17 Eylül 1931.
T.C. Resmi Gazete, Sayı: 2057, 22 Mart 1932.
T.C. Resmi Gazete, Sayı: 2161, 30 Temmuz 1932.
T.C. Resmi Gazete, Sayı: 2382, 22 Nisan 1933.
T.C. Resmi Gazete, Sayı: 2614, 28 Kânunusani/Ocak 1934.
T.C. Resmi Gazete, Sayı: 2752, 15 Temmuz 1934.
T.C. Resmi Gazete, Sayı: 2907, 19 Kânunusani/Ocak 1935.
T.C. Resmi Gazete, Sayı: 2898, 5 Kânunusani/Ocak 1935.
T.C. Resmi Gazete, Sayı: 2924, 7 Şubat 1935.
T.C. Resmi Gazete, Sayı: 3218, 29 Kânunusani/Ocak 1936.
T.C. Resmi Gazete, Sayı: 3565, 27 Mart 1937.
T.C. Resmi Gazete, Sayı: 3858, 17 Mart 1938.
T.C. Resmi Gazete, Sayı: 3869, 30 Mart 1938.
T.C. Resmi Gazete, Sayı: 4147, 3 Mart 1939.
T.C. Resmi Gazete, Sayı: 4267, 25 Temmuz 1939.
T.C. Resmi Gazete, Sayı: 4460, 16 Mart 1940.
T.C. Resmi Gazete, Sayı: 4491, 22 Nisan 1940.
T.C. Resmi Gazete, Sayı: 5390, 27 Nisan 1943.
T.C. Resmi Gazete, Sayı: 7467, 27 Mart 1950.

III. TÜRKİYE CUMHURİYETİ BAŞBAKANLIK DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ YAYINLARI

Hayvanat İstatistiği, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Yayın No: 18, İstanbul Marifet Matbaası, Ankara, 1932.

Hayvanlar İstatistiği (1944), “Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Yayın No: 223, Hüsnütabiat Basımevi, 1946.

Hayvanlar İstatistiği (1940), Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Yayın No: 174, Hüsnütabiat Basımevi, Ankara, 1942.

Hayvan Ürünleri İstatistiği (1929-1944), “Süt İstihsali”, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Yayın No: 225, Pulhan Matbaası, Ankara, 1946.

Hayvanlar İstatistiği (1929-1935), Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Yayın No: 90, Mehmet İhsan Matbaası, Ankara, 1936.

Hayvanlar ve Hayvan Ürünleri İstatistiği (1945-1950), Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Yayın No: 339, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1952.

IV. GAZETELER

Açık Ses

“Servet Kaynağı Olan Hayvancılık İçin Mühim Bir Teşebbüs”, 5 Aralık 1936. / “Yeni Kooperatifleşme ve Hayvancılığın İnkişafı”, 13 Ocak 1937./ “Merinos Tohumlanmasında Dikkat Edilecek Noktalar”, 13 Kasım 1937./ “Merinos Yetiştiricilerine-Türkiye’de Suni Tohumlama”, 29 Aralık 1937./ “Merinosçuluk İçin Verimli Çalışmalar”, 16 Ocak 1937./ “At Neslinin Islahı İçin Kurs”, 19 Ocak 1938./ “Atatürk Merinos Fabrikasını Açtı”, 5 Şubat 1938./ ATAŞ, M, “Merinosların Kıymeti ve Merinos Etinin Lezzeti”, 30 Nisan 1938.

Akın

PARLAR, T, “Tavukçuluk”, 9 İkinciteşrin/Kasım 1944./ “Köylülerin Habercimize Anlattıkları”, 1 Temmuz 1945. / “Yurdumuzdan Koyun ve Sığır İhraç Edilecek ”, 28 Eylül 1945.

Akşam

“Hayvan Hastalığı”, 16 Mayıs 1929. / “Günün Haberleri”, 24 Teşrinisani/Kasım 1929./ “Yeni Bir Hara”, *Akşam*, 21 Haziran 1930. / “Koyun Yetiştirmek”, *Akşam*, 28 Ağustos 1931./ “Kars’ta Bir Süt Hülasesi Fabrikası Açılıyor”, 22 Kânunusani/Ocak 1933./ “Hayvan İhracatı”, 25 Kânunusani/Ocak 1933./ “Tavukçuluk”, 31 Kânunusani/Ocak 1933./ “Hayvan Nesli”, 4 Şubat 1933./ “Bursa’da Şarbon Hastalığı”, 28 Nisan 1933./ SADİ, M, “Tavukçuluk”, 26 Haziran 1933. / “Hayvan Hastalığı”, 5 Teşrinievvel/Ekim 1933./ A, “Erzincan Serum Müessesesi ve Mühim Hizmetleri”, 18 Teşrinievvel/Ekim 1933./ “Süt Fiyatları Çok Pahalıdır”, 29

Teşrinisani/Kasım 1933./ ZÜBEYOĞLU, Fuat, “Samsun’da Avcılık ve Atçılık”, 30 Teşrinisani/Kasım 1933./ “Tiftik Fiyatları Neden Düştü?”, 26 Kânunuevvel/Aralık 1933./ “Deri Sanayii İçin”, 9 Teşrinievvvel/Ekim 1934 / “Zirai Faaliyet”, 8 Eylül 1934. / “Sultansuyu Harası”, 1 Mart 1936./ “Marmara’nın Cenubundaki Koyunlar Nasıl ve Niçin Cins Değiştiriyor?”, 7 Ağustos 1937./ ÇELEBİ, Yürük, “Liderlik İddiasındaki Yaman Boğa: Hırçın”, 24 Kasım 1937./ “İraklı Bir Ziraatçının Trakya’da Tetkikleri”, 1 Temmuz 1938./ “Çukurova’da Kış Daima Ilık Geçer”, 2 Kânunusani/Ocak 1939./ “Hayvanları Koruma Cemiyeti”, 10 Kânunusani/Ocak 1940. / AKSEL, Melahat, “Karacabey Harasında Gördüklerim”, 18 Eylül 1941.

Cumhuriyet

Hidayet, “Konya Vilayetinde”, 5 Mart 1930./ NADİ, Yunus, “Yeni Aşı”, 10 Mart 1930./ NADİ, Yunus, “Memleketimizden Hayvan İhracına Başlanıyor”, 7 Nisan 1930./ NADİ, Yunus, “İstanbul Himaye-i Hayvanat Cemiyeti Ne Halde?”, 7 Haziran 1930./ NADİ, Yunus, “Hayvan Sergisi Bugün Dolmabahçe’de Açılıyor”, 21 Ekim 1930./ NADİ, Yunus, “Veba-i Bakarı”, 18 Kasım 1930./ NADİ, Yunus, “Vergiler Umumiyet İtibarıyla Ağırdır”, 28 Kasım 1930./ NADİ, Yunus, “Sığır Vebası”, 25 Ocak 1931./ NADİ, Yunus, “Yunanistan’la Hayvan Ticareti”, 9 Ocak 1932./ NADİ, Yunus, “Hayvan İhracı”, 20 Haziran 1932./ NADİ, Yunus, “Baytarlığa Rağbet Artıyor”, 9 Temmuz 1932./ NADİ, Yunus, “Prof. M. Velman İstanbul’a Geldi”, 16 Temmuz 1932./ NADİ, Yunus, “İzmir’de Ziraat Kursları”, 4 Eylül 1932./ NADİ, Yunus, “Ankara’da At Sporları Kuvvetli Bir Cereyan Aldı”, 19 Aralık 1932./ NADİ, Yunus, “Hayvan Hırsızlığı Hakkındaki Kanunun Bir Maddesi”, 8 Aralık 1933./ NADİ, Yunus, “Hayvan ve Nebat Hastalıkları”, 20 Şubat 1934./ NADİ, Yunus, “Yunanistan’a İhracatımız”, 2 Aralık 1934./ NADİ, Yunus, “İstanbul’da Ruam Mücadelesi Başlıyor”, 26 Eylül 1934./ NADİ, Yunus, “Ruam Mücadelesi Devam Ediyor”, 10 Ekim 1934./ NADİ, Yunus, “Bazı Vergilerin Hafifletilmesi İçin Alınan Tedbirler”, 21 Ekim 1935./ NADİ, Yunus, “Sayım Vergisi Mühim Mikyasta İndirildi”, 14 Ocak 1936./ NADİ, Yunus, “Hayvan Hastalıkları ile Mücadele”, 13 Ekim 1937./ NADİ, Yunus, “Milli Şef Millete, Hükümete Yeni Direktifler Verdi”, 2 Kasım 1937./ NADİ, Yunus, “Yerli Koyunların Merinosa Tahvili”, 5 Temmuz 1938./ NADİ, Yunus, “Hayvan Islahı İçin Yeni Tedbirler”, 5 Eylül 1938./ NADİ, Yunus, “Trakya’da Hayvancılığa Çok Ehemmiyet Veriliyor”, 12 Eylül 1938./ NADİ, Yunus, “Et Fiyatları Günden Güne

Yükseliyor”, 28 Ocak 1939./ NADİ, Yunus, “Yeni Et Narhı”, 14 Şubat 1939./ NADİ, Yunus, “Trakya’da Açılan Artezyen Kuyuları”, 19 Ekim 1939./ NADİ, Yunus, “Yunanistan’a Yapılacak Hayvan İhracatı”, 24 Kasım 1939./ NADİ, Yunus, “Et Fiyatları Yükselmeye Başladı”, 24 Mart 1940./ NADİ, Yunus, “Hayvan İhracatçılar Birliği”, Cumhuriyet, 26 Mart 1940./ NADİ, Yunus, “Merinos Yünleri”, 6 Mayıs 1940./ NADİ, Yunus, “Hayvanları Koruma Cemiyeti’nin Faaliyetleri”, 23 Şubat 1945./ NADİ, Yunus, “Et İhtiyacını Temin İçin Bir Şirket Kuruluyor”, 21 Haziran 1945./ NADİ, Yunus, “Çiftçiye Hayvan Yem Kredisi Açıldı”, 11 Ekim 1945./ NADİ, Yunus, “Hayvanları Koruma Cemiyeti’nin Bir Senelik Faaliyet Raporu”, 31 Mayıs 1946./ NADİ, Yunus, “İstanbul’a Tavuk İthalı Yasak Edildi”, 16 Aralık 1946./ NADİ, Yunus, “Hayvan Panayırı”, 14 Mayıs 1947./ NADİ, Yunus, “Hayvan Sahiplerine Açılan Krediler Arttırıldı”, 7 Kasım 1950/ FEVZİ, Muharrem, “Karadeniz Havalisinde” 4 Şubat 1930.

Hâkimiyet-i Milliye

“Gençlik Aşısı”, 28 Nisan 1929./ “Karacabey’in Zenginliği”, 23 Haziran 1929./ “Uzunyayla’da At Yetiştirme İçin Yapılan Cemiyet”, 21 Teşrinisani/Kasım 1929./ “Koyunlarımızın Islahı”, 15 Şubat 1930./ “İktisat Vekâletinin Memlekette Hayvan Neslinin Islahı İçin Aldığı Tedbirler İlerledi”, 1 Haziran 1930./ “Karacabey’de Yetiştirilen Hâliskan İngilizler”, 23 Ağustos 1930./ “Sığır Vebası Mücadelesi”, 15 Kânunusani/Ocak 1931./ “Hayvan Islahı Faaliyeti”, 15 Kânunusani/Ocak 1931./ “Ziraat Kongresinde Hayvan Raporunu Tetkik Ettik”, 18 Kânunusani/Ocak 1931./ “Tiftiklerimiz İçin Ne Düşünüyorsunuz?”, 27 Kânunusani/Ocak 1931./ “Süt Meselesinin Sıhhat ve İstihsal İtibarıyla Büyük Ehemmiyeti Vardır?”, 2 Şubat 1931./ Ö, K, “İktisat Vekâleti Merkez Tavukçuluk Enstitüsünde”, 11 Şubat 1931./ “Hayvan Cinsinin Islahı İçin”, 21 Nisan 1931./ “At Neslinin Islahı”, 3 Ağustos 1931./ BATU, Salahattin, “Hükümet Hayvan Çiftlikleri”, 27 Ağustos 1931./ “Anadolu Köy ve Köy İktisadiyatı”, 11 Eylül 1931./ “Bursa’nın İktisadi Vaziyeti”, 17 Eylül 1931./ “Bursa Hayvan Sergisi”, 19 Eylül 1931./ “Çukurova Harası”, 16 Teşrinievvel/Ekim 1931./ “Karacabey Harası”, 1 Nisan 1932./ “Karacabey Harası”, 7 Şubat 1932./ “Hayvanlarımızın Islahı İçin”, 31 Temmuz 1932./ “At ve Atlı Spor”, 7 Eylül 1932./ “Uzunyayla’da Atçılık İlerliyor”, 18 Temmuz 1933./ “Tiftik Cemiyeti Çalışmaları”, 5 İkincikanun/Ocak 1934./ “Memleketimizde Merinos Koyunları”, 10

İkincikanun/Ocak 1934./ “Tavuk Yetiştirme”, 8 Mart 1934./ “Hayvan Islah İşleri”, 13 Mart 1934./ “Tiftik Islah Cemiyeti Islah İşine Devam Ediyor”, 18 Nisan 1934./ “Gazi Orman Çiftliği”, 21 Nisan 1934./ “Türkofis Haftalık Servisi- Yumurta”, 21 Eylül 1934.

İkdam

“Soğuklardan Hayvan Telefâtı Fazla Oldu”, 2 Nisan 1940./ “Tiftik Satışları”, 23 Haziran 1940./ GÜNGÖR, Selahaddin, “Et Mirsadı İbretten Temaşa Edilen Bir Lüks Metâ Oldu ”, 12 Şubat 1944./ “Et Buhranı”, 11 Nisan 1944./ KAYAHANLI, Murat, “Halis Süt Bulmak Zor Değil”, 24 Nisan 1944./ “Çok Sayıda Kasaplık Hayvan Geliyor”, 6 Eylül 1944.

Kurun

COŞKAN, Tahsin, “Memlekette Süt Derdi”, 25 İkinciteşrin/Kasım 1934./ “Yumurta Fiyatları Düşmeye Başladı”, 25 İkinciteşrin/Kasım 1934.

Milliyet

“Hayvanat İçin”, 21 Nisan 1929./ “Hayvan Hastalıklarına Karşı”, 16 Teşrinisani/Kasım 1929./ “Yumurta İhracatımız Neden Azaldı?”, 3 Haziran 1932.

Sivas Postası

AMUR, İhsan, “At Yarışları”, 11 Haziran 1938./ “Sivas Veteriner Müdürlüğünde Hayvan Hastalıkları İle Mücadele”, 2 Temmuz 1941./ “Koyun Hastalıkları İle Mücadele”, 31 Temmuz 1941./ “Erzurum’da Hayvan Panayırı Açılacak”, 28 Ağustos 1941./ “Koyunlarımız Merinoslaştırılıyor”, 6 Birinciteşrin/Ekim 1941./ “Sivas Veteriner Müdürlüğünden”, 8 İkinciteşrin/Kasım 1941.

Tan

“Hükümet Süt İşini Kökünden Halletmek Üzeredir”, 25 Temmuz 1935./ “Hayvan Cinslerini Islah İçin”, 3 İkincikanun/Ocak 1939./ “Süt, Ekmek ve Et Derdi Hallediliyor”, 30 İkincikanun/Ocak 1939./ “Yediğimiz Etin Hikâyesi”, 4 Şubat 1939./ “Yediğimiz Etin Hikâyesi”, 5 Şubat 1939.

Türk Sanayi ve Ticaret Gazetesi

“Ziraat Programımızdan”, 19 Temmuz 1934.

Ulus

EMİN, Salahattin, “Türk Atçılığı ve Türkiye’de At Yetiştirme”, 8 İlkânun/Ocak 1934./ “Merinos Cinsini Çoğaltmak İçin”, 9 Ağustos 1935./ “Hayvancılık Siyasetimiz”, 5 Ağustos 1936./ “Kalkınma Hazırlıkları”, 25 Sonkânun/Ocak 1937./

“Trakya’da Açılan Hayvan Sergileri Çok Rağbet Görüyor”, 9 Eylül 1938./ “Trakya’da Fenni Hayvan Yetiştirme İşleri Programlı Şekilde İlerliyor”, 30 Sonkânun/Ocak 1939./ “Trakya’da Hayvan Yetiştirme”, 23 İlkteşrin/Ekim 1939./ “Türk Veteriner Hekimliğinin 100’ncü Yılı Dolayısıyla”, 25 Sonkânun/Ocak 1943./ ULUDAĞ, Osman Şevki, “Ekilmemiş Bir Karış Toprak Bırakmamak İçin”, 22 Eylül 1943./ ATAŞ, Musa, “Karacabey Harasında Hayvanların Yaptığı Bir Geçit Töreni”, 20 Haziran 1945./ “Yurdumuzda Veteriner Çalışmaları Devam Ediyor”, 14 Ağustos 1945./ “Kurdoğlu Demecinde Diyor Ki”, 1 Nisan 1947./ “Veteriner Hekimleri Derneği Kongresinde”, 30 Ocak 1949.

Vakit

“Baytarlarımız Vornof Aşısı Hakkında Tecrübeler Yapıyorlar”, *Vakit*, 16 Mart 1930./ “Damızlık Hayvan Alınacak”, *Vakit*, 16 Eylül 1930./ “Mütehassıs Profesör Oskar Velman”, *Vakit*, 31 Temmuz 1932.

Vatan

“Fakir Köylüye Dağıtılan Tohumlar Geri Alınmayacak”, 24 Ağustos 1940./ “Süt Meselesi”, 18 Temmuz 1941./ ÜSTÜNER, M. Faik, “Tiftik Ticaretini ve Tiftik Keçilerini Koruyalım”, 17 Mayıs 1944./ M, “Et Meselesi”, 16 Temmuz 1944./ FENİK, Faruk, “Sultansuyu Harası”, 30 Temmuz 1944./ AYTEN, Turhan, “Karacabey Harası”, 2 Ağustos 1944. “Atçılık Âleminde”, 26 Nisan 1945./ “Türkiye Tiftik Derneği Toplantısı”, 23 Haziran 1945. YENİK, Faruk, “Et Meselesi”, 8 Ağustos 1945.

Yeni Sabah

“Et Meselesi”, 8 Kasım 1946.

V. KİTAPLAR

ADİL, Ömer, *Hayvan Hastalıkları*, Köy Hocası Matbaası, Ankara 1933.

AKDOĞAN, A. Enver, *Kümes Hayvanlarının Âdi ve Bulaşıcı Hastalıkları I*, Halk Basımevi, İstanbul, 1937.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk (1919-1927)*, (Hazırlayan: Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi, Semih Ofset Matbaası, Ankara, 2006.

AYDOĞAN, Önder, Atatürk Orman Çiftliği Arazilerinin Değişen Kullanımları, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.

BATU, Selahattin, *Hayvan Bakımı*, Halk Basımevi, İstanbul, 1936.

Doğu ve Cenup Vilayetleri Mintıkası Canlı Hayvan İhracatçıları Birliği Türk Anonim Şirketi Statüsü, Alaeddin Kral Basımevi, İstanbul, 1938.

EKİN, Rıfat, *Hayvancılık*, T.C. Maarif Vekâleti Derleme Müdürlüğü, Osmanbey Matbaası, Bursa, 1943.

EKREM, İbrahim, *Çor veya Sığır Vebası*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1930.

Fazlı, *Hayvan Yemleri Hakkında Çiftçiye Öğütler*, Sanayi-i Nefise Matbaası, İstanbul, 1927.

Garp Vilayetleri Canlı Hayvan İhracatçıları Birliği Statüsü (3018 Sayılı Kanununun 7. Maddesine Göre Kurulan), Bilgi Matbaası, İzmir, 1940.

GİRAY, M, *Köylüye Hayvancılık Bilgileri*, Halk Basımevi, İstanbul, 1937.

Hayvan Sağlık Zabıtası, T. C. Ziraat Vekâleti Neşriyat Müdürlüğü Kanunlar Serisi Sayı: 1, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul 1936.

İNAN, A. Afet, *İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

İstanbul Hayvan Borsası (1928-1934), Zeliç Biraderler Matbaası, İstanbul.

KARADEMİR, Zafer, *İmparatorluğun Açlıkla İmtihanı: Osmanlı Toplumunda Kıtliklar (1560-1660)*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014

KARADEMİR, Zafer, *İmparatorluk Ekonomisinin Can Damarları: Osmanlı Ülkesinde Hayvancılık İşletmeleri (1500-1800)*, Libra Yayıncılık, İstanbul, 2018.

KARAESMEN, Fikri, *Hayvancılık*, Titaş Basımevi, Ankara, 1940.

KURTCEPHE, İsrail-BEDEN, Aydın, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Dinamik Akademi Yayınları, Ankara, 2012.

NAZIM, Ahmet, *Merinos Yetiştirme ve Takibi Lazım Gelen Usuller*, Hilal Matbaası, İstanbul, 1931.

Necati, *Hayvanat Hastalıkları ve Kurtulmak Çareleri Hakkında Fenni Nasihatler*, Vatan Matbaası, İstanbul 1340 (1924).

ORAN, Baskın, *Türk Dış Politikası*, İletişim Yayınları, C. 1, İstanbul, 2006.

ÖKÇÜN, A. Gündüz, *Türkiye İktisat Kongresi (1923-İzmir)*, Ankara, 1971.

ÖZER, Sevilay, *Demokrat Parti'nin Köy ve Köylü Politikaları (1946-1960)*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2013.

ÖZTÜRK, Kazım, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*, İstanbul, 1968.

ŞERAN, Esat, *Hayvan Hastalıkları*, İkaz Basımevi, Afyon, 1941.

TABAKOĞLU, Ahmet, *Türkiye İktisat Tarihi*, İstanbul, 2012.

ÜNAL, Mümtaz, *Köylülere Öğüt: Hayvan Hastalıkları ve Koruma Çareleri*, Samsun Vilayet Matbaası, Samsun, 1942.

ÜNVER, A. Fuat, *Antik Çağdan Modern Olimpiyatlara Binicilik Sporuna ve Türk Biniciliğinin Olimpik Gelişimi*, Ankara Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2006.

YAKUT, Kemal-BOZ, Ömer, *Türkiye Cumhuriyeti İktisat Tarihi*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayın No: 3084, Eskişehir, Aralık, 2013.

VI. MAKALELER

“1923-1940 Dönemi Demiryolları”, *Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi*, S. 442-443, 2006/2-3, s. 24-29.

“Atçılığımızın Tarihine Bir Bakış”, *Türk Veterinerler Birliği Dergisi*, Yıl 8, C. 8, S. 5-6, Ankara, 29 Ekim 1938, s. 295-307.

“Bir Sığır Çiftliği Kuramaz Mıyız?”, *Üretim*, Yıl 2, C. 2, S. 17, Ankara, Eylül 1950, s. 3.

“Cumhuriyetin On Beş Yılında Başarılan Veteriner İşleri ”, *Türk Veterinerler Birliği Dergisi*, Yıl 8, C. 8, S. 5-6, Ankara, 29 Ekim 1938, s. 244-265.

“Doğu İllerimizin Hayvan Yetiştirme Bakımından Ehemmiyeti”, *Türkofis*, C. 4, Yıl 2, S. 21, Ankara, Şubat 1939, s. 41-63.

“Güney ve Doğu Türkiye’de Yapılan Hayvancılık Tetkik Gezisi Hakkında Özet Rapor”, *Ziraat Dergisi*, Yıl 13, C. 13, S. 115, Ankara, Eylül- Ekim 1953, s. 44-52.

“Hayvan Hastalıklarına Karşı Savaş Planı”, *T. C. Tarım Bakanlığı Dergisi*, Yıl 2, C. 2, S. 7, Ankara, Nisan 1948, s. 26-30.

“Hayvan Sağlık Sıhhiye Memurları Okulu”, *Türk Veterinerler Birliği Dergisi*, Yıl 8, C. 8, S. 5-6, Ankara, 29 Ekim 1938, s. 333-336.

“İstanbul Mezbahası Nasıl Çalışıyor”, *Üretim*, Yıl 2, C. 2, S. 17, Ankara, Ağustos 1950, s. 12-13.

“Nalbant Mektepleri”, *Türk Veterinerler Birliği Dergisi*, Yıl 8, C. 8, S. 5-6, Ankara, 29 Ekim 1938, s. 337-340.

“Sığırcılık- Memleketimizde Köy Sürüleri İçin Genç Boğa Yetiştiriciliğinin Teşvik Edilmesi”, *Üretim*, Yıl 2, C. 2, S. 17, Ankara, Ağustos 1950, s. 11.

“Tavukçuluk”, *İzmir’de Köycülük*, S. 57, İzmir, Şubat 1949, s. 12.

“Türkiye Hayvanları Koruma Cemiyetinin On Beş Yıllık Faaliyeti”, *Türk Veterinerler Birliği Dergisi*, Yıl 8, C. 8, S. 5-6, Ankara, 29 Ekim 1938, s. 327-332.

“Üç İlimizde Ruam Mücadelesi Yapılıyor”, *Üretim*, Yıl 2, C. 2, S. 17, Ankara, Ağustos 1950, s. 11.

“Veteriner ve Zootekni İşleri Umum Müdürünün Üretim’e Beyanati”, *Üretim*, Yıl 1, C. 1, S. 7, Ankara, Ekim 1949, s. 6.

A, E. , “Sığırların Şap Hastalığı”, *Üretim*, Yıl 2, C. 2, S. 17, Ankara, Eylül 1950, s. 7-8.

AK, Mehmet, “Osmanlı Devleti’nde Veba-i Bakari (Sığır Vebası)”, *OTAM*, S. 39, (Bahar 2016), s. 215-240.

AKHUN, İhsan, “Cumhuriyet Devrinde Türkiye’de Atçılık”, *Üretim*, Yıl 2, C. 2, S. 17, Ankara, Eylül 1950, s. 14, 70-72.

AKSAKAL, Halil İbrahim, “Dr. Refik Saydam Önderliğinde Cumhuriyet Dönemi Sağlık Hizmetlerinin Modernleştirme Çabaları”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 27, S. 1, Elazığ, 2017, s. 219-231.

AKSOY, Ali Rıza, “Hayvan Islahı Ders Notları”, Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi, 2003, Kars, s. 1-90.

ALTAN, M. Murat, “Göle İnekhanesi”, *Üretim*, Yıl 2, C. 2, S. 17, Ankara, Ağustos 1950, s. 6-8.

ALTAN, M. Murat, “Marshall Yardımı ve Hayvancılık Davamız”, *Üretim*, Yıl 2, C. 2, S. 17, Ankara, Ağustos 1950, s. 17-18.

AR, Namık Zeki, “Hayvan Serveti”, *Türk Ekonomisi*, Yıl 4, S. 36, Ankara, Haziran 1946, s. 184-186.

ARAL, Nurettin, “Cumhuriyet Devrinde Hayvancılık”, *Üretim*, Yıl 2, C. 2, S. 17, Ankara, Eylül 1950, s. 4,10.

ARAL, Nurettin, “Çiftçilerimizin Kalkınmasında Hayvan Varlığının Önemi”, *İzmir’de Köycülük*, S. 34, İzmir, Mart 1947, s. 19-20.

ARAL, Nurettin, “Hayvan Varlığının Önemi”, *İktisadi Yürüyüş*, Yıl 7, C. 7, S. 163, İstanbul, 8 Ekim 1946, s. 18-19.

ARAL, Nurettin, “Tarım Bakanlığının Zootečni Politikası”, *Türk Veteriner Cemiyeti Dergisi*, C. 14-15, S. 2, İstanbul, Nisan 1945, s. 3-9.

ARAL, Nurettin, “Türkiye’de Tiftik Keçisi ve Bizde Tiftik Meselesi”, *Türk Veterinerler Cemiyeti Dergisi*, Yıl 16, C. 16, S. 7, İstanbul, Mayıs 1946, s. 38-51.

ARAS, Ali, “Türkiye’de Hayvancılığın Durumu ve İnkişaf Yolları”, *Ziraat Dergisi*, Yıl 14, S. 120, Aralık, 1954, s. 12-22.

ARGUN, Turgut, “Hayvan Yetiştiriciliği ve Hastalıklar”, *İktisadi Yürüyüş*, Yıl 7, C. 7, S. 146, İstanbul, Ocak 1946, s. 48-51.

ARITMAN, Cemal, “Milli İktisadiyatımızda Hayvancılık ve Türkiye’de Hayvancılığın İnkişaf İmkânları”, *Ülkü*, C. 17, S. 95, Ankara, İkincikanun/Ocak, 1941, s. 454- 464.

ATAK, Eser-ŞAHİN, S. Zafer, “Atatürk Orman Çiftliği’nin 79 Yılı ve Çiftliğin Korunmasına Yönelik Politika Arayışları”, *Planlama Dergisi*, 2004/3, s. 80-88.

AYSAL, Necdet, “Atatürk Dönemi Türk Devrimi”, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, (Editör: Temuçin Faik Ertan), Ankara, 2017, s. 5-35.

BATU, Selahattin, “Köy Davası İçinde Hayvancılık”, *Ziraat Dergisi*, C. 1, S. 1, 1940, s. 21-23.

BATU, Selahattin, “Türkiye’de Hayvancılık”, *Türk Coğrafya Dergisi*, C. 1, S. 3-4, Ankara, 1943, s. 309-315.

BATU, Selahattin, “Türkiye’de Hayvancılık”, *Ülkü*, C. 3, S. 17, Temmuz 1934, s. 369-371.

BENLİOĞLU, Nuri, “Memleketimiz Ziraatında Hayvan Yemleri Davası”, *İzmir’de Köycülük*, S. 47, İzmir, Nisan 1948, s. 9, 21.

BİLGEMRE, Kadri, “Türk Hayvancılığını Geliştirme Yolları”, *T. C. Tarım Bakanlığı Dergisi*, Yıl 1, C. 1, S. 2, Ankara, Kasım 1947, s. 3-6.

BOY, Arzu, “Çarlık Rusya Yönetiminde Kars’ta Tarım ve Hayvancılık”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 12, Temmuz, 2017, s. 417-434.

ÇAĞLAR, Fikret, “Türkiye Milli Gelirinde Hayvan Ürünlerinin Payı ve Önemi”, *T. C. Tarım Bakanlığı Dergisi*, Yıl 2, C. 2, S. 7, Ankara, Nisan 1948, s. 15-16.

DİRİMCİ, Ş.Ş, “Hayvancılık”, *Altan*, Yıl 2, C. 2, S. 16, Elaziz, 22 Mayıs 1936, s. 105.

DİZDAROĞLU, Haşim, “Edirne İlinde Kurulmuş Bulunan Edirne İli Hayvancılığın İnkişaf ve Korunması Birliği Hakkında ”, *Türk Veteriner Hekimleri Derneği Dergisi*, Yıl 18, C. 18, S. 26, Ankara, Kasım 1948, s. 22-24.

DOĞRU, Cem, “Milli Mücadele Döneminde Ekonomiye Verilen Önem: İktisat Vekâletinin Kurulması (1920-1922)”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, S. 3, 2007, s. 269-287.

ERDEM, Sevim, “Osmanlı Devleti’nden Cumhuriyete Kalan Miras: Sultansuyu Harası”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 61, 2017, s. 145-178.

ERDOĞDU, İbrahim, “Osmanlı İktisadi Düzeninde İhtisâb Müessesesi ve Muhtesiblik Üzerine Bir Deneme”, *OTAM*, S. 11, 2000, s. 123-145.

ERKUN, Vecdet, “Hayvancılığımızın Kalkınmasında Çayır ve Meracılığın Önemi”, *İktisadi Yürüyüş*, Yıl 11, C. 11, S. 248, 30 Nisan 1950, s. 6.

EROĞLU, Abdurrahman, “Hayvancılığımız Üzerinde Devletin Rolü”, *Çiftçi Yolu*, C. 2, S. 12, 15 Mart 1948, s. 5-6.

ERTUĞRUL, Zeynep, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Eskişehir Çifteler Harası Yapıları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 38, Haziran 2015, s. 501-511.

EVSİLE, Mehmet, “Cumhuriyet Döneminde Ziraat ve Hayvancılık Alanında Meydana Gelen Gelişmeler (1923-1950)”, *Kesit Akademi Dergisi*, Yıl: 4, S. 14, Haziran 2018, s. 1-30.

GEBELEK, Ömer, “Hayvancılığımızın Kalkınma Çareleri”, *İktisadi Yürüyüş*, Yıl 11, C. 11, S. 248, İstanbul, 30.04.1950, s. 6, 23.

GÖKMEN, Ertan, “XIX. Yüzyıl Ortalarında Alaşehir’de Tarım ve Hayvancılık”, *Gazi Akademik Bakış*, C. 3, S. 6, (Yaz 2010), s. 213-236.

GÖKTEPE, Kaya, “Osmanlı Döneminde Tekirdağ’da Yapılan Hayvancılığın İstanbul’un İlaşesi ile Sanayii ve Ticari Faaliyetlerindeki Rolü”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, C. 20, Haziran 2018, s. 361-382.

GÖNÜLLÜ, Ali Rıza, “Milli Mücadele ve Cumhuriyet Döneminde Hayvanlar Vergisi (1920-1962)”, *SÜTAD*, S. 38, 2015, s. 69-102.

GÜRLER, Ayşe Menteş- OSMANOĞLU, Şule, “Türkiye’de Hayvanları Koruma Kanununun Tarihsel Gelişimi”, *Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 2009, s. 325-330.

HATIPOĞLU, Şevket, “Hayvancılığımızda İstihsal Politikası”, *Dönüm*, Yıl 5, C. 5, S. 9, Ankara, 1940, s. 376-382.

HAYDAR, Mazhar, “Hayvanlardan İnsanlara Geçen Hastalıklar”, *Altan*, Yıl 1, C.1, S.7, Elaziz, 22 Ağustos 1935, s. 325-328.

Hüsamettin, “Mersin İskelesinin 1932 Senesi Hayvan ve Hayvani Maddeler İthalat ve İhracatı”, *Türkiye Baytarlar Cemiyeti Mecmuası*, S. 1-4, Ankara, 1 Temmuz 1934, s. 47-51.

KANSU, Sedat, “Milli Ekonomimizde Hayvan Yemi Problemi”, *Türk Veterinerler Cemiyeti Dergisi*, Yıl 16, C.16, S. 9, İstanbul, Eylül 1946, s. 3-7.

KÖKSAL, Osman, “Osmanlı Dönüşüm Sürecinde Bir Devlet Teşebbüsü Olarak Çifteler Hara-yı Hümayunu ve Türk Atçılığına Katkıları”, *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, 2009, s. 333-365.

KURAL, Sait Ali, “İstanbul Belediyesinin Fatih Hayvan Hastanesi”, *Türk Veterinerler Birliği Dergisi*, Yıl 8, C. 8, S. 5-6, Ankara, 29 Ekim 1938, s. 309-314.

MAĞDENLİ, Zeki, “Türkiye’de Sığırcılık”, *Üretim*, Yıl 2, C. 2, S. 17, Ankara, Eylül 1950, s. 15-16,73.

MAĞDENLİ, Zeki, “Hayvancılığımız ve Hayvan Yemi Problemi”, *Türk Ekonomisi*, Yıl 4, C. 4, S. 35, Ankara, Mayıs 1946, s. 139-142.

MAĞDENLİ, Zeki, “Hayvancılığımızın Kalkınma Programları Nasıl Olmalıdır?”, *Türk Veteriner Hekimleri Derneği Dergisi*, Yıl 23, C. 23, S. 82-83, Ankara, Temmuz-Ağustos 1953, s. 888-894.

MAĞDENLİ, Zeki, “Karacabey Harasında Açılan Sütçülük Kursu”, *Türk Veterinerler Cemiyeti Dergisi*, Yıl 12, C.12, S. 2, Ankara, Temmuz 1944, s. 3-4.

MAĞDENLİ, Zeki, “Türkiye Hayvancılığı ve Dericilik”, *Türk Veteriner Cemiyeti Dergisi*, C. 14-15, S. 4, İstanbul, Nisan 1945, s. 17-23.

MAĞDENLİ, Zeki, “Türkiye’de Hayvancılık ve Zirai İskân Meseleleri”, *Türk Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*, Yıl 6, S. 116-117, Mayıs-Haziran 1956, s. 2877-2895.

MAĞDENLİ, Zeki, “Yüksek Vasıflı ve Yüksek Verimli Boğa Yetiştirilmesi”, *Türk Veterinerler Cemiyeti Dergisi*, C. 14-15, S.1, İstanbul, Nisan 1945, s. 39.

MAĞDENLİ, Zeki, “Ziraat ve Hayvancılığımızın Kalkınması”, *İktisadi Yürüyüş*, Yıl 12, C. 12, S. 271, İstanbul, 15.03.1951, s. 3.

Nazım, “Türkiye’de Cumhuriyetten Evvel ve Cumhuriyet Devrinde Koyun Islahı”, *Türkiye Baytarlar Cemiyeti Mecmuası*, S. 6, Ankara, 1 Teşrinisani 1934, s. 262-281.

ONUR, Selahaddin, “Köy ve Çiftliklerde Tavukçuluk”, *Çiftçi Yolu*, C. 1, S. 3, Adana, 15 Mayıs 1947, s. 12-13, 16.

ÖZDEMİR, M. Ali, “Yurdumuzda Hayvan Yetiştiriciliği- Erzurum’da (Ilıca) Aygır Deposu”, *İzmir’de Köycülük*, S. 57, İzmir, Şubat 1949, s. 11.

ÖZER, Sevilay, “Cumhuriyet Döneminde Hayvanlar Vergisi Kanunu ve Uygulanışı”, *Sosyal Bilimlerde Yeni Yönelimler V*, Eylül 2018, s. 703-720.

ÖZKAYA, Hilal, “Cumhuriyet Döneminde Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele”, *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*, C. 20, S. 2, 2016, s. 77-84.

ÖZKAYA, Yücel, “Atatürk Dönemi ve Atatürk İnkıpları”, *Genel Türk Tarihi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 8, Ankara, 2002, s. 449-497.

SAN, Sevim, “Tiftik Hakkında Birkaç Söz”, *Türk Veterinerler Cemiyeti Dergisi*, Yıl 16, C. 16, S. 11, İstanbul, Aralık 1946, s. 28-35.

SARAÇOĞLU, Fatih, “1930-1939 Döneminde Vergi Politikası”, *Maliye Dergisi*, S. 157, Temmuz-Aralık 2009, s. 131-149.

SELEN, Hamit Sadi, “Hayvancılığımız ve Bakımlı Mera Problemi”, *Türk Ekonomisi*, Yıl 4, C. 4, S. 32, Ankara, Şubat 1946, s. 37-39.

Tarımman, “Köylerimizin Bugünkü Ahır ve Barınak Derdi”, *İzmir’de Köycülük*, S. 39, Ağustos 1947, s. 9,15.

TEMEL, Mehmet, “Atatürk Dönemi Hayvancılık Politikası”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, S. 24, 2010, s. 201-234.

VARDAR, A. Ekrem, “Memleketimiz Sığırlarında Brucellosis Bang Durumu ve Savaş Usulleri”, *Türk Veterinerler Cemiyeti Dergisi*, Yıl 16, C. 16, S.11, İstanbul, Aralık 1946, s. 35-46.

YARKIN, İbrahim , “Türkiye’de Merinosçuluk”, *Türk Ekonomisi*, Yıl 4, C. 4, S. 35, Ankara, Mayıs 1946, s. 143-146.

YAŞAR, Okan, “1909, 1913 ve 1914 Tarım Sayımı İstatistiklerine Göre Osmanlı Devleti Son Döneminde ve Kale-i Sultaniye Sancağında Tarımın Değerlendirilmesi”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı (95’nci Yıl Özel Sayısı)*, Yıl: 8, S. 8-9, 2010, s. 195-232.

YAZICIOĞLU, Bekir, “Akala Pamuğu Nasıl Bulundu?”, *Çiftçi Yolu*, Yıl 1, S. 3, 15 Mayıs 1947, s. 15.

YAZMAN, Aslan Tufan, “Çukurova Harası”, *İktisadi Yürüyüş*, Yıl 7, C. 7, S. 146, İstanbul, Ocak 1946, s. 73-76.

YAZMAN, Aslan Tufan, “Hayvancılığımızın İnkişafına Mani Olan Sebepler”, *İktisadi Yürüyüş*, Yıl 13, C. 13, S. 285, İstanbul, 31.01.1952, s. 1.

YAZMAN, Aslan Tufan, “Hayvancılığın Kalkınması İçin Marshall Planından Niçin Ödenek Ayrılmıyor?”, *İktisadi Yürüyüş*, Yıl 11, C. 11, S. 246, İstanbul, 31.03.1950, s. 1,5.

YAZMAN, Aslan Tufan, “Konya Harası”, *İktisadi Yürüyüş*, Yıl 7, C. 7, S. 146, İstanbul, Ocak 1946, s. 77-80,94.

YAZMAN, Aslan Tufan, “Merinos Davası”, *İktisadi Yürüyüş*, Yıl 13, C. 13, S. 288, İstanbul, 30.04.1952, s. 1, 7.

YERGÖK, Adil, “Köylülere Kümes Hayvanları İçin Öğütler”, *İzmir’de Köycülük*, S. 34, İzmir, Mart 1947, s. 6, 12.

YILDIRIM, Mehmet Ali, “Osmanlı’da İlk Çağdaş Zirai Eğitim Kurumu: Ziraat Mektebi (1847-1851)”, *OTAM*, S. 24, 2008, s. 223-240.

YÜKSEL, Cemal, “Zirai Kalkınmada Hayvancılığın Önemi, Yetiştirici Şirketler ve Hayvan Sigortaları”, *Dıranaz*, Yıl 2, C. 2, S. 24, İkincikanun/Ocak 1938, s. 8-9.

VII. İNTERNET KAYNAKLARI

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c99e49022c764.50142554. Erişim Tarihi: 04.03.2016.

<http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=comttas&view=ttas&kategori1=derlay&kelime1=ana%C3%A7>. Erişim Tarihi: 17.02.2016.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.56c84de250e441.92353345. Erişim Tarihi: 20.02.2016.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.56e70ce12553b6.37678031. Erişim Tarihi: 14.03.2016.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.56c48cb14bf735.41596731. Erişim Tarihi: 22.12.2015.

<http://ne-demek.net/anlam%C4%B1/Simental-s%C4%B1%C4%9F%C4%B1r%C4%B1-ne-demek.html>. Erişim Tarihi: 22.12.2015.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=299619. Erişim Tarihi: 10.04.2019.

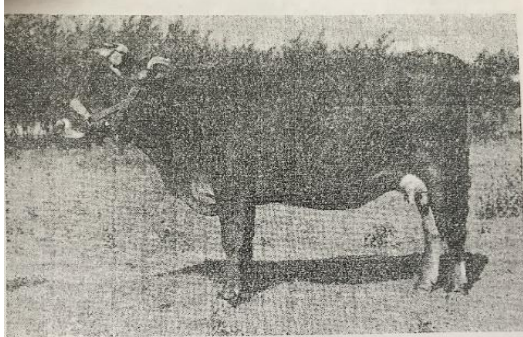
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5cd2d4f49c2123.66325508. Erişim Tarihi: 10.02.2019.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/kiptiler>. Erişim Tarihi: 22.03.2019.

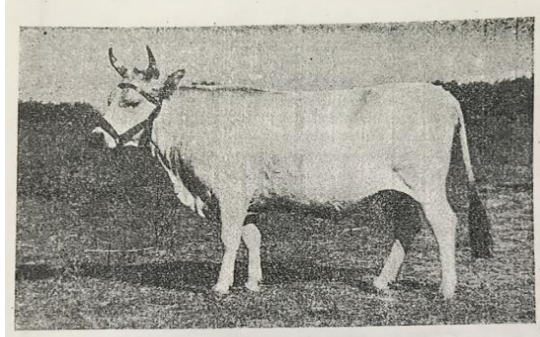
<https://tr.wiktionary.org/wiki/konkurhipik>. Erişim Tarihi: 12.04.2019.

EKLER

Ek 1: Sığır Çeşitleri⁵⁷⁷

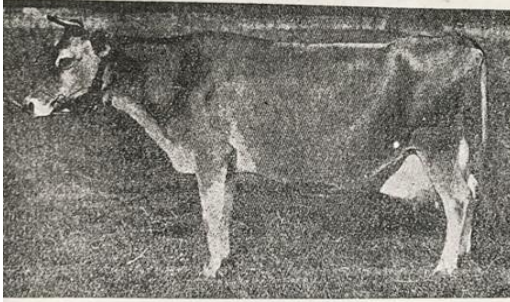

(Şekil — 2). Tesalüp mahsullerinden Montefon - Plezne
(Karacabey Harası)

(Şekil — 4). Yarım kan Karacabey ineği
(Karacabey Harası)

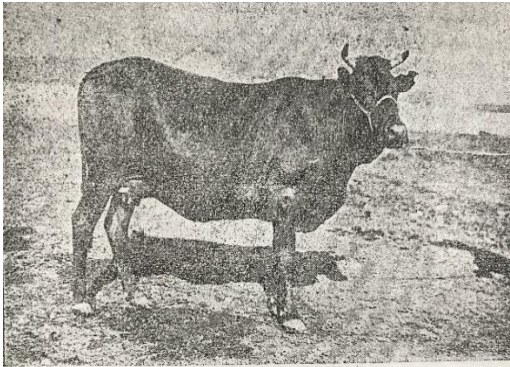
cededir. (Şekil — 29).

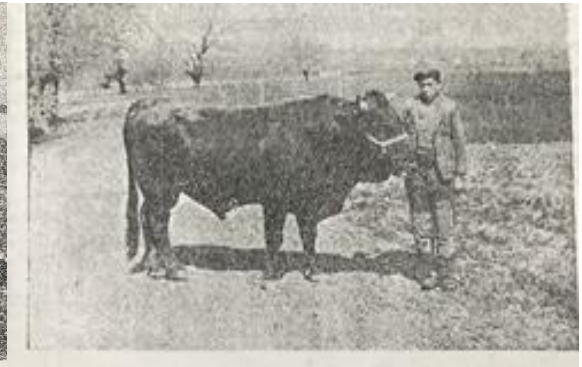
(Şekil — 28). Montefon ırkı inek (Karacabey Harası)

Trakya Boz ırkından bazıgılı bir inek

(Şekil — 32). Yerli Kara Irktan Inek
(Eskişehir — Çifteter Harası)

(Şekil — 29). Montefon Irkı Boğa
(Bursa Zirani Oğulu)

⁵⁷⁷ Ekin, *Hayvancılık*, ..., s. 16-125; Karaesmen, *Hayvancılık*, ..., s. 17-20; Batu, *Hayvan Bakımı*, ..., s. 37.

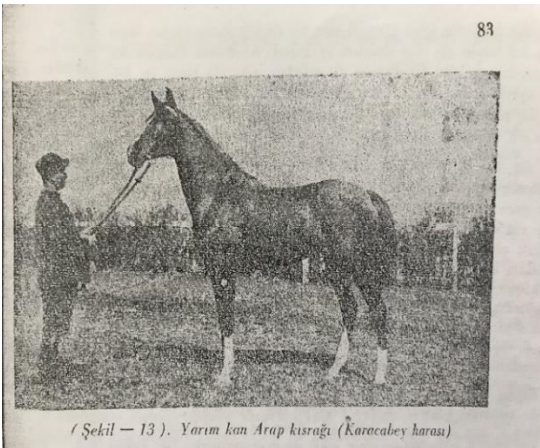
Ek 2: At Çeşitleri⁵⁷⁸

(Şekil — 3). Saf kan bir İngiliz atı

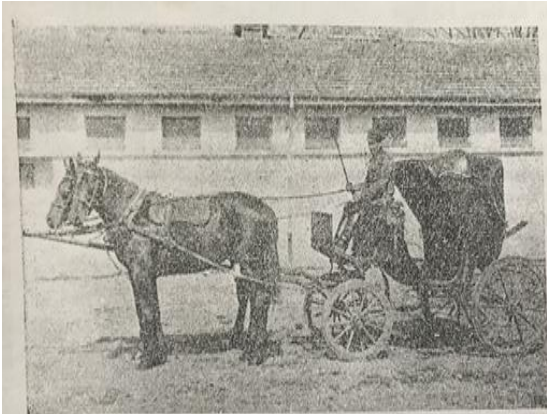
(Şekil — 14). Saf kan İngiliz kısrağı (Karacabey harası)

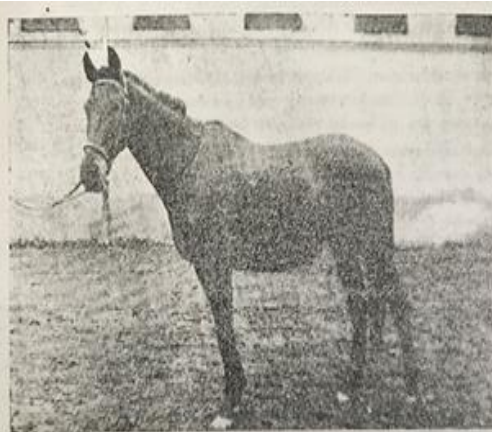
(Şekil — 13). Yarım kan Arap kısrağı (Karacabey harası)

(Şekil — 16). Saf kan İngiliz aygırı (Karacabey harası)

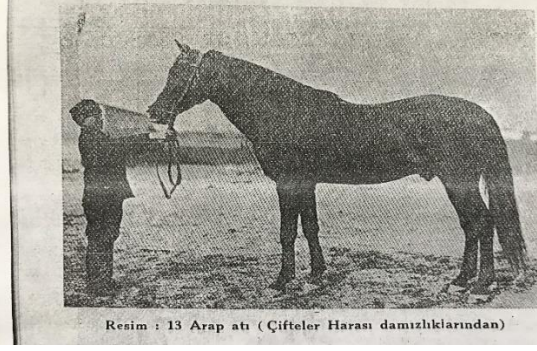

(Şekil — 18). Arabaya koşulu Nonyüs tayları
(Bursa Ziraat Okulu).

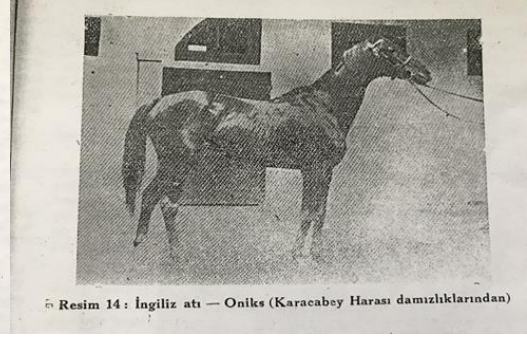

(Şekil — 19). Nonyüs kısrağı (Bursa Ziraat Okulu)

⁵⁷⁸ Ekin, *Hayvancılık*, ..., s. 28-89; Karaesmen, *Hayvancılık*, ..., s. 27-40.

Resim 13 : Arap atı (Çifteler Harası damızlıklarından)

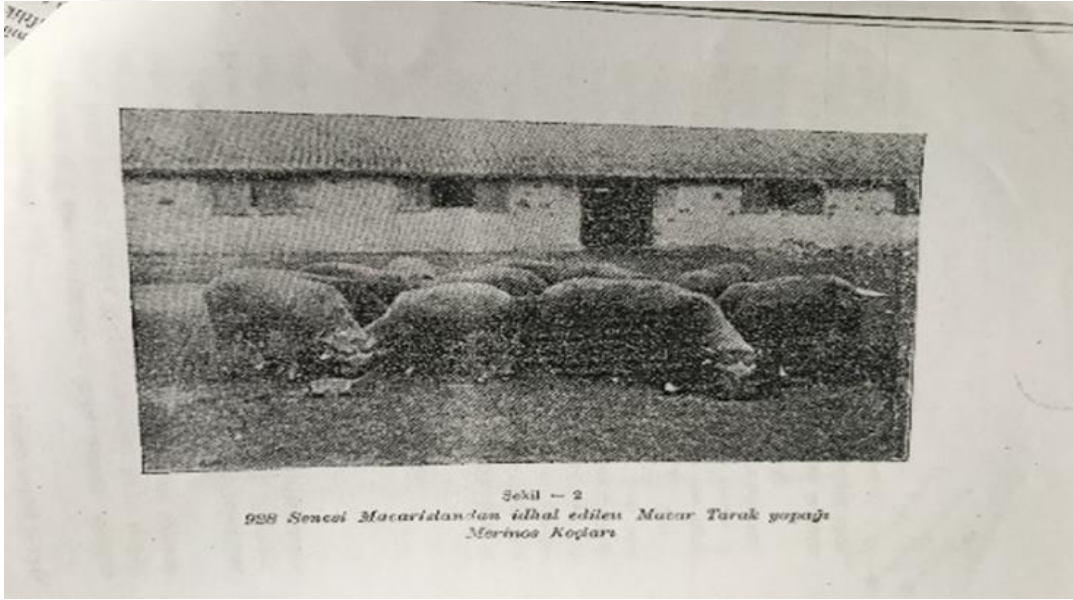

Resim 14 : İngiliz atı — Oniks (Karacabey Harası damızlıklarından)

Resim 16 : Puato epeği (Çifteler Harası damızlıklarından)

Ek 3: Koyun Çeşitleri⁵⁷⁹

Şekil - 2
929 Sencei Macaristan'dan ithal edilen Macar Tarak yapağı Merinos Koyunları

⁵⁷⁹ Karaesmen, *Hayvancılık*, ..., s. 41-46; Nazım, *Merinos Yetiştirme ve Takibi Lazım Gelen Usuller*, ..., s. 11-34; Ekin, *Hayvancılık*, ..., s. 146-150.

Şekil — 9

Türkiyede ilk yavru yapan Macar tarak yapağc koyunu

Resim 20 : Kıvrık koyun

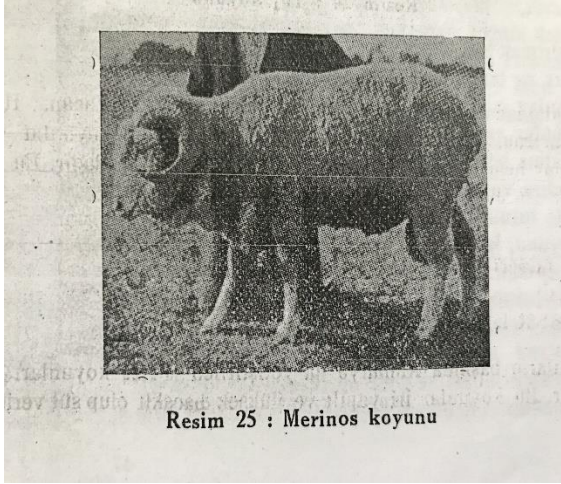
Resim 21 : Ak Karaman koyunu

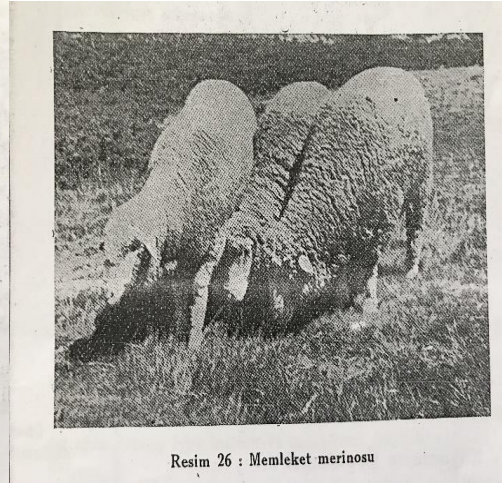
Resim 22 : Mor Karaman koyunu

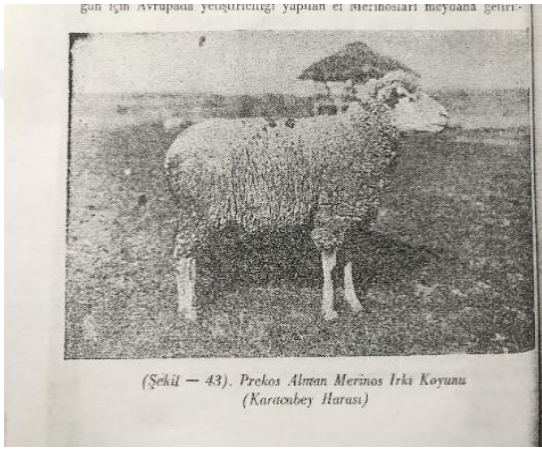
Resim 23 : Dağlıç koyunu

Resim 25 : Merinos koyunu

Resim 26 : Memleket merinosu

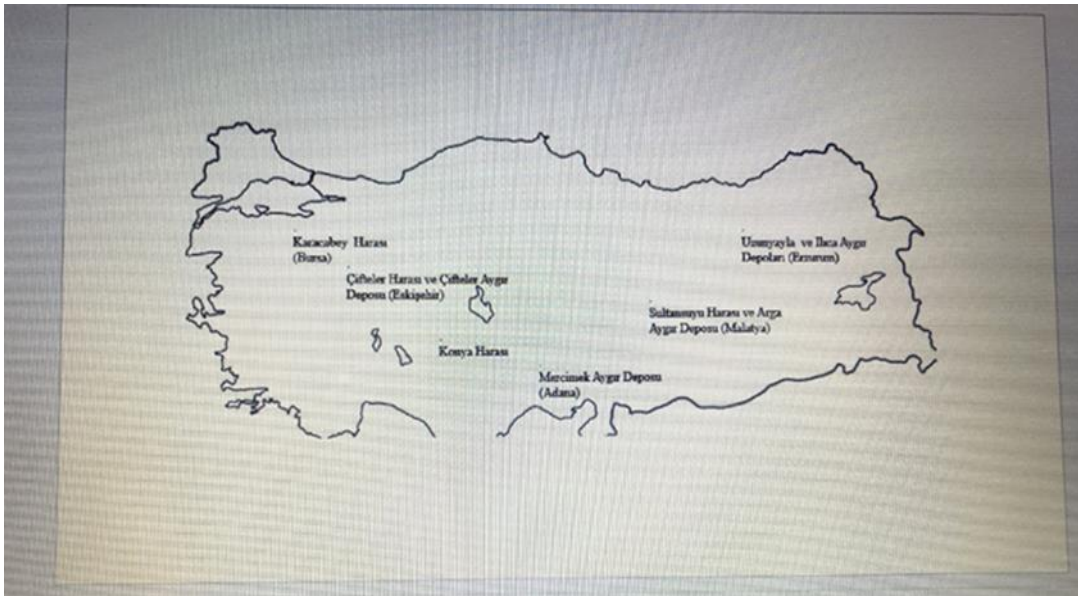

(Şekil - 43). Prekos Alman Merinos Irkı Koyunu
(Karacabey Harası)

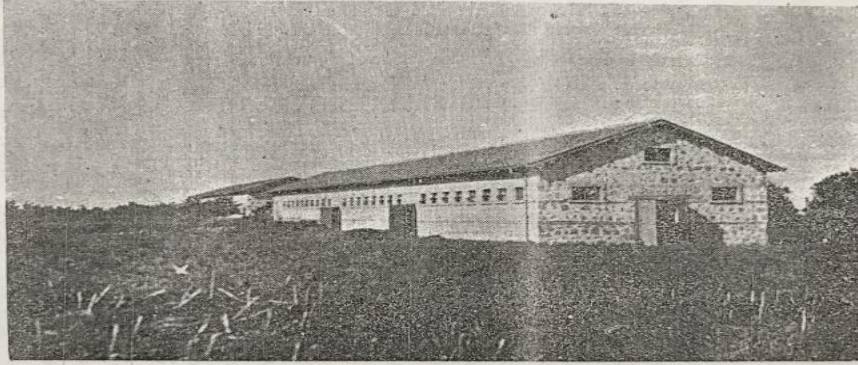

(Şekil - 39). Prekos Alman Merinos Koçu
(Bursa Ziraat Okulu)

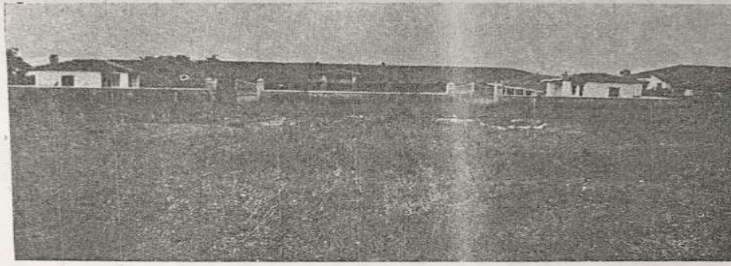
Ek 4: Hara ve Aygır Depoları

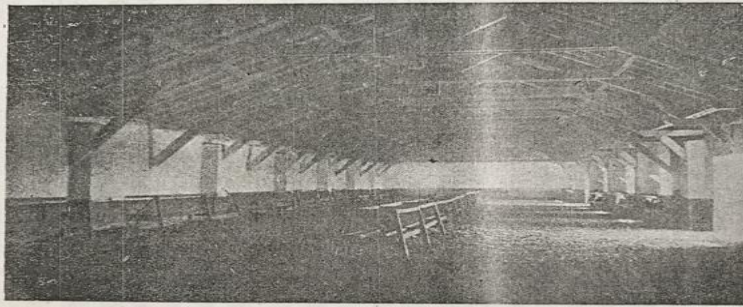
Ek 5: Karacabey Harası-Edirne Koyun Ağılı-Örnek Bir Koyun Ađılı⁵⁸⁰

(Şekil — 1) Karacabey harasında güzel bir ahır

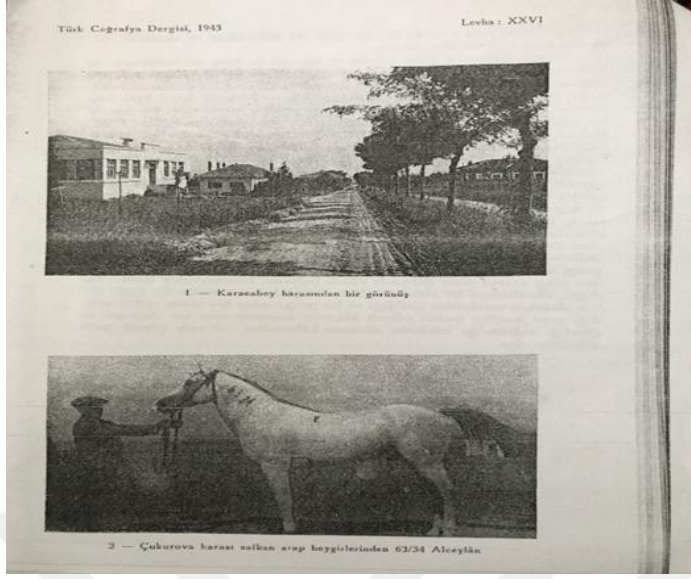
Edirne nümune koyun ağılı

(Şekil — 2) Bir koyun ağılının içi

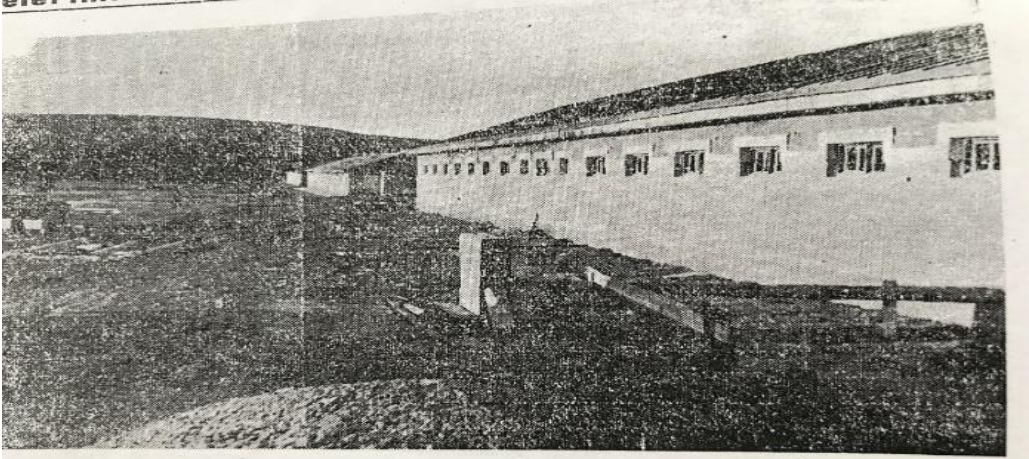
⁵⁸⁰ Selahattin Batu, *Hayvan Bakımı*, Halk Basımevi, İstanbul, 1936, s. 5-12.

Ek 6: Karacabey Harası⁵⁸¹

⁵⁸¹ Batu, "Türkiye'de Hayvancılık", ..., s. 311; Nazım, "Türkiye'de Cumhuriyetten Evvel ve Cumhuriyet Devrinde Koyun Islahı", ... s. 264.

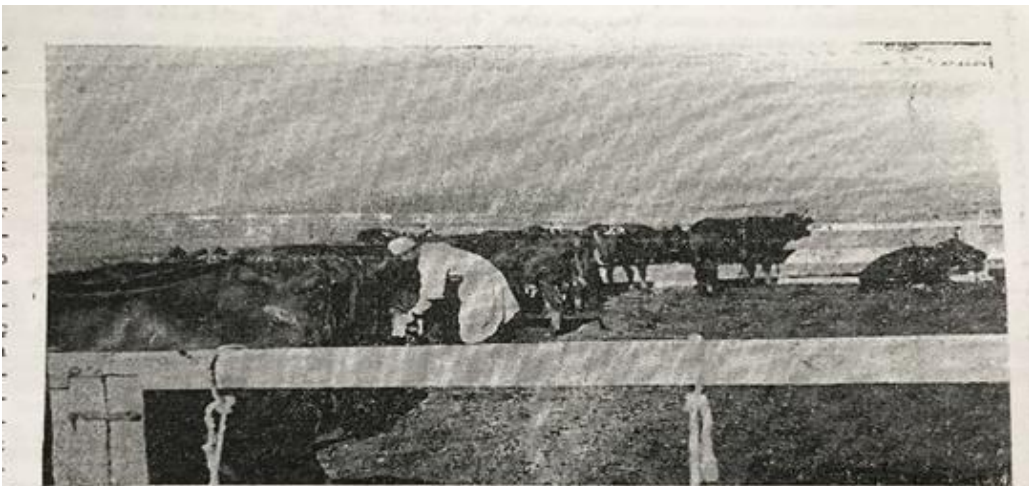
Ek 7: Göle İnekhanesi⁵⁸²

İnek ahırları ve süthane

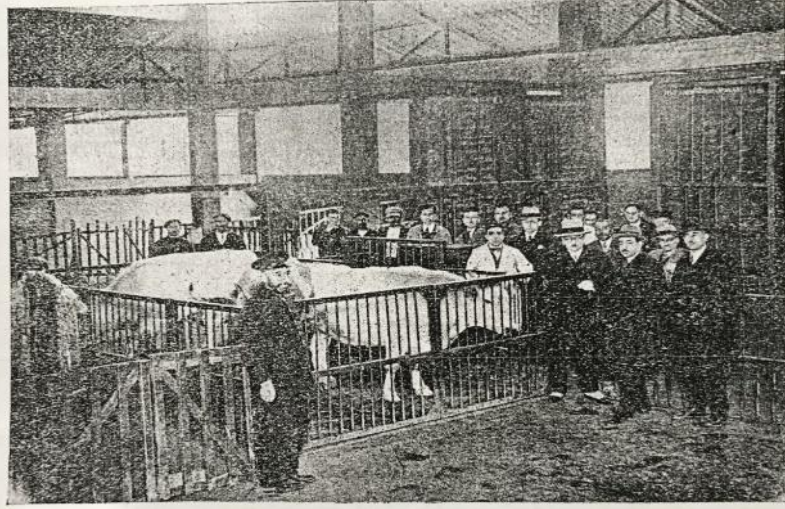
*İnekhane Müdür ve Memurları
(Ortada cebinde mendil görülen zat Müdür Murat Allan)*

İnekler sağıma hazırlanıyor

⁵⁸² *Üretim*, Yıl 2, C. 2, S. 17, Ağustos, 1950, s. 6-7.

Ek 8: İstanbul Hayvan Borsası⁵⁸³

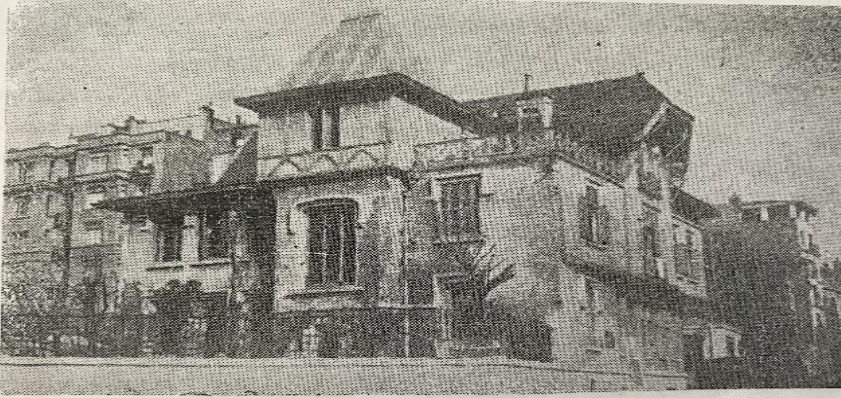
Satış salonunda hayvanların tartıldığı basküllerden biri
ve borsa memurlarından bir kısmı

Pay yerindeki sığır ahırlarından birinin iç görünüşü

⁵⁸³ *İstanbul Hayvan Borsası (1928-1934) ...*, s. 22-25.

Ek 9: Türkiye Hayvanları Koruma Cemiyeti⁵⁸⁴

Türkiye Hayvanları koruma Cemiyetinin merkezi ve Hastanesi

Ek 10: Hayvan Sağlık Sıhhiye Memurları Okulu⁵⁸⁵

Selimiyedeki Sıhhiye memurları ve Nalbant mektebinin umumî görünüşü

Sıhhiye memurları mektebi talebesinin tedris heyetile bir arada çekilmiş resimlerinden bir grup

⁵⁸⁴ "Türkiye Hayvanları Koruma Cemiyetinin On Beş Yıllık Faaliyeti" ..., s. 329.

⁵⁸⁵ "Hayvan Sağlık Sıhhiye Memurları Okulu" ..., s. 344-335.

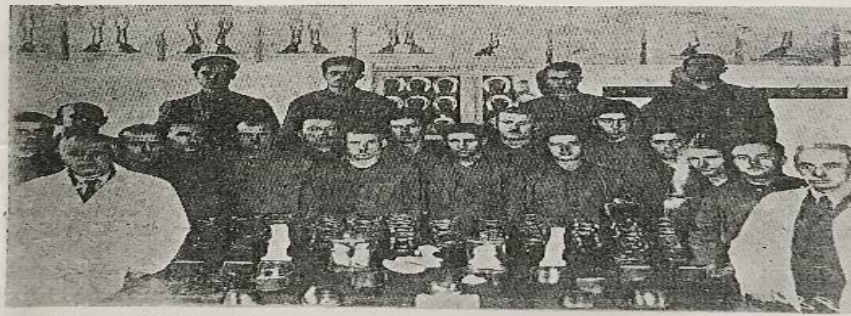
Ek 11: Nalbant Mektepleri⁵⁸⁶

Nalbant mektebinin faaliyete geçişinde ve Trakya nalbantlarının kursa gönderilişinde büyük gayret sarfeden Trakya umumî müfettişi General Kâzım Dirik

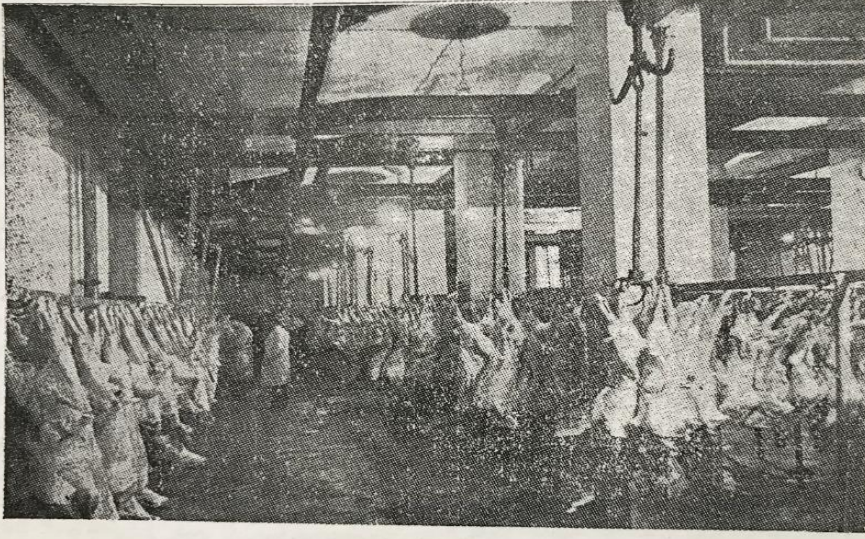
General Kâzım Dirik'in Selimiye'deki Nalbant mektebinde Trakya'dan gelen kursiyer nalbantların çalışmalarını kontrol ederken

Selimiyedeki nalbant mektebinde kursiyer nalbantlar hocalarile bir arada önlerinde yaptıkları fennî naller görülmektedir.

⁵⁸⁶ "Nalbant Mektepleri" ..., s. 338-339.

Ek 12: İstanbul Mezbahası⁵⁸⁷

Veteriner Hekimlerinin muayenesinden geçen etler soğuk hava deposuna sevke hazır bir haldedir.

Ek 13: Hayvan Yetiştiriciliği⁵⁸⁸

Hayvan yetiştiriciliğinde ilmi metodlarla çalışan haralarımızın birinde lâboratuar mesaisi..

⁵⁸⁷ *Üretim*, Yıl 2, C. 2, S. 17, Ağustos, 1950, s. 13.

⁵⁸⁸ Argun, "Hayvan Yetiştiriciliği ve Hastalıklar", ..., s. 48.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Sümeyra BULAN

Uyruğu: T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri: 01.06.1991- ŞALPAZARI/TRABZON

E-posta: ssbulan61@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ	2014
Yüksek Lisans	SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ	2019

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
-------	-------	-------

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı KPDS (....) ÜDS (...) TOEFL (...) EILTS (...)